DOĞAN KUBAN

ÇAĞDAŞLAŞMA SANCILARI

Cumhuriyet Kitapları

DOĞAN KUBAN

CEHALETTEN KAVRAMLARA, KAVRAMLARDAN KURUMLARA

ÇAĞDAŞLAŞMA SANCILARI

Cumhuriyet Kitapları

Siyasi Yazılar

5.BASKI

DOĞAN KUBAN

Cehaletten Kavramlara
Kavramlardan Kurumlara

ÇAĞDAŞLAŞMA SANCILARI

Siyasi Yazılar

Cumhuriyet Kitapları

YAYIN KURULU
Ataol Behramoğlu (Başkan), Işık Kansu (Başkan Yardımcısı), Aykut Küçükkaya, Prof. Dr. Barış Doster, Çağdaş Bayraktar

YAYIN KOORDİNATÖRÜ
Çağdaş Bayraktar

GRAFİK TASARIM
Ahmet Sungur

SAYFA DÜZENİ
Serpil Ünay

İDARE - DAĞITIM
Mustafa Çakmak

BASKI / CİLT
İLERİ BASIM MATBAACILIK AMB. REK. TAN. YAY. ve TEK. HİZ. TİC. A.Ş.
YENİBOSNA MERKEZ MH. 29 EKİM CD. A1 APT. NO: S/902 BAHÇELİEVLER İSTANBUL
(VİZYONPARK 2. PLAZA B-1 BLOK KAT: 9 NO: 81-82) • Sertifika No: 41157

DAĞITIM

Cumhuriyet Kitapları

1. Baskı: Ocak 2010, İstanbul
5. Baskı: Temmuz 2021, İstanbul

Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş.
Mali ve İdari İşler Müdürü: Osman Selçuk Özer

Prof. Nurettin Mazhar Öktel Sk.
No: 2 34381 Şişli/İstanbul Sertifika No: 10844
Tel: (0212) 343 72 74 - Faks: (0212) 343 72 65
ckk@cumhuriyet.com.tr • www.cumhuriyetkitap.com.tr

facebook.com/cumhuriyetkitaplari

twitter.com/kitapkulubu

instagram.com/cumhuriyetkitaplari

Yayın hakları Cumhuriyet Kitapları'na aittir.
Tanıtım amacı dışında izinsiz alıntı yapılamaz.

Doğan Kuban

CEHALETTEN KAVRAMLARA KAVRAMLARDAN KURUMLARA

-ÇAĞDAŞLAŞMA SANCILARI-

İçindekiler

Önsöz 9

I. Çağa Katılma

Batılılaşma mı, Çağdaşlaşma mı? 13
Çağdaşlaşmanın İki Yolu Yok 18
Çağdaş Olamayan Sömürge Olacaktır 23
10 Kasım'dan Geleceğe Bakmak 27
Biz Hangi Uygarlıktanız? 31
Uygarlığa Direnen Toplum 37
Kente Gelen Köylü Köylü Kalamaz 42
Köyde Çağdaşlaşma Aşamaları 47
Davranışlarda Kurallaşamayan Uygarlık 51

II. Ulus ve Dil

Biz Osmanlı'nın Nesiyiz? 57
Ulusçuluk Semptomları 62
Ulusal Kimlik ve Ulusal Dil 66
Militarizm ve Milliyetçilik 74
Türk Dili ve Osmanlı Mirasının Doğası 79
İngilizce Üniversite Eğitimi Sömürgeleşmeye Davetiyedir 83
Türkçeyi Yadsıyanlar Türkiye'yi de Yadsırlar 87
Ulus Devlet ve Sökücüleri 92
Çağdaş Safsatanın Şövalyeleri 102
Sapık Söylem Bağlamında Sessiz Aydınlar 109

III. Toplum

Türkiye'nin Sorunu İslamın Sorunudur 117
Türk Aydınının İslam Dünyasının Geleceğini
Düşünmek Gibi Bir Sorumluluğu Var 128
İslam ve Demokrasi 134

Kadın ve Toplumun Bölünmesi Üzerine Yorum 137
Kadının Çağdaş Konumu 139
Kadın Statüsü ve Giysisi Üzerine 148
Barack Obama ve İslam 151
Kırsal Kültür Toplumuna Bir Demokrasi 155
Sömürgeye Yol Açan Sahte Demokrasi 160
Toplumsal Davranışlar. Toplumsal Şizofreninin Türleri 165
Çağdaş Yaşamda Spor 169
Hadise Kimi Temsil Ediyor? 173

IV. Kent ve Kentleşme

İstanbul'da Kentsel 'Collapse' Bağlamında Genellemeler 179
Kuralsızlık ve Yasadışılık Kentleşememenin Göstergesidir 181
Kentlinin Kültüründe Entelektüel Disiplin 186
Kişi Yaşamına Saygı Bağlamında Çağdaş Fiziksel Çevre 188
Kentlileşememe Göstergeleri – I 193
Kentlileşememe Göstergeleri – II 196
Kentlileşememe ve Çöp Kafalılar Üzerine 201
Kent Kültürü ve Koyun 206
Madrid-İstanbul-Kentlileşmiş Halk 210
Kentleşememenin Bedeli 214
Halkın İstanbul'u... Neden Yapılar Bitmiyor? 217
Planlama Sorunları 221
Geleceği Öngörmek ve Planlamak:
İstanbul Depremi Sonrası İçin 226
İstanbul Ulaşımı Denizsiz Düşünülemez 230
Ahlaksız Ulaşım 235
Kent ve Gökdelen 239
1683'te Viyana'yı Fethedemedik,
2083'te de Viyana'ya Erişemeyeceğiz 243
İmar Bağlamında Cehalet ve Ahlak 247
Metropol ve Gökdelen 252

V. Bilgiyi Kurumsallaştırmak

21. Yüzyıl Cehaleti 259
Bilim Ortamsız Bilim Olmaz 268

Bilgi Toplumuna Ulaşmak Entelektüel Bir Düzey İster 272
Türkiye'de Bilim İsteyen Var mı? 275
Bilimsiz Gelecek Açlıktır 279
21. Yüzyıl Köleliğine Kırsal Kültür Köprüsü 282
Cehaletin Gölgesinde Türkiye ya da Haşlanmış Kurbağa Hikâyesi 286
Cahil Vurdumduymazlığın Günlük Gösterileri 290
Soru Sormayan Toplumun Alamadığı Yanıtlar 293
Eğitime İlişkin Tedirginlik 297

VI. Üretmek

Küreselleşme Teknolojiyle Birlikte Olur ya da Göstermeliktir 303
Özgün Teknoloji Üretebilmek 21. Yüzyılda Sömürge Olmamanın Tek Koşuludur 306
Gelecek Dünya Panoramasında Türkiye'nin Açmazları 312
Kapitalist Medyada Kapitalizmin Yok Oluşunun Tohumları Üzerine Yorumlar 316
Ekonomik Kargaşaya Namuslu Bir Yorum 320
Enerji Yoksulu Kent Kapıda 323
Sayı Saymakla Hesap Yapmak 328
İhale Bataklığı Türkiye'nin Batağıdır 332
10 Yıl Sonra Ne Olacak? 336
Atatürkçülük Üzerine Yorumlar ve Çağdaş Uygarlığa Katılma Sorunu 340

Önsöz

Türkiye'nin çağdaşlaşmasına engel olan temel sorunlar, örgütlü cehalet, kentlileşme zorlukları ve sistematik bilgi kirliliğidir. Bunlar birbirleriyle iç içe, neredeyse endemik toplum hastalıkları olarak hem ülkenin çağa katılmasına, hem geleceğini programlamasına engel olmaktadır. Kirletilmiş, içeriği saptırılmış kavramlarla savaş, geleceği kurtarmanın tek yolu gibi gözüküyor.

Bu bağnazlıkları ve artık bu çağda kapısı kapanmış anomalileri, değişik kültür düzlemlerinden hatta geleneklerinden gelip bugün kentlere yerleşmiş toplum katmanlarında bulmak şaşırtıcı değildir. Büyük kentlerde, birbirleriyle o zamana kadar iletişim kurmamış milyonlar yaşamaktadır. Kent yaşamı, iletişim (televizyon temelli) bu farklılıkları azaltmakta, hatta yok etmektedir.

Temel bir sorun, neredeyse 19. yüzyılda kalmış ve üzerinde taşıdığı ceket-pantolonu bedenine uymayan büyük bir toplum kesimine sunulan yalan, kışkırtıcı ve bağnazlık taşıyan kavramları ayıklamak ve bunları anlaşılır hale getirerek, giderek artan bir sayıya ulaştırmaktır. Bu zor bir çaba olmakta devam etmektedir; ama İslam dünyasında bu çabanın başka örneği yoktur.

Doğan Kuban, İstanbul 2009

I. BÖLÜM

ÇAĞA KATILMA

Türkiye'nin ve bütün geri kalmış ya da gelişmekte olan dünya toplumlarının sorunu çağdaşlaşmaktır. Çağdaşlık Avrupa ve Amerika'da gelişmiş bir kavram-uygulama bileşenidir. Demokratik sistemi, laikliği, bilimsel dünya görüşünü ve sanayi egemenliğini içerir. Sanat ve sporu yaşamın temel bileşenleri olarak kabul eder. Çağdaşlık dünyaya ortak olmaktır. Eğer dünyayı bu kadar çok seyredip tanıdıktan, bu kadar çok şeye ortak olduktan sonra hâlâ insanların elleri birbirlerinin boğazında ise, Batılı'nın dünyaya öğrettiğini sandığı insanlık ve uygarlığın, işlemeyen bir tarafı olmalıdır.

Batılılaşma mı, Çağdaşlaşma mı? Osmanlı ve Türk Ne Kadar Batılılaştı?

Bu iki sözcük eşanlamlı olarak kullanılmıştır. Fakat Niyazi Berkes'in kitabı ile Türk toplumunun Batılı ya da Avrupalı olmasının gerekmediği, fakat bu çağda bu çağın koşullarına uyarak yaşamasının bir ölüm-kalım sorunu olduğu daha iyi anlaşıldı. Batılılaşma ya da Avrupalılaşma bir öykünmeyi, taklidi içerir. Avrupalı da dünyanın kendisini taklit ederek uygarlaşmasını önererek sömürge imparatorluklarını kurmuştur. Taklit bir öğrenme sürecidir. Fakat Türk'ün 2500 yıllık bir süreci içinde olmayan bir Avrupa kimliğine girmesi çağdaş olmak için gerekmiyor. Dün öyle görünse bile bugün uygarlığa sadece Avrupa kapısından geçerek girilmiyor. Osmanlı taklitle başladı.

İstanbul Osmanlı'yı idare eden düşüncenin yuvasıdır. Roma Çağı'ndan bu yana çokkültürlü bir kenttir. Roma ve Bizans ne kadar Avrupalı, Akdenizli, Yakın Doğulu ise, Osmanlı İstanbulu da o kadar Avrupalı, Akdenizli ve Yakın Doğuludur.

Roma-Bizans ve Osmanlı'yı coğrafya birleştirir, tarih (dil ve din bileşenleri ağırlıklı) ayırır. Fakat egemen politikanın monolitik idari yapısı, tarihin hiçbir döneminde, toplumun da monolitik bir yapıya sahip olmasını gerektirmemiştir. Egemen gruplar çok kez yabancı azınlıklardır. Pek çok Çin sülalesi, Hindistan'a gelen Ariler, Türkler, İspanya'da, Germen ülkelerinde, Gol'de, İngiliz adalarında, Kuzey Afrika'da, Anadolu'da, Balkanlar'da Romalılar azınlıktır. Çin'de Wei'ler, Moğollar, Mançular, Hint'te Gazneliler ve Delhi Sul-

tanları, İran'da, Suriye'de, Anadolu'da Selçuklular, Arap ülkelerinde, Anadolu'da ve Balkanlar'da Osmanlılar bir azınlık kültürü temsilcileridir. Bu evrensel bir 'pattern'dir.

Özellikle iki büyük imparatorlukta Roma ve Osmanlı'da tepedeki politik maske ve geniş etekli çadırın içinde, herkesin bildiği gibi, gerçek bir mikrokozmos yaşamıştır. Osmanlı döneminde Mısır'ın Arapçası nasıl kaldıysa, Bosna'nın, Macaristan'ın, Eflak'ın dilleri de hiçbir zaman Türkçe olmamıştır. Kültürü sadece dinle eşdeşleştirmek olanaksızdır.

Her zaman Osmanlı kültürünün Türk ve Müslüman olmayan toplumsal öğeleri tanımlayıcıdır. İstanbul erken yeni çağın en büyük Yahudi kentsel topluluğunu barındırıyordu. Osmanlı egemenliğindeki Avrupa topraklarında Ortodoks ve Katolik toplumları çoğunluktaydı.

Geriye bakıp Osmanlı nesiyle, nasıl Avrupalı oldu sorusunun tek yanıtı yoktur. Osmanlı Devleti 14. yüzyıldan başlayarak Avrupalıdır. Gerçi Avrupa'da Hunlardan, Ortodoks olup din değiştiren Bulgarlara, Peçeneklere, Kumanlara kadar Türk kökenli çok insan vardır. Rusya'da Tatar-Slav-Türk karışımı ise başlı başına bir simbiyotik olgudur. Türklerin Avrupa'da varlığı, Belçikalı'nın Kongo'da oturması, Amerika'daki yerlilerin dışlanması ve yok edilmesi türünden bir süreç değildir. Romalı'yla Balkanlı'nın ya da İspanyol'un örtüşmesi türünden bir bütünleşmedir. İspanyol kökenli, Slav kökenli Roma İmparatorları, idarecileri ve orduları gibi Osmanlı döneminde de devşirme sisteminin, sultanların Müslüman kökenli olmayan kadınlarının, çeşitli cemaatlerin Müslüman Türklerle Hıristiyanlar arasındaki simbiyotik yaşamın temel öğeleri olduğunu düşünmek gerekir. Bir Hıristiyan gencin ailesini, genç kızlığını, delikanlılığını unutması söz konusu değildir. Kaldı ki ne Osmanlı başkenti ne de başka kentler sadece Müslümanların yaşadığı kentler değillerdi. İstanbul'un yarı nüfusu Hıristiyan ve Yahudi idi. Sokollu 18 yaşında devşirildiği zaman köyünün kilise korosunda şarkı söyleyen bir Slav genciydi. Sultan sarayının doktorları çokluk Yahudi'ydi. Os-

manlı denizcileri Akdeniz kıyılarından derlenmişlerdi. Ticari kaptanların çoğu Rum'du. Dış ülkelerle ticaret yapan tüccarlar çokluk Ermeni, Yahudi ve Levanten'di. Avrupa bu Osmanlı'yı Müslüman olduğu için dışlamıştır. Fakat unutmamalı ki Ruslar da, Batı Avrupa'da uzun zaman barbar sayılmışlardır.

Bugün Osmanlı'ya göre çok fazla Anadolulaşmış ve İslamlaşmış köylümsü bir Türkiye'de yaşıyoruz. Fakat Avrupa'nın Osmanlı'yı 18.-19. yüzyıllarda nasıl etkilediğini görmek için 19. yüzyıl İstanbulu'na, Osmanlı idarecisine ve aydınına bakmak gerekir.

Bugün Avrupalı olmanın, Batılı olmanın pek çok içeriksiz, biçimsel yolu var. Vaktiyle alay konusu olan monşer'ler bunların prototipi idi. Avrupalı gibi giyinen bir kadın, saçını ve tuvaletini de uçak hostesleri gibi yapmışsa Avrupalı gibi görünür. Tenis oynayan, mayo ile yüzen, baş paketi olmadan otomobil kullanan kadın Avrupalı gibi görünür. Avrupalı gibi görünen magandalar da var, imamlar da, gazete yazarları da. Öte yandan Batılı olmak istemeyen, Batılı gibi görünmek istemeyenler de koka kola içer, cep telefonu ve otomobil kullanır, füze de atabilir, Kalaşnikof da kullanırlar. Teknoloji, beyni yıkanan herkesçe alınıp satılan bir şey olduğu için herkes Batılı gibi gözükebilir.

Ne var ki Batılı olmanın bu olmadığını biz birkaç yüz yıldır biliyoruz. Osmanlı'nın Müslüman olanlarının övündükleri bir kültürleri vardı. Ve bunun Batı ile ilişkisi çok sınırlıydı. 28 Çelebi Mehmet Efendi Batılı olmak için değil, Batı'yı görmek için Fransa'ya gitmişti. Fransız elçisi Choiseul-Gouffier, Halil Hamit Paşa'ya "Eğer Türkiye büyük devletler arasında kalmak istiyorsa imparatorluğun yalnız idaresini değil, Osmanlıların karakterini de değiştirmeye gereksinmesi vardır: Siz felaketlerinizden dolayı kendinizi suçlayınız. Araçlarınızın ilkelliği, cehaletiniz, donanmanızın kararsızlığı, ordunun başıboşluğu felaketlerin nedenidir,"[1] diyordu. Ve Osmanlı tarihinin

---

(1) *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası I*, 28 (yenitertip)'den; ed. Enver Ziya Karal

özellikle III. Selim'den sonraki çağı, Batılılaşmanın içeriğini tartışarak geçmiştir. Fakat 20. yüzyılın başında hatta Cumhuriyetin başında da aynı düşüncede olanlar hep oldu. Bunların Kurtuluş Savaşı bittikten sonra "Yunan'dan kurtulduk, bakalım Mustafa Kemal'den nasıl kurtulacağız," dediklerini Falih Rıfkı anlatır.

Bugün geriye bakıldığı zaman fikir planında bu tavır bir yakınma ve kendine acıma ile birlikte, bir kimlik savunması olarak gözükür. Değişik tanımlar yapılabilir. Batılı gibi giyinen herkes Batılıdır; Batılı gibi örgütlenmiş her işyerinde çalışan adam Batılıdır. Uçak şirketi, banka, büyük satış merkezi gibi doğrudan işyerinin örgütlenmesi ve amacının işlevsel tanımına bağlı her şey Batılıdır. Daha genel olarak 'Batı'dan ithal edilen her şey Batılıdır,' denilebilir. Fakat bu şeyin kullanılma koşullarını yerine getirmeyen biri Batılı değildir. Otomobil kullanan imam Batılı değildir. Olması da gerekmez. Gerekli emniyet ve trafik kurallarına uyulmadan kullanılan otomobil Batılı değildir. Burada kilit olgu, kullanışa ilişkin olan yöntem ve daha genel olarak tekniktir. Biz Batılılığı İngiliz sicimi, İsveç çeliği, Mercedes ve Alman bombasıyla eşdeşleştirmekten vazgeçip, bunları üreten bilgi ve teknolojiyle eşdeşleştirmeyi daha beceremedik, ne yazık ki! İşi ithal olan tüccarlar Türkiye'yi yönlendiriyor. Yine de Türkiye'de Batılı gibi yaşayan milyonlarca insan var. Batı kültür ve yaşamını tümüyle benimsemiş kentliler büyük bir nüfus oluşturuyor. Bunları hiçbir politika eritemez. Büyük bir bölümü 1933'te tümüyle Batılı standartlara göre düzenlenmiş programlarla üniversitelerde okudular, kimisi doğrudan Avrupa ve Amerika'da yetişti. Bunlar Batı edebiyatını okurlar, bilime inanırlar, uygulama düzeyinde dinle ilişkileri yoktur. Olsa olsa Hıristiyan "theist"leri gibi Allahın varlığı ile yetinirler. İçlerinde Tanrıtanımaz (athée) ve dine karşı şüphesi olan (agnostik), dünyanın her yerinde olduğu gibi, pek çoktur. Bunlar dinden söz etmezler. Kaldı ki Türkiye'de düşünce özgürlüğü Amerika ve Avrupa'da olduğu gibi söz konusu olmadığı için ağızlarını da zaten açamazlar. Kaldı ki bugünkü yobazlar için Hallac-ı Mansur ya

da Ömer Hayyam da birer kâfirdir. Öte yanda Avrupalılar ve Amerikalılardan Hıristiyan sıfatını nasıl kaldıramazsak Türk'ten, İranlı'dan da Müslüman sıfatını kaldıramayız. Bu bir gerçektir. Ve günlük söylemde "Türkiye'nin %99'u Müslümandır," deyimi ile örtüşür.

Batılılık kavramı dini içermez. Çağdaşlık Hıristiyan ve Yahudilik değildir. Çağdaş uygarlık bir çoğunluk isteği değil, evrensel olarak erişilmiş bir yaşam kalitesi ve gösterisidir. Dünyanın her yerinde benimsenen ve özümsenen evrensel bir değerler sistemidir. Bunun edebiyatta, sanatta, musikide, felsefede, bilim ve teknolojide ulaştığı düzey Avrupa ve Amerika'da olduğu kadar Japonya'da, Çin'de, Kore'de, Hindistan'da, Afrika'da, Avustralya'da ve de Türkiye'de aynıdır. Aynı olmak zorundadır. Bu düzeye Avrupa'da daha önce ulaşılmış olması bir şey değiştirmez. Bugün bir Çinli orkestra şefinin bir Avrupa kilisesinde Bach oratoryosunu idare ettiğini görebilirsiniz. Yunanlıların icat ettiği olimpiyatı Çin'de yapmak için Pekin'de hava kirliliği yaratan fabrikaları Çinliler çalıştırmıyor. Bizim ülkemizde de okunan edebiyatın ağırlığı çeviridir. Zenginimiz Mercedes'e biner. Dindar hükümet kendisini Avrupa Birliği'ne sokmayan Avrupalılara 'siz Hıristiyan Birliği misiniz?' diye sorar. Bu tür çelişkileri yaşayarak gelecek için çözüm getirmek olanaksızdır. Çelişkilerin çokluğu idareci sınıfların cehaletiyle doğru orantılıdır. Bir ekonomist olan Timur Kuran Yapı Kredi Yayınları tarafından yayınlanan *Yalanla Yaşamak* adlı kitabında bu çelişkinin doğasını anlatıyor. *Yalanla Yaşamak*'taki kuramsal görüş Türkiye'nin sorunları bağlamında, herkesin gözünü açacak kadar öğreticidir.

21. yüzyılın İslamında yaşamsal sorun dünyaya katılmaktan başka bir şey yapılamayacağının artık anlaşılması ve evrensel çağdaşlık paradigmalarının uygulamaya konulmasıdır. Bu davranış kimsenin dinini elinden almıyor. Fakat bilim-teknoloji ile inanç arasında ilk ikisinin çalışmasına engel olmayan bir uygarlık pratiği gerekir ve bu kaçınılmazdır. Bu insanlık tarihinin temel mekanizmasıdır. Bundan kaçmak, kaçmayanların el ulağı olmak demektir.

Çağdaşlaşmanın İki Yolu Yok

Kirli bilgiyle yıkanan bir toplumuz. Saptırılmış bilginin aktörleri o denli bizden görünüyorlar ki 1920 ile 2000'ler arasında Kurtuluş Savaşı, Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti, Türk ulusu hakkında ilkokuldan başlayarak okuduğumuz, dünya kitaplıklarını ve arşivlerini dolduran yüz binlerce kitap, makale, fotoğrafın belgesel olarak oluşturduğu ve hikâyelerini babalarımızdan, dedelerimizden dinlediğimiz ve tanıkları yaşayan bir tarih, tümüyle kötülenen bir sistematik sökme kampanyasının konusu yapıldı. 'Yalan'la yaşıyoruz ve bu yalan ancak şimdiki politik sistemin ve dayandığı kültürün özünde olabilir. Bu kadar açık ve yoğun bilgi kirletme sistematiğini Türkler keşfetmedi. Savaşı yapan ve yaşayanların çocukları yaşarken bu tarih sökücüleri nereden çıktı? Yanıtı açık: Bugün yurtdışında kimler Türkiye Cumhuriyeti'ne, Atatürk'e, laikliğe karşı ise, hatta sövüp sayıyorsa, Türkiye'deki söylemi de onlar yönlendiriyorlar. Bu yeni mandacıların kir söylemini arıtmak zorundayız.

Türkiye 'Aydınlanma iyimserliği'ne 1923'ten 1939'a kadar süren bir dönemde bütün dünya ile birlikte katıldı. İki dünya savaşı, soğuk savaş ve onu izleyen ve başrolü Amerika'nın oynadığı savaşlar dünya aydınlarının bir bölümünü antirasyonalist hatta bilim karşıtı uçlara yönlendirdi. Ne var ki dünyanın büyük çoğunluğu gibi Türkler de özgürlük ve demokrasiyi gerçekleştirmekten vazgeçmedi. Fakat Türkiye'de bugün yapılan Cumhuriyetin bilimsel bir eleştirisi olmadığı gibi, namuslu bir eleştiri de değildir. 1983'ten bu yana kirlenme çağını yaşıyoruz. Bunun arkasında uluslararası jandarmalığa soyunan ABD var. Fakat her gün gazete ve televizyonlarda

patlatılan yalan bombalarından etkilenmeden, ülkenin evrensel konumunu doğru değerlendirmeye ihtiyacımız var.

Çağdaş Dünyaya Katılma Sorunu

İslamda devrim yoktur. Tanrının sözü olan Kuran ve sünnet dışına pratikte çıkıldığı zaman bile İslamın temel öğretisine karşı çıkılmamıştır. Batı'da da aynı durum 18.-19. yüzyıla kadar sürmüş sayılabilir. Amerikan kurtuluş savaşı ve Fransız Devrimi'nden sonra 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyılda Avrupa ve Amerika'lar, Çin, Japonya, Hindistan, Rusya ve eski Sovyet dönemi komünist ülkeleri din boyutunu anayasalarından çıkarmışlardır. İslam dünyası dışında din devleti yoktur. Türkiye ise İslam dünyasında tek reformu gerçekleştiren ülkedir. Onun için İslam ülkelerinin en önündedir. Şimdi Türkiye'yi de laik olmayan İslama itiyorlar. Amerika ve Avrupa İslamı bir koyun sürüsü olarak aynı ağıla koymaya çalışıyor. Bu davranış insanları ayrı bir din kulübünde hapsetmek isteyen, Almanların Yahudilere yaptıkları davranışlar türünden, iğrenç bir politikadır.

Çağdaşlaşma dünyanın ortak düşünce ve örgütlenme düzeyine katılmak, onlarla eşitlenmekse laiklik onun parçasıdır. Çağdaş olma ve İslamı ayrı kefelere koyanlar Batılılardır. AB bir Hıristiyan birliğidir. Ama laiktir. Ve ancak laik kalarak çağdaş olmuştur. Biz Hıristiyan AB'ye değil, laik AB'ye üye olmak istiyoruz. Eğer Müslümanlığı vurgulamak istiyorsak Amerikalılarla değil, Afganlı ya da Iraklılarla birlikte olmamız gerek. Demek ki çağdaşı, yani laik olanı seçiyoruz. Bunun için Avrupalı gibi görünmek isteyip, Afganlı gibi düşünen adamlardan kurtulmak zorundayız.

Günümüzde sadece şu karşıtlık var: Çağdaşlık ya da sömürgelik. Çağdaşlığın göstergesi, toplumun dünya egemenleri arasında kabul edilmiş olmasıdır. Egemenlik unsuru da sadece bilime dayalı teknolojidir. Egemen devletler dünya için politik ve ekonomik kararlar alıyorlar. Ekonomik göstergeleri ya da ekonomik potansiyelle-

ri Türkiye gibi ülkelerin kat kat üstünde. Egemenlikleri silah ve üretim gücüne dayalı. Üretim gücü teknolojik güç demek. Teknolojik güç, bilim-teknolojinin işbirliği demek. Dünyayı bilim-teknoloji üretenler idare ediyor. Bunu yapamayanlar derece derece ekonomik sömürgedirler.

Gerçi bu bilimsel-teknolojik üstünlük yanında başka özellikler de var. Batı'da Hıristiyanlık, kültürel ortaklık, Doğu'da ise tümden farklı, dine dayalı olmayan bir toplumsal yaşam. Avrupalılık kültürel bir bütünlük tanımlar. Felsefe, edebiyat-sanat, müzik, sporu da içerir. Ve bütün dünyaya da bunları kabul ettirmiştir. Dışarıda kalan sadece İslam ülkeleridir. Türkiye ise içerde iken dışarıya çıkarılmak isteniyor. Bugün Türkiye'nin kültürel intihara teşebbüs etmesinin kanıtı felsefe, sanat, müzik ve sporun okul programlarından çıkarılmış olmasıdır. Bunlarsız bilim-teknoloji de olamadığını, idare eder gözükenler anlayamıyorlar. Felsefe ve sanat olmazsa bilimin, dolayısıyla teknolojinin de olması söz konusu değildir. Doğa gözlemi, soru sorma, deney, kavramsal düşünce bunların fonksiyonu olarak vardır. Atatürk tek uygarlık derken bu tek çağdaş kültürü kastediyordu. Çağdaşlık bir türlüdür. Küresellik türünden dünya söylemlerine sahip çıkanlar bunun ayırdına varamıyorlar. Bunu evrensel teknolojik kültür dayatıyor. Tek bir teknoloji dünyası var; ya ortağısınız ya da kölesi. Çağdaşlık bilime, yani üst düzey teknoloji üretimine ve bunun sonucu elde edilen özgürlük ve bağımsızlığa dayalı bir davranıştan ibarettir.

Dünya politik ve ekonomik olarak, satıcılar ve alıcılardan oluşuyor. Alıcı olanlar satıcıların yarım köleleridir. Egemen grupla kavga etmek için silahlarını da onlardan almak zorundadırlar. Bağımsızların ortalama geliri, bağımlı yani müşteri olanların 5-10-15-20 katıdır. Yarı bağımlı bir ülke birinci dünya üyesinin menfaat veya programına aykırı hareket ederse bağımlılığı hatırlatılır. Irak, Afganistan, Filistin, Nijerya, Sudan, Çad, Somali, Tibet gibi olur. Arap sultan ve şeyhleri gibi Amerika ile ortak olursa bu bir zengin müşte-

ridir. Fakat bağımsız değildir. Suudiler Irak'a İslam için yardım edemez. Oysa Amerika ile ortak olmaması gerekir. Çünkü Kuran İslam-Hıristiyan ortaklığını reddeder. Fakir İslam ülkelerinde cihat intiharla eşdeştir. Türkiye'yi idare edenler Kuran'da söz konusu olmayan bir ortaklık peşindedirler ve buna demokrasi diyorlar. Oysa ortak olmak istedikleri dünya laiktir. Batı liberal demokrasisi de dinle bütünleşmez.

İslama ilişkin olarak Türkiye Müslümanları Berlusconi, Sarkozy, Merkel, Bush'la aynı söylemi yineliyorlar. En büyük yüzyıl yalanı olan "Ilımlı İslam" projesi II. Dünya Savaşı'ndan sonra formüle edilmiştir. Temeli 19. yüzyıl sömürgelerini, politik olarak sözde bağımsız, ekonomik olarak tam bağımlı bir sömürge dünyasına dönüştürmektir. 7 milyarlık bir dünyada 1.5 milyarlık bir ekonomik sömürge güzel bir orandır.

İslam dünyasının fakirliği, sömürülecek kaynakları, cehaleti, sosyal örgütlenme kısırlığı ve gelişmiş dünya denilen ülkelerin bilim, felsefe, sanat ve spor etkinliklerine sırtını çevirmiş olması "Ilımlı İslam" projesinin dayandığı verilerdir. Türkiye'de açık dış destekli "Ilımlı İslam" projesi, Huntington gibi devlet ajanı Harvard demagoglarının moda olan yayınları ve Avrupa'nın Türkiye'ye karşı ikiyüzlü politikası, bu komplonun neredeyse matematiksel kanıtlardır. Bizi almayacaklarını bağıra bağıra kendi halklarına duyuran ve kendileri laik rejimlere sahipken bizim din devleti kurmamızı isteyen sahtekâr bir Avrupalı kuşağının temsil ettiği bir birliğe girmek istiyor bizim sözde demokratlar.

Mustafa Kemal'in olağanüstü bir vizyonla saptadığı gibi, tek bir çağdaş dünya vardır. Bu özel bir eğitim programı gerektirir. Bunun için de biz teknik satın alırız, kadın imam yetiştiririz demek bir safsatadır. Bir olguyu daha vurgulamak gerek: Dünya ülkeleri laik oldu diye kiliseye bir şey olmadı. Türkiye'de ilk imam hatip okulları Atatürk döneminde açıldı. İnsanların bilim-teknoloji derken, dinden uzaklaşmadıklarını biliyoruz. Batı kilisesi ayakta duruyor. La-

ik Türkiye'de 77.000 tane cami yapıldı. Eğer Türkiye'de ve bütün dünyada bir baskı varsa din baskısıdır. Fakat kimse uzaya gitmekten, televizyondan, internetten, cep telefonundan, modern tıptan ve atom bombasından uzaklaşıp papanın dediklerine göre yaşamıyor. Rasyonel ve irrasyonel birlikte yaşıyor.

Çağdaş Olamayan Sömürge Olacaktır

"Teğet" Sayın Başbakan'ın nasılsa kullandığı güzel bir matematiksel kavramdır. Çağdaşı anlamamış ve özümsememiş toplumlar tek bir dünyada yaşadığımız için birçok şeye teğet yaşarlar, yani bazı şeylerin varlığını tenlerinde hissederler. Ama onları özümsemedikleri ve beyinlerinde duymadıkları için çağdaş toplumdan dışlanırlar.

21. yüzyılın olmazsa olmaz tek ölçütü çağdaş olmaktır. Gerçi günümüzde toplumlar birbirlerinden o kadar büyük farklarla ayrılıyorlar ki böyle bir ölçütün varlığından söz etmek bazen zor olabilir. Çağdaşlık sadece evrensel bir boyuta ulaşmaktır. Bu temel de bilimsel ve teknolojiktir. Fakat giderek sanat ve spora, yeme-içmeye ve giysiyle uzamıyor. Onun dışında toplumların özgün kimliklerinin yaşayabilen boyutlarına bir şey olmuyor. Ne var ki bir cahil, ya da özenti budalası 'allahaısmarladık' yerine 'bye bye' derse, kimlik bağlamında yapacak bir şey yok.

Bu çağda yaşamak çağdaş olmak değildir. Jeolojik çağlardan kalan hayvanlar hâlâ yaşıyor. Afrika'da birbirlerini öldüren karalar, Avustralya'da Aborijinler var. Dünyanın her köşesinde dergilerde boy boy resimleri çıkan dünyadan habersiz insanlar yaşıyor. Elbiselerinde ve davranışlarında çağdaş insan için anlaşılması zor özellikler var. Okuma bilmez dağlı ve köylüden, az okumuş taşralıya, iyi eğitilmiş kentliye, televizyon seyircilerine kadar boy boy vatandaşımız var. Çağdaş dünyanın maddi ve kültürel olanaklarının farkında olan, dünyanın herhangi bir ülkesinin eğitilmiş tabakalarına karışabilecek çağdaş insan da çok Türkiye'de.

Bugün Çin, Hint ve Müslüman olmayan Uzakdoğu ülkelerinin Batı uygarlığının bilim, teknoloji, sanat verilerini özümsediklerini ve ona ortak olduklarını görüyoruz. Bu kabul, onları Batı kültürünün kölesi yapmıyor. Bugün Çin, Hint, Kore fakir sömürge aşamasını geçerek, ekonomik açıdan zengin Batılılarla karşılaştırılamasa bile, bilim, teknoloji, sanat ve sporda dünya ölçütlerinde üretiyor. Ve Batı'yla denge oluşturacak bir konuma geldiler. Doğu Avrupa'da, Güney Amerika'da fakir ülkeler de var. Fakat onlar da kendilerini Batı uygarlığı içinde kabul ediyorlar.

Türkiye Atatürk'le birlikte kendini tek bir evrensel uygarlığın mensubu insanlar olarak kabul eden milyonlar yetiştirdi; politikacılar, doktorlar, yazarlar, sanatçılar, bilim adamları, diplomatlar, askerler, düşünürler, bestekârlar, müzik virtüözleri. Bunlar sadece bir Türkiye Cumhuriyeti yaratmakla kalmadılar, fakat Türk geçmişini ve İslam geçmişini reddetmeden, dünyaya Müslüman bir Türkiye'nin evrensel uygarlığa ortak olabilecek imgesini sundular ve kabul ettirdiler. Ve şimdi Doğu'da ve Batı'da bütün dünya uluslarının yapmaya çalıştıkları gibi kendilerini çağdaş uygarlığın üyesi olarak tanıttılar ve Türkiye'yi temsil ettiler. Türk köylüsünden Avrupa Birliği'ne ortak olmak isteyenleri bile Atatürk Cumhuriyeti yarattı.

Batı kültür gelenekleri içinde yetişmemiş Müslümanlar, çağdaşlık ölçütlerinin kendi geleneklerine aykırı olduğu düşüncesiyle yetiştiriliyorlar. Azınlıkta oldukları bir dünyada kendilerine göre bir uygarlık için, başından kaybedilmiş bir mücadele veriyorlar. Ne var ki iki tür uçak, iki tür otomobil, iki tür turizm, iki tür sanayi, iki tür bilim olmadığı gibi iki çeşit çağdaşlık da yok. Bir sürü kendini bilmez adam milliyetçilik düşmanlığı ve globalizm şakşakçılığı yaparken, emperyalistlerin Türkiye'yi bundan 85 yıl önce girdiği çağdaş dünyadan ayırma planına çanak tutuyor.

Neye inanırsanız inanın, hangi hocaya çırak olursanız olun, tek bir çağdaşlık ve uygarlık var. Bu uygarlık her düşünceyi altına ala-

cak kadar geniş bir şemsiyedir. Ama bilimden, sanayiden, sanattan ve spordan, eşitlikten ve özgürlükten uzak kalanlar için 21. yüzyılda kölelikten başka bir statü olması söz konusu değildir. Bugün toplum yaşamında kadını kurutmuş bir ülke olamaz. Çünkü milyonları yaşatmak için yeterli üretim yarım ve cahil bir nüfusla gerçekleşemez. Toplum yaşamını kadınlar erkeklerle birlikte inşa ediyorlar. Bu basit matematiksel bir sonuç ve fiziksel bir zorunluluktur. Başörtüsü takmakla da değişmez. Bizde ve İslam ülkelerinde kendilerini hâlâ ortaçağ şövalyeleri gibi gören dünyadan habersiz kahramanların yaşaması acıklı bir olgu. Buna el çırpanların olması da daha da acıklı ve garip bir olgu.

Eğer kentlerimizde klasik müzik konserleri dinleyicilerimiz olmazsa, eğer sporcularımızın nüfusla orantılı sayıda uluslararası başarıları yoksa, eğer yaşam için gerekli enerjiyi yeni teknolojilerle elde edemiyorsak, eğer dışarıya el açmadan halkımızı doyuramazsak, eğer uluslararası sanat ortamına sanatçı yetiştiremezsek, eğer eğitimimiz bilgi toplumunu yaratmak için yeterli değilse, ve bütün bu performansları elde edecek toplumsal örgütlemeyi sağlayamazsak, bunu başaranların sadece kölesi kalmak zorundayız.

Çağdaşlık gibi globalizm de bir tanedir. Bir yanda birbirini anlayan egemenler ve bağımsızlar olacak, öte yanda sömürecekleri köleler. 21. yüzyılda bu köleliğin en büyük adayları, cehaletleri nedeniyle, Afrika'nın karaları ile Müslüman ülkelerdir. Geçen yüzyıl başında olduğu gibi İslam ülkelerini kurtaracak sihirli formüller artık yok. Irak Savaşı ya da İsrail'in varlığı, Afganistan'ın, Pakistan'ın zavallılığı Müslümanların gözünü açamazsa onları uyandıracak başka davul yok. Toplumların ayakta kalmaları sadece çağdaşlıkta ortaklıktan geçiyor.

Kuran İslam ummasını öteki dinlerin mensuplarının kölesi olarak tanımlamıyor. Müslümanları aklını kullanamayanlar olarak da tanımlamıyor. Bugün İslamı bir izolasyon nedeni değil, bir boy öl-

çüşme aracı olarak düşünecek liderlere gereksinimimiz var. İnsanlığın dörtte birini sömürme nesnesi yapacak politikalar insanlık suçudur. İnsan hakları şampiyonu olan Batılılar ve onların yerli hoparlörleri İslam dünyasındaki 1.5 milyar insanın bugünkü ve gelecekteki sefaleti için hangi yöntemleri öngörüyorlar? Tek bir insanlık mı? Yoksa efendi-uşak sistemi mi?

10 Kasım'dan Geleceğe Bakmak

Mustafa Kemal'in çağdaş dünya vizyonu içinde, Türk ordusu, birkaç bin aydın ve on milyon köylü savaşarak cumhuriyeti kurdu. Türk devrimi 20. yüzyıl tarihinde dünyaca onaylandı. Mustafa Kemal evrensel bir efsane oldu. Onun ordusu yoktu. Hitler, Stalin, Mao sivil elbiseyi çıkarıp asker elbisesi giyen liderlerdi, Mustafa Kemal asker elbisesini çıkarıp sivil giyen. Atatürk'le çevresinin akli ve ruhi 'concensus'u Kurtuluş Savaşı'nı ve devrimleri gerçekleştirmiştir

Atatürk Cumhuriyetinin mirası kesin ve açık. Biz İslam dünyasında sömürge olmamış tek ülkeyiz. II. Dünya Savaşı sonrasına kadar bütün İslam ülkeleri Avrupa sömürgesiydi. Türkiye laik bir dünyada tek laik İslam ülkesidir. Kadını özgür olan tek ülkedir. Okuma yazma oranı en yüksek olan İslam ülkesidir. Altlarında petrolle uyuyan yarı aşiret Arap devletleri dışında, en zengin İslam ülkesidir. En çok sanayileşmiş İslam ülkesi, ordusu en güçlü İslam ülkesidir. Biz 14. yüzyıldan bu yana Avrupa'dayız. Ortaçağdan bu yana da İslam dünyasının kalkanı görevi gördük. Bunlar hava ve su kadar gerçektir. "Ilımlı İslam" örnekleri çok. Pakistan, Afganistan, Bangladeş, Endonezya, Mısır, Sudan gibi ülkeler. Komünist devrim sonlandı. Türk devriminden sonra ortaya çıkan faşizm yüzyıl ortasında yok oldu.

Kapitalizmin Kore, Vietnam, Afganistan ve Irak maceralarını izledik. Nihayet liberal kapitalizm de kendini hançerledi. İslam dünyası ise ayağa kalkmak bir yana, giderek kötüleşen bir tablo çiziyor.

Türkiye Cumhuriyeti son yüzyılların İslam toplumları tarihin-

de gerçekleştirilen en büyük uygarlık projesidir. Bilim ve sanayileşme devrimlerini yapmış Batı ülkelerinin bu aşamaya 19. yüzyılda erişmiş oldukları düşünülürse, 20. yüzyılın en büyük toplumsal devrimi Türk devrimidir.

Şimdilerde İslam toplumlarının çağdaş dünya ile sürüp giden uyuşmazlığı Türkiye'ye de bulaştırıldı. Bu aşamada emperyalizm ve el ulaklarının sorunu Türkiye devriminin yaşamsal kavramlarının içini boşaltmaktır. Bunun aracı da Cumhuriyet simgelerini yok etmektir. Türk aydını, Amerikan sömürgeciliği ve kırsal kültür tarafından esir alınmışa benziyor. Bir entelektüel iflas ortamında yaşıyor.

Yine de Atatürk'ü savunmak gereksizdir. Erişemeyecekleri yüksekliktedir. Ve yeni dünya tarihine 20. yüzyılın temel kişilerinden biri olarak yazılmıştır. Fakat olan biten, bir ahlaki ve entelektüel iflas gösterisidir. Çünkü aydınlar doğrudan katılmıyor da olsalar, toplumu saran ahlaki çöküntüyü sanki normal bir olguymuş gibi izlemekle yetinmekte ve anlaşılması olanaksız yargılarla durumu hoş göstererek ona ortak olmaktalar.

Türk devrimi irrasyonel bir toplum kültüründe rasyonalizmi egemen kılmaya çalışmış, başarılı da olmuştur. Fakat bir garanti belgesi değildir. Sorun geçmişin sorgulanması da değildir. Bütün bu tarih olmuş gerçeklerden daha önemli olan, dünyanın karşı karşıya olduğu yeni evrensel değişimlerdir. Bunların içinde devrimlerden daha derin, insanlığın yaşamını yok edecek, ya da yönlendirecek doğal gelişmeler var. İnsan toplumunun bilgilenmesine, doğayı daha iyi incelemesine ve geleceği algılamasına ilişkin gelişmelerin ortaya koyduğu yeni veriler var. Bizim gelecek için kavgamız iktidar için sahte rejim tartışmalarından çok önce, 15 yıl sonra 90 milyonun karnını doyurmak gibi basit bir ölüm kalım sorunudur. Yanıtı da Atatürk'ün bilim+akıl diye özetlediği davranış mirasıdır.

Dünya iklimsel bir farklı evreye giriyor. Açgözlü kapitalizm de sera gazı üreterek iklimsel felaket olasılıklarını artırıyor. Bu yüzyıl ortalarında petrol yatakları küresel tüketimi karşılayamayacak.

Petrol enerjisi ödenemeyecek kadar pahalı olacak. Türkiye nüfusu Osmanlı dönemi Anadolusu'nun 8-9 katı olacak. Günümüz dünyasının başka girdikleri de var. Dünya iletişim teknolojisi çağına girerek yeni bir devrimsel aşamaya ulaştı. Eski teknolojiler miatlarını dolduruyorlar. Tekstil, otomotiv, hatta bilgisayar için hardware üretmek artık yeterli değil. Onların sürdürülebilirliği de yaratıcı modeller üretmekten geçiyor. Giderek karmaşıklaşan bir dünyada software (yani yazılım) denen olgu ağırlı kazanıyor. Bunun yaratıcı bir yazılım olması gerek. Bunu imam hatip ya da işletme mezunları değil, yaratıcı matematikçiler ve mühendisler yapacaklar. Birkaç on yıl içinde Türkiye %80'i kentlerde yaşayan 80-90 milyonluk bir nüfusa ulaşacak. Türkiye'nin %60-70'inde su yok olacak, ya da kıt olacak. Beslenmek ve barınmak toplumun temel uğraşları olacak. Sadaka ve zekât vererek onlarca milyonu doyurmak olanaksız. Kadınları paketleyip evlere sokabilsek bile bütün ulusun çalışıp üretmesi, yaşamı sürdürebilmek zorunlu olacak. Bu ortamda savaşan insanın amacı bilgi toplumu denen ve teknik eğitimi yüksek bir toplum yapısının kurulmasıdır. Bu bağlamda özgürlük demokrasiden çok, üretim için gerekli olacağa benziyor. Bu da özgün bir eğitim ortamının örgütlenmesini ve politik örgütlenmenin yapısal değişikliğini gerektiriyor. Oysa iktidarda ya da muhalefetteki partilerin yeni mallar satacak ne tezgâhları var ne de tezgâhtarları.

Bilim adamları tehlike çanları çalıyorlar. Dünyanın her türlü savaş alternatifini dışlayıp, yeni kaynak arayışlarını hızlandırmak gerekiyor. Doğa kaynakları yerine gelmesi olanaksız şekilde tüketiliyor. Bir hayvan türünün yok olması ve ona bağlı bir yaşam zincirinin parçalanması, insanın günlük yaşamını doğrudan etkilemedikçe haber bile olmuyor. Ama kendisinin temel sorunu yaşamın sürdürülebilmesine ilişiktir.

Korkutucu basit bir gerçek 90 milyonun açlığıdır. Açlar çoğaldıkça üretim öncelikleri değişecek. Barınak öncelikleri, sağlık önceliklerinin doğaları değişecek. Aptal bir tüketime ve sömürüye da-

yalı bütün modeller yok olmak zorunda. Yenileri en son teknolojilerle yeniden üretilecek. Bugünden üretimin programlanmasına girişmek gerekiyor. Yeni bir enerji çağına girdik.

Dünya, nüfus arttıkça borç verecek bir sömürü ekonomisini sürdüremeyecek. Yazılanlara bakılırsa kimse kimseye kredi vermek istemiyor. Serbest ticaret, içi boşaltılmış bir kavram olacak. Ya güçlüler güçsüzleri doğrudan köle gibi kullanacaklar ya da insanlık var gücüyle yaşamak için çalışıp, işbirliği yapacak. Belki gelişmiş toplumlar sömürücü sınıfı ortadan kaldıracaklar.

Bilim ve teknoloji sürdürülebilir yaşam için seferber olacak. Teknikler büsbütün küreselleşecek. Türkiye'de de darlık, hatta açlık temel politik söylem olacak. At gözlüğü politikası değişecek. Bütün sloganlar ihtiyarlayacak. Yaratıcı insan yetiştirmeye dönük yeni eğitim programları hazırlanacak. Matematiksel mantık bir süre, software (yazılım) yolu ile dünyaya egemen olacak. Toplumlar yeni üretime göre örgütlenecekler.

Bu özetlenmiş hikâye bir 'science-fiction'a benziyor. Fakat bir politikacı yalanı değil. İklimsel değişiklik, enerji kıtlığı, nüfus çokluğu gerçek. Yakın gelecekte, eğitim sistemleri değişime ayak uydurabilen, değişimci ve değişimci olmak için özgürlükçü olan toplumlar yaşamlarını sürdürme şansına sahip olacaklar. Diğerleri, dünyanın azalan enerji kaynaklarını 'compenser' etmek için köle-sömürge statüsüne düşebilirler.

Bugünkü söylemin türban, imam hatip, milliyetçilik, laiklik düşmanlığı, tarikat, demokrasi tekerlemeleri ve benzer safsataları yakın gelecekte rüzgârda savrulan balonlar olacak. 10 Kasım'ları geleceğe rasyonel olarak bakılmasını sağlama çağrısı için kullanmalı.

Biz Hangi Uygarlıktanız?

Müslümanlar için uygarlık kentte olur. Medeniyet, 'medine' yani kente ilişkin bir özelliktir. Osmanlı'nın köylerde oturan ve 'kaba Türk' bazen de "etrak-ı bi-idrak" diye adlandırdığı Türk köylüsü ve göçeri medeni (uygar) sayılmaz. Bütün dünyada uygarlık (= civilisation, civilization) kentlinin ürettiği kültürel araçlar olarak kabul edilmiştir. Anadolu halkı, hangi etnik gruptan olursa olsun, %90'ı köylüdür ve okuma yazma bilmediği için İslama göre medeni değildir. Cumhuriyete Osmanlı'nın mirası %90 okuma yazma bilmeyen köylü toplumdur. Bugün Türkiye'de bir uygarlık varsa bu kentlerin ürettiği bir uygarlıktır. Kentlileşme ve okuma yazma bir Cumhuriyet olgusudur. Bu bağlamda cumhuriyete ilişkin bir soru gündeme geliyor: Cumhuriyet hangi uygarlık mirasına sahip çıktı? 1950'ye kadarki cumhuriyet liderlerine sorarsanız bu 'muasır medeniyet' mirasıdır. Yani çağdaş uygarlıktır. Oysa Osmanlı yüzyıllarca uğraşıp Avrupa bilim ve teknolojisine sahip olmak için çalışmış, fakat Avrupa uygarlığına sahip çıkmamıştı. Çünkü Osmanlı İslam uygarlık ailesindendir.

Bu bağlamda Osmanlı düşünürleri Avrupalıları izleyerek birçok uygarlık olduğunu da kabul etmişlerdir. Avrupa İslamı zaten 'öteki' olarak görüyordu. 19. yüzyıl Müslüman devletleri, halkları hâlâ en ilkel koşullarda yaşarken, geçmişe bakarak kendi uygarlıklarıyla övünüyorlardı. Bu övünç doğaldır. Fakat bugüne değil, geçmişe ilişkindir. Avrupa'nın şimdiye kadar istediği ve 20. yüzyıl sonunda hâlâ sözünü ettiği de bunun değişmemesidir. Uygarlıklar savaşı olarak süreceği ileri sürülen bu tarihi olgu bilim ve tekno-

lojisi üstün olanların olmayanlara egemenliğinin sürmesi anlamına geliyor.

Cumhuriyet dünyada tek bir uygarlık olduğunu kabul eden bir devlet görüşü ile –ki bu Atatürk'ün dile getirdiği görüştür– kurulmuştur. Uygarlığın bütün insanlığın ortak malı olan bir değerler birikimi olduğuna inanır. Ve bu uygarlık inancı dinleri de kapsar. Atatürk'ten sonra Avrupa Birliği'ne girmek isteyen ve Avrupa Birliği kapıda beklettiği zaman 'siz bir Hıristiyan kulübü müsünüz?' diye soran bugünkü başbakan değil miydi? Bu sorusuyla AKP bir Atatürk rejimi partisidir. Aslında bu yanlış bir tanımlama da değildir. Çünkü 'köylü efendimiz' diyen ve köylüyü okutup bugün iktidara getiren Atatürk Cumhuriyeti'dir. Şimdi Türkiye'deki bu kavramsal kargaşayı çözmemiz gerekiyor.

Uygarlık Bütün İnsanlık İçin Ortak Bir Üst Kültür Birikimidir

Uygarlık üniforma gibi giyilen ya da rozet gibi takılan bir şey değildir. Irak'ta 1.000.000 kişiyi öldüren Amerikalı, ne atom bombası attığı için, ne liberal ekonomisi için, ne köle Afrikalıları çalıştıran plantasyonlarıyla ne de Amerikalı yerlileri yok ederek uygar oldu. Avrupa'nın bilim, teknoloji, felsefe ve sanat mirasına sahip çıkarak Amerika oldu.

Katkıları farklı da olsa uygarlık hiçbir toplumun malı değildir. Uygarlığın en güzel tanımını, kanımca, Avrupa'da org konserleri vererek Afrika'daki hastanesini ayakta tutan Albert Schweizer yapmıştır: Yaşama saygı (Reverence for life). Uygar insanın ilkesi olmalıdır. İnsanlığı yücelten bütün etkinlikleri bu tanıma sığdırabilirsiniz.

Uygarlığın iki boyutu var. Biri insana ve yaşama gösterdiği saygı. Bu en güzel ifadesini "yaşama saygı" ilkesinde buluyor. Aşlında bu anlayışın belki de kaynağı Buda düşüncesidir. Onun için pek çok Avrupalı düşünür Buda'dan etkilenmiştir. Dünyanın bütün acıla-

rına karşın içi huzur dolu ve tanrısal özellikleri olmayan bir insan öneriyor, Buda. Hıristiyanlık İsa'yı çarmıha gererek onu insana yaklaştırmıştı. Ve merhameti (compassion) en önemli insan özelliği olarak gösterir, insan öldürmeyi uygun bulmaz. Ne var ki Hıristiyanlar bu kuralı hiç uygulayamadılar. Bütün bir kenti yok edecek atom bombasının atılmasına karar veren politik irade, dünyanın en zengin ve en özgürlükçü (?) Hıristiyan ülkesinde üretildi.

Batılılar Türkleri barbar savaş makineleri gibi gösterseler de Selçuk ve Osmanlı imparatorlukları, Amerikalıların yerlileri yok ettikleri gibi Anadolu'nun yerli halkını yok etmediler. Almanlar gibi bütün Yahudileri yok etmeye kalkan doktrinler icat etmediler. İspanyolların kovdukları Yahudileri kendi ülkelerine kabul ettiler.

Son krizde bankaları satın alıp, kapitalist rejimi kurtarmak için 2 trilyon dolar veren Amerikan hükümetini eleştiren Birleşmiş Milletler Başkan Yardımcısı şöyle bir gözlem yapmış: 250 milyar dolarla dünyanın fakir ülkelerinin sağlık sorunlarını bir yıl için çözülebiliyor. Kapitalist sömürü sistemini kurtarmak için 2 trilyon dolar veren Amerikan hükümetinin yanı başındaki Haiti adasında fakirler biraz yağ, biraz ot ve toprakla çörek yapıp onu güneşte kurutarak yiyorlar. Bu çağdaş Batı'nın uygar ülkelerinin 'yaşama saygı' ölçüsüdür.

İnsanlık tarihi savaşla neredeyse eşdeştir. Fakat bunu uygarlık adına yapan nedense sadece 'emperyalist' Batılılar olmuştur. Barbar'lara uygarlık götürmek bir Roma politik doktrinidir. Robert Graves'in *I, Claudius* adlı ünlü romanında Augustus ve karısı Livia ile birlikte imparator ailesinin gittikleri bir gladyatör gösterisi anlatılır. Orada 'insan öldürmenin' nasıl duygusuz, isterik bir gösteriye dönüştüğü gözler önüne serilir.. Günümüzde milyonlarca insana gözü kapalı kıyabilen savaş doktrinleri var. Ölüm boyutunu köktenci bir tavırla içeren bir dünya görüşünü uygarlık kapsamında düşünmek bir sapıklıktır.

Uygarlık kavramının asıl ve tek boyutu sanatta ve düşüncede ve evrenin bilinmeyenlerini araştırmakta insanoğlunun gösterdiği merak ve onun meyveleri olan bilim, felsefe, musiki, edebiyat ve insan saygısı gibi (din de buraya katılabilir) yaratıcı etkinliklerdir. Bu kavramların ve pratiğin gelişmesine dünyadaki bütün kültürler değişik oranlarda katkıda bulunmuşlardır. Onun için uygarlık insanoğlunun ortak mirasıdır. Eğer Upanishad'lar Buda, Hint Sanatı Sanskritçe yazılmış tekstler yaşamaya ve etkilemeye devam ediyorlarsa, temsil ettikleri uygarlık neden yok olmuş olsun? Homer bir destan yazan, Lao Tzu kanımca daha büyük ve daha evrenseli, Dante büyükse Mevlana da büyüktür, antik sanat kadar Hint ve Çin sanatı, Mısır sanatı da büyüktür.

Uygarlık kavramı çoğul olursa yükselen ve batan kültür olguları anlamına geliyor. Bunun şampiyonlarından biri 22 uygarlık sayan Arnold Toynbee idi. Dünyanın bir köşesinde izole kalan her politik örgütlenmeye uygarlık diyordu. Aslında bu kavramsal karmaşa19. yüzyılda dünyaya egemen olan Avrupa'nın kendini uygarlığın son çiçeği olarak görmesinden kaynaklanmaktadır. Bir megalomani ve narsisizm ifadesidir. Fakat algılanması gereken bir gerçek var: Çağdaş uygarlık Avrupa kültüründe özümsenmiştir. Ve onun damgasını taşır. Sanat ve bilimin 15. yüzyıldan bu yana, şimdiye kadar çok söylenmiş nedenlerle, Avrupa'da yoğunlaştığı yadsınamayacak bir olgudur. Batı uygarlığı, Avrupa ve Amerika'nın politik ve ekonomik egemenliği olan yakın tarih döneminde Batı'nın tanımladığı şeydir. Ne var ki bu evrensel birikimin arkasında bütün bir insanlık tarihi vardır. Batı'nın diyalektik kafası aşk ile kavgayı bir arada değerlendirmeye teşnedir. Belki de bu nedenle Batı uygarlığı 20. yüzyılda dünya savaşları, atom bombası ve milyarlarca insanın açlığı pahasına gelişen duyarsız bir kapitalizmle sonuçlanmıştır. Bugünün dünyasında ne şövalyelerin ne de Köroğlu'nun davranış ilkeleri ve namusu var. Buda da yok, İsa da yok, ehli kitaba yaşamı bağışlayan Muhammet de yok, Mevlana da yok. Hatta İspanya'dan kovulan Yahudileri ülkesine kabul eden II. Beyazıt bile yok.

Kuşkusuz bütün bu gözlem ve yargılar bütün gerçekleri her boyutu ile yansıtmıyor. Ama uygarlık tek, ve kimsenin malı değil. Bunun silah boyutu var (ölüm boyutu) ve insanlık boyutu var. Silah boyutu, çok silahı olanın az silahı olanı köle olarak kullanacağı sömürü boyutudur.

A.N. Whitehead *Matematiğe Giriş* adlı kitabında uygarlıkla ilgili bir gözlem yapar; "Uygarlık, düşünmeden otomatik olarak yaptığımız önemli operasyonların etkinliklerin sayısını artırarak ilerler," der. Uygarlık başkalarının sahneye koyup bizim seyrettiğimiz bir tiyatro değil, tümel toplumsal bir yapısı olan uzun süreli bir birikimdir. Celal Şengör'den dinlediğim aşağıdaki hikâye uygarlığın topluma sinmiş tümel bir mekanizma oluşunun çok açık bir örneğidir.

Viyana'nın kuzeyinde 'Eggenburg' adlı küçük kasabada ünlü bir jeoloji müzesi var: Krauhuletz, Arkeoloji ve Doğa Bilimleri Müzesi. Kurucusu Johann Krauhuletz, ilkokulda 2 yıl okumuş bir köylü. Müze 1901'de kurulmuş. Arkasından müzeyi yaşatmak için bir cemiyet kurulmuş. Geçenlerde bu müzede toplanan bir jeoloji konferansına katılanlar arasında 10 yaşında bir köylü çocuğu var. Toplantıları izliyor ve toplantı sonunda yapılan akşam yemeğine de çağrılıyor. Yemekte jeoloji ile ilgili konuşmalara da katılıyor. Yemekten sonra konferansa başkanlık eden ünlü jeolog profesör Steininger küçük köylü çocuğunu değerli bir insan olarak evine bırakıyor. Bu çok yetenekli çocuğun evinde bir taş ve fosil koleksiyonu var. Bu olayın bir İslam ülkesinde olması şansı yoktur. Bugün de Türkiye'de bir Doğa Tarihi Müzesi yok. Uygarlığın satın alınamaması onun toplumca özümsenmiş tümel bir örgütlenme, davranış ve düşünüş biçimi yaygın bir olgu olmasından kaynaklanıyor.

Uygarlıklar Çatışması Kavramı Bir Emperyalist Safsatasıdır

Türkiye bilimde, teknolojide, ulaşımda, iletişimde, sanatta, sporda, modada ve bütün yaşamsal tekniklerde dünya ile aynı düzeyde olmak zorunda. Bunları içeren alternatif bir uygarlık yoktur. Orhan

Pamuk Nobel alınca, bir Türk profesör bir Amerikan üniversitesinde bir başarı kazanınca, bir futbol takımı Avrupalı rakibini yenince yer yerinden oynuyor. Tarımımız dışarıya bağlı. Enerjiyi satın alıyoruz. Kendimize yetmesi için alternatif enerji üretimi de evrensel bilim ilkelerine göre olacak. Mimari ve şehircilik imgemiz gökdelen ve Zaha Hadid boyutlarında. Avrupa Birliği kapısında bekliyoruz. Amerika kuyruğunda dolaşıyoruz. Küreselleşme, kapitalistleşme güncel söylemimiz. Demokrasi, takıyye bile olsa, hamasi bir söylem niteliğine bürünmüş. Bu olguların ve söylemlerin Türkiyesi hangi uygarlıktandır? Yoksa bizim uygarlığımız namaz kılmak, oruç tutmak, kadını çarşafa sokmak, pilav ve baklama yemek, halkoyunu oynamak, yağmur duasına çıkmak mıdır? Uygarlıklar çatışması Amerikan yapımı bir fare kapanıdır. Buna taraf olan ya gerizekâlıdır ya da Mr. Huntington'un ajanıdır.

Uygarlık tümel, yaygın bir kültür ortamının yarattığı bir dünyayı algılama ve davranış düzeyine işaret eder. Bugün kültürümüz, aydınları da etkisi altına almış kırsal kültürdür. Pek çok kez yinelediğim gibi, kırsal kültür kır ya da köylünün kültürü anlamına gelmez. Toplumun ortalama, tarım artığı kültürüdür. Hâlâ toplumun davranış ve düşüncesine egemen olan dünya imgesi, devletin en üst kademesinden köy kahvesine kadar, bu ortaçağ kültürünün tanımladığı imgedir. Bunun bir uygarlık temeli olmasının söz konusu olmadığını öğrenip, uygar dünya ile bir düşüneceğine Suudi ile birlikte düşünen bir Türkiye kendini 21. yüzyıl sömürgeleri arasında bulabilir.

Uygarlığa Direnen Toplum

Dünyanın bütün cahil insanları kadercidir. Ignazio Silone 1915'te Apennin'lerde Abruzzi bölgesinde 50.000 kişiyi öldüren depremden sonra halkın harabeler içinde tam bir 'apathie' ile bu olup biteni kayıtsızlıkla izlediğini ve zengini, fakiri, genci, yaşlıyı, idare edeni ve edileni hiç ayırmadan yok eden bu doğal afetin herhangi bir açıklamasını da aramadıklarını anlatır.[1] Konya'da Kuran kursu yangınında ölen kızının şehit olduğunu söyleyen baba İtalyan köylüleri gibi bir insan. Bunun şehadet olmadığını bilecek kadar din bilgisi de yok. Açıkça: 'Ben mücahit yetiştiriyorum,' demek istiyor. O kadar yüksek bir amaç için yetiştirdiği çocuğunu ne kadar aptalca harcadığının farkında değil. Birkaç kuruş ekmek parası için Kuran kursu öğrenciliği, birkaç kuruş için şikâyetçi olmamak ve bir de din şehitliği ödülü. Somut bir fakir cehaleti tanımı.

Avrupa'ya uzun süre kafa tutmuş, örgütlenmiş Osmanlı toplumunun 20. yüzyıl başında iflasının kültürel, bilimsel, teknolojik ve ekonomik nedenlerini anlamayanların çok daha karmaşık bir dünyada 21. yüzyıl Türkiyesi için herhangi bir çözüm önermeleri olanaksızdır. Biz o iflastan sonra savaşarak Cumhuriyeti yarattık. Avrupa zorbalığına başkaldıran o mücadele 200 yıllık bir yenileşme çabasının birikimine dayanıyordu. Mustafa Kemal bir Osmanlı paşası idi. Lord Curzon'un İsmet Paşa'ya "sonunda yine bize muhtaç olacaksınız!" dediğini de hatırlıyoruz. Cumhuriyet iki yüz yıllık yenileşme çabala-

---

(1) *The God That Failed,* Ed. Richard, H. Crossman, 1949.

nın çok daha köktenci ve kurtarıcı bir dev aşamasıydı. Savaştan sonra olağanüstü reformlarla Batı dünyasını şaşırttık, hatta hayranlığını kazandık. O günden bugüne İslam dünyasının en ileri ve çağdaş ülkesiyiz. Ne var ki gelenekler, yüzlerce yıllık cehaletin tortuları ve zihinsel ataleti, fakirlik, örgütlenmemişlik, kural dışılık ve kapıda bekleyen Lord Curzon vârisleri toplumun bugünden yarına farklı bir uygarlık basamağına sıçramamızı engelliyor. Osmanlı hastalıkları nüksediyor ve Batılılar ve yerli manda rejimi artıkları da yeni bir sömürge yaratma çabalarını utanmadan sürdürüyorlar. Avrupa ve Amerika'nın demokratik ilkelerini ve 200 yıllık çabaları akıl almaz bir ikiyüzlülükle saptırıp halkı aldatıyorlar.

Nüfusunu besleyememek, iklim düzenini, büyük doğal facialar sonunda kaybetmek, su kaynaklarını, çağdaş teknolojiyi yaratan enerji kaynaklarını tüketmek tehlikesiyle karşı karşıya olan bir dünyada 19. yüzyıl artığı bir emperyalizm sözde uygarlık temsilcilerinin sözde temel motivasyonu olmaya devam ediyor. Afganistan'da, Tibet'te, Irak'ta, Gürcistan'da askeri zorbalıklar, politikacıların sürekli uygarlık, demokrasi yalanlarıyla örtülemese bile insanların hakları yeniyor. Dünya medyası ilkel bir kapitalizmin hizmetinde, sirklerdeki palyaço hizmeti görüyor.

Dünyanın yaşamsal sorunu tektir: Giderek artan dünya nüfusunun doyurulması. Bunun ne kadar hakça olacağını saptamak olası değil. Gerçekleşebilmesi dünya toplumlarının bilim ve teknolojiyi sadece kapitalistlere yeni kazanç alanları açmak için değil, açları doyurmak için akıllıca kullanmasına bağlıdır. Matematikçi ve filozof Alfred North Whitehead neredeyse bir yüzyıl önce, 1925'te Harvard Üniversitesi'nde verdiği bir seri konferansta (Bu Lowell Lectures dizisi 1925'te Science and the Modern World adı altında yayınlanmıştır.) toplumsal gelişme için gerekli bilimsel öncelikleri şöyle sıralıyordu: Evrene ilişkin genel kuramlar, teknolojik uygulamalar, biyolojide uzmanlık ve biyolojik doktrinlerin insanların davranışları üzerindeki etkisi. Whitehead son konuşmasında uygar top-

lumların yaşamında bilimin bu sorunlar karşısındaki tavrını açıklamaya çalışmıştı. Atatürk de o tarihlerde, arkadaşlarıyla birlikte bilimsel bir atılımın programını gerçekleştiriyordu. Biz bu programın Türkiye'yi diğer İslam ülkelerinin düştükleri köleliklerden kurtardığını yaşayarak gördük. Ulufeli safsata bu gerçeği değiştirmiyor. 1945'ten bugüne kadar devrimci programın yavaş yavaş yozlaştırıldığına tanık olduk. Fakat Cumhuriyet çağın yapısına o denli uyum içinde olan bir programla kurulmuştu ki, içeriden ve dışarıdan sömürgeciler cumhuriyeti sökemediler. Ne var ki Antalya yangınları, Ankara barajlarında su stokunun tükenmesi ya da İstanbul içinde Selimiye'yi havan topuyla ateşe tutan insanların varlığı köktenci cahilleri fazla uyaramıyor. Rektörleri türbancı kimlikleriyle seçen bir mekanizma çalışıyor. Fakat şunu hatırlamak gerek: Köylülerin rektör olma şansı Atatürk Cumhuriyeti reformlarının sonucudur. Gerçi nasıl köylü kente göçse de köylü kalıyorsa, fazla değişmeden rektör de olabiliyor. Bugünün yaşamında köylülük tarımsal toplum davranışlarından kurtulamamak ve özgürlüğün bilinçlendirilememesi anlamına gelir. Çağa uyum sağlayamayan köy mantalitesi tümel bir egemen kültürel özelliktir. Köylü en yüksek koltuklara da oturabilir. Buna Yedi Sekiz Hasan Paşa (Abdülhamid'in yazı yazma bilmeyen Beşiktaş muhafızı) sendromu diyebiliriz. Bir Osmanlı özelliğidir.

Cumhuriyetin yetiştirdiği köylülerin idari sorumluluk düzeylerine gelmeleri çok büyük bir devrimdir. Köylülükten kurtulamasalar bile, varılan sonuç cumhuriyetin Türkiye'yi diğer İslam ülkelerinden birkaç gömlek yukarıya çekmesini sağlamıştır. Ve gelenekçiler ne sayıklarsa sayıklarsın, geri dönemeyecekleri aşamalardan geçmişlerdir.

Türkiye'de sağlıklı bir dünya görüşünü dile getiren bir söylem ancak okumuş köylüler de ona sahip çıktıkları zaman oluşabilir. Kentlere doluşmuş kırsallar içinde kültür ve uygarlık basamakları tırmananlara (rektör ya da politikacı olmak bunun göstergesi değildir!) bazı çağdaş olma ölçütlerini anımsatmak ve katılımlarını sağlamak

gerekiyor. Bu zor bir iş. Ayrıca bu şansın olmadığına inanan umutsuz, kadere küsmüş koca bir aydın gurubu var. Bu küskünlük bir sömürücü aracı olma potansiyeli taşıyor. Geri kalmış ülkelerdeki kalın kafalı aydınlarla politikaya soyunmuş köylülerin kaba faşizm tutkuları olabiliyor. Nazilerin ünlü bir hukuk profesörü vardı: Carl Schmidt. Hitler'in en çok kullandığı 'Total Staat' gibi kavramları keşfeden bir şarlatandı. Sonradan bir hukukçu onun için bilimin orospusu adını kullanmıştı. Bugünün dünyası teknoloji üreten holdinglere ve politikacılara Schmidt gibi servis yapan akademisyenlerle dolup taşıyor. Onun için Whitehead'in düşüncesinin aradan geçen zamanın zorladığı değişikliklerle, iyi niyetli vatandaşlara duyurulması bazılarının gözünü açabilir.

Whitehead bilimin yaşamının, dayanma gücüne ve sürekliliğe bağlı olduğunu söyler. Bu süreklilik Atatürk çağının birkaç on yıllık sürekliliği değildir. Bilimin insan düşüncesine katkısı en az Descartes'a kadar uzanan bir felsefi düşüncenin oluşturduğu bir dünya görüşünün ayrılmaz parçasıdır. Tümel bir bilimsel kuramın yöntemi üzerinde düşünen Descartes *Discours de la Methode*'u (1637) analitik geometrinin kartezyen koordinatlarını ilk kez sunduğu matematik ve fizik üzerindeki yapıtına bir giriş olarak yazmıştı.

Bu bağlamda Whitehead, Descartes'la bizim aydınların belki farkında bile olmadıkları bir paralelliği vurgular. Descartes cisimlere ve ruhlara birbirlerinden tümüyle bağımsız varlıklar olarak bakıyordu. Ruhun bağımsızlığı kişinin varlığı anlamına gelir. Aslında bu ortaçağ felsefesinin 'kişi' kavramına kadar uzanır. Gerçi Descartes'tan Wittgenstein'a kadar kartezyen akıl, kişi ve kimlik kavramları tartışılagelse de, insan aklından bağımsız bir maddi dünyanın varlığını kabul etmek, bilimin gelişmesi için birincil bir temel oluşturmuştur. Whitehead 18. yüzyılda bilimsel düşüncenin gelişmesinin bunu kanıtladığını söyler. Osmanlı medrese düşüncesinde dış dünyanın insandan bağımsız varlığı sadece işlevsel içeriklidir. Dini düşünce bunu kanıtlayan yargılarla beslendiği için bilimsel

araştırmayı destekleyen bir felsefi düşünce ortamı yaratması söz konusu olamazdı. Türkiye'nin ortaçağ sorunları bu gerçek anlaşılmadıkça çözümlenemez. Böyle giderse sadece tökezlemekle kalmaz, Osetya'da Rus askerleri gibi, Anadolu'da Amerikan askerleri de görebiliriz. Türkiye'nin uykusu çok pahalı bir uykudur.

Türkiye'nin sorunu dünyanın karmaşıklaşan sorunları karşısında endişe duyan, çağdaş bir görüş açısına sahip rasyonel idareciye olan gereksinmedir. Araba tamiri, kalp ameliyatı, internetle iletişim din kitaplarında yazmıyor. Matematik hocası, Kuran okursa bir zararı olmaz. Fakat Kuran okuyan matematiğe ihtiyaç duymuyorsa bu onun dini yanlış yorumladığını gösteriyor. Böyleleri kölelik gömleğini de şimdiden giyebilirler. Ama bütün ülkeyi köleliğe mahkûm edemeyiz. Neredeyse yüz yıl önce Whitehead'in söylediği şey, kısaca, bilimsel düşüncenin sunduğu dünya panoramasını doğru değerlendirme gereksinmesidir.

Avrupa'nın dünya egemenliği, kilisenin kendi işine bakması basit olgusu üzerine kurulmuştur. Teknolojik gelişme Avrupa ya da Amerika'yı dinsiz yapmadı. 19. yüzyıldan bu yana ne dindarlık azaldı ne de kiliselerin kişiler üzerinde etkisi. Fakat Galileo'yu susta durduran kilise, bugün iktidarı paylaşma derdinde değildir.

Bugün kutsal kitaplar yine peynir ekmek gibi satılıyor. Ama onlar da interneti açıklamıyor. Otomobil ya da ilaç endüstrisi üzerinde de yargılar içermiyorlar. Uygar dünyada hiç kimse 20-25 tane küçük kız, okulda din kitabı okurken yanarlarsa din şehidi olduklarını düşünmüyor. Bizim Konyalı baba, "Kızım Kuran okusun diye keşke daha emniyetli bir okula verseydim," diye düşünemiyor.

İslam düşüncesinin bugünkü zavallı hali modern bilimle Kuran ve hadisi buluşturma çabalarıdır. Aslında bugün bilimin ve neredeyse onu yöneten teknolojinin felsefi ve kozmolojik savları yoktur. Bilim bugün vardığı aşamada sadece insanın ve toplumun daha rahat ve daha uzun yaşamak için dünyayı ve kendi türünü öğrenme çabalarının rasyonel olmak zorunda olan bir aracıdır.

Kente Gelen Köylü Köylü Kalamaz

Türkiye'de 1950'lerden sonra giderek artan bir dev göç ve gecekondulaşma yaşandı. Göç edenin çoğunluğunu oluşturan topraksız köylünün temel sorunu barınmaktır. Bu 'gecekondu'yu doğurmuştur. Politik sistem kent toprağı yağmasının rantını paylaşmak üzere örgütlendiği ve bunu sağlayacak oy tabanı köyden kente göçtüğü için topraksız köylü ile onun oyunu toplayan politikacı arasında bir 'modus vivendi' oluşmuş ve bu zaman zaman yasalara yansımıştır. Bu anlaşma göçle gelenlerin konut sahibi olmasını bir ölçüde sağlamıştır. Yarım yüzyılda nüfusu 10-15 kat artan kentlerin fiziksel değişimi şaşırtıcıdır. Fakat bu olgunun sosyal, psikolojik ve kültürel sonuçları yeterince incelenmemiştir. Değişmeyi yaşayarak izledik. Fakat hastalıklarının toplum kültürüne bağlı nedenlerini yeterince analiz edemedik. Bu köylülük değil, kente uyum tartışmasıdır. Bugün geleneksel tavırları bırakamayan ve çağdaş kent uygarlığının temsilcisi olamayanların çoğunluk oluşturduğu kentlerde yaşanıyor.

1970'lere gelirken Anadolu'dan gelen köylülerin gecekondu yapmak için uygun buldukları Boğaz yamaçlarında kendime bir ev yapmıştım. Yerleştikleri zaman derme çatma gecekondularda oturuyor, eşleri evlerde yardımcılık yapıyor, erkekler buldukları işlerde çalışıyorlardı. Kışın kuru dalları, olmazsa yaş ağaçları kestikleri için koruları korumak için adeta bir savaş verirdik. Yıllarca kadınları köylü giysilerini değiştirmediler. 40 yıl içinde o bölgenin ve insanın nasıl değiştiğini izledim ve yaşadım. Bu arada bazı ailelerle dostluk kurdum. Bu ailelerden biri Doğu Anadolu'dan gelen Alevi bir Türk ailesiydi. Diğeri yine Doğu Anadolu'dan gelen Sünni bir Kürt ailesiydi.

Türk ailenin 55 yıl önce İstanbul'a gelen 20 yaşındaki genç annesi bugün 75 yaşında. Alibeyköy'de oturuyor. Fakat 50 yıl İstanbul'u görmek için bile dolaşmadı. Ne İstanbul'u biliyor, ne İstanbul'un yaşamına katılıyor. Okuma yazma bilmiyor, hâlâ köyündeki gibi giyiniyor. Ve köydeki gibi saç üzerinde ekmek pişiriyor. Ömründe tiyatro, konser, opera görmedi. Kitaba da, gazeteye de dokunmadı. Gerçi köydeki gibi inek ya da koyun sağmıyor; yağ, yoğurt yapmıyor. Tarlada çalışmıyor. Üç katlı bir apartmanda oturuyor. Oğlu okuyan bir vatandaş, devlet memuru olarak emekli olmuş bir şoför. Oldukça iyi okuyan, Türkiye'nin politikasından haberdar, ve çocuklarını üniversite ve lisede okutan bir kentli vatandaş.

İkinci ailenin babası 10 yaşında İstanbul'a amcasının yanına geldi. Bir iki yıl okumuştu. Diploması yoktu. Boğaz vapurlarında ayakkabı boyardı. Büyüyünce köyden amcasının yine okuma yazma bilmeyen kızıyla evlendi. İki çocuğu oldu. Irgatlık yapıyordu. Çalışkandı. Bir kamu kuruluşuna girmek için birkaç yıl çalışıp dışarıdan ilkokul diploması aldı. Belediye fidanlıklarında çalışıp oradan sigorta emeklisi oldu. Aile bir araya gelip imece ile kendilerine bir gecekondu yaptı. Karısı evlerde yardımcılık yaptı. Çocukları ilkokulu bitirdiler. Fakat ortaokulu bitiremediler. Oğlu küçük yaşta çalışırken bir iş kazasında bir parmağını kaybetti. Şoför oldu. Kız evlendi. Anne artık çalışmıyor. Köylü gibi giyinip, köylü gibi yaşıyor. Okuma yazması yok. Eve gazete girmez.

İstanbul'a gelen hiçbir ailenin hikâyesi aynı değildir. Karadeniz yöresinden hali vakti yerinde bir köylü ailesi tümüyle İstanbul'a göçtü. Hepsi okumuş, liseyi bitiren var, üniversite bitiren yok. Fakat kız çocuklardan biri lisenin fen bölümünü bitirip kendi gibi köy kökenli bir öğretmenle evlenmiş. Onların çocukları üniversiteye gidiyor.

İstanbul'a gelen iki tür köylü var: İlk gelenler çokluk daha fakir ve topraksız köylülerdi. Daha sonra topraklarını bırakanlar geldi. Bu iki grubu toprak ağaları izledi. Köyde hâlâ akrabaları var. Fakat gençlerin hiçbiri köye dönmek, tarlada çalışmak istemiyor. İs-

tanbul'un bütün eziyetini, fakirliklerine karşın, çekmeye hazırlar. Çünkü İstanbul'un en kötü mahallelerinin bile köyden fazla konforu var. Temiz hava dışında.

Okula devam giderek artıyor. Köyden ya da küçük kentten gelen, doğal bir asimilasyon ve eğitim sürecinden geçiyor. Değişmenin yavaş olduğu da söylenemez. Kanımca Türk kırsal insanında çok kıvılcım var. Bazıları ateş de oluyor. Fakat bu ateş çağdaş uygarlık düzeyine yükselmeden söndürülüyor. 1980'den sonra bunun mekanizmaları sistematik olarak yurtdışında kuruldu. İçlerinde bulunduğu koşullar bu halkı Nietzsche'nin sözünü ettiği sürü davranışına katıyor. "Bağımsız ve üstün bir zekâ bu toplum için bir tehlike olarak algılanıyor."(1)

Dışarıda çalışmayan ve okuma yazma bilmeyen kadınların kentli gibi düşünüp davranmaları söz konusu değildir. Davranışları Avrupa'daki gettolarda yaşamaya devam eden Türklerinkine benzer.

Çocuklarını okutma isteği Türk köylüsünde var. Fakat ekonomik olanakları çocuklarını okutmaya elverişli değil. Onun için minimumla yetiniyorlar. Fakat dünyayı TV'de izliyorlar ve ekran önünde tüketici oluyorlar.

Köylü köyünde, kasabalı kasabasında otururken yerleşmiş bir kurumun üyesidir. Yüzlerce yılda oluşan geleneklere uyarak yaşar. Maddeci ve pragmatisttir. Yaratıcı değildir. Edilgendir. Değişmeye karşı dayanıklı bir kültür yapısı vardır. Tutucu ve dindardır. Duygusaldır. İstekleri bilgileri ile orantılı olarak sınırlıdır. Dünyayı kendilerine yansıtan kavramlar çok azdır. Sözlükleri de sınırlıdır. İnanç dünyalarından aktarılmış pratik bir ahlak eğilimi dışında, bir dünya vizyonları yoktur. Köylü tarih boyunca folklor, el sanatları ve âşık edebiyatı dışında bir şey üretmemiştir. Kırsal düşünceye egemen olan dinsel söylem, ritüelle belirli, değişik boyutlarda günlük yaşamla iç içe geçmiş, analizi zor, belki de olanaksız bir söylemdir.

---

(1) Nietzsche, *İyi ve Kötünün Ötesinde,* 1886.

Bu kendi sınırlarında yorumlanmış bir halk İslamıdır. Kentlerde dinsel niteliğini yitirten bir politizasyona uğramıştır. İçerdiği nadir tepkiler dinsel niteliğinden değil, dinsel düşüncenin köktenciliği ile beslenmiş dünyasal endişelerden kaynaklanır.

Köylü ve küçük kasabalı büyük kente geldiği zaman bu özelliklerin hangileri değişiyor? Kente göç eden köylü artık yerleşmiş bir kurumun üyesi değildir. Yerleştiği yere, çalıştığı yere, çevreye, giyime, yemeye, içmeye ilişkin adaptasyon sorunları vardır. Köydeki büyük aile, aşiret, klan örgütünü kentteki mahallede yaratmaya çalışır. Mesken edinebildiği yere yerleşir. Fakat köysel stabilitesi kaybolmuş, yabancılaşmıştır. Çok sınırlı bir geçim düzeyinde yaşarken kent konforuna istese de sahip olamaz. Kentin sağladığı olanaklara çabuk kavuşamaz. Yine de kentteki yaşamı, köydekinden daha iyidir. En büyük handikapı bilgisel ve davranışsaldır. Köydeki bilgi kente yetmez. Ne var ki kente gelen köylüyü otoritesi ve sayısal çokluğu ile eğitecek bir kent artık kalmamıştır. Kentli davranışı, kırdan göç karşısında azınlıktadır.

Gecekonduyla harekete geçen dev yağma mekanizması değişik bir ekonomi yaratmıştır. Ancak yerleşmiş kentlide olabilen toplumsal, çevresel, estetik ve ahlaki kaygı azınlıkta kalmıştır. Herkesin kabul ettiği %60 kaçak yapılaşma bunun sonucudur. Çöp, ulaşım, trafik, hava kirliliği, estetik, kitap okuma, gazete, kaldırım, otopark kabadayılığı, devlet arazisi ve orman yağması, belediye örgütlenmesinin yetersizliği, dinin politik simgeye dönüşmesi, tarihi mirasın yok edilmesi, belediye örgütlerinin karmaşık kent olgusunu anlamakta zorlanması kentlileşememiş göç insanının doğrudan olmasa bile dolaylı gösterileridir.

Kent kentsel davranış yoksulu, onu öğrenmeye vakit bulamamış kalabalıkların, daha doğrusu onları manipüle eden benzer kültürlülerin elindedir. Kır kenti esir almıştır. Ne var ki böyle bir analizde, kırdan köyden gelenleri istilacı gibi görmek yanlışına kapılınmamalıdır. Gelişmelerden huzursuz olmanın verdiği tavırlarla olum-

suz sözcükler nesnel bir analizi amacından saptırabilir. Bizim durumumuz, ulusal devlet sınırlarının, demokrasi denilen genelgeçer politik oyunun, emperyalizmin, İslam dünyasının ortaçağda kalmış düşünce yapısının neredeyse determinist bir sonucudur.

Kentlileşememiş insan bilgi değil, iktidar istiyordu, temsilcileri iktidardadır. İktidar onları fakirlikten kurtarmamıştır. Yeni kentlinin tarih bilinci ne ulusalı ne de evrenseli arayacak niteliktedir. Toplumsal kaygısı kendi geleceği ile ilgilidir. Geçmişi unutmuştur. Geleceğe uzun vadeli bir perspektif içinde bakamaz.

Bu ortamda bütün bilimler, sanatlar, üretimler, bugünü kurtarabilecek geçici kurumsallaşmalar içinde, iktidar oyununun sahneleri olarak vardır. Üniversite kurulur. Üniversite olması tabelasında kalabilir. Araştırma enstitüsü kurulur. Fakat araştırma yapacak bütçesi olmaz. Öğretim vardır. Hocası ve kitabı bir türlü yeterli olamaz. Sayı arttıkça her şey reklam levhasına dönüşür. Eğitim çoktan oy'a kurban olduğu için, kırsal insanın oyunu sağlayacağı düşünülen ortaçağ zihniyeti, çağdaş eğitim yoğunluğuna ulaşmıştır.

İstatistik bir oyundur. Kent bir programsız agglomera'dır. Kente üşüşen toprak yağması isterisi, belediye, plan, imar, tarihi çevre, doğal çevre, sağlıklı çevre kavramlarının içini boşaltmıştır. Çağdaş Türkiye'nin bütün hastalıkları, kırda değil, kent adı verilmeye devam edilen kaotik oluşumlarda, fakat çağdaşa ulaşamamış kırsal kültür temsilcileri tarafından sergilenmektedir. Bu temsilciler ne köylüden ne de sadece köyden gelenlerdir. Batı'nın 21. yüzyıl sömürgecilik vizyonunun bilinçsiz temsilcileridir. Bunlar ne köylü, ne kentli. Sorun da bu yönsüzlüktedir.

Köyde Çağdaşlaşma Aşamaları

Gerçi Cumhuriyete küfreden, yani kendi oturduğu yeri kirleten garip adamlar yetiştirdik ama, çağdaş olma tutkusunu yok etmek olanaksız. Müslümanın ihmalinden ölen Kuran kursu öğrencisini din şehidi sananların kafalarını yıkayan mekanizmalar var. Yalan propagandanın cahil halk düşüncesini olmadık yönlere çevirdiğini bütün 20. yüzyıl tarihi kanıtladığı için pek şaşılacak bir şey değil.

Medyatik söylemin bukalemun gibi içerik, üslup, yön ve renk değiştirmesini bir tür felsefi iç aydınlanma gibi göstermeye çalışan karga kılıklı papağanlar var. Düşünsel tutarsızlıklar değişik düzeylerde ve içeriklerle fiziksel çevreye de, bir şekilde yansıyor, ilkel görüntülere bürünüyor. Fiziksel çevre ilkellikleri düşünsel ilkellikleri de bir ölçüde yansıtıyor. Yine de Türkiye, kimileri dirense de, hızla değişiyor.

Sonbaharda İzmir yöresinde, büyük kent halkının yazlığa geldiği adını vermeyeceğim bir yamaç köyünü görmeye gittik. Gittiğimiz köyde gördüğümüz şeyler halkın seçkilerinin nasıl bir kafa karışıklığını yansıttığını bütün açıklığı ile sergiliyordu. Gerçi bu ortam yaşam doluydu, dinamik ve sevecen bir ortamdı. Bildiğimiz köy imgesi neredeyse yok olmuştu. Burası gecekondudan dönüşen yeni bir kent mahallesine benziyordu. Eski bir yörük köyünün üçüncü yerleşme alanı olan bu yeni köyün eğri büğrü yokuşlarında dört katlı apartmanlar vardı. Biz köylere apartman yapıldığını onlarca yıldır bildiğimiz için buna şaşırmadık. Asıl şaşırtıcı olan, her taraftan kamburu çıkmış konut ortamındaki yaşamdı. Bir yokuştan inip iki yarım kalmış inşaat arasındaki bir aralıktan merdivenlerle bir terasa çık-

tık. Bitmemiş yapı bir azgelişmiş toplum özelliğidir. Bu aralığa girmeden önce yandaki apartmanın merdiveninden çıkılan dar balkon terasında çağdaş giysili, başları örtülü olmayan kentli kadınlar 'five o'clock tea' partisi veriyorlardı. Bunlar Manisa, Aydın ya da İzmir'den gelmiş olan yazlıkçılardı. Aralıktan geçerken keskin kokulu bir keçi ahırı ile saman çuvalları arasından geçtik. Dar ve dik bir beton merdivenden geometrik biçimi tanımlanamayacak üçgensi bir terasa çıktık. Bizi terasta yarı yatak bir sedirin etrafındaki plastik sandalyelere buyur ettiler. Ortada küçük bir masa vardı. Ailenin yörük kökenli olduklarını bildiğimiz köylü gibi giyinmiş iki büyüğü ile lise son sınıf öğrencisi çağdaş ve kentli genç kızı bizi karşıladılar. Eller sıkıldı, ve hali vakti yerinde köylü aile bütün misafirperverliği ile, çay, taze yemiş, çörekler ve mücver ikram ederek bizi ağırladı. Anadolu köylüsü, çayla birlikte hem bahçe ürünlerini hem de köfte, börek, mücver, dolma gibi yemeklikleri ikram eder. Büyükbaba kendinden emin, iyi konuşan bir Türkmen yaşlısıydı. Vaktiyle bin koyun ve keçinin arkasında çobanlık yapmıştı. Yörük karısını da on beş yaşında kaçırmıştı. İki kız, iki oğul ve yedi torunları vardı. Kızlar büyük kentlerde yaşıyorlardı. Okuyan torunlar da hâlâ ve teyzelerin oturduğu kentlerde okuyordu. Büyük koyun sürüsünden koyun ve keçiler kaldığı için ikinci kuşak hâlâ çobanlık yapıyordu. Biri kentli gibi giyinmiş, kentli görünüşlü iyi konuşan bir orta yaşlı adam çobanlık yapan oğullardan biriydi. Lise son sınıfa geçmiş ve bilgisayar eğitimi yapan, çok güzel, herhangi bir şehirliden farkı olmayan genç kız bize hizmet etti. Oturduğu zaman cep telefonunu elinde taşıyordu. Dilinde köy aksanı yoktu. Yetmişlerine ulaşmış ihtiyarlar aydınlık, akıllı, kaç göçten haberleri olmayan insanlardı. Fakat ihtiyar büyük baba yasak olduğu halde iki dişi keçisini evin (pardon apartmanın) girişindeki ahırda taze süt için, besliyordu. Aradaki yolu işgal etmiş komşu apartmanın saçağı oturduğumuz düzensiz terasın kenarına kadar iniyordu. Yağmur yağdığı zaman komşunun saçağının suyu bizimkilerin terasına akıyordu. Çoban ihtiyar için bu

komşuluk ihlali, bir tür komşu hakkıydı. Kendi hakkına tecavüz edildiğini biliyordu ve bunu şakayla karışık anlatıyordu. Ama komşu ile iyi geçinmek daha önemliydi.

Bu Türkiye'de hakları çalınan ya da ellerinden alınan milyonların toplumsal barış için verdikleri ödünlerin bir türü idi. Kırmızı plastik örtülü komşu saçağı, bir yapı haksızlığının çıngıraklı gösterisiydi ve çok çirkindi. Bu güzel, canlı ve Türkiye standartlarında çağdaş ailenin ortak çevre düzeni ve çevre estetiği konusunda tümüyle bilgisiz olması şaşırtıcı olmasa bile, duygusal boş vericiliği, bizim için, anlaşılması zor bir tavırdı.

Yürük köyü taş konutlu dağ köyünden bu çirkin apartmanlı yerleşme bozuntusuna farkına varmadan geçivermişti. Binlerce kişilik bu köy-kasaba bozuntusunun okulunu da kapatmışlardı. Çocuklar minibüs ve otobüsle uzaktaki bir belde okuluna gidiyorlardı. Köylerin tek kültür odağı olan okullar ortadan kaldırılmıştı. Eski okulun girişinde bir Atatürk büstü ve Atatürk'ün "Benim tek vasiyetim akıldır," sözü yazılı bir tabela vardı.

Apartmanın sahibi evinin altını boş bırakmak için on dört kolon üzerine bir yapı yaptırdığını övünerek anlatıyordu. Oysa bu evi taşımak için 6-8 kolon yetişirdi. Bu yapının statik hesabı büyük bir acemilikle yapıldığı gibi, yapının çevresiyle ilişkisi hiçbir kurala uymuyordu. Köyde herkes arsasına istediğini yapıyordu. Mimari planlama, mimari estetik bu köyde yerleşenlerin haberli olduğu bir kurumsal davranış değildi. Betonarme apartmanda keçi besliyorlardı. Otomobilleri, kamyonları, telefonları, televizyonları, cep telefonları, elektrikleri ve eski evlerinin anısını uzatan ahırları vardı.

Köyün bahçelerine su sağlayan bir gölet yapılmıştı. Çobanlık yapan ve çok az okumuş oğul göletin çalışma mekanizmasını fiziksel mekanizmalarıyla doğru bir şekilde anlatabiliyordu. Çağdaş teknoloji bütün araçlarıyla yaşamlarına katılmıştı. Zeytinlikleri olan, çobanlık yapmaya devam eden bu köylü ailenin köyde ve kentte yaşayan üyeleri vardı. Bakkallık, memurluk, lokantacılık yapanları var-

dı. Üniversiteli kızları vardı. Otomobili olanları vardı. Gençler kentte ve köyde çağdaş bir kentli gibi giyiniyordu. Kentte yaşayan toplumun hali vakti yerinde olanları yazlık için gelip bu köylülerle birlikte yaşıyorlardı. Okuma yazma bilmeyen çoban yürüklerin torunları üniversitede okuyordu. Fakat yeni yerleşmede ne eski, ne yeni hiçbir yapı düzeni kalmamıştı.

Türk toplumu bir sünger gibi televizyonda izlediği çağdaş dünya imgelerini çekiyor. Köyün çocukları bizi gezdiren arkadaşın eski büyük Chrysler marka arabasıyla ilgilendiler. İçini dışını incelediler. Fiyatını sordular. Onlar televizyon reklamlarının kendilerine satmak istediği her şeyi almak istiyorlardı. Zemin katlarını saman deposu, zeytin deposu, ahır da yapsalar, apartmanda oturmak istiyorlardı.

Toplumun yaygın, spontane değişimi, politik propaganda ile yönlendirilenden farklıdır. Yaşam halkı yönlendirmeye uğraşanların, kadınların kafasına türban takanların sandığı bileşenlerden kurulmuyor. İnsanların dünyadan bekledikleri, bildiğimiz gibi değil. Bazı klişeleri tekrar edip konuşmaları, düşünce ve isteklerini anlatmaya yetmiyor. Bu gelişmenin analizi ve yorumu zor ve Amerikancadan çevirme yapmadan çalışacak yerli araştırmacılar bekliyor. İmam hatip lisesinde matematik ve İngilizce okutulan ve akşamları televizyon karşısında büyüyen kadın imamlarımızı (!) eski köy imamlarıyla aynı kategoriye sokamayacağımıza göre, nereye yetiştireceğimizi düşünmek gerek. Bunları partilerin oy toplamak için dağıttıkları eşyalar gibi depolara istif edemeyeceğiz.

Davranışlarda Kurallaşamayan Uygarlık (Ulaşım Örneği)

Hasta davranışları sürekli sergilemenin toplumsal hoyratlıkları tedavi etmek için temel bir yöntem olduğuna inanıyorum. Yakındığımız şeyler toplum kültüründe kurallaşamayan davranışların sürüp gittiğini gösterir. Her birine toplum yaşamını zor, pahalı, ahlaksız yapan cehalet sendromları olarak bakabiliriz. Bunlara karşı duyarsızlık çağdaş yaşamın baskısı altında toplumun ezildiğinin de kanıtı.

Bu yazının konusu da yine trafik kargaşası. Batı ülkelerinde kaldırıma arabalar çıkmasın diye babalar konduğunu ve bunların söküldüğünü görmedim. İstanbul'da belediye tarafından konan babalar park etmek için sökülüyor. Kaldırımlara çıkmış arabaların önünden defalarca geçen trafik polislerinin bunları yapanlara ceza verdiğini de görmedim. Çünkü babalar yerine konmuyor. Halk park etmeye devam ediyor.

Uygar denilen ülkelerde ana ulaşım yolları üzerinde park yapıldığını, özel işaretli yerler dışında görmedim. Park yasağı bildiren levhaların düzenli ve sık olarak konduğunu ve onlara uygun davranmayanların hemen cezalandırıldığını da biliyorum. Oysa doğal hale gelmiş pek çok kuralsız davranışı hepimiz kanıksadık. Örneğin kesişen yollardaki kaldırımlara kavşaktan en az on metre mesafede park etme kuralını Türkiye'de bilen ya da bilip de uygulayan yok. Bunun ulaşımı ne çok aksattığını gören ya da şikâyet eden de yok. Bu yaygın ve herkesin her dakika görebileceği ulaşım virüsü şunu kanıtlıyor: 1- Halk kural dinlemiyor; 2- Belediye kendi koyduğu ku-

ralların kontrolünü yapamıyor. Halka zaman, enerji, para, emniyet riskine mal oluyor. İnsanla motorlu aracın arakesiti ölümcül olasılıklar saklıyor. Hareket halindeki arabadaki kuralsızlık daha tehlikeli. Geçenlerde bir taksi şoförü, annesinin hastane randevusunu doktorla, ablasıyla, başka akrabaları ve hastayla, Üsküdar'dan Kanlıca'ya kadar, yol boyunca konuşarak gerçekleştirdi. Birkaç kaza olasılığı başımızdan geçti. Ve tesadüfen sağ olarak eve geldim. Bu tehlikeyi göze alarak kural çiğnemek genelleşmiş bir davranıştır. Bu uygarlık dışı kaygısızlığın bir atom santralında olabileceğini düşünürseniz, Türkiye'de atom santralına ilişkin tartışmalarda uykunuz kaçar. 2009 yılbaşında Ankara'da doğalgaz sisteminin kontrolsüzlüğünden kaynaklanan yedi kişilik bir ölüm haberi ile kamuoyu sarsıldı. Fakat kaygısız sorumlular sarsılmadılar. Oysa Türkiye'de kuralsız araç sürmekten yılda on bin kişi ölüyor. Amerikalılar bütün Irak Savaşı'nda bu kadar asker kaybetmediler. Ulaşım Türkiye'de bir savaştır. Bu kentlileşememiş kırsal kültürün sadece ulaşımda sürdürdüğü uygar olamama savaşıdır! Ve can ve mal olarak gerçek savaş fiyatına yapılıyor. Bu, toplumunun tümünün uygar olmaya karşı direnişidir. Bunun gibi sayısız sakat davranış kentlileşememiş toplum yapısını sergiliyor. Yaşamı pahalıya mal eden tehlikeli bir toplumuz. Bunun parasal cephesi de hastalıklıdır. Ankara belediye başkanının sayaçlar için 6-7 kat fiyat alması tipik bir davranıştır. Resmi ihaleleri de bu kuralsızlıklara katabilirsiniz. Ne var ki her seferinde olayı bir kişiye ve bir idareye yüklemek de yanlıştır. Bu toplumun uygar olmama düzeyinin genel göstergesidir.

Ulaşımda bir uygarlık örneğini ABD'den vermek istiyorum: Bundan kırk yıl önce Kaliforniya'da küçük bir kentte çok geniş bir yol üzerinde, yaya geçidi olmayan bir yerde karşıya geçmeyi düşündüm. İş saati dışında yolda in cin top oynuyordu. Çok uzaktan bir araba geliyordu. O gelene kadar kolayca geçeceğimi düşünerek ilk adımımı attım. Gelen arabanın şoförü ben kaldırımdan adımımı atar atmaz, arabasını benden 40-50 metre ötede yavaşlattı. Korkusuzca karşı-

ya geçtim. Fakat adamın duyarlığı beni çok etkilemişti. Bu insan yaşamına saygının ikinci tabiat haline gelmiş, kurallaşmış görüntüsü idi. Hiç unutamadım. Amerika'da gece yarısı kırmızı ışıkta bütün arabalar genelde durur. Türkiye'de de şoförler buna uymaya başladılar. Gerçi son zamanlarda New York gibi kentlerde kural dışı davranan insan sayısı artıyor. Toplum ahlakında, sayının getirdiği kontrolsüzlük ve kural dışılık bütün dünyada yaygınlaşıyor. Yine de Türkiye bir yabanilik cennetidir. Bugün Türkiye'de ışık olmadığı zaman çizgili yaya geçitlerinden geçmek ölüme kafa tutmak demektir. Çünkü araba ağırlıklı şoförler cılız bir insanın kendilerinden önce geçitten geçmesini, şanlarına yakıştıramıyorlar.

Bir başka uygar davranış örneği: Çok yıl önce Washington kent merkezinde sola dönmek için bekliyordum. Karşı kaldırımdan insanlar geliyordu. Yeşil benim için yandı. Fakat bir yaşlı kadın daha geçidin ortasındaydı. Onun da geçmesini bekledim. Fakat ben yeşil yanınca, hafif gaza basmışım. Bu birkaç saniyede oldu. Gelen kadını görünce ayağımı pedaldan kaldırdım. Geçit boşalınca sola dönerken bir polis düdük çalarak beni durdurdu ve "Beklediniz ama, gaza basarak kadını korkuttunuz, anlaşılan Washington'a yeni gelmişsiniz, bir daha yapmayın," diye bir sözlü ihtar verdi.

Bu polise zorba diye bakmadım. Amerika'ya geldikten sonra trafik uygarlığını öğrenmiştim. Bu olayda yine ayrıntıda kurallaşmış bir uygar davranış vardı. Gaza basarak kadını korkutmuştum. Bizde beni korkutarak kaçırmak için hızını kesmeyen trafik kabadayısı, geçerken bir de küfrediyor.

Bu kırsal kültürün kentlileşememiş, yani ayrıntıda uygarlaşmamış davranışıdır. Türkiye'de büyük arabalar, kamyonlar, otobüsler, TIR'lar ve minibüsler orman kaçkını gibi, kendilerinden küçük arabalara karşı kabadayılık yaparlar. Bir TIR bir Volkswagen'i kolayca ezebilir.

Gerçi şoförler de yollarda, zamanla, kısmen fire vererek de olsa, biraz eğitiliyor. Fakat araba sürmek çılgınlığı kurallara uymanın

ikinci tabiat haline geldiği insana saygılı uygar davranışlara dönüşene kadar tehlike ensemizde olacak. Toplumun tümünün, halkı ve idare edenleri ile bazı davranışları yaşamın vazgeçilmez kuralları olarak benimsemeleri zaman alacak. İşte bunun tümünün adına 'kentlileşememe' diyoruz.

Bugün basit fakat kurallaşmış kuralsızlıklar kent toplumunun günlük yaşamında insana saygı kavramının varolmadığına işaret ediyor. Gerçi hepimiz saygılı insanları ara sıra çevremizde bulabiliriz, fakat birkaç kişi ortak yaşama yansımış hoyratlıklar ve onların toplum ahlakını yaralayan zararları ortadan kaldırmıyor. Bu olaylar aile içinde, toplumsal yaşamda ve okullardaki eğitimin insana saygılı davranışları öğretmediğini, insanları terbiye etmediğini kanıtlıyor. Bu köyden gelenin elli yılda kentli olamamasına paralel bir olgudur. Zaman içinde gelişeceğini ümit etmekten başka yapacak şey yok.

Yılda on bin insanı acımadan karayollarında öldüren bir toplum uygar değildir. Bunu bilinçlendiremeyen bir toplum başka uygarlık dışı davranışların da sahnesidir. Dikkatsizlik, ilgisizlik, kabalık, vurdumduymazlık, terbiyesizlik, rüşvet yaygın ve politikaya bulaşmış yasadışılık bu göstergelerdir. Toplumun yaşamında insana saygılı kontrol bir toplumsal disiplin göstergesidir. Sadece on binlerce kişinin yaşamını kurtarmakla kalmaz, bir ekonomik girdidir. Bir enerji ve mal tasarrufudur. Bu uygar disiplin çağdaş toplumun oluşması, üretim potansiyelinin çoğalması, toplum psikolojisinin fileksibilitesinin artmasını sağlar, böylece insan enerjisinin yaratıcı alanlara akımına yol açar. Albert Schweizer'in yinelemekten bıkmadığım eşsiz 'yaşama saygı' kuralı 19. yüzyılın acımasız güç kullanımına ve sömürüsüne bir karşı çıkıştı. Kentlileşme hem düşüncenin hem toplumun çağdaş dünyanın çabuk değişen koşullarına uymasını sağlayacak en önemli toplumsal araçtır. Gazetelerde bugünlerde sergilenen politik söylemin niteliği de davranışlara yansımakta zorluk çeken uygarsızlık gösterileridir.

II. BÖLÜM

ULUS VE DİL

Ulus tarihi bir olgudur. Bileşenleri ve oluşma süreci her ülkede farklıdır. Fakat ulus devlet 20-21. yüzyılın evrensel gerçeğidir. Ulusun simgesi insanların birbirleriyle anlaştıkları dildir.

Biz Osmanlı'nın Nesiyiz? Ve Ulusçuluk Üzerine Güncel Gözlemler

Sonunda cehalet Türkiye'nin politik söylemini tümüyle rayından çıkardı. Artık her şey ilkel bir popülist söyleme indirgendi. Akıl devre dışı kaldı. Duygusal tartışmalar rasyonelin sınırları içinde kalamıyor. Cahilin ağzında hakarete, aydının ağzında duygusal genellemelere uzanıyor. *Cumhuriyet*'in *Pazar* ekinde Sayın Ataol Behramoğlu'nun "Osmanlı'nın Torunu Olmak" adlı bir makalesi Türkiye'de tartışmaların bir bölümünün Osmanlı-Türk ilişkisinin doğası üzerinde yapıldığını anımsattı.

Annem Osmanlı Darülmuallimat'ından mezun bir kadın, babam Sarıkamış'ta esir düşmüş bir subay, lisedeki, üniversitedeki bütün hocalarım Osmanlı doğmuş, eski harflerle yazı yazmasını öğrenmiş insanlar. Kurtuluş Savaşı'nın kumandanları ve askerleri Osmanlı askerleri. Ailemin bütün büyükleri hem Osmanlı olarak sultan kulu hem de Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı oldular. Kimse ne anasını babasını ne de dedelerini seçebiliyor. Behramoğlu Osmanlılığı, Türklük yerine kullanılan bir özel vurgulu aidiyet olarak yadsıyor. Haklı. Buna ben de katılıyorum. Ne var ki tartışmayı Osmanlı ve Türk aidiyetine indirmek Türkiye'de kavram karmaşası yaratmak isteyenlerin amacı olduğu için bu konuyu, bir saptırma aracı olarak kullananların yarattığı polemiklerin günlük yaşamda ağırlık kazanmalarını sınırlamak bizim gibi aydınların görevi haline geldi.

Osmanlı ve Türklük ayrı kan bağları değildir. Sayısız etnik gruba mensup insanlar Osmanlı'ydı. Türkler de Osmanlı'ydı. İmpa-

ratorluğu kuranlar Türklerdi. Ulusalcı diye bizi gerçi suçlayan aklı evveller var, ne ki cumhuriyeti kurup devrimi gerçekleştirenler de Osmanlı'ydı. Misak-ı Milli sınırları içinde kalıp bugünkü Türk ulusunu oluşturanlar da neredeyse Osmanlı kadar karışık etnik gruplardır. 'Ulus' kavramı Osmanlı tarihi bağlamında ve sosyolojik olarak görece yeni bir kavramdır. Ama Türklük bilinci, her zaman dile bağlı olduğu için hiç yok olmadı. Tabii Osmanlı torunları içinde Lübnanlı Hıristiyanlar, Yahudiler, Rumlar, Ermeniler, Filistinliler, Bulgarlar, Kürtler, Lazlar da var. Osmanlı bu pek çok millet arasında Türk'ü dışlamadı, fakat kaba, idraksiz Türk diye horladı. İmparatorluk gibi Cumhuriyeti de Türkler kurdular. Ve tarihi itibarlarına kavuştular. Eğer bu süreci yeteri kadar bilinçlendiremeyenler varsa onların dünyadan, ve aşağıda kısaca değineceğim, Obama'nın cumhurbaşkanlığı töreninden öğrenecekleri pek çok şey var. Türk ulusu hakkında ileri geri söylenen sözler Cumhuriyet'in temsil ettiği kimliği değiştirmiyor. Dünya Osmanlı'yı da Türk olarak biliyordu. Bu konuda yapılan bütün tartışmalar içeriksiz safsatalardır.

Behramoğlu'nun ulusların birbirlerinden daha iyi ve daha kötü olmadıkları görüşü kuşkusuz tartışılmayacak kadar yaygın bir çağdaş doğrudur. Tarihte iyi ya da kötü olanlar uluslar değildir. Onlara egemen olan politik sistemlerin yaptıklarıdır. Hitler rejimini kötü Almanlara, Stalin'in yaptıklarını kötü Ruslara, Irak olayını kötü Amerikalılara mal etmek tarih yorumu değildir. Bugünün İsrailli-leri faşist Almanlar kadar kötü davranıyorlar. Türkiye'de olup bitenler de ulusun kabahati değil. Ama ulusun kültürel ortamında filizleniyor.

Sayın Behramoğlu'na hoşgörü üzerine bir hatırlatmam var: Hoşgörü, tarihte ancak içinde bulunulan koşullar bağlamında tanımlanabilir. 15. yüzyılda Müslümanları ortadan kaldıran Katolik kralların, İspanya'dan sürdükleri Yahudileri Osmanlı ülkelerine kabul eden II. Beyazıt, başka bir dinin insanlarına karşı daha hoşgörülü idi. Fakat Alevi Türklere karşı Osmanlılar hiç hoşgörülü değiller-

di. Çağdaş dünya değer yargılarına göre Osmanlı döneminde Alevilerin bir hoşgörü ortamında yaşamadıkları açıktır. Osmanlı hoşgörüsü denen şey, diğer dinlerin mensuplarına ehli kitap olarak bakmalarından kaynaklanır. Onun için Avrupa'da Katoliklerin 17. yüzyıla kadar Protestanları yaktıklarını düşününce, Osmanlı daha hoşgörülü olur.

Bizim ulusal tarihimizi Cumhuriyetle başlatırsak Karacaoğlan'ı yerleştirecek yer bulamayız. Cumhuriyet tarihinin açık seçik belirlediği basit kavramları yeniden sorgulayan bir saptırma ve karalama yönteminin sistematik olarak sürdürülmesi Türkiye'de toplumun aklını karıştırmaktadır. Onun için açık politik amaçlı saptırıcı yargıları tartışmaya değmez.

Milliyetçilik bağlamında Barack Obama'nın başkanlık törenleri vesilesiyle milli varlığı vurgulama bağlamında olağanüstü gösteriler izledik. Amerikancılıkla Türk milliyetçiliği düşmanlığını birlikte yürüten zevatı ve kendilerine saygıları olanları utandıracak olaylar ve düşündürecek sözler vardı. Washington'da Lincoln Memorial ile Washington Anıtı arasında verilen konseri ve 20 Ocak günü yapılan olağanüstü milliyetçi töreni Amerika'ya karşı dilleri ancak övgü için açılanlar da izlemiş olmalılar.

Kuşkusuz Amerikan devlet başkanı böyle törenlerle ve birleştirici sözlerle işbaşına gelecektir. Fakat Amerika gibi, yakın zamanlara kadar bir beyaz ırk üstünlüğü *(white supremacy)* güden bir ülkede bir yarı zencinin iktidara gelişi büyük bir tarihi olaydır. Kendilerinin de sürekli vurguladıkları gibi, zencilerin evlerini basıp yakan ve onları linç eden beyaz adam çetelerinin yaşadığı dönemde Rahip Martin Luther King'le başlayan çok büyük bir 'emancipation' eyleminin Barack Hussein Obama'nın başkanlığı ile sonlanması şaşırtıcı olduğu kadar insani ve güzel, uygar bir gelişmedir. Böyle bir sıçrayış, bizim politikacıların anlamaları olanaksız kavramların toplumun bilincinde bir temel yaşam tarzı olarak varlığına dayanıyor. Bütün insanları eşit gören, özgür olmaları gereğini savu-

nan ve kendi tanımladıkları mutluluklarına ulaşmalarını engellemeyen bir rasyonel düzen fikri Jefferson'un bildirgesinden kaynaklanarak Amerikan anayasasının değişmez ilkeleri olmuşlardır. Küçük Amerika olmak isterken Amerikan kuyruğu olanlardan hiçbirinin bugüne değin bu ilkelerin herhangi birine, kendi kendiyle çelişkiye düşmeden, referans verdiğini gördünüz mü?

Bu iki gün içinde önce müzik şöleninde, Thomas Jefferson'un, Abraham Lincoln'ün, Roosevelt'in, Kennedy'nin, Eisenhover'in Lincoln Memorial önünde okunan ve halk tarafından tekrar edilen insancıl olduğu kadar da özgürlükçü sözlerine benzer sözleri Atatürk'ten sonra söyleyen bir politikacı olmadı. En sonunda konseri Pete Seeger'in bestelediği ve her Amerikalının ilkokulda öğrendiği şarkıyla bitirdiler.

This land is my land

(Kaliforniya'dan New York'a, Kızılçam ormanlarından Golf Stream akımına bu ülke benim ve senin ülkendir. Bu ülke senin ve benim için yapılmıştır.)

On yıldır Edirne'den Ardahan'a bizim Türkiye'den söz eden bir şarkı televizyonlarda dinlediniz mi?

Başka bir şeye daha dikkat etmek gerek. Amerikan anayasasına geçen kavramlar dünyayı çağdaş yapan ve bugün de İnsan Hakları Bildirgesi'ndeki sözlerdir. Ve bir törende herhangi bir Amerikalı kendisine ilkokuldan başlayarak öğretilen bu sözleri yineler. Kuşkusuz yinelemek özümsemek değildir. Ama çağdaş bir ülke kendini onlarla tanımlar. Her gün cumhuriyeti sökmek için yırtınan adamlar, bizde çağdaşlığı hangi sözlerle tanımlayacaklar acaba? Tanzimat Fermanı ya da İmam Gazali ile mi?

Çağdaşlık kavgası Amerikan ve Fransız devrimleriyle başlamış, çağdaşlık o dönemin sloganlarıyla devam etmiştir. Dünya o ideallere ulaşmış değil. Ama o sözlerini ağızlarına alamayanlar demokrasi kavgası yaptıklarını söyleyemezler. Esarete karşı savaş açan ve sonunda bir suikastta öldürülen Abraham Lincoln, kendi adını taşıyan anı-

tında granite kazılmış olan ve Gettysburg Savaşı'ndan sonra yaptığı konuşmanın sonunda "Bu ulus özgürlüğün yeniden doğuşunu yaşayacaktır. Halk için, halk tarafından halkın hükümetleri dünya yüzünden silinmeyecektir," der. Obama'nın başkanlık törenini Lincoln'ün gölgesinde başlatması anlamlı idi. Kendisinin sloganı ise '*America is one*' 'Amerika bir bütündür' idi. Şaşılacak bir şekilde bizdeki Amerikancıların her gün tefe koydukları kavramlar bu törenlerin çekirdeğini oluşturdu. Konuşanların dile getirdikleri ve halka tekrar ettirilen sözlerden biri, "Özgürlüğün sesi duyulsun!" idi. Namuslu bir adam özgürlüğün sesinin bu ülkede ne kadar duyulduğunu söyleyebilir mi? En sonunda bir rahip bizim ülkede unutturulmak istenen bir kara olgu ile ilkeleri ve nasihatleri tamamladı: *'corruption'*la (fesat ve rüşvetle) savaş. Arapça bozulmak anlamına gelen fesat sözü bizde aklınıza gelen her kötülüğü içerir. Eskiden fasitdaire (kısırdöngü) deyimini içinden çıkılmaz işler için kullanırdık. Obama Amerika'da bir yenileme dönemine girilmesini ana programı olarak açıkladı. Dünyanın için girdiği doğal sorunlardan da haberi olduğunu gösteren bir mesaj verdi.

Amerika'nın sorunları Türkiye'nin sorunları gibi. Fakat Amerika Türkiye'ye hiç benzemiyor. Obama'nın da konuşması da bizim politikacıların sözlerine hiç benzemiyor. Bergson sadece özgür olanın bilinci olduğunu söyler. Türkiye'de bilinç kıtlığı özgürlük kıtlığını yansıtıyor.

Ulusçuluk Semptomları

Uluslararası şampiyonalarda ve özellikle futbol şampiyonalarında stadyumları dolduran ve dünyayı ateşe verecek gibi heyecanlı, renk renk giysili, yüzünü gözünü milli renklerle boyamış, bayrağını yüzünde taşıyan, İsviçreli, Polonyalı, Hırvat, Alman, İspanyol, Fransız, İtalyan seyircileri izleyen ulusçuluk düşmanı yazarlarımızın tepkilerini merak ederim her zaman. Kuşkusuz futbol ve spor ritüeli dünyayı saran en büyük olaydır. Çinlilerin 2008 Olimpiyatlarına nasıl hazırladıklarını ve dünyanın *National Geographic, Spiegel* gibi ünlü dergilerinin Çin üzerinde özel sayılar çıkarması olgusunu yeni dünya kültürünün evrensel değişimi bağlamında değerlendirmek gerek. 3. dünya savaşı, silahsız, bombasız, uçaksız, Çin'de yapılacak. Bu yüzyıl içinde ya da sonunda bir gün spor ve sanat karşılaşmalarının savaşın yerini aldığı bir dönem gelebilir. Enerji petrole bağlı olmaktan kurtulduğu ya da petrol satın alınamayacak kadar pahalı olduğu zaman, savaş nedeni de azalacak, Amerika'nın ve Avrupa'nın süngüleri de yüzyıl ortalarında düşmüş olacak.

Bu uluslararası olaylar çağdaş ulusçuluk üzerinde biraz daha düşünmeyi gerektiriyor. II. Dünya Savaşı sonrasında İspanyol, İtalyan ve Alman milliyetçi şovenizmi Avrupa aydınlarını ulusçuluk düşmanı yapmıştı. Fakat aradan çeyrek yüzyıl geçince hiçbir ülkede ulusçuluk hissinin zayıfladığı görülmedi. Bizimkilerin Türklerde zaten yeterli olmayan ulusçuluk bağlamında modası geçmiş bir entelektüel eğilim olarak kaldı. Ünlü bir yazarımız, yurtdışında Türk milli takımını milliyetçilikle suçlayan bir demeç vermiş. Bu tür demeçleri patlatanlar uyku da mı geziyorlar acaba? Milliyetçilik hislerinden arın-

dırılmış bir uluslararası spor örneği henüz görmedim. Dünyada bir tür aydın geçinenin düşüncesi buzdolabının buzluğunda unutulmuş olmalı.

Uluslararacı, Avrupacı, Amerikancı fakat Türk milliyetçisi olmaktan dikkatle kaçınan bir yazar orkestramız var. Türkiye'nin uluslararası düzeye yükselemeyen sanayisi, politikası, öğretimi, sanatı ve kentlerinden söz etseler daha yararlı bir iş yapmış olurlar. Oysa kafasını örtüp, eşlerini evlere tıkmak ve bir din devleti kurarak milliyetçilik yerine Arapçılık yapanlara arka çıkarken ne kadar kararlılar. Bugün Arap'ın, Avrupalı'nın, Amerikalı'nın, Çinli'nin, Japon'un bizden daha milliyetçi olduğunu görememek akıl almaz bir körlüktür. Milyonlarca Müslümanın bir Müslüman devlet idaresinde yaşamaktansa, başbakanları Türk düşmanı olan ülkelerde yaşaması nedenlerini bir söyleseler de, anlasak.

Uluslararası spor, savaş olmadığı zaman bile milliyetçiliğin var olduğunu bilimsel bir yakınlıkta kanıtlayan bir olgudur. Bunu maçlardan önce ulusal marşlar söylenirken de gözlüyoruz. Eski emperyalist ülkelerin takımlarında sömürge kökenli oyuncular arasında Fransız ya da Hollanda ulusal marşını söylemeyenler oluyor. Maçlarda bir tür savaş psikolojisini bütün ülkelerin futbolcularında görmemek için kör olmak gerekir. Gerçi kıran kırana mücadele psikolojisi ulusal takımlar arasında da var. Fakat bunun uluslararası yarışmalarla karışlaştırılamayacak bir atmosferi olduğu yadsınamaz.

Türkiye'de her nedense bu ulusalcı (milliyetçi) düşmanlığı döneminde, dinci, dinci olmayan her kesim bir yakınma psikolojisi içinde yaşıyor. Bu yakınma bazen bir paniğe de dönüşüyor.

Herkes başa gelen bir durumun bir daha geri dönemeyeceğini söyleyip, bir daha eski günleri bulamayacağımızı yineleyip duruyor. Bunlarla birlikte suçlamalar başlıyor; gök suçlu, yer suçlu, sistem suçlu, insan suçlu, şu suçlu, bu suçlu. Kimse o andaki suçluların dışında, toplumsal kültürün altyapı noksanı, tutarlılık, bilgi, kurgu, tarihi birikim, yüzlerce yıl sürmüş politik yanlışlar, sahtekârlık, namus-

suzluk, adam kayırma, cahillik gibi tek bir kişiye bağlanamayacak genel nedenleri dile getirmiyor. Her maçta yenildikten sonra, Türkiye'de spor geleneği kıtlığı, eğitimde sporun yer almadığı, eğitim sisteminin zavallılığı, kentleşememe, bilinçlenememe gibi temel eksiklikler üzerinde durmayan, suçu Ahmet'e, Mehmet'e atan bir suçlama psikolojisi var toplumda. Bunun arkasında toplumun bilimsel ve felsefi rasyonel düşünme yetersizliği olduğu nedense akla gelmiyor.

Hep politikacı suçlu, politika değil; hep hoca suçlu, eğitim değil; suç o anda ve kişide. Eğitimde, ekonomide, toplumsal davranışta değil. Ve her şeyin kişiye yüklendiği bu suçlamalar dışında, her şey giderek daha kötü olacak düşüncesi de egemen. Bu altmış yıldır giderek kötüleşen politik ortam söz konusu olunca daha da açık ortaya çıkıyor. Kimse tarihten kalan cehalet mirasının, ve tarımsal toplum geleneklerinin ağırlığını hatırlamıyor. İktidara karşı olanlar için Türkiye'de giderek artan bir karanlık var. Dinci partiden yana olanların cahilleri, ramazanda bedava yemek yedikleri ya da 500 kilo kömür aldıkları zaman gelecekten eminler. İktidarı asıl kullananların şikâyeti ise Müslümanlıklarını yaşayamamak. Onlara bakılırsa namazlarını kılamıyorlar, oruçlarını tutamıyorlar, cami inşa edemiyorlar, başlarını örtemiyorlar, tarikat kuramıyorlar, işleri kendi aralarında paylaşamıyorlar, Alevilere kök söktüremiyorlar, her boş arsayı yapı ile dolduramıyorlar, lüks arabada dolaşamıyorlar, faiz alamıyorlar, servet biriktiremiyorlar, medya satın alamıyorlar. İngiliz sömürgesinde yaşamayı tercih eden ya da halifelik isteyenler de var.

Kimsenin bu dünya konjonktüründe, "Türkiye'nin ve çocuklarımın hali ne olacak acaba?" diye bir endişesi yok görünüşte. Uzak görüşlü olacak bir bilinçleri yok. Türkiye günü gününe yaşayanların cenneti. Enerji, su, para krizi geldiği zaman "bu yetmiş beş milyon Müslüman nasıl yaşar?" diye soran da görmedim. Devekuşu yetiştiren bir ülke.

Türkiye'de politikasının laf ebeleri "Ben Humeyni'yi seviyorum, Atatürk'ü sevmiyorum, dinimi özgürce yaşamak için ülkemin İngiliz

sömürgesi olmasını tercih ederim," diyen başı janjan paketli bir devekuşu kuşağı yetiştirmişler. Bu özgürlük düşmanları kendilerine 'demokrat' diyorlar. Yaşayacağı ülke yerine –herhalde hiçbir sömürgede gerçekleşmemiş bir din özgürlüğü adına– sömürgede de yaşamayı tercih eden insanın çağdaş dünya gerçeğinden nasıl bu denli uzak olabildiğini anlamak olanaksız. Fakat varlığı dehşet verici. Bu kadar içi boş, tarih bilinci olmayan, aklına geleni söyleyenleri yetiştiren bir toplum tasarlamak zor. Umarım böylelerinin sayıları bir büyük tımarhaneyi doldurmaz.

Endonezya, Hindistan, Mısır ve Avrupa'nın Kuzey Afrika sömürgeleri bu genç bilinçsizler gibi düşünselerdi, bugün yine sömürge olarak kalırlardı. Bu kızcağızlar acaba Cezayirli, Pakistanlı yazarları, ya da sömürge tarihini hiç okumuşlar mı? Kanımca Türkiye, Sünni Müslümanlığın en özgür olduğu ülkelerden biri. Türkiye'den kaçmak isteyenlerin Suudi Arabistan yerine Kanada'ya gitmek istemeleri ise herhalde soğuk sevmelerinden ya da kayak kaymak istemelerinden kaynaklanıyordur.

Ulusal Kimlik ve Ulusal Dil

Devletler doğarlar ve batarlar. Eski Türk devletleri, Roma İmparatorluğu, Sasani İmparatorluğu, Osmanlı İmparatorluğu, İngiliz İmparatorluğu sadece kitaplarda var. Devletlerin sınırlarını kuruluş ve gelişme aşamasındaki askeri ve ekonomik güçleri çizer. Fakat kültürel etkileri sınırları aşar. Roma İmparatorluğu Ren Nehri'nin ötesine geçemedi. 14. yüzyılda Avrupa yoktu. 15. yüzyılda Rus devleti Karadeniz'e ulaşmıyordu. 17.-18. yüzyıllarda Amerika'da bir İngiliz sömürgesi vardı. Etnik gruplar, diller, kültürler devletlerden önce gelir. Ulus devlet bir 19. yüzyıl icadıdır. Fakat bugün bütün dünya ulus devlet kurgusu üzerine biçimlenmiştir. Uluslar tek bir etnik gruptan oluşmaz. ABD, Rusya, Hindistan, Belçika, İsviçre, %40'ı Rus olan Kazakistan ve belki de her ülke farklı etnosları barındırır. Bir devlet egemen bir ulusun ya da bir coğrafyanın adını taşır. Fakat her etnik grubun bir devleti yoktur.

Anadolu ve Doğu Trakya'ya indirgenmiş bir Türkiye hâlâ bir budunlar (etnik gruplar) çarşısıdır. Türkiye'de milyonlarca Balkan, Kırım, Kafkasya kökenli insan yaşıyor. Bunlar Üsküplü, Yanyalı, Selanikli, Kırımlı, Kafkasyalı, Giritli'dir. Bazen coğrafi ve etnik kökenlerinden dolayı birbirlerine yaklaşır, hatta bir diyaspora oluşturur. Kimlikleriyle iftihar da ederler.

Ruslar tarafından sürülüp Osmanlı ülkesine yerleşen 3-4 milyon Kafkas kökenli vatandaş var. Bunlar Kafkasyalı kimliklerini unutmuyorlar. O kimliğe bir tür aristokrasi olarak baktıklarını söyleyebilirim. Türkiye Osmanlı toplumunun etnik plüralizmini sürdürü-

yor. Benim babam kuzey Kafkasyalı ana babadan olan, İstanbul doğumlu bir Çerkez'di. İstanbul doğumlu annemin babası 16. yüzyılda Orta Asya'dan gelip Erzurum'a yerleşmiş bir ailedendi. Annesi ise Midilli'li idi. Bu Osmanlı'nın insan çorbasıdır.

Bu ülkede milyonlarca Kürt var. Köylerde okumadan kalanlar Türkçe de bilmez. Fakat Kürt nüfusun yarıdan çok fazlası İstanbul'da, Ankara'da, İzmir'de, Antalya'da, Mersin'de, Adana'da yaşıyor. Bu ülkede Laz kökenleriyle övünen büyük gruplar var. Bunların da çoğu kendi yörelerinde değil, büyük kentlerde yaşarlar. Lazlar 18. yüzyıla kadar Müslüman da değillerdi. Şimdiler de en koyu Müslüman onlardan çıkıyor. Bu ülkenin Arapları var. Mardin'de, Urfa'da, İskenderun'da sokakta Arapça konuşulduğunu görene kadar Arapların farkında olmamıştım.

Bu budunlarını (etnik kökenlerini) vurgulayan gruplar dışında kendilerini sadece Türk bilen ve Türkiye'nin her köşesinde oturan bir çoğunluk var. Bunlar ortaçağdan bu yana Anadolu'yu Türk yapan, ortaçağ İtalyan tüccarlarına Anadolu'ya "Türklerin ülkesi" dedirten halktır. Biz budunsal zenginlik açısından nadir bir ülkeyiz. Kaldı ki bu budunsal farklılıklar yanında, dinsel farklılıkları da bir kenara koyamayız. Halk şiiri, halk musikisi, halkoyunlarının ağırlıklı taşıyıcıları olan Aleviler, Sünni egemenliği nedeniyle, Osmanlı tarihinde çok zulüm gördüler, şimdi de baskı altındalar. Nedense Türkiye'de Kürt halkın özgürlüğü için çalışanlar bu Türklerin özgürlüğü için ağızlarını açmazlar. Öte yandan dinle alışverişi olmayan fakat ağızlarını da açmayan milyonlar var.

Bugün Avrupa'ya, Amerika'ya, Avustralya'ya yerleşip oraların vatandaşları olan milyonlarca Türk var. Hiçbiri geri gelmeyi düşünmüyor. Hıristiyan egemenliğinde yaşıyorlar. Çocuğunu doğurmak için Amerika'ya gidenler, Amerikan 'Green Card'ı almak için yıllarca bekleşenler, İngiltere'de yerleşmek için Türk Kıbrıs yerine Rum Kıbrıs'ı yeğleyenler var. Türkiye'de, dedeleri Hıristiyan dön-

mesi olan aydınlar, Rum, Ermeni, Yahudi, Alman, Amerikalı, Fransız, Rus ve başka ülkelerden eş almış sayısız vatandaş var. Toplumun tutarsız davranışları var: Bir yabancı ile evlenen bir Türk kızı hâlâ yadsınıyor. Fakat yabancı kadınla evlenen erkekler saygınlığını koruyor. Nedense bazı toplum katmanları geçmişin herhangi bir önyargı çengeline takılıp kalıyorlar.

Türkiye'nin genetik mirasında Mezopotamyalılar, Hititler, Urartular, Frigyalılar, Lidyalılar, Akdeniz'in otokton halkları, Persler, Yunanlılar, Ermeniler, Romalılar ve onların getirdiği Germenler, Slavlar da var. Bu etnik çok kaynaklılık hem Yakındoğu tarihi ile hem Osmanlı tarihi ile süreklilik anlamına gelir. Çok zengin bir genetik mirasımız var. Nasıl Osmanlı İmparatorluğu Balkanlar'dan Cezayir'e çok dilli, dinli, kültürlü toplumları birleştiren bir politik strüktür ise bütün bu değişik insan grupları Türkiye'de aynı budunsal plüralizmi daha kompakt bir politik strüktür içinde sürdürüyorlar. Toplumun zengin genetik mirasının yaratıcılığı teşvik ettiğini düşünebiliriz. Belki bunu daha da desteklemek için çağdaş bir eğitim programına gereksinim var.

Ulus devlet, etnik köken ve kültür açısından çağdaş dünyanın en karmaşık olgusudur. Amerika'ya göç eden Avrupalılar, Asyalılar, köle olarak taşınan Afrikalılar dünyanın en zengin insan karışımını gerçekleştirdiler. Bir bakıma uluslaşmakta en başarılı devlet Birleşik Amerika'dır. Kısa bir süre önce evlerini yakıp öldürdükleri Afrikalı karalar, Karayip adalılar, son dünya savaşında enterne ettikleri Japonlar, Amerika'ya girmelerine engel olmak için sınırlara tel örgüler çektikleri ucuz işçi Meksikalılar, Yunanlılar, Ermeniler, Araplar, Yahudiler, Polonyalılar, Almanlar, İrlandalılar, akla gelen her ulustan bu amalgamdaki ayrı kökenli insanlar evlerinde, aralarında, kiliselerinde kendi dillerini kullansalar da Amerikalı'dır ve onunla övünürler. Güney eyaletlerinde, Kaliforniya'da Meksikalılar yaşar. O bölgelerde İngilizce yanında İspanyolca da resmi dildir. Amerika'da diller, dinler ve mezhepler sayısızdır. Washington'da on taneden faz-

la değişik mezhepten kilisesi olan bir cadde anımsıyorum. Bugünlerde Birleşik Amerika tarihinin en büyük devrimini yaptı. Bir yarı Afrikalıyı başkan seçti. Bu Amerikan uygarlığının en büyük (+)'sıdır. Ve Barack Obama seçildikten sonra "Amerika tek bir ulustur," diyerek, Amerika'da çağdaş, plüralist, karışık etnik kökenli ulus devlet kimliğini tanımladı. Her şeyi Amerika dürbününden gören bizim milliyet düşmanlarının kulağına kar suyu kaçtı mı bilemiyoruz.

Bütün ülkeler budun, din, kültür açısından parçalıdır. Amerika, Rusya, şimdi AB, sayısız etnik grupları bütünleştiren örgütlenmelerdir. Her ülkede etnik gerilim var. Dünya toplumları bunu daha aşamadılar. Fakat Batılılar, kesinlikle emperyalist eğilimleri ve patronluk iddiaları ile, kendi politik yapılarının etnik sınırlarını geniş tutsalar da, eski sömürgelerinde ve Türkiye gibi üçüncü dünya olarak baktıkları ülkelerde parçalanmaya destek oluyorlar. Bu çok açık, sevimsiz bir ikiyüzlülüktür.

Dünya tarihi planlanmaz, oluşur. Meksika kökenli Amerikalı, Tibetli Çinli, Kazakistanlı Rus, Cezayirli Fransız, Kıbrıs Türkü İngiliz, Arjantinli İtalyan, Perulu Japon gibi, Kürt, Arap, Çerkez, Laz, Balkan kökenli Türk var. Bu bağlamda can alıcı tek sorun özgürlüktür. Dünyanın yamalı bohça gibi parçalara bölünmesi gerekmez. Tek dünya bir ideal olsa bile yamalı bohça gibi olandan iyidir. Bu ortak yaşamın, herkesin bildiği, tek aracı vardır: Özgürlük.

İnsanlar dillerinde, dinlerinde ve toplumsal yaşamlarında özgür olmalıdır. Bu özgürlük çağdaş demokrasiyi tanımlayan tek değişmez koşuldur. Zamanla gerçekleşmek zorundadır. Kuşkusuz bu özgürlüğe biraz sevginin de katılması gerekir.

Yine de biz Amerika'dan önce, devlet idarecilerini seçmekte daha hoşgörülü davranmıştık. Atatürk'ün "Çağdaş uygarlık seviyesinin üzerine çıkacağız," sözü bu gerçeği de dile getirir. Türk tarihinde Batı'dan daha yüksek uygar davranışlar olduğunu ara sıra anımsamak iyi olur.

Ksenefon Anadolu'da dolaştığı zaman Türklerden söz etmi-

yordu. Fakat Marco Polo, 13. yüzyılda Türkmenlerin, Rumların, Ermenilerin, Gürcülerin, Arapların, Kürtlerin, Lazların yaşadığı ülkeye 'Turcomania'dır, der. [Not: Türkiye'de toplumun kültürel farklılıkları ve davranışları üzerinde önemli ve ilgi çekici bir çalışma Gönül Pultar ve Tahire Erman'ın *(Türk)iye Kültürleri*, İstanbul, Tetragon, 2005 adlı kapsamlı derlemedir. Okuyucuların ilgisine sunmak istiyorum.] Kimlik meraklıları bunu alt başlık ya da üst başlık olarak yorumlayabilirler. Haçlılar Yakındoğu'da Müslümanlar kadar Türklerle savaştıklarının bilincinde idiler. Shakespeare'in İngiltere'si için Osmanlı Devleti değil, Türkler daha önemli olmalıdır. *Othello*'nun Halep Çarşısı'nda öldürdüğü Müslüman değil bir Türk'tü.

Kimlik tartışmaları yapılırken ortaçağdan bu yana dünyanın Türklere ne ad verdiği unutuluyor. Çinli, Hintli, İranlı, Arap, Bizanslı ve Rus Türklerden haberdarlar. Osmanlılar ise, yeniçerilere Türkçe öğrettiler ama 'kaba Türk'ten pek hoşlanmadılar. Yine de dünya bizi hep Türk olarak bildi. Çerkez babam İstanbul'da doğmuş bir Türk subayı idi. Beni bir Türk olarak yetiştirdi. Kendimi hep İstanbullu bir Türk olarak hissettim. Bu his insanda başka sempatiler olmasına engel olmaz. Ben de Çerkezleri, annemin babasının kenti Erzurum'u, anneannemin adası Midilli'yi kendime yakın hissederim. Bu kimlik bir kimlikler örgüsüdür. Cerrahpaşa'da anneannemin evinde yaşarken İstanbullu idim. Çocukluğumda Elazığ'da, Eğridir'de, Denizli'de, Ankara'da yaşarken Anadolulu idim. Üniversitede öğrenci ve hoca olarak İstanbulluyum. Ama tesadüfen Paris'te doğduğum için kendimi Parisli hissetmedim. Yabancı ülkelerde yıllarca yaşasam da oralı olmadım.

Bizim dönemimizde hocalar bize bir Türk evrenselliği duygusu aşıladılar. Türk tarihi Orta Asya'da, İran'da, Anadolu'da, Balkanlar'da benim tarihimdi. Cumhuriyetin yeni kurulduğu dönemde Türk ulusu yeniden tanımlanmak zorundaydı. Bugün bu 'milliyetçiliği' fazla bulanlar var. Bizim kuşaklar milliyetçi olarak yetişti-

ler. Ama beynimi yıkamadılar. Büyük babalarımız, ailemiz dini bütün Müslümanlardı. Ama annem, babam çağdaş Avrupalı idiler.

Yetiştiğim eğitim ve öğretim ortamında karmaşık, fakat zengin bir tarihi kimlikler çatkısı içinde büyüdüm. Ortaöğretimde okuduğum yıllarda Attila ile Avrupa'ya, Alparslan'la Anadolu'ya girdim. Kubilay'la Pekin'de yaşadım. Babür'le Hindistan'a indim. Doğan Bey'le Niğbolu'yu savundum. Plevne'de Ruslarla savaştım. Şeyh Şamil'le birlikte Ruslarla savaştım. Çanakkale ve Dumlupınar'ı yaşar gibi hayal edebilirim. Hacı Murat'ı Tolstoy'dan öğrendim. Karamozof Türkleri kötülüyor diye, Dostoyevski'ye dinci yobaz diye baktığım oluyor. İtalyan kökenli denizci Kaptan Paşa olunca Türk olur. Hürrem Sultan Kanuni'nin sevgili karısı. Hangi kimliği savunayım ve neden savunayım, yahut savunmayacağım. Bu eğitimin, öğretimin bana kazandırdığı kimlikler silinmez. Kaldı ki yaşamım boyunca edindiğim başka kimlikler var. Avrupalıların çoğundan fazla Avrupa dili öğrendim. Felsefi ve sanatsal duyarlığımla Avrupalıyım. Avrupalı gibi yaşayıp, Avrupalı gibi düşünüyorum. Belki biraz İstanbullu Türk gibi davranıyorum. Bir Taoist gibi dünyaya bakıyorum. Ama bir Çinli gibi yaşayamam.

Üst kimlik ancak tarihten gelen kimlik olabilir. Türkiye Cumhuriyeti'ne ad veren Atatürk değildir. Türk tarihidir. Anadolu'yu ortaçağdan bu yana Türkiye diye bilen, ve orada oturan insanlar Türklerdir. Güney Amerika'ya Türk pasaportu ile giden Lübnanlı Hıristiyan Araplar orada 'El Turco' olarak kaldılar. Lemnoslu Rum New York'a gittiği zaman Amerikalılar onu Türk diye çağırdıkları için, onlarla kavga ediyordu. İnsanların kimliklerini kendileri saptar. Müslüman, Hıristiyan, Budist, Yahudi, Fransız, Türk, Rus, Çinli, dünya vatandaşı olabilir. Fransız milli takımının yarıdan çoğu Afrika kökenli. Onlar Paris'te kara insan kavgası yapıyor olabilirler. Fakat dünya onlara Fransız diyor.

Kimlik kavgası yapay olarak yaratılsa da bir bilince oturur. Müslüman kimliği kavgası, bir Türkiyeli Ermeni olarak Ermenilik kav-

gası, İstanbullu bir Rum olarak Bizanslılık kavgası, Mardinli bir Arap olarak Araplık kavgası yapanlar olabilir. Büyükbabam Kafkasya'dan geldiği için Çerkezlik kavgası yapabilirdim. Ama ben tarihin Türk dediği bir toplumun temsilcisiyim. O dille kendimi anlatıyorum. O dille yetiştim. Ibıhça konuşamayan Düzceli birisi kendisini Ibıh sayabilir. Ama sosyal ve tarihi olarak bir Türk'tür. Bu tarihi kimlikle diğer kimlikler çatışabilir. Dinsiz biri için Müslüman kimlik kavgası hiçbir şey ifade etmez. Cahil bir adam için Avrupalılık kavgası da hiçbir şey ifade etmez. Kuşkusuz iki cami arasında binamaz kalanlar da her zaman olacaktır. Bunlar *'split personality'* sendromu yaşarlar. Süleymaniye'de ahşap konak yaptırır, Etiler'de Dubai gökdelenleri isterler. En son marka otomobillerde gezerler, fakat bağdaş kurarak, elleriyle yemek yerler. Bu kimlik kargaşalığının ucu bucağı yoktur.

Doğrusu istenirse bugün tek kimlikli kimse yoktur. Beyoğlu'nda başı açık arkadaşlarıyla gezen türbanlı genç kız, başını sıkan bez dışında, davranışlarıyla yanındakilerden farklı değildir. Çağdaş dünyanın insanları kahramanlarını kendi çevre ve tarihlerinden seçmezler. Kimisi için Clark Gable ya da Brad Pitt, kimisi için Marylin Monroe ya da Maria Callas, belki de Einstein, belki Hitler, belki Troçki, belki Che Guevara, Gandhi, belki Humeyni örnek alınacak kahramanlardır. Düşüncelerini ve yaşamlarını da o örneklere göre düzenleyebilirler.

Birçok insanın özendiği kimlik, belki söylemeye bile cesaret edemediği bir kimliktir. Hiçbir şeye inanmayan insanların dindar görünmeleri gibi, insanlar gerçek kimliklerini maskeler altında saklarlar. İnsanlar korkaktır. İnsanlar kolayca yalan söylerler. İnsanlar baskı altındadır. Bu toplumsal baskılar, ve kişisel zayıflıklar, entelektüel yetersizlikler, saklı tutkular herkese gerçek kimliğini değişik maskeler arkasında saklatabilir. Fakat bu Bulgar'ın ya da Avusturyalının bize ya da bana Türk demesini değiştirmez. Uluslararası yaşamda önemli olan da odur. Tarihin saptadığı kimlik konuşulan dille bi-

linir. Tek geçerli kimlik en iyi anlattığın, en iyi anladığın dilin işaretlediği kimliktir.

Geçenlerde Güney İspanya'da Endülüs'de (Andalusia) Cordoba, Granada, Sevilla'da İslam çağından kalan mirası gezerken İspanyolların dil konusunda ne kadar duyarlı ve ulusalcı olduklarına tanık olduk ve şaşırdık. Dünyanın belki de en çok ziyaret edilen anıtlarından biri Alhambra (Elhamra) Sarayı'nda bilet ofisinden geziyi bitirene kadar İspanyolcadan başka bir dille yazılmış tek bir levha yoktu. İngilizce doğru dürüst konuşan görevli de yoktu. Bu şoven bir tutum sayılabilir. Granada'da, Cordoba'da İspanyolcadan başka ad taşıyan kurum ya da dükkân Migros, Starbucks ve bir iki yabancı bankadan ibaret. Fakat İstanbul'da gezerken Beyoğlu'nda, Nişantaşı'nda, Beşiktaş'ta Türkçeden çok, başka dillerden levha var. Burada kendi diline karşı açık bir duyarsızlık saklı ve buna bağlı olarak belki de çarpıtılan bir kimlik var. Her işittiğimde içimi acıtan 'bye bye' gibi. Bu Türkçeye, Türkiye'ye 'Allahaısmarladık' demeye benziyor. Geçenlerde birisi buna 'gönüllü sömürge tavrı' diyordu. Dilimizi bu denli dışlamak, başka sömürge sendromlarının göstergesi olabilir. Egemen kimliğin belirleyicisi dildir. Dilini anladığın adam bir dosttur.

Militarizm ve Milliyetçilik

Gazete ve dergilerde tarihe ilişkin makale yazmak için fazla tarih ya da yöntem bilmek ya da bilimsel disiplin sahibi olmak gerekmez. Amaç kıssadan hisse bir hikâye anlatmak ya da politik bir mesaj vermektir. Fakat Türkiye Cumhuriyet tarihi 20. yüzyıl dünya tarihinin paradigmatik bir bölümüdür. Üzerinde yazılmış binlerce cilt, her dilden yapıt var. Kahramanları da dünyanın malıdır. Son yıllarda az okuyan bir topluma politik mesaj veren ve Cumhuriyete ilişkin olumsuz yargılar üreten pek çok insan türedi. Onları doğuran politik ve özel ekonomik konjonktürü biliyoruz. Fakat bilgisizliğin ve çarpık yargıların halka iletilmesi, zaten cahil olanın düşüncesini bulanıklaştırıyor. Bunu yapanlar bunu düşünce özgürlüğü adına yaptıklarını söyleyebilirler. Fakat ideolojik ya da başka amaçlarla çarpıtılmış bilginin insanı özgürleştirmesi söz konusu değildir. Olsa olsa yazanın istediği yönde bir ideolojinin oluşmasına yardım eder.

Kanımca Türkiye'de bugün toplumun dengesini bozan en önemli olgu çağdaş bir toplumun dayanacağı hiçbir değerin ayakta kalmayışıdır. Sistematik karalama yayın hayatına egemendir. Bu yakında seksen milyona ulaşacak koca bir toplum için açık bir kölelik tuzağıdır. Oysa Türkiye'nin üst düzeyde bir uluslararası statüye sahip olacak potansiyeli vardır.

Türkiye'ye militarist diyenler var. Acaba ABD'ye ne diyorlar? Kimileri için her şey 1923'te gökten paraşütle inmişe benziyor. Kurtuluş Savaşı yapan ordunun her şeyi ile bir Osmanlı ordusu olduğu, kumandanlarının Osmanlı olduğu, Osmanlı'nın, sultanları her yıl sefere çıkan bir askeri devlet olduğu, Türkiye'de Batılılaşmanın

sadece askerler kanalı ile yapıldığı ve bu anlatılan sürecin, heyecanlı yazarlar farkına varmasa da, 1950'de bitmiş olduğu unutulmuş. Militarizm Osmanlı'nın yapısıdır. Osmanlı'da her kadro İlmiye dışında askeridir. Osmanlı ordusunun çekirdeği 19. yüzyıla kadar devşirmedir. Kurtuluş Savaşı'nı yapan ve cumhuriyeti kuranlar Osmanlı askerlerdir. Misak-ı Milli sınırları parçalanan imparatorluktan kurtulabilenlerdir. Yemen'de, Filistin'de ve Bağdat'ta, Libya'da çarpışanlar Kurtuluş Savaşı'nı yapan kumandanlardır. Belge "Türk milliyetçiliğinde bir medeniyet ile askerlik çatışması var," diyor. Medeniyetten ne anladığı belli değil ama, Alman militaristleri ile Marx ya da Gellner arasındaki karşıtlıklardan söz etseydi, yararlı olurdu. Kuşkusuz Osmanlı'nın askeri yapısı ile uygarlığı arasındaki ilişki, önemli bir tarihi tartışma alanıdır. Olasılıkla Belge'nin düşündüğünün tersidir. Osmanlı'nın cehaletinin ve geri kalmasının çok daha kapsamlı nedenleri var.

Osmanlı militarist bir devletti. Ve öyle kaldığı için yok oldu. Sivillerin 'Sevr'de teslim ettiği Türkiye'yi askerler kurtardılar. Militarist Cumhuriyeti (!) 1950'de asker İsmet Paşa sivillere teslim etti. 58 yıldır onlar idare ediyor. Bütün askeri darbeler sivil idareler zamanında oldu. Ve her seferinde siviller iktidarlarını sürdürdüler. 1980 sonrasından Kenan Paşa mı, Turgut Özal mı sorumlu? Zavallı suçlu CHP'de bir daha iktidara gelemedi. Sivillerin egemenliğinde bir militarist devletimiz var (!). Buna militarist değil, polis devleti denmiyor muydu?

Bénoit Mechin *Le Loup et le Leopard, Moustapha Kemal ou le Mort d'un Empire, Paris, 1954* adlı kitabında Mirabeau'nun bir sözünü nakleder: "Prusya bir ulusu fetheden bir ordudur" Ve ekler, "Fakat Türkler bu işi ulus olmadan yaptılar." Militarizm tarihi suçlamak için bir neden değildir. Geriye bakınca tarih yazımının muzaffer komutanlar çevresinde yazıldığı açıktır. Türk ve Osmanlı tarihlerinde bunu kanıtlamak gerekmez. Truva galipleri, Dara, Serhas, İskender, Sezar, Attila, Iustinianos, Salaheddin Eyyubi, Cen-

giz, Timur, Napolyon vb. Haçlı döneminde asker gibi örgütlenmiş mezhepler vardı. Rönesans papalarının orduları vardı. Yeni dönemde Prusyalılar, sömürgeci İngilizler, sınırları Pasifik Okyanusu olan Ruslar, günümüzde dünya fatihi Amerika militaristtir. Çin emperyalist ve militaristtir. İsrail militaristtir. Emperyalizm militarist bir kurgudur. İslamın Cihat'ı, Asya göçerlerinin yerleşmiş topraklarda bitmez tükenmez fetihleri, toplumların bir ordu gibi örgütlenmeleri, dünya tarihinin militarist altyapısını yeteri kadar açık gösteriyor. Türkiye tarihi militarist bir kurgu demek, 1923-1938 arası cumhuriyet tarihinin hiçbir şeyini anlamamak demektir. Modern Türkiye'yi tanımlayan askerlik değildir. Laikliği, köy enstitülerini, kadının sosyal haklarını, bugün yirmi milyondan fazla öğrencisi olan bir Türkiye'yi militarist kurgu olarak görmek için takılacak gözlüğü hangi firma üretiyor acaba? Bence "Yurtta barış, cihanda barış" diyen Atatürk asker olmasına karşın, hiç militarist olmadı.

Tarihi bilgilere aykırı olarak 'ulusal kimlik' sorununa Cumhuriyetle birlikte başlamak soru işareti ile birlikte gelir. Ernest Gellner 1964'ten başlayarak milliyetçilikle ilgili kitaplar yazmıştır. 1983'te yayınlanan *Ulus ve Ulusçuluk* bir 'best seller'di. Ve birçok dile çevrilmişti. 1997'de İngiltere'de basılan *Nationalism* adlı bir kitabı var. Aynı zamanda bir filozof olan Gellner tarih ve antropolojide de kültürel tabularla kavga eden akıllı bir yazardı. Felsefeyi sonunda dile indirgeyen ve peygamberini Wittgenstein'da bulan akıma karşı yazdığı *Words and Things* adlı kitabına Bertrand Russell övücü bir giriş yazmıştır. Aslında Gellner'in söyledikleri pek çok tarihçi tarafından da söylenmiştir. Örneğin Belge Emmanuel Wallerstein'ı da seçebilirdi. Bu düşünürlerin söyledikleri Marx ve Weber'in söylediklerinin bir karışımından oluşuyor. Gellner yeni ekonomik ilişkilerin bir toplumsal örgütlenmeyi doğurduğunu, sanayi üretiminin artan bir iletişim gereksinimini ortaya çıkardığını, bunun ulusal dile yeni bir toplumsal statü kazandırdığını, bunun da milliyetçiliği teşvik ettiğini söylüyor. Bu da köken sorununu ortaya çıkarıyormuş. Aslında Gellner

Avrupa'da ilk milliyetçi hareketin Yunan Kurtuluş Savaşı olduğunu ve Balkanlar'daki durumun kitabındaki kuramsal açıklamaya ters düştüğüne değinir. Gellner'in oğlu kitaba yazdığı önsözde babasının milliyetçiliğinin çağdaş dünyanın kaderi olduğunu düşündüğünü söyler. Bu arada milliyetçiliğin militarizmi tetiklediği durumların az olmadığını anımsamak gerekir. Türk aydınlarının kendi tarihlerine Avrupa aynasından bakmaları Geç Osmanlı hastalığıdır. Avrupa tarihi hiçbir boyutu ile Osmanlı ve Türk tarihi için bir paradigma oluşturmaz. Osmanlı ne sanayileşti ne de %90'ı okumamış köylü halkla bir iletişim kurmaktan söz etti. Ama Türk milletine özgü ayrıntılar var. *Divan-ı Lugat it-Türk* ya da 17. yüzyılda Ebulgazi Bahadır Han'ın "*Şecere-i Terakime*" (Türklerin Kökeni) adlı kitabı gibi. Yine de Anadolu köylüsü, benim bildiğim kadar uluslararası futbol maçları ortaya çıkana kadar, milliyetçiliği öğrenmedi ve özenmedi. Yakın tarihimizde milliyetçilik ve köken sorunları Kurtuluş Savaşı ile başlamadı. Avrupalılar kendilerine kafa tutan ülkelerin liderlerine 'milliyetçi' diyorlardı. Osmanlı İmparatorluğu da İstanbul'a kafa tutan milliyetçi liderler ve halklar tarafından Anadolu'ya indirgendi. Sevr bunu kuzeybatı Anadolu ile sınırlandırdı. Osmanlı tarihinde milliyetçilik Hıristiyan Balkan ulusları milliyetçiliğidir. Kiliseye ve ulusal dile bağlı olarak başlamış, Yunan kurtuluşundan sonra artmıştır. Türk tarihi tezi ise yine imparatorluk döneminde Rusya'daki Tatar aydınlarından kaynaklanır. Bunlar Cumhuriyet'ten önce başlamış süreçlerdir.

Mehmet Ali Ayni *Milliyetçilik (1943)* adlı kitabının girişinde 1908 Temmuzu'nda 2. Abdülhamit Meclis-i Mebusan'ı açmadan önce gazetelerde çıkan bir haberden söz eder. Haberdeki millet, vatan, hürriyet sözcüklerini görenler şaşırmışlar ve bunu sultanın bir oyunu olarak düşünmüşlerdi. Çünkü daha önce bu sözcükleri ağızlarına alanlar sürgüne gönderiliyordu. 1909 Ağustosu'nda toplanan Meclis'te Ermeni komitacıları bile vardı. Rum, Yahudi, Süryani, Latin, Arnavut, Çerkez, Türk, Kürt Osmanlı'yı parçalamak isteyen her

ulustan temsilci vardı. Serfice mebusu Arnavut Boşo Bey meclis konuşmasında "Benim Osmanlılığım Osmanlı Bankası'nın Osmanlılığı kadardır," demişti.

Bugün bütün devletlerin 'ulusçu' olduğunu bilmezlikten gelir, Osmanlı'nın yok olma sürecini unutur, dünya tarihini görmezden gelir, bir yandan da yorum formüllerini yabancıdan aktarmakta devam ederseniz, bu sadece havayı tütsülemek ve cahilleri serseme çevirmek amacına yardım eder.

Kuşkusuz uluslar üstü doktrinler insanlık için daha birleştiricidir. Dinler uluslardan daha evrenseldir. Ne var ki bir tane yerine birkaç tane din, din içinde mezhepler olunca durum yine aynı oluyor. Kaldı ki dinin etkili olması için insana anladığı dille hitap etmesi gerekiyor. Protestanlık öyle güçlendi. Yunan kurtuluşunda kilisenin rolü bilinen bir olgu.

Milliyetçiliği doğuran şey dildir. Konuşarak anlaştığın adam, anlaşamadığın kadar 'öteki' değildir. Suudi Arabistan, Kazakistan, Özbekistan gibi Müslüman ülkelerde çalışan Türk işçileri biliyorum. Mekke'de Gaziantepli ve Arapça bilen bir Türk işçisiyle konuşmuştum. Arapları hiç sevmiyordu. Suriye'de Kasr el-Hayr el-Şarki kazılarında çalışırken Arap işçiler İskenderun'u alacaklarını söyleyip bize laf atarlardı. Bizim tuhaf düşünürlerimiz kendi sözlerinin şehvetinde kaybolup, Slovakların Çeklerden yeni ayrıldığını, İrlandalılar, Basklar ve Tamilleri anımsamıyorlar.

Türk Dili ve Osmanlı Mirasının Doğası

Pek çok yazar ve düşünür, yeni alfabe ve dili sadeleştirmenin, bizim tarihe referans vermemizi olanaksız kıldığını ve Osmanlı kültürü ile bu yüzden bütünleşemediğimizi yazmıştır.

Attilâ İlhan da buna değinen ve Yenileşme-Türkçeleşme akımını eleştiren yazardı. "Fransız hâlâ 15. yüzyılda yazılanı okuyor, bizimkiler okuyamıyor," der. Böyle bir değerlendirme bir önyargıya dayanmıyor. Ve doğru değil. Bugün bir öğrenci Yunus Emre'yi anlar. Baki ve Tevfik Fikret'i anlayamaz.

Yunus Emre'den (öl. 1320)

Karlı dağların başında
Salkım salkım olan bulut
Saçın çözüp benim için
Yaşın yaşın ağlar mısın

Atillâ İlhan'ın gözlemi yaygın bir klişedir. Henüz ders kitaplarının dillerinin sadeleşmediği dönemde Afet İnan'ın *Yurt Bilgisi* kitabını ya da Atatürk'ün özgün *Nutuk* dilini anlamakta zorluk çekerdik. Fakat Pir Sultan Abdal (öl. .....) 16. yüzyılda,

Şu karşıki yaylada göç katar katar
Bir güzel sevdası serimde tüter
Bu ayrılık bana ölümden beter
Geçti dost kervanı eyleme beni

diyordu. Tevfik Fikret ise (1867-1915),

Doymayan bir han-ı yağma alçalan bir ihtişam;
Bir muşa'şa leyl-i şehrayin ki pür jeng ü zalam;
Cehl ü haclet, kahr ü süfliyyet.. nihayet in'hidam
İşte mazi... Bir de istikbali seyret, şad-kam

diye yazar. Türk'ün konuştuğu ve yazdığı Türkçe hep vardı. Okuma yazmanın kırsal çevrede hemen hemen yok olduğu bir çağda, resmi tarihçilerden ve resmi yazışmalardan başka düzyazı olmayan bir dönemin değerlendirilmesinde ve bilim dilinin Arapça olduğunu da unutarak, Osmanlıcaya ağıt yakmak bir abartmadır. Türkçenin *Kutadgu Bilig*'i ürettiği dönemde (1071) İngilizce henüz oluşmamıştı. Fransız edebiyatının 11. yüzyılda önemli bir yapıtı yoktur. Bugünün İngilizleri Chaucer ve Shakespeare'i özel sözlükle okurlar.

Türk aydınları Türk tarihinin uzun bir göçer dönemi olduğunu, göçerin Avrasya'da değişik kültürlerle karışıp simbiyotik bir kültürel geçmişi olduğunu nedense unutuyorlar. Avrupa'da ya da Çin'de bizim tarihimize model olacak bir süreç yoktur. Osmanlıca heterojen bir etnik grubun dilidir. Anası Sırp, Rum, Rus, Çerkez olan sultan ve devlet erkânının Türkçe için duyarlı olmadıkları açıktır. Türkçeyi devlet dili ilan eden Karamanoğlu Mehmet Şemsettin Bey gibi bir Osmanlı sultanı çıkmadı. Anadolu'da Türkmen Alevileri kuyulara dolduran Hırvat devşirmesi Kuyucu Murat Paşa'nın Pir Sultan Abdal'ın diline saygı duyması da olanaksızdı.

Osmanlı kültürünün en büyük felaketi dilsizliğidir. Osmanlıca saray çevresinin ve idarenin dilidir. Halkın konuşup yazdığı, şarkı söylediği dil değildir. Osmanlı yazılı kültürü bir iktidar kültürüdür. Bu sınıfsal dil toplumun cahil kalmasının nedenlerinden biridir. Osmanlı'nın milliyet karşıtlığı, bir anlamda, Osmanlıcada sergilenir.

Biz *Kutadgu Bilig* kadar, Yunus Emre kadar, Türkçe yazan ve düşünenler kadar Türk olabiliriz. Türkiye'ye ortaçağdan bu yana Turcia, Turcomania dedirten, Osmanlı İmparatorluğu'na Emporium Turcorum dedirten Çinlilerin, Rusların, Bizanslıların yazılı belgelerin-

de varlıkları adlarıyla saptanmış ve bugün Asya ve Avrupa'ya dağılmış yarısı Türkiye'de olan en az 150 milyon insan var. Türkiye'nin adı, bu ülkede Türkçe konuşanlar egemen oldukları için verilmiştir. Osmanlı toplumuna katılan Slavlar, Lazlar, Çerkezler, Rumlar, Ermeniler Osmanlıca değil, Türkçe konuşuyorlardı.

Osmanlıcaya ilişkin bu yargılar üzerine bugünkü Türkçe ortaya çıkmıştır. Bu beş yüz yıllık Osmanlı kültürünün yadsınması anlamına gelmiyor. Bize özgü duyarlığın içinde Osmanlı geçmişi, Osmanlıca, Arapça ve Farsça da vardır. Geçmişten gelen her şey zenginliğimizdir. Ulusal tarihimiz Anadolu'da Selçuklu ve Osmanlı üzerine oturur. Fakat bu tarihi kimliğin daha eski katmanlarının da tanımladığı çok daha uzun soluklu kimlik, en az dilimizde yaşamaktadır.

Dil'in birleştirici gücünün yerine geçecek bir sosyal olgu yoktur. Protestanlığın en büyük gücü Luther'in İncili Almancaya çevirmesinden kaynaklanmıştır. İngiliz halkını yaratan İngilizce, Fransa'yı yaratan Fransızcadır. Avrupa'yı birleştiren de kilisenin zorladığı Latince olmuştur. Amerika tek bir dilin birleştirdiği ülkedir. Hindistan'ın politik bütünlüğü ise İngilizce sayesinde gerçekleşme olanağı bulmuştur. Dünya politik bir egemenlik aracı olan İngilizceyi ortak bir anlaşma dili olarak kullanıyor. İngilizce ile diğer Avrupa dilleri arasındaki sürtüşmeyi de 1970'lerden beri izliyoruz.

Divan edebiyatı, toplumdan beslenmeyen bir edebiyatın söz oyunundan başka bir şey geliştirmediğini göstermiştir. Kuran'ı bile anlamayan Müslüman Türk halkının halk şiiri ve masal dışında, ne edebiyatı, felsefesi, ne romanı, ne tiyatrosu ne de doğru dürüst tarihi, yani dünya uluslarıyla karşılaştırılacak bir kimlik kaynağı gelişmiştir. İlk büyük birleştirici Osmanlı tarihini Hammer'in yazmış olması doğru değerlendirilirse bazı gerçekler daha iyi anlaşılabilir.

Osmanlı edebi mirası, okumamış Türk'ün yabancısı olan bir mirastır. Osmanlı'nın en kötü mirası, okumamış bir halktır ve Türkçeye bile çevrilmemiş bir Kuran'dır.

İranlılar ve Arapların en büyük gücü dillerinden geliyor. Bütün geri kalmışlıklarına karşın milliyet hisleri dilleri etrafında gelişmiştir. Osmanlı-Türk kavgası dinciyi Osmanlıca yanlısı yapmış, Türk'ün entelektüel gelişmesini engellemiştir. Bugün dinini kendi dilinde okumayan kaç millet var? Neden Arap Kuran'ı anlasın da Türk anlamasın? Tanrı tek bir dini gönderdiği zaman insanları ayırmak için mi, birleştirmek için mi gönderdi? Türkiye'nin ilk geriliği dinini kendi dilinde öğrenmemesidir. Bu giderek ulemanın egemen kalmak için kullandığı bir cehalet aracı olmuştur.

Osmanlı tarihi tarihçilerimizin yapıtlarıyla gösterdikleri gibi, kendi içinde olağanüstü tutarlı bir sistemdir. Her şeyini kendi içinde yaratmıştır. Fakat bizim tarihimizi doğru yazmamız için Osmanlı kabuğundan daha derinlere inmemiz gerekiyor.

İngilizce Üniversite Eğitimi Sömürgeleşmeye Davetiyedir

İngiliz dili Amerikan yüzyılı denen 20. yüzyılın evrensel Lingua Franca'sıdır. Birinci ve İkinci Dünya Savaşı'nın asıl galibi Amerika'nın politik ve ekonomik hegemonyasının silah gücüyle bütün yüzyıl boyunca devam etmesi sonucudur. Türkiye'de İngilizce öğretim toplumun neredeyse kurumlaşmış isteğidir. Toplumun azgelişmiş kültür ortamında yetişen aydın İngilizceyi bir statü simgesi haline dönüştürmüştür. Bir ülkede yüksek eğitim dilini değiştirmenin din değiştirmek kadar köktenci bir istek olduğunu bu toplumun okumuşları anlayamıyor. Aydınların bir bölümü yılan karşısında büyülenmiş fare gibi, telefonda bye bye diyen okuma yazmasız köylüye neredeyse, kentlileşmiş bir çağdaş insan gözüyle bakacaklar. Bu yazıda belirtilen tavır dünyanın dilsel gelişiminin yönü ile ilgili değildir. Belki yüzyıl sonra dünya sadece İngilizce ya da Çince konuşur.

Gençlerin liseyi bitirdikten sonra öğrendikleri bir yabancı dille kurabileceği iletişimin öz diline göre çok daha düşük düşünsel nitelikte kalacağına inancım Türkiye'de ve Amerika'daki öğretim deneylerime dayanıyor. Bu değerlendirmeyi kişisel performans bağlamında değil, toplu performans bağlamında yapıyorum. Kişiler harikalar yaratabilir. Fakat öğrencilerin ve hocalarının çoğunluğu için doğru bir İngilizce yazı yazmak sadece karabasandır. Kendi uzmanlık alanında bir kitabı okuyup anlamak bir tür İngilizce bilmek demektir. Bu faydalı bir bilgidir. Ne var ki yabancı dilde kitap okumak o dilde üniversite düzeyinde ders vermek, üniversite düzeyinde bir tar-

tışma yapmak olanağı vermez. Dili konuşmak da yeterli değildir. Kapalıçarşı'da her dükkânda İngilizce konuşanlar var.

Bugün Türkiye'de üniversite öğretimi düşündüğünü yazamayanlar düzeyindedir. Türkçe bir sayfalık doğru dürüst kompozisyon yazamayan, genel bilgisi ezberci birikim düzeyinde insanlar yetiştiren üniversitede İngilizce yükseköğretim yapılabileceğini düşünmek üniversite öğretiminin entelektüel düzeyini dışlamak anlamına gelir. ÖSYM'nin üniversite girişini bir şartlı reflekse indirgemesi üniversite öğrencilerinin düşünme yeteneğini 'orta boy lise' düzeyine düşürmüştür. İTÜ Üniversite Senatosu öğretim dilinin İngilizce olmasını öngörmüş. İTÜ 1773'te ilk kurulan yüksek eğitim kurumudur. Bu en eski Türk üniversitesinin dilini İngilizce yapmak İstanbul'u Dubai ile karıştırmak gibidir

Hınzır bir Amerikan propagandası, arkasına dünya egemeni bir Amerika imgesini de alarak, düşüncesiz bürokratların ve yarım okumuş aydının sağduyusunu yok ediyor. Giderek seviyesi düşen bir ortaöğretimden gelen, Türkçe yazamayan, soru sormayan, felsefe, sanat, edebiyat, bilim geleneği olmayan milyonlarca gence İngilizce öğretme tutkusu entelektüel ortamın gelişmesine olanak veremez. Bizim aydınlar Molière'in *Bourgeois Gentilhomme* komedisindeki Mösyö Jourdain tiplemesine daha uygundur.

Kendine saygısı olan hiçbir ulus büyük üniversitelerinde yükseköğretimini İngilizce yapmıyor. Bu öneriyi bir Fransız, Alman, Rus, İranlı, Yunanlı, İsrailli, İspanyol, Çinli, Japon, Koreli'ye ciddi olarak tavsiye edemezsiniz. Yabancı dilli öğretim ya bir misyoner gelenek artığıdır ya da Amerika etkisinde bir ticari beyin yıkamadır.

İngilizce kitap yazabilen ve Amerikan üniversitelerinde doktora dersi vermiş bir emekli öğretim üyesi olmama karşın Türkçe ile gerçekleştirebileceğim bir dersi İngilizce ile aynı mükemmellikte gerçekleştiremeyeceğimi biliyorum. Türkçe anlatmanın sıcaklığı, rahatlığı ve mutluluğunu bir yabancı dilde gerçekleştiremem. Üniversite öğ-

retiminde edinilen İngilizce ile üniversite düzeyinde iletişim olmaz. İngilizce düşünemeyenlerin İngilizce öğretimi Arapça bilmeyen mollanın Kuran yorumu kadar olur. Anasından meme emerken işittiği sözlerle büyüyen, ilköğretimde, ortaöğretimde Türkçe konuşan, oynarken, yaşarken Türkçe düşünen bir çocuk üniversite eğitiminin gerektirdiği entelektüel düşünceyi ancak kendi dilini kullanırsa gerçekleştirebilir. Bir iki yıllık İngilizce eğitiminde öğrenilen dille düşünce üretilemez, sadece kekelenir.

Üniversitede entelektüel düzeyi yeterli bir İngilizce öğretim yapmak, İngiliz ve Amerikan tarihi, coğrafyası, hatta edebiyatı, folklorunu bilmeyi ve günlük yaşamda İngilizce izlemeyi gerektirir. Aslında Türkçede de benzer sıkıntılar çekiliyor.

Türkiye'de okumuş insanların İngilizceyi bir ikinci dil olarak öğrenmelerini istemek yanlış değil. Fakat dil öğretiminin üniversite yaşında değil ilkokulda daha kolay ve etkili olduğu artık saptanmış bir pedagojik gerçek. Eğer bunun üzerinde toplumsal uzlaşma varsa, devlet bunu gerçekleştirecek örgütlenmeyi gerçekleştirir. Bunu bütün ülke çapında yapamasa bile sınırlı olarak yapabilir. Bu anayasayı değiştirmekten daha zordur. Türkiye'de yükseköğretimdeki dil çıkmazından her özel toplantıda şikâyet eden öğretim üyeleri, devlet dil sınavlarında başarısız öğretim üyeleri üniversite öğretimi yabancı dille yapılırsa düşünen bir toplumun gerçekleşeceğini nasıl umut edebilirler? Üniversite, para kazanılan ya da turiste eşya satılan bir Kapalıçarşı değildir.

Aşağıdaki sorulara yanıt veremeyen bir İngilizce kararı karakuşi ve gerçekleşmesi komedi olacak bir karardır: İngilizceli üniversite bitiren bir kişi okuma yazma özürlü milyonlarla, kendi bilim alanında iletişim kurmak için hangi platformda buluşacaktır? Uzmanlığını kamu ya da toplum hizmetinde hangi dille gerçekleştirecektir? Örneğin bir mühendis Bayındırlık Bakanlığı'na hangi dille bir rapor yazacaktır? Önce İngilizce yazıp sonra Türkçeye mi çevirecektir? Kaldı ki İngilizce de yazamayacağını kendi deneyimimle biliyorum.

Türkçeyi üniversite düzeyinde kullanmamış, İngilizceye üniversite düzeyinde hâkim olamamış bir üniversite mezunu yaratıcı düşüncesini hangi dilde ifade edecek? İngilizce öğretim yapan üniversitelerin hocaları yapıtlarının yüzde kaçını İngilizce yazıp yurtdışında üniversite düzeyinde kabul ettiriyorlar?

Eğer İngilizce dilli yüksek eğitim yaygınlaşırsa üniversitelerinde Türkçe okunmayan bir toplumun ulusal kimliğini nerede ifade edeceksiniz? Kendi dilinde düşünce üretemeyenin sömürge olmama garantisini nerede veriyorlar?

İngilizcenin birçok kapıyı açması ile bir büyük ülkenin kültürünü kendi dilinde yaratması olgusunu birbirine karıştırmak bir sömürge ortamına davetiye çıkarmaktır.

Yabancı dilli üniversite, yabancı pasaportlu bakan, ülke sınırını kiralama, bye bye diyen Fadime, milliyetçilik düşmanlığı; bu kâbus filmini kim gösteriyor?

Türkçeyi Yadsıyanlar Türkiye'yi de Yadsırlar

Hiçbir şey, uzun süre yurtdışında yaşadıktan sonra İstanbul havaalanında bindiğiniz taksinin şoförü ile ülkenin havası suyu, olup bitenler üzerinde kendi dilinizde konuşmak (yârenlik etmek) kadar güzel değildir. Diller herkesi kardeş yapar. Onun için Azerbaycanlı bir şairin 20. yüzyıl başında 'Anam dilim' demesi aklımdan çıkmaz. Bu duyarlığı kaybetmiş olanların ulus devlet kavramını anlamamaları doğaldır. Bu, çocuğunu Amerika'da doğurmak isteyen sonradan görmelerin tavrı gibi bir sosyo-psikolojik bozulmadır.

Gerçi post-modernizm artıkları ulus devleti tartışmaya devam ediyorlar ama, bu dünyada sadece ulus devletin var olduğu gerçeğini değiştirmiyor. Dil olmazsa ulus devlet olmaz. Dilin sözlüğü, kavramsal kapsamı ve düşünsel ya da entelektüel içeriği çağdaş dünyanın egemen dilleriyle aynı düzeyde değilse, o ulus devlet ikinci sınıf bir devlettir. Bir devletin idaresi ulusun diline saygılı, onu iyi bilen ve kullanan, onun çağdaş kavramları üretmesine ve geliştirmesine yardım eden, yol açan insanların elinde olmalıdır. Devletleri kendi dillerini kullananlar ya da dil sömürgesi olanlar diye ikiye ayırabiliriz. Dil sömürgesi olanlar genelde eski sömürgelerdir. Bağımsız büyük her toplum diliyle övünür. Burada övünme kurbağa şişinmesi gibi bir şey değildir. Dünya tarihinde yeri olan bir toplumun kendini anlatan ve bugüne kadar yaşamış bir uygarlık aracına sahip olma bilincidir. Onun için ulusun tarihsel serüveni ve sosyolojik yapısı ne olursa olsun, bir ulus devlet kurmasına olanak vermiş olan dili onun

en büyük özgürlük imgesidir. Bu Yunanlı için de, Arap için de, İranlı için de, Çinli ya da Fransız için de aynıdır. Bağımsızlık için direnen bütün toplumların birleştirici gücü dilleridir. Bu olgunun yarattığı kargaşanın sosyal, psikolojik ve tarih boyunca uzanan birikimsel boyutlarını unutarak çözümlenemeyeceğini günümüz olayları gösteriyor.

Sömürücü kapitalizmin beyin yıkama söylemi iki şeye saldırır: Dil ve ulus. Çünkü çağdaş dünya dille tanımlanan ulus devletlerden oluşuyor. Bu statüden farklı dünya düzenleri hayal edenler olabilir. Fakat birbirlerini tamamlayan ulus devlet ve ulusal dil dünyanın bugünkü politik gerçeğidir.

Türkçeden yakınan Osmanlıcacı ve İngilizceci sofistlerin toplumun dili konusunda açık bir fikirleri olduğu söylenemez. Bu konuya duyarlı olan okuyucuların isteklerine uyarak 'dil' bağlamında bir tartışma temeli oluşturabilecek bazı gözlemleri kolayca yapabiliriz.

Ansiklopedilerde bir ülke etnolojisi, dili ve dini ile halkı, coğrafyası, tarihi, kültürü, sosyal, politik ve ekonomik koşulları, idaresi ve eğitimi ile tanıtılır. Bunlar içinde en belirleyici olanlar coğrafya, dil ve dindir. Diğerleri değişkendir. Coğrafyanın belirleyiciliği de sınırlıdır. Türkiye coğrafyasında İ.Ö. 10.000 den başlayan değişik dilli, değişik inançlı, kültür, idare, dil, hükümet şekli ve sosyal yaşamları farklı toplumlar yaşamışlardır. Her dönemin özelliğini etnoloji, dil ve din saptar. Etnoloji bir çok bileşen içerir. İnanç da egemenlik belirleyicisidir. Fakat Osmanlı'nın Sünni egemenliğinde Aleviler, Yahudiler, Rumlar, Ermeniler, Süryaniler ve değişik mezhepler yaşıyorlardı.

Bir ülkeyi dili tanımlar. Fransa'yı Fransızca, Almanya'yı Almanca, Türkiye'yi de Türkçe yapmıştır. Marco Polo Anadolu'ya Turcomania derken, Türkleri iyi tanıdığı için değil, Türkçe egemen olanların dili olduğu için öyle söylemiştir. Ortaçağdan beri Selçuklu Devleti ve Osmanlı Devletine karşın bizi dünya Türkiye olarak biliyor. Ülke o dili konuşan egemen halkın ülkesidir.

Dil bir ülkenin gerçek bayrağıdır, ve kültür denilen olguyu taşır. Sadece sömürgeler sömürgecinin dilini konuşur. Senegal'in okumuşu Fransızca, Kenya'nın okumuşu İngilizce, Amerikan yerlileri İngilizce, Brezilya yerlileri Portekizce konuşurlar. Öz dilleri ilkel ve çağdışı kalmaya mahkûm olmuştur. Her toplum kültürü, içeriği ithal edilmiş olsa da, kendi dil ile ifade edildiği zaman kendinden saydığı olguları benimser.

Geçen gün bir gösteride güzel bir koro grubu iki tane Türkçe, altı tane İngilizce şarkı seslendirdi. Hepsi iyiydi. İngilizce şarkılar bütün dünyanın ikinci halk müziği konumunda. Yine de Türkçe şarkılar bizim, ötekiler Türkiye'ye egemen olmaya başlayan bir kültürün ifadeleriydi.

Kuşkusuz sınırları aşan evrensel davranışların çağdaşlığı tanımlayan boyutları yadsınamaz. Ama yabancı etkilerin yeni bir sömürge düzenine yol açması olasılığı vardır. Kültürü ezik bir toplumun özgürlüğü tehlike altındadır.

Teknoloji, bilimsel kavram, ekonomik, felsefi kavramlarla birlikte yabancı sözcük ithali her zaman egemen kültür anlamına gelmez. Teknolojik gelişme, iletişimin elektronik hızı ile birleşince yeni sözcükler dünyanın her köşesine taşınıyor. Fakat kullanılan nesne ve kavram genelleştikçe zaman içinde toplumlar ona yeni adlar takarlar.

Din bağlamında da ulus dili egemendir. Vaizler İran'da Farsça, Pakistan'da Urduca, Çin'de Çince, Türk dillerinin egemen olduğu Tataristan, Türkmenistan, Azerbaycan'da Türkçe konuşurlar. Çünkü dini Türklere Arapça anlatamazsınız. Arapça ayet dinin süsüdür, simgesidir, içeriğidir. Fakat Türk ya da İranlı ya da Çinli, Hintli onu sadece kendi dilinde anlayabilir. Türkçe anlatılmasaydı Türkler Müslüman olmazlardı. Onun için Kuran ortaçağda Türkçeye çevrilmiştir. Göçer Türkleri Müslüman yapanlar onlara Arapça öğretmediler. Kuran'ı Türkçe anlattılar. Onun için bizim büyük velilerimiz Türk'tür: Yesevi'dir, Evliya Ata'dır, Hacı Bektaş'tır.

Uluslar dini gündelik yaşamın parçası yaptıkları ve dini tekstleri kendi dillerine çevirdikleri zaman ulusal edebiyatları gelişmiştir. Avrupa'da İncil Latinceden anadillere çevrildiği zaman ulusal edebiyatlar gelişmeye başlamıştır. Osmanlı Divan edebiyatı İran edebiyatı etkisinde kalmıştır. Bilim ve kelam dili Arapçadır. Türkçe şiir de biraz tasavvufla yoğrulmuş halk şiiri çerçevesinde kalmıştır. Fakat Osmanlı İmparatorluğu Türkiye ulusal devletine indirgendiği zaman Türk edebiyatı, Türk kültür dili olarak gelişti. *Kutadgu Bilik*'leşti.

Günümüzde de bilim ve teknoloji bağlamında evrensel bir dil mekanizması var. Bu mekanizma karmaşıktır. Silecek, uçak, bilgisayar sözcükleri Türkçeleşmiştir. Fakat biz otomobile biner ve frene basarız ve trene bineriz.

Gelecekte insanlığın İngilizce mi, Çince mi yoksa yeni bir tür Esperanto mu konuşacağını bilmiyoruz. Şimdilik kimse kendi dilinden vazgeçmiyor. Fakat yabancı dil kültürün bütün boyutları için geçerli değildir. Dillerin en üst düzey gelişmeleri edebiyatta ve düşün alanında olur. Şiir dili ise insan ve toplumun psikolojik olarak en derin ve en saf varlığını yansıtır. Orada dilin doğası ve dehası vardır. Toplum da orada var olur.

Türkçe, büyük Avrupa dillerinden önce gelişmiştir. Fransız dilinin bütünleşmesi 11. yüzyıldan sonradır. Fransız edebiyatının 11. yüzyılda sahip olduğu en önemli edebiyat ürünü *Chanson de Roland*'dır. Alman edebiyatının *Minnesang*' geleneğini sürdüren ünlü *Nibelungenlied*'in yazılı en eski örneği 1200 tarihlidir. İspanyolcanın şekillenmesi 13. yüzyıl, bugünkü İngilizcenin en erken belgesi 14. yüzyılda Chaucer ile başlar. Kiev Rusya'sıyla özdeşleşen eski Rus edebiyatı 11-13. yüzyıllarda ilk ürünlerini vermiştir. Bunlardan önce sadece manastırlarda üretilmiş çoğu çeviri dini yapıtlar vardır. Türkçenin dini içerikli olmayan yazılı edebiyatı Orhun Anıtları'yla.başlar. 1071'de Yusuf Has Hacip'in *Kutadgu Bilig*'i ile karşılaştırılabilecek İngiliz, Alman, Fransız, İspanyol, Rus yapıtı yoktur. Türkçe Yu-

nanca ve Latince dışında, Avrupa'nın en eski dillerinden daha önce kimlik kazanmış bir dildir. Bu bir göçer toplum için olağanüstü bir tarihsel olgudur.

Ulusal kimliklerini, dillerini eskimiş bir elbise gibi çıkaranlar bunları da anımsamalıdır. Kuşkusuz ortak ulusal bilinç onlarınkinden çok daha güçlüdür.

Ulus Devlet ve Sökücüleri

Cumhuriyetle birlikte doğan biri olarak Cumhuriyetin gençlere vermeye çalıştığı Türk ulusu ve Türkiye Cumhuriyeti kavramlarıyla yetiştim. Dünyada dolaştığım pek çok ülkede ulusçuluğun bütün öğelerine ve uç konumlarına tanık olarak Türklerin ulus bilincinin sınırlılığı ile de, pek çok Türk gibi, dertlendim. Aslında İttihat Terakki kurulduğu zaman henüz 'Türk' yerine 'Osmanlı'nın kullanıldığını anımsayınca, okumamış Anadolu köylüsünün ulus bilincine sahip olmasının olanaksızlığı da şaşırtıcı değildir. Osmanlı'nın kimliği Müslüman kimlik ve yöresel kimliklerdir. Kimlik bağlamsal bir kavramdır. Amerikalı ya da Rusyalı yanında ben Türkiyeli ya da Türk'üm. Hıristiyan'la konuşurken Müslüman kimlik söz konusudur. Türkiye'de birisi Trabzonlu diğeri Malatyalıdır. Birileri Kürt'tür, Laz'dır, Gürcü, Çerkez, Yörük, Manastırlıdır; iki Sivaslıdan biri Zaralı, biri Divriğilidir. Kimlik sorunu cehalete ve kendi tarihimiz konusundaki bilgisizliğe değil, bir ulusal mitosun bile yeterince oluşmamasına bağlı bir durumdur. Son yıllarda Kurtuluş Savaşı, Çanakkale Savaşı gibi destansı mücadelelere ilişkin romanlara halkın büyük bir kesiminin ilgi duyduğunu izliyoruz. Fakat bu duygusal tepkiler Türkiye'deki ulusçuluk ve Cumhuriyet karşıtı düşünce ve davranışların varlığına engel olmuyor. İstanbulluların ellerinde bayraklarla miting yaptıkları günlerde oğlum yaşında bir profesörle tartıştık. Bana "Sokakta bu ilkel tavırlarla bayrak taşıyan, marş söyleyen adamlarla nasıl birlikte olursunuz?" diye sordu. Kendisine bunların iktidara karşı politik bir gösteri olduğunu, fakat bu eylemlerin bayrak, ulusal marş,

Cumhuriyet gibi içinde büyüyüp, yetişip, yaşadığımız ülkenin kuruluşunun temeli olan esas kavram ve simgelere saldırmak için neden olmayacağını anlatmaya çalıştım. Benim profesör olmamdan sonra doğmuş genç adam sanki benim dilimi konuşmuyordu. Türk okullarında okumamış, ulusal marşı söylememişti.

Bu yabancılaşmanın nedenlerini açıklıkla kavrayamadığım için gazete köşelerindeki iyi beslenen *condottiere*'lerin kendilerini aydın sananlara aşıladıkları ulusçuluk düşmanlığının nedenlerini aydınlatmak ve içeriğini tartışmak gerekli.

Önce soru sormadan kesin bir gözlem yapma olasılığı var: Bugün dünyanın bütün kıtalarında sadece ulus devlet var. Amerika, İngiltere, Rusya ve Çin de dahil, kendilerine ulus diyen, sanan, ya da pratik nedenlerle o statüyü kabul etmiş insanlardan oluşan insan topluluklarının kurdukları ulus devletler. Toplumlar Amerika gibi bir etnik pazar ya da Belçika ve İsviçre gibi değişik etnik grupları ve dilleri barındıran ülkeler. Eski Yugoslavya'da Slovenya, Hırvatistan, Bosna-Hersek, Sırbistan, Karadağ, Makedonya ve Kosova vardı. Toplumsal yapıları, kültürleri, tarihleri, dil ya da diyalektleri farklı bu ülkeler ulus devlet diye örgütlendikleri zaman, sınırları, o sınırları koruyan orduları, bayrakları, ulusal marşları, ulusal olimpiyat takımları olur. Kuşkusuz ulusal tarihleri de vardır.

Tek politik gerçek, dünyada sadece ulus devletlerin var olduğudur. Ulus düşmanı köşe yazarlarının önce, bu olgunun varlığını görmeleri gerekir. Türkiye'de bilgili oldukları gerçekten kuşkulu piyasa allameleri var. Demokrasi diye bağırıp çağırıyorlar. Bunlar bir yandan da 'milliyetçilik' düşmanları. Fakat demokrasinin gelişmesinin ulus devletle ilişkisini ve demokrasinin gelişebilmesi için 'polyarchy' denilen kurumlaşmanın içeriğini ve Türkiye'nin bugünkü kurumlaşmasını düşünmeleri gerek (bir referans: Robert A. Dahl, *Democracy and Its Critics,* Yale University, 1989). Ne yazık ki Türkiye'de okumuş cehaleti, halkın cehaletinden beter.

Ulus fikri ve ulus devleti Kara Mustafa Paşa Viyana muhasarasına giderken ne Türkiye'de ne de Avusturya'da vardı. Fakat Türkler, Hırvatlar, Macarlar, Çekler, Yunanlılar, Ermeniler, Araplar, Kürtler, Almanlar, Ruslar, Polonyalılar vardı. Ulus fikrinin Amerikan ve Fransız devrimlerinden sonra şekillendiğini, onunla birlikte ulusal devlet fikrinin geliştiğini ve daha 19. yüzyılın birinci yarısında Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bu yanan devletin kurulduğunu anımsamamak özel bir hastalıktır.

Alexis de Tocqueville *Amerika'da Demokrasi* adlı çok ünlü kitabında şöyle diyordu: "Bir toplumun var olması ve gelişmesi için, bütün vatandaşların düşüncelerinin bir araya gelmesi ve egemen bir fikir etrafında birleşmesi gerekir. Bu ancak her vatandaşın, daha önceden ortaya çıkmış ortak kabullere ve düşüncelere dayanan bir fikre sahip olmasıyla olur." Ziya Gökalp için, 1923'lerde, ulus ırki ya da etnik, hatta coğrafi ve politik bir birlikten öte, aynı eğitimden geçen, dilde, dinde, ahlakta ve estetikte aynı kabulleri olan bir topluluktu. Bu Fransızların 'citoyen' tanımına yakın gözüküyor. Fakat 1923 Anadolusu'nda bir soyutlamadır. İngiltere'de 'ulus' ülkenin tarihi ile birlikte oluşur. Macaulay İngiliz'i Magna Carta'ya kadar, Michelet 'Fransız'ı ortaçağa kadar götürür.

Amerika Birleşik Devletleri İngiltere İmparatorluğu'ndan bağımsızlık isteyenlerin savaşı ile kuruldu. Türkiye Cumhuriyeti emperyalist saldırılardan kurtulmak isteyenlerin savaşıyla kuruldu. İlk Cumhuriyet ulus bilinci olmadığı için varlığını dile getirmeyen Türk'ü Türkiye'nin temel verisi olarak saptadı. Bu E. Hobswam gibi tarihçilerin 'imagined community' tanımına yakın sayılabilir. Fransa '*aristokrasi*'yi alt ettiği zaman Fransa oldu. Yunanlılar ve Bulgarlar Osmanlı İmparatorluğu ile savaşarak, Hindistan ve Çin Batılı emperyalistlerle savaşarak ulus devlet oldular. İlginç olan, her biri başka nitelikteki bu savaşlarda, ulus devleti kuran saf, karışmamış bir toplum olmadı. Almanların, Germanya ormanlarındaki Germen aşiretlerine kadar dayanan ırkçı bir 'Alman' tanımları var. Fakat böy-

le bir saf ulus dünya tarihinin eski topraklarında söz konusu olmadı. Yine de toplumsal yapıların bütün heterojenliğine karşın bugün sadece ulus devletler var.

Bizdeki garip milliyet düşmanları hiç olmazsa aşağıdaki soruyu yanıtladıktan sonra tartışmaya başlamalılar: Yunanlılar ve müttefikler Anadolu'yu işgal ettikleri zaman Anadolu toplumu hangi politik çerçevede kurulabilirdi? Sevr'den sonra, İstanbul ve Anadolu işgal altında iken, imparatorluk ve halifelik mi olacaktık? Türkiye ulus devlet olmayan, sömürge ya da Amerikan mandası mı olacaktı? O zaman ulus devlete alternatif bir şey yoktu, bugün de yok. Hele sömürge olursa 'ulus' bilinci daha da artar. Ve 20. yüzyıl tarihi olamayacağını kanıtlamıştır.

Yakın tarihimizin uluslaşma aşamaları iyi incelenmiştir. Fakat bu konudaki aydınlanma köylüye intikal etmedi. Bizim köylünün Türklüğünün aklına gelmesi için bir Arap'la karşılaşması gerekir.

Avrupa'da ve Amerika'da toplumun ulusal bilincini çok güçlü olarak açığa vuran pek çok olgu her dakika karşınıza çıkar. Fransa'da 1997'de *Les Lieux de Mémoire* adı altında Pierre Nora'nın yürütücülüğünde, pek çok tanınmış yazar ve tarihçinin hazırladığı 3 ciltlik, 5000 sayfalık ilginç bir kitap Gallimard Kitabevi tarafından yayınlanmıştı. Ancak Fransız düşüncesinin yaratacağı bir programla yayınlanan bu kitap 'Cumhuriyet', 'Ulus' ve 'Fransa' temalarını işler. Bir bakıma Fransız'ın Fransızlığını belgelemek için ulusal belleğin anımsadığı fiziksel, düşünsel, doğrudan insana ya da bir yapıta, bir anıta bağlı 'yer'leri anlatır. Örneğin tarihçi Lavisse'i anlatır, kitaplıkları anlatır, Fransa turunu anlatır, manastırları anlatır, Alsace'i anlatır.

Aynı şeyi Türkiye'de aynı nitelikte gerçekleştirmek olanaksız olabilir. Fakat kendisini diliyle Türk olarak tanımlayan ve kendisine 'Türk' demeyi 'yüzü buruşmadan' iftiharla söyleyen herkes, eğer tarih okumasını biliyorsa, bizim tarihimizin oluştuğu fiziksel ortamlar, kendisini Türk olarak bilen insanların ortak anıları ve bugün Türkiye de-

diğimiz ülkenin her köşesinin, Fransa gibi, bir ulus tanımlayacak olgularla dolu olduğunu görecektir. Bu da ortaçağa kadar gider. Aslında göçer yerleşikten daha fazla kendine dönük olmak zorundaydı. Ama yazılı belge bırakmamıştır. Bugün Cumhuriyete yapılan saldırılar köylü ile birlikte kendini aydın sayanların da henüz belirli bir kimlik sahibi olmadıklarını kanıtlamaktadır. Türkiye'nin aydını içinde yaşadığı entelektüel boşluğun, bir yere ait olamama hissinin bilgisizlikle başladığını henüz idrak etmemiş görünüyor.

Türk'ü tanımlarken göçer kökenli tarihle, yerleşik düzen kökenli tarih arasında büyük farklar olduğunu, Hıristiyan kilisesinin örgütlediği Avrupa ile İslamı sonradan kabul etmiş Türklerin inanç uygulamaları arasındaki farkları, kiliseli dinle kilisesiz din farklarını, Avrupa tarihi coğrafyası ile Yakındoğu coğrafyası farkını ve ortaçağda İslamı kabul eden Türklerin, bilimsiz, felsefesiz bir düşünce dünyasına ortak olduklarını anımsamak gerekiyor. Tarihin fiziksel, düşünsel, imgesel yerlerini Türk tarihinin içinde aydınlatıp 'Türk denilen bir kimlik tanımladığını anlatan bir yapıt hazırlamak bu kimliğe sahip kişilerin varlığını gerektiriyor. Kuşkusuz insanın çeşitli kimlikleri içinde hangisinin çağdaş toplumu gerçekleştirebileceğini seçebilmek önemli bir sorundur.

Ulus, dile bağlı birleştirici bir temel olguya dayansa bile, zaman içinde yaratılacak bir kavramdır. Bu sürecin politik olarak tanımlanmış olması, düşünsel, ideolojik olarak tamamlandığını göstermez. Birtakım kısır düşünceli insan, bitmemiş bir uluslaşma sürecini, Batı'dan ithal edilmiş kavramların tartısında eleştirirken, önceden saptanmış bir amaca uygun olarak (bu amacın politik nedenlerle Türkiye dışından saptandığı da gösterilebilir) İslam dünyasının en gelişmiş devletinin politik yapısının çatısını sökmeye çalışıyor. Bu bağlamda Batılı laik dünya sözcülerinin 'ılımlı İslam formülü iki yüzlü ve iğrenç bir politik oyundur.

Tartışılamayacak olgu şudur: Dünya politik yapılaşmasının molekülü ulusal devlettir. Ve dünyanın bütün ulusal devletleri, Müs-

lümanlar dışında, laiktir. İslam ne Ürdün'le Suriye'yi, ne de Mısır'la Libya'yı birleştirebilmiştir. Amerika'nın sözde demokratik, ve Irak toplumunu yok eden saldırısından sonra, Irak'ta Sünnilerle Şiiler, bugünlerde, İS 8. yüzyıldaki, aile ve aşiretleri arasındaki eski tartışmaları yineliyorlar. İslamı yönlendiren kapitalist emperyalizmin belgelenmiş amacı ise amorf bir İslam dünyasını 21. yüzyılda sömürge ve pazar olarak kullanmaktır. İslam dünyası çağdaşlaşmaya yeni başladı. Müslüman toplumlar Avusturalyalı Aboricinler, Brezilya'nın ormanlarında yaşayan yerliler, Afrika siyahlarından ancak bir adım öndeler. Gökdelen, otomobil, cep telefonu çağdaşı tanımlamıyor. Bugün milliyetçiliğin zayıfladığını söyleyenlerin başta gelen gerekçesi küreselleşme ve finans kapitalin ortaya çıkardığı tüketim ürünleri ve onlarla birlikte gelen tüketime bağlı uluslararası dayatmalardır. Fakat tüketim, insanların geleneksel düşünce ve davranışlarına ambargo koyamıyor.

Toplumların ulus değil sadece insan olarak yaşayacakları pasaportsuz bir dünya kuşkusuz çok daha ideal bir yaşam ortamı sayılabilir. Ne var ki dil, din fakirlik engelleri aşılmadan böyle bir dünya düşlemek olanaksızdır. Amerikalı ve Avrupalılar bize "Ilımlı İslam" önerdikleri zaman Irak'ı unutamayız. Geleceğe korkusuz ulaşmak için ulusu çağdaş bir eğitimle yetiştirmekten başka bir yöntem yoktur.

Türkiye'de ulus devlete paralel olarak yürütülen sökücülüğün temalarından biri Kurtuluş Savaşı'nın içeriğini küçümsemek ve liderini kötülemektir. Bu kuşkusuz sorgu sormayı öğrenmemiş bir kültür ortamında olabilir. Fakat yanıtı sorudan önce hazırlanmış sorular sormak bir kötüleme yöntemi olarak kullanılmaktadır.

Çağdaş cehalet bir ortaçağ vebası gibi, antientelektüel odaklar tarafından toplum düşüncesini sararak ciddi boyutlar kazanıyor. Okumuşların bir bölümünde de entelektüel yetersizlikle ilişkili bir vurdumduymazlık var.

Türkiye'nin aydın damgalı politik sofistleri yeni tarihi ve sosyolojik bir kuramlar için çöp kutularından malzeme toplayarak ta-

rihi senaryolar kuruyorlar. Bunların en yamuğu son zamanlarda vurgulanan lidersiz Türk devrimi. Castro'suz bir Küba devrimi, Lenin'siz bir komünist devrimi, Gandi'siz Hint devrimi düşünebilirseniz Mustafa Kemal'siz bir Türk Devrimini uydurabilirsiniz. Samsun'a Atatürk çıkmadı, asker elbisesini de çıkarmadı. Erzurum Kongresi'ne, Sivas Kongresi'ne de o başkanlık etmedi. Mustafa Kemal, kimi gazeteciye göre Yunan savaşları yapılırken Çankaya'daki evinde titriyor olabilir. Afyon'da da yoktu. 1919-1923 arasında, bir hayal, Türkiye'de Kurtuluş Savaşı'nı idare etti ve Cumhuriyeti ilan etti. Mustafa Kemal titrediği köşeden çıkarak Cumhurbaşkanı oldu. Bu soytarı söylemini ima eden laflar Türk kamuoyunu işgal edebiliyor. Doğrusu istenirse Osmanlı'nın Cumhuriyet'le hesaplaşması, doğal olarak Cumhuriyetle başladı ve devam etti. 1950'lerden sonra güçlenerek geldi. Dünya kültür tarihinde bir ilk yaratarak, entelektüel (bu Türkiye'nin aydın dediği şey değil) sınıf, toplum yönetimi ve aydınlanmasında, giderek, kadro dışı bırakıldı. Onların yerine 'Ersatz' entelektüeller ortaoyunu senaryoları uydurmaya, pseudo-Osmanlı bir düşünce geliştirmeye koyuldular. Roma imparatorları halkı uyutmak için eğlence üzerine eğlence düzenlerlerdi. Biz kente göçmüş köylüyü, köylü bırakmak için elinden geleni yapan bir yazar çizer takımı yarattık. Bu toplumda hâlâ düşünebilen, komutansız bir savaş, lidersiz bir devrim olamayacağını, Müslüman ve %90'ı okuma yazma bilmeyen bir ülkede, çok güçlü bir lider olmadan, laik bir cumhuriyet kurulamayacağını, Türkiye vatandaşı olmaktan onur duyanlar, halka anlatmak zorundalar.

Bu ülkede kimileri bütün Müslüman ülkelerin sömürge olduğu emperyalist bir dönemde, İslam dünyasının en güçlü ve bağımsız devletini kuran bir evrensel lidere saldırarak geçim sağlıyorlar. Kendilerine karşı olanları, ulusal marş söyleyeni, Türk bayrağına sahip çıkanı milliyetçi diye hor görüyorlar. Ellerindeki yanlış yol gösteren pusulaları okuyor olmalılar. Kürtler bağımsızlık savaşı yapan milliyetçiler oluyor. Ama İranlılar, Iraklılar, Filistinliler Amerikan

izni olmadan bu sıfatı kazanamıyorlar. Kendileri de, nedense Türkiye'de yaşayan belki Amerikan 'Green Card'ı bekleyen dünya vatandaşları. Bu görüntü, toplumdaki ciddi entelektüel yetersizliğin açık göstergesidir. Bu söylemi yaratanlar ve ona alkış tutanlar Türkiye'nin en cahil sınıfı ile özdeşleşip aydın cilasını yitirmiş insanlar olmalı. Türkiye'de iktidara yaranmanın yöntemi geçmişi karalamadır. Bu söylem küfür, yalan, sadizm ve olağanüstü bir mantık deformasyonu sergiliyor.

Bu söylemin yaratıcılarına satın alınmış, ajan gibi sıfatlar takmak doğru değil. Çünkü karın doyurmanın ötesinde gerçek ajan ve hain insanların ürettikleri söylem bu denli yüzeysel olamaz. Bütün Cumhuriyet düşmanları aynı entelektüel kısırlığın semptomlarını göstermektedir. Bunun okumuş olup olmamakla da ilişkisi yoktur. Sevr muahedesini imzalayanlar da okumuş insanlardı. Örneğin Rıza Tevfik'i Sevr'i imzaladığı için suçlayamıyorum. Adı feylosofa çıkmış olsa da şiirlerini çocukluğumdan bu yana okuyorum. Ama o ve arkadaşları 1918 sonrasının psikolojisi içinde tam kavrayamadığımız bir şeyleri yitirmiş olarak yaşıyorlardı. Bu geçici bir semptom da olabilirdi. Bizdeki milliyet, bayrak, Cumhuriyet, Atatürk düşmanları da geçici bir 'Amerika'ya arz-ı ubudiyet' sendromuna başkalarıyla birlikte yakalanmış olabilirler.

Fakat kanımca ulusun yarısından çoğu zaten öyle düşünmüyor. Kaldı ki AKP'nin daha aydın, daha milliyetçi daha vatansever katları da olabilir. Onlar da Türk ve Müslüman olarak sömürgelik perspektiflerini reddediyor olmalılar. Herhalde Cumhuriyeti de Hıristiyanlara peşkeş çekmeyeceklerdir.

Çanakkale'yi ve Kurtuluş Savaşı'nı gerçekten bir 'diriliş' olarak yapan Osmanlı komutanları, bizim babalarımızdı ve Cumhuriyeti kurdular. O dönemden bize, kötü genetik bir miras kalmış olamaz. Bugünkü ahlaksız düğümü çözmek zorundayız.

Kurtuluş Savaşı sonrasını yeniden anımsayalım. Bu toplumun insanları İslam dünyasının tek sömürge olmayan ülkesinde köyde,

kasabada, kentte okuyup yetiştiler. %90'ı köylü halktan oluşan toplum, yolu, fabrikası olmayan bir ülkede, yıkılmış imparatorluğun borçlarını ödeyen, saygın ve onurlu bir ülkenin vatandaşları oldu. Bugün Türkiye %70'i kentlerde oturan, yarı sanayileşen bir devlettir. Toprak dam imgesi, apartman ve gökdelenle yer değiştirdi. Otomobil, kamyon trenlerin, gemilerin yerini aldı. Sonra birtakım adamlar bu ülkenin kurtarıcısı olarak bütün dünyaca tanınmış, adı özgür devletle birlikte anılan ulusal kahramanı küçük düşüren, ona hakaret eden söylemler üretmeye başladılar. Bunu son yıllar öyle yoğunlaştırdılar ki bu tek özgür ve laik İslam ülkesi, bazı yurttaşların neredeyse bırakıp gideceği bir ortam haline geldi.

1922 yılında *Time* dergisinin kapağında ulusal lider Mustafa Kemal'in güven dolu, gözleri pırıl pırıl parlayan kalpaklı bir portresi vardı. O sadece bütün Hıristiyan dünyasına kafa tutan tek Müslüman devletin simgesi değil, bütün İslam dünyasına cesaret veren tek evrensel kahramandı.

Devrimler yeni düzenler kursalar da toplumları bugünden yarına değiştirmezler. Toplumda köyden çıkamamış kentliler, düşünmesini öğrenememiş üniversite mezunları, iradesini ve aklını tarikat şeyhine ya da aşiret reisine teslim edenler, kocasının beş adım peşinden giden kadınlar var. Bunlar devrimlerin kurgusu ne kadar mantıklı ve tutarlı olsa da çağdaş bir toplum kurmakta zorlanıyorlar. Fakat tarihte bir yer değiştirince bir daha aynı yere dönmek yok. Başka platformlar, örneğin ABD'nin dayattığı "Ilımlı İslam" markalı sömürge kimilerinin hoşuna gidebilir. Ama gerçekleşmesini engelleyecek kadar uyanık Türk var ve dünya konjonktürü Batı'nın yeni bir sömürge imparatorluğu kurmasına engel olacak kadar dalgalı.

Türkiye'de yakın tarihin ve güncel politikanın iki eleştirilen iki temel konusu ulusçuluk (milliyetçilik) ve demokrasidir. Her ikisi de tarihi, toplumsal, politik, ekonomik, rastlantısal, kişisel bağlantılarından yani oluşum koşullarından (ya da tarihi conjoncture'den) bağımsız olarak tartışılıyor.

Bu konulara ilişkin yoğun safsatayı anlamsız kılan iki gerçek olgu var: Birincisi dünyadaki bütün politik birimlerin ulusal devlet oluşudur; ikincisi hiçbir din devletinde var olma olanağı olmayan demokrasidir. İslam dünyası dışında laik olmayan bir devlet olmadığı düşünülürse bu safsatanın varlığı ve sürdürülmesi utanmaz bir politik propaganda olarak görülmelidir.

Çağdaş Safsatanın Şövalyeleri

Dünyanın bütün gelişmiş ya da gelişmemiş toplumlarında geçmişe dönmek isteyen azınlıklar, ileriye ve yeniye dönük yaşayan azınlıklar ve büyük çoğunluğu oluşturan günü gününe yaşayanlar vardır. Bu grupların düşüncelerini ifade eden toplumsal ve kültürel söylemlerden geçmişte daha iyi günler hayal edenlere 'gerici' (reactionnaire), yeni atılımlar peşinde olanlara 'ilerici' denir. Fakat en güçlü söylem günü gününe yaşayan ve ancak ertesi günü düşünebilen kalabalıkların günlük medyada yer alan, entelektüel içeriği boş, fakat yönlendirici söylemidir.

Bu temel söylemlerin dışında sadece kendi şöhreti ya da menfaatı için her doğrultuda kılıç sallayan bir söylem türü daha vardır. Bunun ustalarına eski Yunan'da sofist denirdi. Sofizmin Osmanlıcası safsatadır. Safsata, doğruymuş gibi görünen eğri düşüncelere verilen addır. En büyük ustaları Protagoras olan sofistleri bize tanıtan, denemelerinde tanımlayan Eflatun'dur.

Türkiye'de bu sonuncular postmodernist, liberal, cumhuriyetçi, demokratik kisve ya da maskeler ve hem aktan hem karadan yana söylemleriyle toplumun kafasını karıştırdıkları için bu sofizmin hangi konuda yoğunlaştığını irdelemek yararlıdır.

Türkiye'nin politik gündemi iki konu üzerinde yoğunlaşmakta: Laiklik ve şeriat, din ya da bilimin egemenliği. Diğer bütün önemli konulara getirilen yorumlar bu iki konudaki tutumlara bağlı olarak yönlenmektedir. Bu konular Osmanlı İmparatorluğu-Türkiye Cumhuriyeti tarihi aksı üzerinde şekilleniyor. Örneğin Cumhuriyet Osmanlı'ya göre daha gerici miydi tartışması bu aks üzerindedir.

Bu bağlamda ilk saptama, Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti arasında, politik strüktür açısından var olan farklılaşmanın aynı toplumun kendi iç gelişmesi olduğunu anımsamaktır. Cumhuriyet rejimini kuranlar, Osmanlı İmparatorluğu'nu yıkan I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı ordusu komutanlarıdır.

Ben Sarıkamış'ta Ruslara esir olmuş bir Osmanlı subayının oğluyum. Cumhuriyetin elinin henüz zor uzandığı Anadolu'nun ilkokullarında okudum. Ve bundan on yıl öncesine kadar tartışmayı düşünmediğim konuların Cumhuriyeti yıkmaya yönelik söylemlere konu olduğunu gördüğüm zaman, nedenlerini anlıyor olsam da, ciddi olarak irdelenmesi gereken yaygın entelektüel hastalıklar olduğu kanısındayım.

Türk toplumu, daha Atatürk doğmadan önce, Rusların Yeşilköy'e zafer anıtı diktiklerini, sonra Bulgar ordusunun Çatalca'ya geldiğini, I. Dünya Savaşı'nda İstanbul'la birlikte Anadolu'nun birçok yerinin işgal edildiğini ve İstanbul'daki Osmanlı hükümetine Sevr Antlaşması'nın imza ettirildiğini hatırlıyor.

Osmanlı döneminde Anadolu'da dişe dokunan bir tek fabrika olmadığını, tek bir ana demiryolu olduğunu, okuma yazma oranının da Cumhuriyetten önce %7 olduğunu hatırlıyor. O günün 8-10 milyonluk Anadolusu ile bugünün 75 milyonluk Türkiyesi'ni karşılaştırma olasılığı yok.

Bu imparatorluğun cehaletten battığını anlatan pek çok tarihi belge arasından iki tanesini anımsatacağım. Fatih'in kendisine genç yaşta hoca seçtiği ve vezirliğe kadar yükselttiği, çağının en parlak zekâlarından kabul edilen Sinan Paşa'nın *Maarifname* adlı kitabından Mertol Tolun'un aldığı bir pasaj: "Nesnelerin gerçeği ve varlığı üzerindeki yargılarda ayrıntılar iyi bilinmeli. Fakat dini kuralların ve şeriatın yolunu gözetmek gerek. Aklına uyup gitmeyeceksin. Gerçi akıl esastır. Ama onda hata eksik olmaz. Ondaki hayalleri değme adam açık olarak gerçekten ayıramaz. Şeriat yolunda öyle şeyler vardır ki akıl oraya ulaşamaz. Çünkü akıl dairesi dışındadır. Akıl o işe karışmaz. Şe-

riat ne derse akı iman edip susar." (M. Tolun, *Tazarruname,* 7) Bu, on beşinci yüzyıl.

350 yıl sonra III. Selim'in çaresizliğinden sarayda ağladığı ve öldürüldüğü, II. Mahmud'un katillerden zor kurtulup Vaka-i Hayriye'yi gerçekleştirdiği dönemden sonra, 1839'da Mustafa Reşit Paşa'nın okuduğu Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nun ilk paragrafı: "Herkesin bildiği gibi, devletimizin kuruluşundan beri Kuran'ın yüce hükümlerine ve şeriat yasalarına tam uyulduğundan, ülkemizin gücü ve bütün tebaasının mutluluğu en yüksek noktaya çıkmıştı. Ancak yüz elli yıl var ki (Viyana bozgunu sonrası) birbirlerini izleyen kargaşalıklar ve çeşitli nedenlerle şanlı şeriata ve yüce yasalara uyulmadığından, evvelki kuvvet ve refah tam tersine zayıflık ve fakirliğe dönüştü. Oysa şeriat yasaları ile yönetilmeyen bir ülkenin varlığını sürdürebilmesinin imkânsız olduğu ortadadır."

Bunu izleyen paragrafta ise şeriat doğru uygulanacağı için 5-10 yılda kalkınılacağından, memurların rüşvet almayacağından söz edilir. Şeriatın yanı sıra birkaç yasa da çıkarılacağından söz edilir. Fransız Devrimi'nden 50 yıl sonra Osmanlı devleti dine kesin taviz vererek reform yapmaya girişir.

Bir şey değişmemiştir. Borçlar boğaza kadar çıkıp, rüşvet artmış, Düyun-u Umumiye, yani yarı sömürge rejimi kurulmuştur. Osmanlı rejimi Sevr ile kendi ipini kendi çekmiştir. Savaşarak kendini bu politik enkazdan kurtaran Türk toplumunun kurduğu Cumhuriyetin ilk yapacağı şey, din ve devleti ayırmak olacaktır. Bu sadece Fransa'nın değil bütün Avrupa'nın kabul ettiği çağdaş politik rejimler ölçütüdür. Ve matbaanın kabulü gibi, Avrupa'dan iki yüz yıl sonra gerçekleşmektedir.

Şimdi bu reddedemeyeceğimiz tarihi gerçekler üzerinde liberal düşündüğünü söyleyen bir adam "Atatürk rejimi Osmanlı'ya göre geridir," derse ne anlama gelir?

Liberal ideoloji kişi üzerine kurulur. Bu kişinin devlete karşı haklarını, ifade ve davranış özgürlüğünü, dini ve diğer ideolojilerin

baskılarından bağımsız olmasını öngörür. Solcular liberalleri serbest pazar ekonomisinin ajanları olarak görürler. Sağcılar ise kurumlara ve geleneklere saygısız olmakla suçlarlar. Cumhuriyetin Osmanlı'ya göre geri olduğunu savunmak liberalizmle açıklanamaz. Şeriat devletinde kişi nerede, özgürlük nerede?

İşte bu ikilem (daha doğrusu açmaz) sofist mantık kuşkularını akla getirir. Yunanlılar bilge adama sofist diyorlardı. Bunlar halkı eğiten kişilerdi. Fakat sadece bir tartışmayı kazanmanın tekniklerini öğrettikleri ve bu işi para için yaptıkları için Eflatun bunlara şarlatan diyordu. Gerçi çağdaş felsefe tarihi sofistlerin Sokrates'e yakın bir tutumla ve şüphecilikle çağın epistomoloji ve etik sorunlarının kaynaklarına inmeye çalışan düşünürler olduğunu ve daha demokratik bir akımı temsil ettiklerini savlarsa da, düşünce tarihinde önemli fikirleriyle değil, tartışmalarıyla tanınırlar.

Gorgias, Sokrates'e söylev sanatının ne olduğunu şöyle anlatır: "Mahkemelerde yargıçları, kurultayda üyeleri, halk toplantısında ya da buna benzer siyasi toplantılarda vatandaşı kandırmak için sözden büyük ne var? Sözün gücünü edindin mi, hekim de, beden eğiticisi de senin buyruğuna girer; zenginlikler topladığını söylediğin sarraf da o zenginlikleri kendi için değil, konuşmayı, kalabalığı kandırmayı bilen senin için toplamıştır."

Eflatun *Sofist* adlı denemesinde bir sofisti şöyle tanımlar: "İçtenliksiz, kendini beğenmiş bir taklitçilikten kaynaklanan karşıt yargı yapmak sanatı, sözcüklerle oynanan bir gölge oyunu." (B. Russell'den alıntı.)

Belki postmodernizmin teşvik ettiği bir tavırdan da söz etmek gerekir. Postmodernizm sürekli gelişmeye, bilimsel bilginin gerçeği yansıttığı inancının, modernizmin insanın geleceğine ilişkin büyük umutlarının karşısına çıkan bir entelektüel tavırdır. Kant ya da Marx yerine Nietzsche'yi yeğler.

Bu akım edebiyat ve sanata kendinde başlayan ve biten bir nar-

sisizm, hiciv ve alaylı üslupla yansımıştır. Akıl yerine duyguyu yeğler. Nesnellik ortadan kalmıştır. Lyotard'ın *Postmodern Koşullar* adlı kitabında vurgulandığı gibi, bilimin saptayıcılığına karşı da çıkılır. Kuşkusuz bunu daha çok bilim adamları değil, edebiyatçı ve filozoflar üstlenir. Postmodernizmde her şey göreceli ve kişiseldir. Bu, artık modası geçmiş akım, çağdaş Türk sofizmini teşvik eden nedenlerden biri olmaya devam ediyor.

Batı karşısında ekonomik olarak iki büklüm, AB kapısında nöbetçi, global ekonomi oyununun at koşturduğu oldukça az okumuş bir ülkede, iktidarın işine yarayacak safsata üretmek ekonomik bir yatırımdır.

Yeni sofizmin ters-aydınlanmış temsilcileri çokluk köşe yazarları, sosyal bilimciler ya da teknologlar içinde yetişiyor. Gerçek bilim dünyası ile ilişkileri yok. Gerici söylemi destekleyen tezlerle ortaya çıkıyorlar. Batı emperyalizminin hortlamış eğilimleriyle çakışan yorumları var. Kıbrıs Rumlarının, Ermeni tezlerinin yollarına halı seriyor, Türkiye üzerindeki sevimsiz emelleri sırıtan yeni Haçlı tezlerine de olumsuz bakmıyorlar. Bunlar ikinci Sevr'ci olmayabilirler, ama Cumhuriyet karşıtı bütün eğilimleri destekleyen ve örtüşen tavırlarıyla Damat Ferit Paşa, Ali Kemal, Hürriyet ve İtilaf gibi adları düşündürüyorlar.

Bütün bunları eleştirel düşüncenin özgürlüğü için yapıyorlarmış. Bu yargılarda eleştiri olduğu kesin, ama düşünce olduğu o kadar açık değil. Eleştiriler Türkiye'nin gerçek sorunlarını mı ele alıyor, yoksa eleştirmek fırsatı yaratmak için özel konular mı seçiliyor?

Herhalde kimse farkına varmadan Türkiye'de eğitim gelişti, bilim ve felsefe üretilmeye başlandı, kavramsal düşünce yeni düzeylere ulaştı, tarih bilinci topluma mal oldu. Kuşkusuz buna paralel bir de eleştiri olacak. Ne var ki tarihçiler ve eleştirmenler nedense sadece Atatürk rejimini sorguluyorlar.

Ne IMF'yi, ne Avrupa Birliği'ni, ne dinci ayaklanmayı, ne ilköğretimin zavallılığını, ne üniversite-devlet anlaşmazlığını, ne tarı-

mı, ne kent toprağı soygununu ne de imamdan vali yapma girişimlerini sorguluyorlar. Şeriat kavgası yapan bir iktidarın, bütün üyeleri laik olan bir topluluğa katılmak isteyen bir iktidarın neden şeriat kavgası yaptığını sorgulamıyorlar. Komprador ekonomisini sorgulamıyorlar. İktidarla bir modus vivendi içinde gül gibi geçiniyorlar. Bütün sorun 1923-38 arasında. Sorunlar orada, yanıtlar da bu sofistlerin köşe yazılarında.

1925-45 arasında uygarlığın birçok özelliği yokmuş. Kurtuluş Savaşı ile II. Dünya Savaşı arasında Osmanlı toplumu, bir banyoya sokulup birden bire uygar olacaktı anlaşılan. Herhalde bu hokus pokusu liberal ve postmodern sofistlerle çok sevişen AKP yaptı.

Bu çok Osmanlıcıların Türkiye için düşündürücü tutumlarının başında gerçek bilimsel düşünce ile ilgili olmamaları gelmektedir. Akla karşılar. Nakil bir kez söylenir. Ve sonsuza kadar yinelenir.

Türk toplumunun güncel sıkıntısı, cehaletin çürüttüğü çağdaş toplumsal söylemin üniversiteye kadar ulaşmış olmasıdır. Akla dayalı bilimsel düşünce zamanı izleyen, yenilenen, hiçbir dogmaya dönüşmeyen bir sürekli bilgilenmedir. Atatürk 1933'te "Benim gerçek mirasçılarım akıl ve bilim peşinde olanlardır," dediği zaman, hiç donmayacak, hiç durmayacak bir yenilenmeden söz ediyordu. Liberallere ve postmodernistlere de böyle bir yol gösterici daha uygun düşmez mi? Böylece komplo teorilerine de hedef olmazlar.

Türkiye'de 60 yıllık dönemde yukarıda anlatılan ciddi bir ideolojik çatışma tezgâhlandı. Bunun sayısız temsilcisi, iç ve dış örgütü ve beyin yıkayan medyası var. Bu Cumhuriyet sökücülerin yetişmesi çok ilginç sosyal ve psikolojik bir fenomendir. Bu ülkeyi ve insanları emperyalistlere peşkeş çekmemek için babalarımız ve daha genç olanların dedeleri çok kan akıttı. Fakat yüz yıl öncesinde babalarının ve dedelerinin fedakârlığını unutmuş, Türkiye'nin tarihini unutmuş garip insanlar da yarattık. Yine de Türkiye'de kendinden olmayanlar için kazan kaynatmakla görevli olanlar dışında, ve ülkelerine bir şeyler yapacak, aklı başında, proje geliştirecek yüz bin-

lerce insan var. İyi hoca da var, iyi mühendis de, iyi şoför de var, iyi doktor da, namuslu tüccar da var, namuslu hâkim de, namuslu vatandaş da var, namuslu polis de, çalışkan öğrenci de var, yaratıcı sanatçı da, hatta iyi plancı, iyi bina yapan mimar, çöp atmayan vatandaş, doğruyu yazan binlerce, on binlerce yazar, kitap okuyanlar, bilim adamları, ciddi araştırmacılar, iyi askerler, ve namusuyla yaşayanlar var. Türkiye'de iyi şeyler yapabilen zanaatkârlar var. Kilim örenlerden oyma yapanlara, iyi tarımcıdan iyi ormancıya, iyi marangozdan iyi taşçıya saymakla bitmez. Eğer bin tane bina içinde on tane iyisi varsa, onu bu milyonlardan biri yapıyor, yüz bin öğrenciden bin tane olağanüstü olanlar bu milyonlar arasından çıkıyor. On bin tane öğretmenden bin tanesi canla başla çalışıyorsa o da bu milyonlar arasında. Çöp atmayanlar, otomobilini silah olarak kullanmayanlar, rüşvet almadan iş yapanlar, kazancıyla yetinen güleryüzlü, yardımsever, sevecen milyonlar var.

Bunların sadece ortak aklı değil, insan gönülleri de var. Türkiye'de politikacıları can sıkıntısı olarak dinleyen çok insan var. Bunların içinde beş saat televizyon seyredenler, kredi kartı borçluları, yere tükürüp çöp atanlar, herkesin hakkını yiyenler, işsizi, hırsızı, uğursuzu, yalancısı da olacak. Yine de Türkiye'nin milyonları içinde Türkiye'ye yetecek kadar güvenilecek adam var. Öyle olmazsa bu çark dönmezdi. Bu insan denizinde umutsuz olmak için neden yok. İyi niyetlilerin seslerini duyurmaları yeter. Bu ülke çok büyük ve kendini kurtaracak milyonları var. Sadece, vaktiyle İsmet Paşa'nın söylediği gibi, namusluların namussuzlar kadar cesur olması yeter.

Her ülkede olduğu gibi bizde de namuslu, iyi niyetli, yetenekli, çalışkan, sevecen insanların varlığına güvenmek gerek. Her iyi niyetli beş dakikacık insanlığını hatırlasa bir günde 50.000 doğru düşünce söylenir, ülkenin her köşesinde. Her iyi niyetli günde beş dakika çevresine iyi bir telkinde bulunsa günde 50.000 ışık yanâr bu ülkede. Eğer ortak akıl dillenirse bu bütün partilerden daha büyük bir parti olur. Ülkenin geleceği bu iyi niyetlilerin elindedir.

Sapık Söylem Bağlamında Sessiz Aydınlar

Büyük bir cehalet okyanusu üzerinde kümelenmiş, küçük, izole gruplar halinde yaşayan gerçek Cumhuriyet seçkinleri var. Sayıları çok, coşkuları az, ülkenin geleceğinden kaygılanıyorlar. Bütün işleri 1923-38 Türkiyesi'ni gagalamak ve kendilerini postmodernist düşünce havarisi olarak sunanlar yanında, sesi çok çıkanlar karşısında sessizler.

Türkiye büyük bir ülke. Genç nüfusu yaşamak ve dünyanın sunduğu her şeye sahip olmak istiyor. Bu halk cahil de olsa sömürgenlerin elinde sadaka ile geçinmek ve açlık sınırında yaşamak zorunda değil. Acaba namuslu aydınlar, içinde bulundukları durumu biraz ayrıntılı sorgulasalar, türbanı at gözlüğü gibi kullananları da düşünmek zorunda bırakabilirler mi?

İslam dünyasındaki umutsuz çalkalanma ve dünyanın şamar oğlanı olma 19. yüzyılın ikinci yarısından bu yana sürüyor. Sürüp gelen tartışmaların doğasını ve bugün Amerika ve Avrupa politikasının sömürge dönemi politikası ile eşdeş içeriğini öğrensek çözüm üretmek için umudumuz artabilir. Türkiye'de Batı karşısında çaresizlik sorunu 1870'te İstanbul'a gelen Cemaleddin Afgani ile değil, ondan 150 yıl önce Damat İbrahim Paşa ile başlamıştı. Son çeyrek yüzyıllık Türkiye'ye bakarak hâlâ bilinçli olduğumuzdan şüphelensek de, yakın tarihimiz bize cesaret verecek kadar taze. 'Ne olacak halimiz?' sorusu Atatürk'ün ölümüne kadar hiç sorulmamıştı. II. Dünya Savaşı ve ondan sonraki adı demokrasi olan dönemde ortaya çıktı ve giderek güçlendi. Kırsal kültürlülerin yönetiminde eğitimin, sağlığın

çöküşü, dış borcumuzun gelirimizin yarısına çıkmış olması, dağları taşları saran eşitsizlik ve yolsuzluk ortamı gelecek için bir yanıt aramayı zorunlu bir ulusal görev haline getiriyor. Ulus kavramına karşı çıkan kimliği belirsiz kişiler dışında, Türk halkının yeni sömürgeciliğin kölesi olmak istemediğine inanabiliriz. Ülkenin temel sorunu dünyanın koşar adım gittiği bilgi teknolojisi çağına, toplumun en cahil tabakası ile katılmak olanağı olmadığını bildirmektir. Borç almak için el açtığımız kurumlar bile bizim hükümet kadar Türkiye geleceğinden umutlu değiller. Para vermeyi onlar biliyorlar, para harcamayı bizim politikacılar biliyor, borçları da biz ödüyoruz.

Dünya bilgi çağına girerken politik söylemin entelektüel içeriği, umut kıracak kadar ilkeldir. Türk ulusu bunu hak etmiyor. Fakat aydınların, içlerine gömülüp, boyuna şikâyet etmeleri ve kendi küçük patikalarında yürümeleri zamanı değil. Somut çözümler üretmeye çalışmak zorundalar. Kimileri buna değişik bir Kurtuluş Savaşı gibi de bakabilir. Biz İstanbul'un işgalini ve Yunanlıların Sakarya'ya geldiğini gördük. Onları okuyup üfleyerek değil, savaşarak def ettik. Ulusumuz dindar olabilir. Fakat ağaçlara çaput bağlayarak ya da yağmur duasına çıkarak bilgi teknolojisine erişmeyeceğiz. Cahil halkı şaşkına çeviren kirletilmiş bilgi pazarını kapatmak için sesini çıkaran aydınlar gerekiyor.

Bilgi Türkiye'nin temel sorunudur. Üniversite hocaları liselerden bilgisiz gelen, meraksız, hiç sorgu sormayan öğrencilerden şikâyetçi. Bu zavallılığın 1980 sonrasının Özalcı kültürel, ekonomik ve politik hastalıklarına bağlandığını hatırlayıp vurgulamaları gerekir. Öğretimin düzeyi düşüyor. 100 öğrenciden 1 kişinin türban giymesini sağlamak için Türk yüksek eğitimini harcayan bir hükümet var. Lise ve üniversite öğrencilerinin içinde kitap okuyan yok. Şayet hocaları öğrencilere bir kitap verirlerse, ilk soru "Bunun kaç sayfasını okuyacağım?" oluyor. Sokakta birine küçük bir coğrafya bilgisi sorun. Bir üniversite profesörüne bir hafta içinde baktığı üç kitap ve makale sorun, bir milletvekiline seyrettiği bir tiyatro sorun. 'Kül-

türlüyüm' diyen birine çağdaş dünyaya ilişkin yüzeysel bir soru sorun. Yüzünüze şaşkınlıkla bakacaklardır. Kırsal kültürün idareciler katında ve halk katında niteliği aynıdır. Estetik düzeyi ise İstanbul'a serpiştirilen plastik lale kaplarında sergilenmektedir. Bu görüntüleri uygar ülkelerle karşılaştırırsanız utançtan yerin dibine girersiniz. Fakat bu çirkin plastik lalelerle öğretimin ve politik söylemin seviyesi bileşik kaplardaki gibidir. Gazetelerin ön sayfalarından haftalık bir haber ve yorum derlemesi yapın. Onları yan yana dizdiğiniz zaman verecekleri mesaj kentlileşememiş kırsal kültürün portresidir.

Halkın ve de gençlerin gelecek için bilinçlenmesinde en büyük engel TV tekelidir. TV halkın ayağına gitmiş bir kahve azmanıdır. Günde 5 saat TV seyrettikleri söylenen Türk halkının depolitize olması ve sadece ilkel bir kapitalizmin reklamları, entelektüel ve estetik içeriği minimumlarda olan bir kahve ve kafeşantan programı insanları uyutan yeni afyonlardır. Eski İstanbul kültüründe erkeklerin kahvede vakit geçirmesi aylak ve işe yaramaz olduklarını anlatmak için kullanılırdı. Bugünkü TV programları da toplumsal aylaklık, beyin yıkama, ve tüketici üretim üzerine kurulmuştur. Öğrencilerin kitap okumamasının temel nedeni de budur. Gerçi TV evrensel bir sorundur. Fakat biz onu kendimize özgü bir aylaklar kahvesine döndürdük.

Bütün bunlara karşın umutsuzluğa düşmemek gerekir. Üniversitede her 100 öğrenciden 10 öğrencinin merakı uyanık kalsa bu birkaç yılda yüz binlerce aydınlık genç adam eder. Türkiye'nin namuslu aydınlarının ve hocalarının inancını yitirmemiş gençleri bilinçlendirmeleri aydınlık bir gelecek için en büyük garantidir. Bu tümce umutlarını yitirmişleri harekete geçirmeye yetmeyebilir. Fakat iyi niyetlileri *(les hommes de bon volontés)* getirebilir.

Sınırsız tüketim propagandasına karşın dünyayı yönlendiren bilim ve teknoloji aydınlığı, bir ölçüde, en uydurma TV programlarına bile yansımaktadır. Başka bir deyişle, bunları üretenler ne den-

li beyin yıkayıcı olurlarsa olsunlar, tüketicilere dünyayı izletmek zorundalar. Gerçi bir Anadolu kasabası ya da köyü imgesiyle bir New York ya da yeni Dubai imgesini yan yana koyduğunuz zaman köylünün düşünsel tepkisinin nasıl olacağını henüz bilmiyoruz. Bu bağlamda gelecekten umutsuz olanlar kadar Dubai gökdeleni ve İKEA'yı şeriatla birlikte pazarlayanların da aynı ölçüde umutsuzluk nedenleri olduğu söylenebilir.

Türkiye'deki üst kültür marjinal bir okuryazar kulübünün iç sorununa indirgenmiştir. Yaşam savaşı veren bu birkaç bin aydın 75 milyonluk bir ülkeyi temsil etmiyor. Arkada anonim, kültürsüz bir toplum agglomerası var. Bunların kültür dağarcıklarında mantık ve tutarlılık bağlamında hiçbir birikim yok. Kaldı ki ne biz, ne onlar ne de onların beyinlerini ütüleyenler, gelecek yirmi yıl içinde, bilgi ve iletişim teknolojisi, nüfus artışı ve global kaynakların yok olması ortamında neler olacağını öngörecek bilgi ve deneyime sahibiz. Bu gelecek perspektifinde aydınların suspus olması için de bir neden olmadığı kanısındayım. Aydınları harekete geçirmek yolunda şunu vurgulamak gerek: Söz konusu olan bazı düşüncelerin tartışılması değildir. Toplumun yakın gelecekte sömürge statüsüne düşmemesiyle ilgilidir. Türkiye Kurtuluş Savaşı'ndan sonra bir cahil İslam toplumundan hiç beklenmeyen atılımlar yapmıştır. Bizim aydınlarımız bu devrimsel atılımın ürünleridir. Ve hortlamış bir ortaçağ vizyonu ile çatışmaktadır.

Cumhuriyet Osmanlı'nın beş yüz yılda yapamadığından çok daha büyük oranda bütün çağdaş dünyayı Türkiye'ye 15 yılda getirmişti. Büyük sanatçı Leyla Gencer'i yetiştiren o Cumhuriyetle bir türban hükümetini karşılaştırmak olanaksız olabilir. Ne var ki Avrupa ve Amerika da dünya egemenliğine yüzyıllar süren bir entelektüel örgütlenme içinde ulaşabildiler. Felsefe, bilim, teknoloji, sanat, kentsel gelişme ve spor alanlarında yeni uyanırken, ortaçağ tepkisi de birlikte gelişti. Çağdaş olmak, hep vurgulamak zorunda olduğumuz gibi, dünya ile bir eşitlik çabasıdır. Belli bir gelir seviye-

sine gelince, Juke-Box'a para atmış gibi, Türkiye'nin hiçbir sorunu kalmayacak bir uygar ülke olacağını söyleyen aklıevveller de çıkıyor. Kimse de onlara "Peki Suudi Arabistan'ın yeteri kadar parası oldu da ne oldu?" diye sormuyor. İslam aydınlarının hâlâ dünyayı anlamakta zorluk çektikleri söylenebilir. Bu bilgiye köyden İstanbul'a ya da Ankara'ya gelerek ulaşılmıyor. Mercedes'e binerek ya da marka elbise giyerek de ulaşılmıyor.

"Ne olacak bu ülkenin hali?" sorusu aktif bir tavırla yanıtlanmazsa Ernest Renan'dan, Gustav E. von Grünebaum'a, Bernard Lewis'e ve Olivier Roy'a kadar bütün ünlü İslamistlerin ve bütün dünya düşünürlerinin, İslam dünyasının geleceğine ilişkin öngörülerinin sömürge çağından daha kötü sonuçlarına yaklaşıyoruz, demektir. Irak apaçık bir işarettir. Oysa böyle bir sonuç Müslümanların inançlarına (yani Müslümanları en seçme toplum olarak tanımlayan Kuran söylemine) aykırıdır. Fakat bunu kanıtlamak için yeni sömürge heveslilerinin belini kırmamız gerekiyor. Türkiye'de gerçek aydınların uzun bir entelektüel savaşı var. Bu insani zorunluluk ve 1.5 milyar Müslümanı kölelikten kurtarmak için, bir tür kutlu bir savaş niteliği de taşıyor. Silahsız ve laik bir 'cihat' da denebilir.

III. BÖLÜM

TOPLUM

Toplumun zenginliği bir kültürel birikimdir.
Bunun bileşenleri yaşamın bütün öğelerini içerir.
Burada ne din dışlanır ne de gelenek.
Bunların varlığı, çağdaşı yaşayabilmelerine
yani yaşamın değişmesine ayak uydurmalarına
bağlıdır. Tarih, gelenekle yeniliğin birbirlerini
törpüleyerek değişimini yansıtır.

Türkiye'nin Sorunu İslamın Sorunudur

Türkiye ve bir ölçüde İran dışında, Müslüman toplumlar sömürge dönemi travmasından kurtulamamışlardır. Kaldı ki tümü politik bağımsızlıkları var gibi gözükse de, başta Amerika ve Avrupa olmak üzere, dış dünyaya ekonomik olarak bağımlıdırlar. Batılı ülkelerin eski sömürgeleri ile ekonomik ve kültürel ilişkileri devam eder. İngiltere Hint Yarımadası, Singapur ve Afrika ile, Fransa Kuzey Afrika, Çin Hindi, Senegal, Çad gibi eski sömürgeleri ile, Hollanda Endonezya ile, Rusya eski Asya Sovyet cumhuriyetleri ile yakın ilişkilerini sürdürürler. Bu ülkelerdeki Müslüman aydınların kullandıkları yabancı diller, Batı'da okudukları ya da yaşadıkları ülkeler bu bağımlılığı açıkça kanıtlar. Jakartalı tüccar en çok Amsterdam ve Rotterdam'la, Senegalli, Faslı, Cezayirli, Moritanyalı Fransa ile, Kenyalı İngitere ile, Kazak Rusya ile iş görür. Petrol sultanları ise Amerikan ve İngiliz ortağıdır. Türkiye bir sömürge dönemi geçirmemişse de, Türk aydınlarının bir bölümünün okudukları okula göre yurtdışı ilişkileri vardır. Saint Joseph ve Galatasaraylılar Fransa'ya, Robert College'liler Amerika'ya, Alman ve Avusturya Liseliler Almanya ve Avusturya'ya sempati beslerler. İkinci Dünya Savaşı sonundan Irak Savaşı'na kadar da –kimisininki hâlâ devam etmek üzere– Türkler Amerika hayranıdır. Fakat bu ilişkiler Arap petrolcülerinki gibi kucak kucağa olsa bile, bütün Müslüman ülkelerde bir İslam kimliği arayışı var. Müslüman aydınlar 19. yüzyıl sonundan bu yana Batı'ya politik, bilimsel, teknolojik, ekonomik olarak bağımlı kalmaktan kaynaklanan bir kavganın içindedirler. Bu Müslüman kimlik zamanla Türk, İranlı, Arap, Endonezyalı, Cezayirli

gibi ulusal kimliklere de bürünür. Ancak bu ikinci kimlik genelde, 20. yüzyıla kadar farkında olunmayan, daha doğrusu vurgulanmayan bir kimliktir.

Bugün Müslüman kamuoyunun dünyayı algılaması, bir sevgi-nefret perspektifi içinde ve dünyayı üstün kılan bilim, teknoloji ve düşünce özgürlüğü parametrelerini akla getirmeden, bir Haçlı savaşı niteliğine de dönüşebilmektedir. Müslümanlar kendilerini hâlâ ortaçağda sanıyor, ya da öyleymiş gibi davranıyorlar. Bir buçuk milyar Müslümanın zavallı konumu gelişmiş ülkelerle kavganın içeriğinin anlaşılmamış olmasındadır. Bu aymazlık yüz yıldır sürüyor. Bunun sürüp gitmesinde Batılılar şeytanın sözcüsü rolü oynuyorlar.

Batı'nın İslam dünyasına üstünlüğü Hıristiyan olduğu için değil, tersine kavgayı din ideolojisi dışında bir alana taşıdığı için gerçekleşmiştir. Bu bilimsel öğretim ve bilgi ve ona bağlı teknoloji alanıdır. Biz neredeyse üç yüz yıldır her şeyi ithal ediyoruz. Batı'ya karşı çıkmanın bile sözlüğünü Batı'dan alıyoruz. Müslümanlar Haçlı şövalyelerle değil, sanayici ve işadamları ve onları temsil eden politikacılar, üstün silahlarla donattıkları ordularla savaşıyorlar. Başka bir deyişle 21. yüzyılın bilim ve teknoloji dünyasıyla 12. yüzyıl İslam ideolojisinin harekete getirdiği bir İslam karşılaşıyor. Üstelik Müslümanlar silahlarını düşmanlarından satın alıyor. Müslümanların bu denli aptal olmaları için bir neden yok. 9.-12. yüzyıl Abbasi İslamını, İspanya'da Müslüman egemenlik dönemini, Sanayi Devrimi'nden önce Osmanlı devletini düşününce o zamandan bu yana tersine giden şeyin din olduğunu ileri sürmek geri kalmışlık ve safsatadır. Bugünün mollaları Türkiye'ye matbaanın girmesine engel olan 16. yüzyıl hattatları gibi konuşuyorlar.

Avrupa, İslam tarihini ve İslamı Müslümanlardan daha iyi incelemiştir. Müslümanlar kendi tarihlerini Batılı bir sistematik ve yorum içinde Batı'dan öğrenmişlerdir. Müslüman tarihçileri ve bilim adamları tartışmalarında referans olarak Batılı kaynakları kullanıyorlar. 19.-20. yüzyıl İslamını da en iyi Batılılar incelemiştir. 19.-20. yüzyıl-

ların İslam kimliği sömürge kimliğidir. Batılılar o sömürge İslamının sürüp gitmesinden hiç de şikâyetçi değillerdir. "Ilımlı İslam" projesi 19. yüzyılı hortlatmak isteyen bir sömürge projesidir. Ne var ki Batı'nın silahı ve Batı'nın düşüncesiyle Batı karşısında İslam kimliği kavgası yapmak budalalıktır. AKP'nin ve onun yardakçısı söylemin Huntington'u kullanması ve Mustafa Kemal'in ülkenin kurtulması için dile getirdiklerini görmezliğe gelmesi, zavallı bir davranıştır.

Eğer İslam kendi kimliği ile yaşayacaksa bu dışarıdan Amerikan yardımı ile alınacak giysi gibi bir kimlik değildir. Bunun Müslümanlar tarafından yaratılması gerek. Kaldı ki bunun silahı gizli değildir. Bu Batı'yı dünyaya egemen kılan teknoloji silahıdır. Bu Irak'ta 1.000.000 kişi öldürebilen savaş silahına da dönüşebilmektedir.

İslam dünyasının sorunu tekdir: Ya bilim ve teknoloji üretecektir ya da sömürge olacaktır. Nasıl oluyor da, iğrenç bir Batı propagandası 'ya demokrasi, ya laiklik' diye sahtecilik yapıyor! Çünkü ABD ve AB'nin hatta belki de bütün Hıristiyan dünyasının İslam sorunu ekonomik sömürü ya da başka deyişle sömürgeleştirme sorunundan ibarettir. Avrupa anayasasındaki uyum kararlarını alması istenen Türkiye'nin Avrupa anayasası ilkesine uymasının gerektiğini niye ileri sürmüyorlar? Çünkü demokrasi okumamış toplumda tutucu söylem, laiklik ise bilim ve teknoloji kapısını açabilecek özgür eğitimdir. Türkiye'de kimileri bu safsatanın abonesidir.

İslamın kurtuluşu bilimsel eğitim ve teknolojidir. İran'ı örnek alabiliriz. İran kulağını Batı propagandasına tıkamış, atom bombası üretmeye çalışıyor. Bu olgunun doğası şudur: İran'da atom bombası yapımı İran'ın bilimsel eğitimine, bilgi birikimine dayalı bir proje değil, ele geçirilmiş bir know-how'a dayalı bir projedir. İran birkaç tane atom bombası yapsa bile bu sadece kendi evinde saklanan cephanelik anlamına gelir. Bilimsel ve teknolojik altyapısı olmayan ülkelerin Amerika, Rusya, Çin'le atom savaşına girmeye kalkışmaları intihar olur. Oysa İsrail kadar eğitilmiş 60 milyon İranlı korku verici bir çağdaş güç olabilirdi. Tabii bunun gerçekleşebilmesi için

İran'ın, nüfusunun yarısını oluşturan kadınlarını da erkekler kadar eğitmesi gerekir.

Günümüzün temel sorununun çağdaş bir insan gücü yaratmak olduğunu anlamayan bir İslam dünyasının geleceği karanlıktır. Teknoloji dünyasının müşterisi kalacak olan Müslümanlar, ellerinde dışarıdan alınmış silahlarla, Batı'ya sadece bir terör çetesi olarak görüneceklerdir. Müslüman toplumların eğitilerek, çağdaş eğitim düzeyinde üretmeye başlamalarının başka alternatifi yoktur. Bin tane atom bombası üreten bir ülke ileri bir teknoloji ülkesidir. Her gün yeni şeyler üretmeye devam edecektir. Birkaç atom bombası üretmek ise, İran ve Kuzey Kore bağlamında öğrendiğimiz gibi, terörist olmakla eş tutuluyor.

Türkiye'de İslamla ilişkileri belirsiz sanal solcu aydınların takıntılarından biri, Avrupa'da romantizmden bu yana üretilen antirasyonalizme müşteri olmalarıdır. Teknoloji esiri oldukları halde bazı aklıevveller aklın bile modası geçtiği konusuna insanları ikna etmeye çalışıyorlar. 'Akla karşı kalp' sözü romantik bir yanılsamadır. Atom bombası, yeni teknolojik silahlar yani öldürme araçları, insanın hayvanlarla ortak yanıdır. İnsan akıllı olduğu için, öldürmek amacıyla araç kullanan bir hayvandır. İlginç olan öldürmenin de akıl ve bilime dayanmasıdır. Atom bombası laboratuvarlarında Oscar Wilde'ın şiirleri okunsa da fizik ve kimya egemendir. Romantik ve irrasyonel bir duygu takıntısına karşın küreselleşmenin serbest ticaret olduğunu, satılan malların da teknoloji ürünleri olduğunu hatırlamak gerekir. Bugün tarım ürünü teknolojidir. Kültür de teknolojidir. Teknolojiyi taşımak da teknolojidir. Kara para ödemek de teknolojidir. Teknoloji ise aklın ve bilimin egemen olduğu bir insan etkinliğidir. Rasyonel bir örgütlenmeye ulaşmadan dünyanın şamar oğlanı ve sömürgesi olmaktan duygularımızla kurtulamayız.

Bu tür tartışmalarda toplumun laik üyelerinin unutmamaları gereken bir tarihi gerçek vardır: Türkler İslam dinini temel alan bir kültür dünyasının önemli üyeleridir. Osmanlı İmparatorluğu bu dün-

yanın 20. yüzyıla kadar Avrupa sınırındaki en büyük temsilcisi idi. Bu nedenle Türkiye'nin İslam toplumlarının en gelişmiş olanı olarak 1.5 milyar nüfusu olan Müslümanın geleceği ile ilgilenmesi hem kültür bağı hem insanlık açısından temel bir görevdir. Bu bağlamda bizim Müslümanların İstanbul'a dikilecek Dubai kuleleri ile değil, Müslüman dünyanın 21. yüzyıldaki geleceği ile ilgilenmesi çok daha önemlidir. Bunu da mollalar değil, sosyolog, antropolog, coğrafyacı, tarihçi ve dilbilimciler yapar. Bu 21. yüzyıl için belki de en başta gelen aydınlanma sorunu, aynı zamanda bir insanlık görevidir.

Müslümanlar neyin savaşını vermeleri gerektiğini daha öğrenemedikleri için Batılılarca hor görülmekte kalmıyor, sömürü projelerinin konusu oluyorlar. Kimse Çin ya da Hint için bunu düşünemiyor. Müslümanlar dinlerinden oldukları için değil, ondan başka bir şey öğrenemedikleri için parya gibi yaşıyorlar. İslam toplumları az Müslüman değil, çok Müslüman oldukları için, çağdaşlığa direndikleri için Irak, Filistin, Afganistan gibi muamele görüyorlar. Dünya bizim Müslüman kalmamızdan memnundur. Bu bağlamda kişilerin inancı önemsizdir. Mevlana ya da Hayyam'ın, Babür ya da Ekber Şah'ın, Şiiler için Sünnilerin, Sünniler için Şiilerin inançları sorgu konusu olabilir. Fakat bu açık sömürü kavgasının doğasını değiştirmiyor. Onun için Mustafa Kemal'in İslam tarihindeki yeri İslamı diğer toplumlarla eş kılmak için çabaları ve liderliği hâlâ paradigmatik olmakta devam ediyor. Onun için çağdaş olmazsak köle olacağız öngörüsü önem taşıyor.

Çağdaş Batı dinden vazgeçmedi. Devletin laik oluşu ne Fransızları Katolik ya da Protestan ne de Rusları Ortodoks olmaktan ayırmıştır. Devletin laik olması Türk toplumunun ne içte ne de dışta dinsel kimliğini değiştirmiştir. Çağdaş teknoloji toplumlarının sorunu dinsel kimlik sorunu değildir. Müslümanları kimse Müslümanlıktan çıkarmak istemiyor. Tersine, dünya Müslümanları Müslüman olarak ve kendi Müslüman imgesinde olduğu gibi, cahil, geri kalmış, üçüncü sınıf halklar olarak görmekten memnundur.

Şu gerçeği yinelemek zorundayız. Çağdaşlığa giden yol tektir. Bilimsel ve teknolojik üretimde dünya ile eşitlik. Dünya hâlâ çokkültürlüdür. Fakat sadece iki grup insan var: Fakirler ve zenginler. Buna karşın teknolojinin her yerde bir bütünlüğü var. Eski geleneklere, inançlara bağlı ayrıcalıklar vardır. Fakat Tokyo, Kalküta, Moskova, Ankara, Madrid'deki iyi yetişmiş insanların çağdaş yaşamları aynı nitelikleri taşır.

Müslüman toplumların ayakta kalmaları ve ekonomik sömürge olmamaları için sorulacak bir tek soru var: "Müslümanlar için Çağdaşlık modeli nedir?" Biz bu sorunun yanıtını 3. Ahmet'ten bu yana aradık. İslam düşünürleri de 19. yüzyıldan bu yana arıyorlar. Dünya Müslümanlarının zavallı hali buna yanıt verilemediğini kanıtlıyor. Atatürk Türkiyesi dışında 'muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkma' kimsenin aklına gelmedi. Günümüzün sorunu Hıristiyanlaşmak, Müslümanlaşmak, Budistleşmek Batılılaşmak, Amerikanlaşmak, Çinlileşmek, komünistleşmek, kapitalistleşmek ya da dini çağdaşlaştırmak değildir. Hıristiyanlar yeniden Hıristiyan, Yahudiler yeniden Yahudi, Müslümanlar yeniden Müslüman olmayacaklar. Laiklik Katolikliği yeniden tanımlamadı. İnsanların buluşup birleşecekleri tek ölçüt çağdaşlaşmadır. Bilim ve teknoloji dünyanın her köşesinde aynıdır. Kapitalist ya da değil, bütün çağdaş ekonomiler bilimi teknolojiye esir etmiştir. Televizyonda gördüğü şeyleri büyük bir açlık hissi ile izleyen köylünün kültüründen de bir şey kalmamıştır. Çağdaşlaşmak Bush'un Irak'a getirdikleri değildir. Çağdaşlık çeşitli mekanizmalarla iktidara gelmek de değildir. İslam dünyasında demokratik seçimlerle(!) işbaşına gelenlerin neler yaptıklarını biliyoruz. Cep telefonu ile konuşup, otomobil direksiyonun arkasında şalvarla ya da türbanla oturmak da değildir. İslamın şimdiye kadar ürettiği tek çağdaşlaşma modeli Türkiye'de gerçekleşti. Çağdaşlaşmak çağdaş olduğunu varsaydığımız toplumların ortak ve evrensel pratiğinin bilinçlendirilmesi ve özümsenmesidir. Fakat politik partilerin iktidarlarını cehalet ve din üzerine kurmaları sürdükçe hiçbir umut olmadığını görmek için

Endonezya'dan başlayarak batıya doğru İslam panoramasına, bilgi ve teknoloji üretiminin sayısal boyutları ve İslam ülkelerinin dünyadaki statüleri bağlamında bakmak yetişir. Türkiye'de Atatürk Cumhuriyeti'ni eleştirenler, Avrupa, Atatürk'e nasıl bakıyordu, 1950'den sonra gelenlere nasıl bakıyor, diye yüzeysel bir inceleme yaparlarsa utanacakları sonuçlara ulaşabilirler.

Bugün çağdaş yaşam ve uygarlık bağlamında sabahtan akşama kadar kopya çektiğimiz ülkeler çağdaşlığı yanıtlamışlardır. Avrupa Fransız Devrimi'ne yeni paganizm gibi bakmaya bile alışmıştır. Sabahtan akşama kadar laikçilik üzerine safsata üretenler dünyanın politik tarihinde ve bugün İslam ve Yahudiler dışında, dine dayalı devlet görmüyorlar. Kaldı ki Yahudi devlet çağdaş olmanın bilimsel, teknolojik ve özgürlükçü boyutlarını bilinçlendirip yerine getirdiği için dinciliğinine karşı çağdaş bir görünümü var. İsrail'in adam başına ulusal geliri Batı'nın petrolcü ortaklarından daha fazla.

Yinelemekte yarar var: Yahudi, Hıristiyan ya da Budist dini seminerlerinden yetişenler ülkelerinde iktidar kavgası yapmıyorlar. Cahil toplumlar üzerinde molla ve medrese sultasını sürdürenler sadece Müslümanlardır. Çağdaş emperyalizminin ekmeğine yağ sürenler de bunlardır. Neden? Bugüne kadar buna verilen sayısız yanıta karşın, sanki olay her soruluşta doğasını değiştiriyormuş gibi, bir sürü safsata tekrar ediliyor. Oysa bunun yanıtı bütün ansiklopedilerde gözümüze çivi çakılmış gibi açık ve kesindir. Dünya bilim adamlarının, matematikçilerinin, tarihçilerinin, sosyal bilimcilerinin, dünyayı keşfedenlerin, dünya filozoflarının, teknolojik keşifleri yapanların, büyük edebiyatçıların, ressamların, heykeltıraşların, zenginlikleri bunlara dayalı sanayi ülkelerinden dünya politikasında sözü olanların bir listesine bakın. O listelerde ortaçağdan sonra devlet adamlarından başka bir Müslüman adı bulamazsınız. Eğer bu yokluk yeterince aydınlatıcı değilse, Müslümanların gözünü açacak başka şey olamaz. Bu yoklar listesine, petrol üzerine oturan Araplar dışında, fakir ülkeler listesini de ekleyebilirsiniz.

İslamın çağdaş dünyanın sözü geçen bir üyesi olması bağlamında daha önceki yazılarımda da yazdığım bir Kuran referansını anımsatacağım. Bizim toplum dincilikten öte Kuran'ın gerçek içeriğini düşünmez. Fakat şunu bilir: Müslümanlar Allah'ın seçtiği bir cemaattir. Yani dünyanın bütün iyiliklerini Allah onlar için hazırlamıştır. Böyle bir cemaatin dünyanın fakir ve hor görülen toplumları arasında olması Müslümanları düşündürmelidir. Allah Müslümanları Hıristiyanlara, Yahudilere, Budistlere köle olsun diye yaratmış olamaz. Bu nedenle içine düştükleri durumun kendi davranışları sonucu olduğunu kabul etmeleri gerekir. Bu Kuran emirlerine uymadıkları şeklinde de yorumlanabilir. Şimdi bana "Sen Kuran tefsiri nasıl yaparsın?" denebilir. Ben bir şeyi hatırlatıyorum. Müslümanlar okuma yazma bilmedikleri ve Tanrının kitabını okumayıp kendilerine hocaların anlattığını dinledikleri için ilkel toplumların büyücüleri gibi, kendilerine Tanrı ile kul arasında aracı sıfatı verenler tarafından yönlendiriliyorlar. Bizim hacı hoca takımı, olmayan bir kilisenin görevini kendi kendilerine üstlenen yorumculardır. Aydın bozuntuları nedense Avrupalıların söylediklerine çok itibar ediyorlar ama, kendi toplumlarını içine düştüğü ve bütün İslam dünyası için geçerli bu gözlemleri yapmıyor ya da özel görevleri gereği devekuşu gibi davranıyorlar.

İslam aydınlarının bütün dertleri kendi halklarına modernleşmenin Kuran'a karşı olmadığını, bunun için de İslamın ve Kuran'ın şöyle ya da böyle yorumlanması gerektiğini söylemek olmuştur. Oysa sorun İslamın çağdaşa göre yeniden yorumu değildir. Çağdaş denilen olgu bilimsel, teknolojik ve dine referans vermek zorunda olmayan bir özgür düşünce hakkının kabul edilmesinden ibarettir. Bütün dünya dini kurumlarla dini olmaya kurumların yan yana yaşamasını kabul etmiştir. Çünkü jeoloji, biyoloji, atom fiziği, mikrobiyoloji gibi konular din kitaplarının dediklerine uymuyor. Kimse dininden de vazgeçmiyor. Sorun ikisinin birlikte yaşamasındaki zorluktu, şimdi yaşıyorlar. Örnek bütün dünyadır. Bunu kabul etme-

yenlerin halini de Müslüman dünyası sergiliyor. Sömürünün tanımı ne olursa olsun, uluslararası sömürü bilim ve teknoloji üretemeyen Müslüman müşterilerin sırtındadır. Bu sömürünün bir parçasının sömürülen ülkede dağıtılması doğaldır. Ve Marx'tan bu yana da en çok incelenmiş ekonomi olgusudur.

Cahil toplum İslam düşünürünü değil; mahalle hocasını ve tarikat şeyhini dinliyor. Bu ilkel örgütlenme Bush türü demokratik sömürü patronlarının onayını alarak gelişmektedir. Bu kadar açık bir safsata ve Müslüman halkların köleliğinin sürmesini Kuran'a bağlamak olası değildir.

Türkiye, Müslüman ülkeler içinde kurumsallaşmış çağdaşlığı diğerlerinden daha önde olan bir ülkedir. Bu onun Avrupa sınırındaki coğrafi konumu ile, Atatürk Cumhuriyeti'nin mirası sonucudur. Ortaçağdan öteye bilimsel düşünceyi yadsımış ve bugün gelişmiş ülkelerden ithal ettikleriyle çağdaş dünyada yaşamaya çabalayan ve ekonomik olarak ithale dayalı bir ekonomileri olan Müslüman toplumların, çağdaşlığı ve Batı'yı hor görmeleri garip bir çelişkidir. Çağdaş Müslüman toplumlarda kurumlaşma ve kurumsallaşma arasındaki önemli farkı Türk aydınlarının doğru değerlendirmesi gerekir. Kurumların varlığı ile, onların toplum yaşamında gerçekten kurumsallaşması aynı şeyler değildir. Bir üniversitenin kurumsal varlığı, o üniversitenin bilim üretilen ve öğretilen yer olarak kurumsallaşması ile eşit değildir. 1870'te ikinci kez açılan Darülfünun, Müdür Hoca Tahsin Efendi'nin, havanın yaşam için vazgeçilmez bir madde olduğunu kanıtlamak için yaptığı bir fanus deneyi ve Cemalettin Afgani'nin biraz hoşgörülü konferanslarına gösterilen tepkiler yüzünden ertesi yıl yine kapatılmıştı. Günümüzde de yüz dolayında üniversitenin varlığı Türkiye'de bilimsel düşüncenin egemenliği anlamına gelmiyor. Bilimsel düşüncenin üniversite sınırları içinde varlığı bile, birçok bilim dalı için kuşkuludur. Hatta başka bir tehlike daha var: Üniversiteye sığınan bilim dışı düşünceler, üniversite adının, profesör sıfatlarının prestijini kullanarak, bilim düşmanlığı yapmakta,

ya da bilim adı altında dinsel propaganda yapabilmektedir. Örneğin dünyada eşi olmayan sayıdaki ilahiyat fakülteleri, dinlerin karşılaştırmalı incelenmesi ile ilgisi olmayan bir medrese öğretimi yapılan ve sadece politik amaçlara hizmet eden kurumlardır. Yabancı ülkelerde mühendislik eğitimi görüp Türkiye'de şeriat özlemi duyanların, bilimsel düşünceyi Türkiye'ye getiremeyeceklerini görmek için fazla düşünmek gerekmez. Bilimsel düşünceye dayanmayan bir teknoloji, her gün aşılmaya mahkûmdur. Başka bir deyişle; ithal teknolojiyi kullanan, her zaman başkasının asalağı ve bağımlısıdır. Bilimsel düşünce ise bir yaşamsal tavırdır, doğası sorgulamaktır. Sorgulama tavrı olmayan bir toplum kültürünün bilim üretemediğini herkes biliyor. Bu bağlamda pozitif bilimler ve sosyal bilimler arasında, bilimsel tavır açısından bir fark yoktur. "Biz pozitif bilimleri öğrenebiliriz, ama sosyal bilimler bizi ilgilendirmez," diye bir tavır 19. yüzyılda kalmıştır. Türkiye'de kırsal kültürün politikaya egemen olmasından sonra dini eğitimi öğretime yerleştirmek için yapılanlar henüz sürmektedir. İslamda bilimsel düşüncenin serüvenini ara sıra anımsamak gerekiyor.

İslam dünyasında bilimsel düşünce Hıristiyan dünyasıyla ilişkisinde 12-13. yüzyıla kadar vericidir. 17. yüzyıldan sonra alıcıdır. Cumhuriyet İslam dünyasında ilk kez Türkiye'de bilimsel düşünceyi temel bir kurtuluş ve kuruluş öğesi olarak eğitim ilkesi yapmıştır. Cumhuriyetin bilimsel düşünceyi egemen kıldığı öğretim temelde doğasını değiştirmedi. Fakat din öğesi, giderek artan bir oranda öğretime entegre edildi. Eğitim politikalarının sayısal ağırlıklı kırsal taban birikimlerine göre seçilmiş ve dinsel ağırlıklı söylemleri ve öğretmenlerin dinsel eğilimlerine göre değerlendirilmesi uluslararası politik iletişim ve etkileşim ortamının zorladığı kurumsal örgütleşmenin Batılı içerikli olmasına karşın, gelişmiş dünyaya paralel bir bilimsel düşünce özgürlüğü sağlamadığı gibi araştırma ve geliştirme olanaklarını da artırmadı. Tarihte eşi olmayan bir ölçüde kentlere yığılan nüfus ve sayısal demokrasi kırsal düşüncenin toplum ya-

şamına egemenliğini sağlamıştı. Bugün bu durum bilimsel düşüncenin, öğretimde ve toplum yaşamında etkili olmasını açıkça engellemeye başlamıştır. İslam ve Osmanlı'yı batıran din maskeli ortaçağ düşüncesi ve durumdan ekonomik yarar sağlayanlar, medrese zorbalığını demokratik hak gibi göstermeye çalışmaktadır.

Bugün bilimsel düşünce odakları olması gereken kurumlar, devletin çağdaşlık gösterisi diyebileceğimiz çerçeveler içinde gerçek işlevlerini yerlerine getiremiyorlar. Eğitim, sanat, araştırma, kentleşme, teknoloji çağdaş evrensel yaşamın varlığını zorunlu kıldığı kurumlar sadece kalıp olarak vardır. Fakat içerik olarak, kurumdan kuruma farklı olsa da, gelişmelerini tamamlayamamışlardır. Türkiye'nin çağdaş dünyada yaşaması için gerekli işlevlerini yerine getirmekte zorlanıyorlar. En cahilin çoğunluğu oluşturması gibi basit bir aritmetik neden eğitim politikasını da cahillerin dayatması anlamına gelmektedir. Buna eğitimin politize edilmesi de denebilir.

Osmanlı'dan Cumhuriyete sanayileşme sürecine girememiş bir tarımsal ve kırsal toplum, elit idaresi ve ulus bilinci kıt, okumamış bir toplum miras kalmıştır. Cumhuriyetin çağdaşlık programı 1950'den sonra da sanayileşme, uluslaşma, bilimselleşme ilkelerine dayanan bir çözüm getirmişti. Bilimselleşme için din-devlet ayrımı bir belirleyici koşuldu. Cumhuriyet programı bütün ülkelerdeki reform programlarına paralel bir yenileşme öneriyordu.

Bugün, kırsal nüfusun ağırlığına dayanak ve yetişmiş aydını saf dışı ederek en küçük sınıflarda bile geleceği kurtaracak bir 'obscurantism'i destekleyen programlar geliştiriyorlar. Bilimin yönlendirici olmaktan uzaklaşması 21. yüzyılda umut kıran bir perspektif yaratıyor.

Türk Aydınının İslam Dünyasının Geleceğini Düşünmek Gibi Bir Sorumluluğu Var

Laikliğin kimilerince yorumu neredeyse din konusunu konuşmanın tabu olduğu anlamına gelmemelidir. Bu ülkede doğup büyüyen Tanrıya inanmasa bile Müslüman bir toplumun üyesidir. Namaz kılmayan da kılanlarla birlikte yaşar. Bayramı, ramazanı, hacca gideni bilir. İnsanların yaşamına egemen olan davranışlardan haberdardır. Bir Müslüman bilincinin farkındadır. Laik aydının kendi toplumuna karşı duyması gereken ilgi İslama duyulan ilgidir. Ve Türk aydınları da insanlığın dörtte birinin geleceği ile ilgili olmalıdır. İslam dünyasının nasıl değiştiğini de izlemelidir.

Bugün Şiilerle Sünnilerin birbirlerini öldürdüğü, Hıristiyan Amerikalıların işgalindeki Bağdat, bütün antik yapıtların Arapçaya çevrildiği Halife Memun'un Bağdat'ı değildir. Bugünün Konya'sı, Mevlana'nın, Dante'nin *Divina Commedia*'dan elli yıl önce bütün insanlığı kucaklayan *Mesnevi*'sini yazdığı Konya değildir. Bugünün İstanbul'u da Kanuni'nin Viyana Fethi'ne çıktığı İstanbul değildir. Günümüzde, Asya'nın bir parçasına Avrupa adını takarak bağımsız bir kıta icat eden, onu Hint Avrupalı beyaz üstün ırkın tarihin en büyük uygarlığını yarattığı yer olarak gören, dünyayı Avrupa ve barbarlar olarak ikiye ayıran bir Avrupa ve onun Amerikalı bir uzantısı var.

Dünya tarihinin sarkaç hareketleri içinde Avrupa-Amerika kompleksinin dünyanın egemeni olmasını sağlayan bilime dayalı teknolojik koşullara ulaşması ve kendisini tek gerçek uygarlık olarak görmesi çağımızın gerçeğidir. Aslında uygarlık bütün büyük kültürlerin za-

man zaman ulaştığı bir üst kültür düzeyidir. Atom bombası bir uygarlık gösterisi değil. Ne var ki günümüzde bütün dünya çağdaş yaşamını Avrupa'nın bilim, teknoloji ve sanat mirası üzerine oturtmuştur. Bir insanın Budist ya da Müslüman olması Batı'nın birikimini reddetmesine olanak vermiyor. Avrupa Birliği'ne girmek isteyip, fırsat düşünce Amerikan vatandaşlığına geçip, Avrupa'da Müslüman Türkiye'ye dönmeyi aklına getirmeden yaşayıp İslam kültürü şampiyonluğu yapmak saçmadır. Avrupalılar İslam ülkelerine kaçmıyor. Fakir Müslümanlar yaşamlarını tehlikeye atıp Avrupa'ya girmeye çalışıyorlar. İslam dünyası gelişip, dünya ile maddi olarak omuz omuza yaşayabildiği zaman, kendi çağdaş sentezini gerçekleştirmeye çalışabilir. Bilim ve teknoloji üstünlüğünün Avrupa ve Amerika'ya evrensel bir egemenlik sağladığı açık. Bu egemenliğin sürdürülmesi için dünya politikasını harmanlıyor ve gerekince şiddet de kullanıyorlar. Belki bugün dünyaya Doğu-Batı, Hıristiyan-Müslüman, Kuzey-Güney diye sınıflamak gerçekleri yeterince aydınlatıcı olmasa da tümüyle yanlış değil. Herkesin tanık olup, dile getirdiği bir egemenlik savaşı da sürüp gidiyor. Avrupa-Amerika bu amaçlarını uygulama olanağını Asya'nın Müslüman olmayan ülkelerinde yitirdiler. 21 yüzyılda ellerinde kalan iki toplum grubu daha var: Siyah Afrika ve İslam ülkeleri. Türkiye de bu grup içinde. Geleceğimiz bu tehlikenin ayırdına varıp varmamıza bağlı. Türkiye bu bağlamda, kafası karışık insanlar elinde, yarım yüzyıldır toplumsal dengesini yitirdi ve çok zaman kaybetti. Biz çorba kâsesinde boğulup denizi görmeyi unuttuk.

Bu panorama karşısında dünya görüşü ve inancı ne olursa olsun, İslam ülkelerinde yaşayan, o ülkelerin dillerini konuşan, o gelenekler içinde yetişmiş, o geleneği sahiplenen genel bir politik bilinci olan insanların geleceği ile içten ilgilenen her aydının uygarlık adına iki sorumluluğu var: Kendi ülkesinin ve 1.5 milyar Müslümanın, dünyanın ekonomik kölesi olmasını karşı çıkmak.

Batılı İslam uzmanları (önyargılı olduklarını anımsamak gerek), dünya medyası, Müslüman düşünürler 21. yüzyılda 1.5 milyar Müs-

lümanın çağdaş uygarlık düzeyine ulaşamayacağına inanıyorlar. İslam ülkeleri çok fakir. Ekonomik göstergeler bunu kanıtlıyor. Dünyanın bütün ülkeleri enerji sıkıntısı, ekolojik felaketler, susuzluk, açlık ve nüfus artışı ile boğuşup bilimsel ve teknolojik çareler üretirken Afrika'nın fakir zenci ülkeleriyle Müslümanların bu mücadeleyi verebilecek eğitim düzeyine erişecekleri kuşkulu. Bunu gerçekleştiremezlerse bu sadece sömürge olacakları anlamına geliyor. Böyle bir sömürgeleşmenin doğasını şimdiden tahmin etmek olası değil. Ama 'Hak dini ile peygamberini, diğer bütün dinlere galip ve âli kılmak için hidayetle gönderen' (Kuran 48/28) Allah'ın tercih ettiği cemaatin bugün İsa'ya ya da Buda'ya inananlar tarafından ikinci sınıf insan olarak muamele gördüğü ve böyle giderse göreceği açık.

Müslümanların 18. yüzyıldan bu yana tartıştıkları ve çözemedikleri sorunlar sayısız. 16. yüzyıldan bu yana İslam dünyası dışında Müslümanların ellerine geçirdikleri toprak yok. Avrupa Amerika'dan Afrika'ya başlayıp, Pasifik'e, oradan İslam topraklarına uzanan ve onları sömürgeleştiren ve II. Dünya Savaşı sonrası sonuna kadar süren bir egemen Hıristiyanlık ve 7. yüzyıldan bu yana İslama ait olan topraklarda kurulmuş bir İsrail devleti ayağa batmış ama çıkarılamayacak bir diken gibi, Müslüman toplumların bilincini bulandırıyor. Eğitim, teknoloji, sağlık ve ekonomide bütün İslam dünyası çok düşük standartlarda yaşıyor.

Fiili sömürge statüsüne düşmeyen Türkiye ve İran dışında İkinci Dünya Savaşı sonrasına kadar bütün İslam ülkeleri sömürge idi. Bir Amerikan egemenliği olarak kabul edilen İkinci Dünya Savaşı sonrası da sömürgeciliğin ekonomik uzantısıdır. Kaldı ki Afgan ve Irak işgalleri, İsrail-Filistin sorunu nedeniyle sömürge statüsü bir anlamda devam ediyor. Bu baskıya karşı İslamın yanıtı, 'gerillalık'ın yeni bir türü olan terörün uluslararası örgütlenmesidir. Bunun modelini de Batı'dan aldık. Fakat bunun sonucu Afganistan'ın işgali ve Irak'ın parçalanması oldu. Terörist adı verilen Müslümanlara silahı ABD ve AB'nin serbest ticaret yanlısı silah üretenleri ve Amerika-Avrupa he-

gemonyasına karşı çıkan Rusya, Çin gibi ülkeler sağlıyorlar. Bunların hepsi Müslümanları ikinci sınıf insan olarak görüyorlar. Onları politik kısa vadeli amaçlarla kullanmak ötesinde, horluyorlar. Türkiye de dahil, Müslümanlar 21. yüzyılın sömürülen toplumlarıdır. Ne yazık ki Müslüman terörü kendini düşmandan çok daha fazla vuruyor. Irak ordusu Amerikalılarla değil Iraklılarla savaşıyor. Türkler bu davranışları harekete getiren Batı politikasının cambazlığını I. Dünya Savaşı'nda çok iyi öğrenmişlerdi.

Müslüman dünyasını sömürgeleştirme ticaret, politika, sahte söylem ve savaşla sağlanıyor. Rusya ve Amerika Afganistan'da benzer maskeler taktılar. Amerika ve İngiltere Irak'ı demokrasi maskesi takarak işgal etti. Bütün sömürücüler 19. yüzyıldan bu yana demokrasi, özgürlük ve uygarlık maskesi takıyorlar. Oysa bunlar din ve demokrasi ikilemini kendi tarihlerinden çok iyi anımsıyorlar. Müslümanları demokratlaştırma amaçları yok, fakat İslam ülkeleri içindeki yardımcılarına da demokrasi maskesi takıyorlar. Dünyanın bütün sömürücüleri ister kapitalist olsun, ister komünist, nedense demokrat.

Müslümanlar Kuran'dan kaynaklanan yasalarla yaşama kavgası verirken, kendi özgür yaşamlarının Müslüman olmayanların iznine tabi olduğunun farkına varana kadar kölelikten ve fakirlikten kurtulamayacaklar. Hindu ve Budistlerden ayrılan Müslümanlar Pakistan'ı kurdular. Bir o kadar Müslüman da Hindistan'da yaşıyor. Hindistan'ın nüfusu 1.330 milyon, Pakistan'ın nüfusu 167 milyon. Pakistan'dan 8 kat kalabalık olan Hindistan'ın kişi başına yıllık geliri 1.180 dolar, Pakistan'ın 940 dolar. Filistin'de İsrail devleti II. Dünya Savaşı'ndan sonra kuruldu. Çevresindekilerden 4-5-10 kat daha zengin.

Müslümanların ilk farkında olmaları gereken, dünya karşısında ekonomik mahkûmiyetin doğasıdır. Petrol zengini şeyhler ve sultanlar Müslümanları değil onların sömürücülerini temsil ediyorlar. Açık olan tarihi olgu Müslüman ülkelerin 300 yıllık bilimsel ve tek-

nolojik gerilikleridir. O zamandan bu yana dinlerine bir şey olmadı. Ama sömürge oldular. Gelecekleri de belli: Ya bilgi ve teknoloji üreten ülkeler olacaklar, ya köle olacaklar. 71 milyonluk petrol zengini İran'ın adam başına geliri 5310, petrol azmanı Suudi Arabistan'ınki İsrail'den az (bu rakamlar *The Economist*'in yayınladığı 'The World in 2009'dan alınmıştır.). Onları sömüren dünya demokrat, kendileri terörist kalacaklar. Bunu görmek için kâhin olmak gerekmez. Pakistan, Endonezya, Bangladeş, Sudan, Moritanya gibi ülkelere bakmak yetişir.

İslam ülkesi aydınının sorunu Kuran'ı yeniden yorumlamak değildir. Onu din adamları yorumlasınlar. Fakat bu yorum İslam tarihin büyük çağlarında Abbasilerin, Selçukluların, Timurluların, Babüroğullarının, Osmanlıların Müslüman kimliğiyle nasıl yaşadıklarını incelemeye dayanır. Farabi, İbni Sina, Hayyam hangi ortamda yetişmiş? Osmanlı Viyana kapısından niye geriye dönüp yok olmuş? Dini doktrin çalışmaları bütün İslam tarihi boyunca yeterince yapılmıştır. Abdallah Laroui'nin dediği gibi, İslam sorunsalı bugünkü içi boş politik tartışmalarda taraf tutarak ya da geçmişte kalmış İslam-Hıristiyan tartışmalarına dönerek çözüme kavuşamaz. (A. Laroui, *La Crise des Intellectuels Arabes. Traditionalisme ou historicisme,* 1974)

Çağdaş İslamın temel sorunu Müslüman halkların ekonomik kölelikten kurtulmasıdır. Bunun yolu, yeterli yoğunlukta bilim ve teknoloji üretmekten geçiyor. Bugün Müslüman ülkelerin içinde bulundukları zavallı durum geçmişin bütün görkemini geride bırakacak kadar aydınlatıcıdır. Sorun bilgi-eğitim ve teknoloji üretiminde kilitleniyor. Bu da demokrasi safsatasından önce özgür düşünce ve özgür insandan geçmektedir. Demokrasi tekerlemesinden başlayan bir özgürlük yoktur. Sadece özgür düşünceden başlayacak bir demokrasi düşlenebilir. Bu da herhangi bir İslam ülkesinin politikasında çağdaş kimliğin ilk koşulunun sömürge olmaktan kurtulma olduğunun yerleştirilmesi koşuluna bağlıdır. Türkiye geleceğinin Strasbourg ya da Washington'da değil Ankara'da saptanacağı-

nı, Atatürk dönemindeki gibi, hatırlamak zorundadır. Bu da ulusal ortamda bilimsel düşüncenin ve teknolojinin ulaşacağı evrensel standartlara bağlıdır. Aslında Türkiye, İslam dünyasında bu standartlara en yakın olan ülkedir. Cumhuriyetin mirası budur.

İslam ve Demokrasi

Türkiye'de şimdiye kadar piyasaya sürülen en büyük ve en açık yalan İslamın demokratik olduğu yalanıdır. Hiçbir din demokratik olamaz. İnsan düşüncesinde özgür değilse orada demokrasi olamaz. Dünya tarihinde demokratikleşme kilise ile kavga ile gerçekleşmiştir. Türkiye'de kilise olmadığı için kavga şiddetli olmamıştır. Fakat bildiğimiz gibi sürmektedir.

Tanımı gereği İslam plüraliteyi reddetmek zorundadır. Şeriatın karşısına başka bir tavır kabul edemez. Bu, demokrasiyi reddetmeyi gerekli kılar. Gerçek bir İslam ülkesinde hırsızın kolu kesilmez denemez. Samimi bir Müslüman lider 'Ben demokratım' diyemez. Bu düşünce bütün İslam dünyasına egemen olursa –bu olasılık ne kadar zayıf, hatta olanaksız da olsa– demokratik toplumların üzerinde anlaştıkları özgürlükleri kabul eden bir İslam dünyası da olamaz. Fakat bunun pratik sonucu evrensel bir demokrasi ortamında, İslamın dışlanması ya da İslamın diğerlerini dışlaması gerekir. Fakat İslam dünyası da dahil, İslam sadece yobazlar rejimi değildir. Tarihte şeriatın uygulanmadığı sayısız olay vardır. En başta Osmanlı sultanının konumu gelir. Osmanlı'da papaz gibi hükümdara karşı çıkan bir müftü söz konusu olmamıştır.

Günümüzde ise böyle bir olasılığı tartışmak bile gerekmez. Teorik olarak her zaman varolan, fakat pratikte söz konusu olamayan ve sadece küçük, fanatik gruplar için bir anlam taşıyan, 'cihat' gibi bir kavram uygulanamaz. Bütün dünya bizim için darülharb'dir. Bugünün dünyasında bunu uygulayan bir İslam hükümdarı var mı? Bugünkü dünya sahnesine bakılırsa, birçok İslami kavram ve kurum

Müslümanların birbirini boğazlamasına zemin hazırlamaktadır. Bu da 'kâfir'lerin işine (küfr dünyası) yaramaktadır.

Mutlak bir demokrasi ortamında, ulusal kimlik, devlet tanımının parçasıdır. Oysa M. Akif'in dediği gibi 'fikri karmiyyet' İslamda yoktur. Aslında ulustan bir adım ötede bir kavramdır. Fakat bu Arap'ın Türk'e düşman olmasını, Kürt'ün Türk'e düşman olmasını değiştirmez. Demokrasi plüralizme karşı çıkamaz. Kişi özgürlüğünü bir ölçüde sağlamanın başka yolu yoktur. Kişi boyutuna inmeyen bir demokrasi olmaz.

Din kendinden başka her şeyi dışlamak zorundadır. Dinin politik egemenliği de o anlama gelir. Oysa laik bir devletin, dini dışlaması diye bir sorun yok. Bütün sorun dinin devleti zorlamasını engellemek. Böyle olunca din kişisel boyuta, grup boyutuna, belki tarikat boyutuna indirgenmiş oluyor. Aslında bu kişinin yaşamında dinden vazgeçilmesi değil, dini toplumun genel baskısını kaldırılmak anlamına gelir. Köktenci dincinin sorunu da bu. Herkesin yaşamına dilediği gibi egemen olamaması.

W. Montgomery Watts, *Muslim Chirstian Encounters*'de (1991) Müslüman-Hıristiyan ilişkilerinin geleceği için şöyle diyor: "Bugünkü dünya kültürü bilim ve teknoloji ile karakterize oluyor. Demokrasi de bir bileşen ama, en güçlüsü değil. Fakat gelecek için daha da önemli olan Batı aydınının temsil ettiği laik eğilim." Watt bu gözlemleri yaparak: "Herkes ciddiye alınmak için bu genel gelişme patternlere uymak zorundadır," der.

İslam dünyasındaki demokrasi sorununda temel burada atılacak ya da atılamayacak. Şu sırada İslamı parya durumuna sokmayan iki olgu var: Demokratik seçim olan İslam ülkeleri, başta Türkiye; demokratik rejimi olmayan diğer ülkeler. Fakat demokrasinin egemen olduğu bir dünyada İslam bir devlet düzeni olarak yaşama şansına sahip değil.

Aslında bu tartışmaların çıkar yolu yoktur. Gelişmiş ülkelerde de kilise, sinagog, din adamı, köktendinci baskısı var. Fakat kilise-

ye tek otorite olarak devlet üzerine hüküm sürmesine olanak veren ülke kalmamıştır. Oralarda kilise iktidara gelmek istemediği için sorun yok. Hıristiyan partileri de din sömürerek iktidara geliyorlar. Fakat din devleti kurmayı düşünmüyorlar.

Amerika'da parti liderleri Tanrıyı ağızlarından düşürmüyorlar. İslam ülkelerindeki dinci partilerin sorunu bu. Dünyanın 'laik' gidişine ayak uydurmakta zorluk çekerse, İslam toplumlarının geleceği bir tür esaret olmak zorunda. Bunu İslam yine Kuran tefsirinden çıkarmak zorundadır. Kuran'da denmeyecek tek şey Müslümanın köleliğidir. Dolayısıyla İslamı sömürge yapacak bir yorum doğru olamaz.

Kadın ve Toplumun Bölünmesi Üzerine Yorum

Türban sadece AKP'de yerleşen kadın esaretini simgeler. İnsanların AKP'li olmaları kendi bilecekleri iş. Türban takmayan fakat AKP paralelinde hareket eden kişiler de olabilir. Ne var ki bir parti amblemini özgürlük ve demokrasi simgesi olarak kabul etmek bazı soruları akla getiriyor.

Sokakta türbanlı bir kadın görünce kime oy verdiği yeteri kadar açık değil mi? Babası, kocası ya da ailesinin AKP'li olması olasılığı, olmaması olasılığından fazla değil mi?

Türbana hoşgörü ile yaklaşan üniversite rektörleri var; onlara da sormalı. AKP'nin türban kavgası onlarca dinin emrettiği bir simgeyi dayatma kavgası niteliği taşımıyor mu? Peki, din bunu istiyor da başka şeyler istemiyor mu? Örneğin, eğer türban demokratik özgürlük yani inandığı şeyi özgürce yapmaksa, yarın türbanlı öğrencileriniz namaz saatlerinde ders yapılmamasını isterlerse onlara göre program yapacak mısınız? O zaman çağdaş ve düzenli bir ders programı isteyen öğrencilerin özgürlüğü ne olacak? Bütün partiler parti amblemi olarak özel üniformalar ve şapkalar giyseler, sofu Müslüman erkekler de sarık sarsalar böyle bir üniversite bir çıfıt çarşısı olmaz mı?

Türbanın hâlâ kamu alanlarında yasak olması ve serbest kalması için anayasa komisyonunda yasa teklifi tartışmaları sizce bir demokrasi arayışı mı?

Sanat, müzik, tiyatro, sporla hiç ilgilenmemiş bir kadının çocuklarından böyle biri yetişebilir mi?

Dünyanın Müslümanlar dışında spor, sanat, müzik, gösteri, dans alanında etkin olan milyonlarca sanatçısı yanında türbanlı demokratların evrensel konumu ne olabilir?

Böyle bir evrensel dışlanmışlık nasıl desteklenebilir?

Bilim, sanat, yazın hayatında türbanlı bir başarı işittiniz mi?

Kadınların başına zorla türban takıp evine sokmak isteyenler çıktığı zaman toplumun tepkisi ne olacak?

Spor yapamayan, resim ve heykel yapamayan, tiyatro, sinema artisti olamayan kadınlar bu yasak şeyleri yapanları kendilerinden sayacaklar mı? Türkiye'nin yarısının başının paketlendiğini varsaysak, üniversitelerde öğretim konuları ne olacak? Bilim, sanat, edebiyat, felsefe ve teknoloji alanında öne çıkmış bir İslam devleti var mı?

Baş paketlemek uygarlık yollarını kapatan etkili bir cehalet aracıdır. Cehaleti yok etmek, türban paketi içine beyinle birlikte birtakım bilgiler sokuşturmak değildir. Uygarlık tümel davranışlar bütünüdür. Türbanlı bir genç kıza bakarken onun hiçbir zaman voleybol oynayamayacağını, buz pateni yapamayacağını, operada şan söyleyemeyeceğini, doğrusunu isterseniz bilim adamı da olamayacağını düşünüp üzülmemek elde değil. Yarısı böyle kadınlardan oluşan bir toplumun sömürge olasılığı kapı arkasındadır.

Kadının Çağdaş Konumu

Gazetelerin sürekli vurgulayarak okuyucuları içine hapsettikleri konu ve kavramlar çağdaş toplumlarla aramızdaki farkı açıklamak açısından aydınlatıcıdır. Köylülükten kentliliğe, folklordan uygarlığa geçmekte zorlanan toplumun idaresi de yapısına uygundur. Bu genel çizgileriyle işleyen bir demokrasi modelidir. Örneğin oy atarken kadınlar kocalarını, aşiretler ağalarını, tarikatçılar şeyhlerini dinlerler. Bir bölüm halk da sadaka ekonomisine bağlıdır. Bu anlaşıldığı kadar iyi çalışan bir takıyye demokrasisidir. Oyların kukla ipleriyle kontrol edildiği bir demokraside eğer çağdaş bir kalite aranırsa, bunun en önemli göstergelerinden biri toplumun ilgilenip sorduğu sorular ve onlara verdiği yanıtlardır. Bunun tersi de doğrudur. Çağdaş toplumların tartışabildiği soruları soramamak ve yanıtlayamamak da aynı şekilde gelişmemişlik göstergesidir.

Alman *Spiegel* dergisi geçenlerde Alman kamuoyunun dikkatine üç konu sunmuştu:

1. Erkekler mi, kadınlar mı daha iyi şef oluyorlar?
2. Bankaların batmasında suç kimin?
3. Partisiz seçmen partilere alternatif olabilir mi?

Bu üç soruyu Türkiye ortamında kendimize sorsak ne olur? Kadınları paketlemek ve evlere hapsetmek isteyenlerin çokça olduğu bir toplumda kadın'ın erkek'ten daha iyi idareci olup olmadığı sorulması abesle iştigal olur. IMF'nin jest ve mimiklerine bakarak hareket eden bir hükümetin idare ettiği bir toplumda kapitalizme, Amerikalıların bile söylediği 'tefecileşmiş, yağmacı kredi sistemi' desek,

yıllardır tersini dinleyen bir kamuoyu bir şey demez. Partisini bir futbol kulübü olarak kabullenen insanlara politik bilinci uyanmış bağımsız seçmenin varlığını anlatmak neredeyse olanaksızdır. Bu üç konuyu Türkiye'de kırsal-kültür-egemen medya düzeyinde tartışmanın yaratacağı kafa karışıklığı açıktır.

Fakat kadın sorununun gelecek açısından bir ölüm-kalım sorunu olduğunu anlamayan İslam ülkeleri sayısal olarak umutsuz bir durumda olduklarını anlamışa benzemiyorlar. Henüz herkesin türban takıp, çarşafa girmemiş olduğu Türkiye'de bu çok ağırlıklı olguyu tartışmak zorundayız. Olasılıkla Türkiye'nin en büyük sosyal ve kültürel sorunu budur. Geçen gün Emre Kongar kadın örgütlerinin, kadın hareketlerine duyarsızlığı ile ilgili haklı bir eleştiri yazmıştı. Türkiye'nin yaşamı bu bağlamda büyük çelişkilerle doludur. Sabancı Holding başkanı bir kadın, TÜSİAD başkanı bir kadın. Kısa bir süre önce Anayasa Mahkemesi başkanı da bir kadındı. Kadın başbakanımız oldu. Kadın rektörlerimiz, dekanlarımız, başhekimlerimiz, profesörlerimiz, avukatlarımız, hâkimlerimiz, orta ve ilköğretimde yüz binlerce öğretmenimiz, subaylarımız, polislerimiz var. Kadın işgücü erkeğe yakın, toplamın %40'ı oranında. Türkiye ile karışlaştırılacak bir başka İslam ülkesi yok. Burada Cumhuriyetin devrimsel başarısı çok açık.

İslam ülkelerinin gelecekteki temel sorunu nüfusun yarısının katılmadığı üretim sorundur. Dünya daha kalabalık ve daha aç olduğu, susuz ve enerji kısıntısı içinde yaşadığı zaman, kadına özel elbise giydirseler de, Müslüman toplumlar onu üretim sürecine katmak zorundalar. Müslüman kadının bugünkü durumu kentlileşememiş ülkelerle, petrol mirasyedisi olan ülkelerde iç açıcı değil. Petrol bittiği zaman bütün Arap ülkeleri Dubai gibi olmayacak.

Almanlar seksen milyonluk bir Almanya üzerinde gelecek planlarken hesap Türkiye kırk milyon erkek üzerinde gelecek hesabı yapabilir mi? 100 yıl önce nüfusun %90'ı köylerde yaşarken tarımsal

üretim köylü kadının sırtındaydı. Kadınlar tarlada çalışırlardı. Köyler kentlere taşındıktan sonra bu katkı çok azaldı.

Dünyaya at gözlüğü ile bakıp nesnel olarak değerlendiremeyenlerin anlamadıkları ama içinde yaşadıkları evrensel bir olgu var. Kadın politikada, eğitimde, sporda, ticarette erkek kadar yer alıyor. Kadın çağdaş dünya yaşamı ile bütünleşmiş bir imgedir. Türkiye'nin kadınları da bu imgenin içinde yetiştiler. Türbanlı bir kadın 19. yüzyılın gravürlerinden çıkmışa benziyor. Evet, kapalı kadın bir Türkiye gerçeğidir. Fakat bunu din bağlamında tartışmak anlamsızdır. Kuran tartışılamadığı için Kuran'dır. Ama kaza, ölüm, bilgi üretimi, mutluluk ve konfor insanların tartışmak zorunda olduğu yaşamsal gerçeklerdir. Gelin, kadının evde oturup geleceğin dünyasında yaşayabileceğimizi düşünenlerle ortak bir hayal kuralım:

Önce büyük mağazalar ve alışveriş merkezlerinden başlayalım. Buralardaki kadın satıcıları evlerine gönderelim, yerlerine bıyıklı gençleri koyalım. Sonra bankalardaki kadın memurları ayıklayalım, yerine kabak kafalı genç adamları koyalım. Sonra ilköğretim öğretmenlerinin kadın olanlarını evlerine gönderelim, yerlerine imam hatip okulu mezunu erkekleri yerleştirelim. Sonra sırasıyla kadın avukatları, doktorları, mimarları, mühendisleri, devlet dairelerinde çalışan sekreter ve müdürleri evlerine gönderelim, ya da onlara, yerlerine yeterli erkek bulana kadar, şimdilik, uzun pardösüler ve türbanlar giydirelim. Sonra turistik otellerde çalışan kadınların hepsine, turistik olsun diye, şalvar giydirip başlarına da güzel yemeniler bağlatalım, yüzlerine tül peçeler de takarsak daha gizemli olur. Sonra kadın askerleri, kadın polisleri terhis edip evlerine gönderelim.

Kuşkusuz daha önce toplumun ahlakını bozan kadınlı reklamları ortadan kaldırmamız ve modellik mesleğini yasaklamamız gerekir. Avrupa'dan gelen dergilerin de, Suudi Arabistan'da yapıldığı gibi, kadın resimli olanlarının mahzurlu olanlarını keserek sansürden geçirmemiz gerekir. Bu büyük bir iş alanı açacaktır. Önemli bir makalenin ilk sayfasının arkasında bir kadın resmi varsa o sayfa okun-

mayacak. Ben 1986'da Suudi Arabistan'da çalışırken buna bir çare bulamamışlardı.

Turizmi bu koşullarda sürdürmek için bütün otellerin çevresine ciddi bariyerler çekilmesi, etraflarına da nöbetçi konması gerekecektir.

Köktenci bir deney olarak Beyoğlu ve Bağdat Caddesi'ni açık saçık giyinen kadınlardan temizleyip, Fatih Çarşamba'dan çarşaflı bindirilmiş kıtalar getirmeyi de deneyebiliriz. Böylece Beyoğlu Beyoğlu olalı görmediği kadar İslami bir çehreye bürünecektir. Bu değişikliğin fotoğraflarını Avrupa Birliği'ne gönderirsek bizim ne kadar ciddi olduğumuzu anlayıp birliğe hemen alacaklardır. Fakat bu değişikliğin köklü olmasını sağlamak için elinde sopa bir mutavva (din polisi) örgütünün kurulması gerekir. Kuşkusuz bir anayasa değişikliği de gerekecektir. Açık saçık, ahlak bozucu görüntüleri engellemek için İran'daki gibi, yabancı televizyonların, internetin yasaklanması gerekecektir. Sayısı artacak işsizler ordusunun etrafa saldırmaması, tahrik olmamasına dikkat etmek zorunda kalacağız. Kadın üretimden çıkınca Türkiye'nin ortalama geliri en az %30-40 azalacağı için hükümetler maaşları da en az o kadar azaltmak zorundalar.

Bu senaryo, çağını yaşamakta güçlük çekenlerin durumunu anlatmaya çalışan bir parodidir. Bir hayal. Fakat nasıl olacağını düşünmeseler bile bunu düşleyenler etrafımızda var. Türkiye'nin nüfusunun bir yüz yıl öncesine göre neredeyse on kat arttığını düşünüp, basit bir hesap yapamayanların sayısı bu toplumda hâlâ kabarık.

Böyle bir köktenci değişikliği kuşkusuz ne AKP, ne dünya, ne de vatandaş hayal edebilir. Ne de gerçekleşmesi olanağı var. Fakat pek çok insanın, her an boğazları sıkılacakmış gibi bir halleri var. Etrafımda "İran'da nasıl oldu?" diyen pek çok aydın var. İran'ın Türkiye'den ne kadar geri ve Şiiliğin nasıl örgütlü olduğunu ve Türk toplumu ile İran toplumları arasındaki farkları bilmiyorlar. Gerçi Türkiye gericinin gericisini de barındırıyor. Fakat bu tür gerici dünyada her yerde var.

Kadın olgusunu bir iç kavga, laik-Müslüman perspektifinde görmenin bir aptallık olduğunu kavramak için, fırtına gibi gelen 21. yüzyılda Türkiye büyüklüğünde bir ülkenin nasıl yaşayacağını sorgulamak başat uğraşımızdır. İki temel sorun var: Birincisi üretimin en üst düzeylerde olması ve içeriğinin yeni teknolojilere uymasıdır. İkincisi insan özgürlüğünün elden kaçırılmamasıdır. Çünkü insanın özgür olmadan, bilgiyle donanmadan üretimi artırması olasılığı yoktur. Ne yazık ki uygarlığın kadının özgürlüğüne kavuşması (emancipation) ile paralel geliştiğini hâlâ öğrenememiş olanlar İslam dünyasını yönlendiriyor ve birbirine düşürüyor. Bu ikisinin birbirine bağlı olduğunu göremeyenlerin çağdaş dünyayı anlamaları olanaksızdır. Bu, sayı saymayı bilmemekle aynıdır.

Çağdaş dünyayı erkek kadar kadın da yaratıyor. Önce sayısal olarak buna mecburuz. Kadının rolü dünyada görsel olarak daha fazladır. Kadın öğretmenin duyarlılığına, kadın hemşirenin şefkatine gereksinmemiz var. Suudi Arabistan'da ordunun hastanelerinde çalışmak için Filipinler'den Katolik hemşireler getiriyorlardı. Allah Müslüman kadınları başkalarından eksik yaratmadığına göre, onları bu hale sokan ancak budala insan yorumları olabilir. Her bankonun arkasında kadına tebessümü ve inceliği ile gergin dünyayı yumuşatması, insancıllaştırması, güzelleştirmesi için gereksinmemiz var. Bunları toplum olarak algılamakta geç kaldığımız oranda çekilecek sıkıntıların doğasını görsel olarak dünya basınından izlemek olası. Ama okumayazma bilmeyen dünya basınını izlemiyor. O zaman partiler, sivil toplum kuruluşları, oturup hiçbir şeye ses çıkarmayan sözde aydınların var sayılıp sayılamayacağını da, Emre Kongar gibi sorgulamalı.

Türkiye'de türban tartışması vesilesiyle kadının konumu da çok tartışıldı. Fakat bunun Müslüman toplumları, ikinci sınıf toplum durumuna düşürdüğü, eğitim ve üretimi baltaladığı, hele yakın geleceğin zor ekonomik koşullarında bir ölüm-kalım faktörü olduğu tartışılmadı.

Biz dünyada kadın liderleri, kendi ülkemizde dahil, görmeye

alışan bir kuşağız. Fakat hiçbir şey, son Amerikan seçimi kadar, kadının evrensel statüsü açısından kanımca etkileyici olmadı. Kadının çağdaş dünyada özgür konumu Michelle Obama ile büyük bir sıçrama yaptı.

Amerikan toplum kültüründe zenci, kara Afrikalıya ilişkin ilkel ve aşağılayıcı imgenin toplumun çoğunluğu tarafından aşıldığı Barack Obama'nın başkan seçilmesiyle kanıtlandı. Obama başkan seçildikten sonra karısı ve iki çocuğu ile televizyonların önüne çıktı. Çok iyi biliyorum ki bu beyaz Amerikalıların kolay kabul edeceği bir görüntü değildir. Nitekim şimdiden yeni başkana ölüm tehditleri geliyor. Fakat bunun gerçekleşmesi Amerikan tarihinde ulaşılan devrimsel bir eşiktir. Bundan elli yıl önce yakılan evlerinin harabelerinde ağlayan kara Afrikalı Amerikan kadınlarını anımsayınca, Amerikan toplumunun yapısında var olan bütün engelleri aşarak Harvard'da okuyup dünyanın en ünlü hukuk diplomalarından birini alan Michelle Obama özel bir anlam kazanıyor.

Bu Amerika'da büyük değişiklikler anlamına gelmiyor. Fakat ağır da olsa demokrasinin bir iç gelişmesine işaret ediyor. Dünya kadınları tarihinde Michelle Obama'nın sergilediği kadın imgesi etkili bir statü değişikliğidir. Neden böyle düşünüyorum? Daha önce Roosevelt'ten Bush'a kadar pek çok cumhurbaşkanının eşini gördüm. Amerikan kadınını üniversiteden, sinemadan, spordan, polisten askere, ev kadınından satıcısına kadar her şekilde tanıdım. Kadının Amerikan toplumunda seks simgesi olduğu kadar, çalışan, yaratan ve lider olanlarını biliyorum. Cumhurbaşkanlığı seçim sürecinde de Amerikan kadınını televizyon habercisi, yorumcu, seçim organizatörü ve çalışanı, seçimi örgütleyen olarak yeniden izledim. Amerikan kadını bir çağdaş dünya temsilcisidir. Condoleezza Rice, bir çağdaş Amerika temsilcisinden çok bir çağdaş kadın temsilcisidir. Türkiye'de de böyle kadınların pek çok olduğunu düşünerek kıvanç duyabiliriz. Türkiye'de Amerikan hayranlarının, dostlarının, işbirlikçilerinin, sözcülerinin, AB taraflısı yaygaracıların Michelle Obama

karşısında türbanın temsil ettiği kadını nereye koydukları merak edilecek bir konudur. Gerçi dünya kadın-erkek eşitsizliğinin her boyutunu sergilemeye devam ediyor. Uzun zaman da böyle devam edecek. Fakat çağdaş dünya hiçbir alanda bu eşitsizliği tasvip etmiyor. Özellikle spor, şaşılacak bir açılımla bildiğimiz sınırları ortadan kaldırıyor. Bizdeki sözde demokrasi havarilerinin bilinci, kadın özgürlüğü bağlamında, türbanla açık baş arasında bocalıyor.

Bütün bunları anımsayarak Harvard diplomalı avukat Michelle Obama'ya, Amerika'daki beyaz süprematistler karşısında, bir tür azize olarak baktım. Süreyya Avrupa şampiyonu olduğu zaman, Çiller başbakan olduğu zaman, Ordulu köylü kızı fen fakültesini bitirdiği zaman, Rizeli balıkçının kızı Amerikan Koleji'ne girip akademik topluma üye olduğu zaman kıvanç duyuyorum. Kadının güncel yaşama katıldığı bütün etkinliklerde Müslüman toplumun geçmişin zincirlerini kırdığını ve gerçek İslam dünyasının bundan sonra bütün toplumlarla eş düzeyde karşılaşacağını düşünerek mutlu oluyorum. Yüzlerce Türk kadınını uluslarası toplantılarda hiç türbanlı görmedim. Hayal bile etmedim. Kuran Müslümanlara bütün insanlık içinde ön sırada olduklarını söylüyor. Bunu reddeden bir görüntünün Kuran'dan değil, onun yanlış yorumundan kaynaklandığını kabul etmek zorundayız. İslam ülkelerinin dünyadaki konumu bugün acınacak durumundadır. Bugün hiçbir uygar ülkede Müslüman kadına acımadan bakılmıyor. Kuran'ın İslam toplumlarını bu duruma sokacak bir yorumunun doğru olduğunu kim savlayabilir? Bu durum yeni de değil. En az üç yüz yıllık bir geride kalma. Ve bu bağlamda büyük bir tarihi olgu, Türkiye Cumhuriyeti'nin bu duruma düşmemiş olmasıdır.

Kadın-erkek eşitliği sorununun bir yorumunu Kuran'da dolaylı olarak, annemin amcası Şeyhülislam Hüseyin Hüsnü Efendi'den öğrendim. Önemli bir ulema olan büyük amcadan dayım kanalı ile öğrendiğim şuydu: Kuran'ın 33. Suresi olan 'Al-Ahzab' suresinin 'İnnelmüslimiyne velmüslimati...' diye başlayan 35. ayeti Müslüman er-

kek ve kadınlar arasında hiçbir fark gözetmeden, "Bütün inanan erkek ve kadınlar, samimi olarak dindar olan erkek ve kadınlar, buyrukları kabul eden erkek ve kadınlar, sabırlı ve alçakgönüllü olan erkek ve kadınlar, sadaka veren ve oruç tutan erkek ve kadınlar, iffetli erkek ve kadınlar, Allah'ı çok anan erkek ve kadınlar için Allah bağışlayıcıdır ve onlara büyük ödüller hazırlamıştır" diyor. Hüseyin Hüsnü Efendi bu ayetin İslamda kadın ve erkek eşitliğini kanıtlamak için yeterli olduğunu söylermiş. Bu konunun uzmanı olmadığım için bunu bir yargı olarak değil, önemli bir ulemaya referans olarak anlatıyorum. Kuşkusuz ben içinde yaşadığım toplumun aklını kullanmaktan vazgeçtiğini kabul edemiyorum. Cahil Müslüman kitleler bu dünyada yaşabilmek için ne kadar büyük tavizler verdiklerini anlamakta güçlük çekiyorlar, daha doğrusu anlayacak kadar bilinçlenemiyorlar. Ve garip bir kaderle bu bilinçlenmeye, biraz yavaş olsa da, televizyon ekranı karşısında başladılar. Gerçi henüz gelişmiş toplumun bir özelliğinin kadının erkekle eşit statüsü olduğunu anlayanları çoğalmadı.

Yine de Michelle Obama Türkler için yabancı bir simge değil. Türkiye'de de yüz binlerce kadın, cahil bir İslam toplumunun bağrından çıkıp bu özgür konuma ulaşıyorlar. Bu cumhuriyetin sadece Türklere değil, İslama getirdiği bir onurdur. Türkiye'de kadına bu statüyü kazandıran Kurtuluş Savaşı ve çağdaşlık bilincidir. Çağdaşlığı erkeklerden çok kadınlar temsil ediyor. Çünkü bundan yüzyıl önce dünyanın hiçbir yerinde kadının statüsü böyle özgür değildi.

Amerika çöküntü dönemi başlangıcında Roma İmparatorluğu'nu anımsatır. Ne var ki pek çok çağdaş evrensel imgeyi de barındırdığı için dünya kamuoyunu aldatabiliyor. Obama'nın seçimi, Amerika'nın geleceğe daha yakın durduğunu ve yeninin egemen olma şansının daha çok olduğunu gösterdi. Onun için bu 'First Lady'ye yeni bir uygarlık ve çağdaşlık aşaması ve simgesi olarak bakabiliriz. İngiliz Kraliçesi geçmişten kalmış bir 'relic' ama Michelle Obama bir 21. yüzyıl simgesi.

Senegal'de, başlarında sepetlerini, ve sırtlarında çocuklarını taşıyan, Sudan'da incecik, renkli örtüleriyle pazarlarda dolaşan, Moritanya'da çölün ortasındaki çadırlarında yemek pişiren, fakir kara Afrikalı kadınlar görmüştüm. O zaman bu heykel gibi, yüzüme büyük bir vekarla bakan kadınlara çok acımıştım. Michelle Obama o kadınları da temsil ediyor. Biz de bunu Atatürk'le birlikte tattık. Öğretmen annemin başı sıkıca sarılı 1918 tarihli Darülmuallimat öğrencisi fotosu yanında Eğridir'deki ilkokulda adını hatırlamadığım çağdaş Türkiye öğretmeni, güler yüzlü sınıf hocamı, Denizli Lisesi'nde ak yüzlü sevecen ama disiplinli kadın matematik hocamı karşılaştırıyorum. 1930'larda bunlar bizim için ne kadar doğal görüntülerdi. Hepsi o zamanın Michelle Obama'ları imiş.

Oysa Amerikalıya ne kadar benzemek isteyen var bu ülkede. Menderes'ten bu yana herkes Amerikan filmlerinde oynamak ister gibi. Bu istek hangi çarşafa sığacak? Bazı köşe yazarlarının ya da politikacıların eşleri için 'uygarlık' imgesi ya da ona karşı bir siyasi imge Dior'un 'fashion show'u gibi bir şey olabilir. Oysa bu toplumsal bir iç aydınlanmadır. Dinin cahil ve geri kalmak, sömürülmek için bir araç olması gerekmez. Eğer böyle bir araç ise arkasında bir sömürü mekanizması saklıyordur.

Kadın Statüsü ve Giysisi Üzerine

Şeriatın Osmanlı toplum kültürünü frenleyerek imparatorluğun yıkılmasına neden olduğu konusu tartışılınca Cumhuriyet sökücüleri hemen İslamın ortaçağda bilim alanındaki evrensel konumunu hatırlatırlar. Doğrudur. İslam 11.-12. yüzyılda dünya uygarlığının bilimde öncüsü, antik bilgeliği uzatan bir düşünce ortamı yaratmıştır. Fakat nedense bizim allameler ondan sonrasını hatırlamakta zorlanırlar. Evrensel kültür tarihinde dünya listelerine giren ne bir Türk bilim adamı, ne kâşifi, ne filozofu ne de edebiyatçısı var. İslam kültür tarihinde bile Batı dünyasının sözünü ettiği Osmanlı eseri sayısı bir iki tane. Hatta İslam dini yazınında da Osmanlı düşünürünün adı geçmiyor, sadece ünlü şerh yazarlarıyla yetinmişiz.

Bu tartışma, çıkmaz sokağında paslanadursun, kırsal kültürün Meclisteki temsilcileri şimdi türbanı en önemli kültür sorunu olarak belirlediler. Birkaç yıl ötesini göremeyen bir düşünce. Türban+paket giysili Türk kadını isteğinin 21. yüzyılın sömürge adaylığı demek olduğunu nedense kavrayamıyorlar. Belki politik zaferlerini Türkiye'nin geleceğini aydınlatacak eylemler olarak görüyorlar. Oysa sonuç tartışma götürmeyecek kadar açıktır. Bu giysi ve başlıkla Türk kadınları ne spor yapabilirler, ne sanat etkinliklerine katılabilirler. Birkaç yıl sonra 40 milyon Türk kadını –eğer İslami giysi köleliği bu kişilerin hayal ettiği gibi gerçeklerse– Türkiye'nin sömürgelik senedi olur. Bu gelecek perspektifi sadece ürkütücü değil, insanın kanını donduracak kadar ilkel düşüncelerin Türkiye'yi yönettiğini göstermektedir.

Ortaçağ kafası kadınları paketledi, ambalajladı ve marka yap-

tı diyelim. Bu biçimi ile İslam dünyasının hiçbir yerinde eşi olmayan İslam markalı kadın, çağdaş dünyanın kadınlarının giderek daha çok yaptığı şu işleri yapamaz: Voleybol oynayamaz, basketbol oynayamaz, futbol oynayamaz, koşamaz, atlayamaz, yüzemez, jimnastik yapamaz; dünyada hiçbir spor gösterisine katılamaz; dans edemez, bale yapamaz, müzik çalamaz, operada çalışamaz, tiyatroda, sinemada artist olamaz, resim yapamaz, heykel yapamaz; Müslüman kadınların dışında hiçbir dünya kadınlar toplantısına alay konusu olmadan, dışlanmadan, hor görülmeden katılamaz; dünyanın Müslüman ülkeleri dışında hiçbir ülkesinde kendisini zavallı hissetmekten kurtulamaz. Bu kısıtlamalara tabi olmayan erkekler yanında ikinci sınıf bir insan olmaktan kurtulamaz. Çünkü onlara verilen haklar kendisine verilmemiştir. Bu kadın çocuklarına erkek de olsa bir spor ve sanat terbiyesi veremez. Spor ve sanat yapamayan kadının bilimsel performansı da söz konusu değildir. Bu kadın için eşitlikten kesinlikle söz edilemez. Özgürlüğü de sadece politikacıdan menkuldür. Bu kadın liberal sanatlarla uğraşamadığı için çocuklarını sanatçı olarak yetiştiremez. Bu kadının çocukları dünya çocuklarından daha cahil olur ve hor görülür. Bu kadın dünya kadınları arasında değil Türkiye'yi, uygarlığı da temsil edemez.

Üniforma giysi başarısı aslında bir taşla bütün Türkiye'yi ikinci sınıf ülke yapmaya çalışmaktan ibarettir. AKP marka paketlenmiş kadın, Türkiye'nin özgürlüğünü kısıtlayan bir geri kafalılık ve ileriyi görmemezlik olayıdır. Sadece bu eylem Türkiye'yi bu yüzyılda dünyanın ikinci sınıf ulusu yapmak için yeterli olacaktır. Bu Osmanlı'nın neden yıkıldığını açıklayan bir deneydir. Türkiye hiçbir uluslararası toplantıya kendi başına bir kadın temsilci gönderemeyecektir. Çünkü önce kocası göndermez, sonra gitse de orada başka kadınlar karşısında dışlanmış bir zavallı olarak kalır. Hiçbir spor ve güzel sanatlar dalında kadınlar Türkiye'yi temsil edemeyecektir. Kadınlara özgürlük diye bağıran yazar, çizer ve politika takımının utanması gerekir. Bugün herkes AKP'nin önerdiği gibi giyinse Tür-

kiye 19. yüzyıla geri döner ve ülkenin yarısı dünyanın dışına itilmiş bir zavallı ülke oluruz. Bu kadınlar dünyanın kendilerinden farklı olduğunu görebildikleri zaman ya isyan edecektir ya da faşist bir zorba rejimin altında kendilerine göre televizyon programları, sokak reklamları, filmlere sahip kılınacaklardır. Bu Türkiye'yi de dünyadan dışlamak için yeterlidir. Bu politikacıların bunu gerçekleştirecek güçleri yoktur. 75 milyonluk ülke kendisini bu seviyeye itenlere kuşkusuz direnecektir. Fakat bunlar ülkelerine acımıyorlar mı? Acımayacak kadar bilinçsiz ve bağnaz olabilirler mi?

Barack Obama ve İslam

Barack Obama Amerikan tarihinde devrim olarak kabul edilmesi gereken bir kamu desteğiyle iktidara geldi. Bu daha önceki yazılarımda vurguladığım gibi büyük bir tarihi aşamadır. Dünya insanları Barack Obama gibi iyi yetişmiş bir aydının modası geçmiş devlet politikalarını sürdürmekten başka düşünceler de üreteceğini umut ediyorlar. Kuşkusuz bunlar bir hayal olarak da kalabilir.

İslam dünyası 1.5 milyar insan barındırıyor. Türkiye ve bir bakıma İran dışında, İslam ülkelerinin tümü, II. Dünya Savaşı sonuna kadar sömürge idiler. Bugün Batı'nın petrol ortağı olan küçük despot sömürü idareleri dışında, eski sömürge olan İslam ülkeleri fakir, cahil, demokratik özgürlüğe sahip olmayan ve kadınları ikinci sınıf insan konumunda, gelişmemiş toplumlardır. Müslümanların dünyadaki yeri Afrikalıların Amerikan toplumu içindeki yerine benzer. Barack Obama bir eşitlik ve özgürlük düşüncesinin Amerikan toplumuna egemen olduğu yeni bir sosyal aydınlanma döneminin simgesi oldu. Obama kuşkusuz İslam ülkelerinin dünya toplumları içinde, Afrika ile birlikte, bir sefalet kategorisi oluşturduğu ve Bush döneminde, Amerikan hükümetinin Türkiye'yi de bu geri kalmış İslam dünyasına sokmaya çalıştığını herkesten iyi biliyor olmalıdır. Onun için Obama Müslüman toplumları çağdaş uygarlığa davet edebilecek ilk Amerikan başkanı olma potansiyeli taşıyor.

Bunu gerçekleştirebilmek için Amerikan dış politikasının yakın zamana kadar sürdürdüğü, modası geçmiş bir sömürge Müslümanlığı doktrini olan *'Clash of Civilization'* kavramının egemen-

liğini ortadan kaldırması gerekir. Bu kavram, İslam dışında, Batı kültürü dışında hiçbir kültür alanını içermiyor.

Bugün hemen bütün değerlerin paylaşıldığı bir dünyada devlet sistemleri, eğitim örgütlenmesi ve ölçütleri, teknoloji, sağlık ölçütleri, musiki, yazın, spor, ulaşım araçları ve örgütlenmesi, iletişim, internet, uluslararası ticaret, Birleşmiş Milletler, NATO, İngilizcenin bütün dünyada Lingua Franca olarak kullanılışı yeteri kadar homojen, diğer adıyla küreselleşmiş bir dünya düzeninin tanıklarıdır. Silah sanayisi de bu küreselleşmenin çirkin, fakat karakteristik görüntüsüdür.

Çağdaş uygarlığı betimleyen olgular son iki yüzyılda Batı'da gelişti. Fakat bu uygarlığın sadece Batı'ya ait olduğu anlamına gelmiyor. Uygarlık bütün kültürlerin en incelmiş entelektüel katlarında insan aklının her iklimde ortak olarak ürettiği bir düşünceler ve duyarlıklar ürünüdür. Onu paylaşabilen bütün insanlara aittir. Müslüman toplumların bütün çağdaş yaşam araçlarını kullandıkları halde, sözde kültürel nedenlerle özgürlüğe sırt çevirmeleri akılsız bir sömürgeleşme pratiğidir. Gelişmiş ülkeler bu eğilimleri bilinçli olarak teşvik ediyor, hatta mezhep ve azınlık kavgalarını da kışkırtıyorlar. Çünkü, yaşamın fiziksel olarak zorlaştığı bir dünyada en ucuz global enerji kaynağı sömürülecek 1.5 milyar Müslümandır.

İslam dünyasında, fakir ve cahil kitleleri sömürme aracı olarak cahil kitlelerin inançları kullanılıyor. Kendi ülkelerinin fakir insanlarını sömürenler 'dini sömürü' ithamını 'din'e indirgeyerek 'geri kalmanın nedeni dindir' yalanına çeviriyorlar. Avrupa'nın, Amerika'nın zengin ve laik toplumlarında kiliseye, kişi ve kilise ilişkisine, kişisel inanca dokunulmadı. Politik sömürü aracı olarak kullanıldığı zaman din insanları ne daha bilge yapıyor, ne sefaletten kurtarıyor ne de daha mutlu ediyor. Çünkü mutlu olmak için önce karnın doyması ve özgürlük gerekiyor.

Bu yıl Fransa'da küçük bir kitap yayınlandı. Adı *Intraitable Beauté du Monde.* (Dünyanın hakkından gelinemez güzelliği, yazarlar

E Glissan, P. Chamoiseau) Kitabı Barack Obama'nın bir yarı-kara olarak ABD başkanı seçilmesini devrimsel bir tarihi olgu olarak kutlamak ve ABD'nin dünya ile ilişkilerini değiştirme gereğini dile getirmek için yazmışlar. Çünkü diyorlar, bu olgu yüzyılların söylentisidir. Ve uçsuz bucaksız okyanusların şarkısıdır.

Amerikan seçimlerindeki sosyal uyanışın dünyaya ve özellikle İslam ülkelerine yansıması dünyaya güleryüzlü bir gelecek vaat eder, dünyayı battığı kapitalist bataktan da, bir ölçüde, kurtarabilir. Bu aydınlanmaya yardım ederse Amerika kendi demokratik devrimini ilk yapan toplum olmaktan dünya demokratik devrimini yapan toplum basamağına yükselebilir. Hatta yaygın Amerikan karşıtı söylemden kurtulabilir.

Akıllı ve mutlu bir aile Amerika'nın başına geldiği için, ya da kimileri böyle düşündükleri için, Amerika'nın dış politikası ve kapitalist strüktürü bugünden yarına değişmez. Ne neoliberaller direnmekten, ne de sömürüyle sultanlar gibi yaşayan sınıflar konumlarından vazgeçerler. Fakat bir ABD Başkanı'nın eşitlikçi, duyarlı tutumu dünya milyarlarının algılayabileceği bir olgudur. Bir iksir değildir, ama muhteşem bir olasılıktır. Amerika savaş horozu ve dünya jandarması imgesi kapitalizm ve savaşla ele geçiremediği evrensel konumunu yeni ve insancıl bir imge ile değiştirebilir. Bunun Afrikalı-Amerikalı bir lider zamanında olması, sadece kendi tarihi içinde değil, etnik ve dini kavgalar ve sömürgecilik tarihi içinde yeni bir dünyanın müjdesi olabilir.

Dünyanın fakir insanları *'Clash of Civilization'*, kavga, çatışma, ölüm ve sömürü istemiyorlar. Kimse Amerika'ya demokrasi şampiyonu olarak bakmıyor. Amerika geri kalmış ülkelerin liderlerine de zorbalık örneği olmamalıdır.

Onun için Obama okyanusların şarkısını söylesin isteriz. Bir devrimci olmayabilir, ama çağrısı, pratikle de desteklenirse, dünya halklarını etkileyecektir. Bu çağrı bir barış formülüdür: 'Tek bir uygarlık, tek bir çağdaşlık ve sömürü ile savaş.' Ne zengin ülkeler fakir ülkeleri

sağacak ne de ülkeler içinde varlıklılar varlıksızları sağacak. Gerçekleşmesi zor ama, söylenmesi bile gönül açıcı. Kaldı ki bunun bir ideoloji olarak görülmesi de gerekmez.

İkinci Dünya Savaşı içinde, 1943'te Wendel Wilkie'nin *One World* (Tek Dünya) adlı kitabı yayınlanmıştı. Türkçeye de çevrilmişti. Milyonlarca satan bu kitap Çin'e kadar uzanan bir gezinin kitabıydı. Fakat 'Tek Bir Dünya' konusunu işliyordu. O zamanın insanları savaş ve ölümden o denli bezmişlerdi ki, altmış yıl önce, savaşa girmemiş bir ülkede yaşadığım halde ben de tek bir dünya hayaliyle heyecanlanmıştım. Barış toplumların ulaşabileceği en büyük mutluluk kaynağıdır. Türkiye, "Yurtta sulh, dünyada sulh," diyen bir ulusal lider sayesinde, Kurtuluş Savaşı'ndan sonra savaş görmedi. Fakat gericilik hastalığına yakalandı.

Dünya halkları silahlandırılmış devletler ve silahlı çetelerin baskısı altında bir ekonomik bunalım geçiriyor. İklimsel değişiklik, çölleşme, susuzluk, enerji bunalımı perspektifleri arasında politik yalanlarla aldatılıyor. Bir tarafta adam başına yıllık geliri 35-40.000 dolar olan toplumlar, öte yanda 1.000 dolar olan toplumlar uygar ya da insancıl bir geçmişin referansları değil. "Sömürüsüz tek bir dünya, tek bir uygarlık" (One world, one civilization, without exploitation) bir Amerikan başkanı için gururla taşınacak bir vizyondur.

"Böyle tek bir dünyada benim kimliğim ne olacak? Aidiyetim ne olacak?" diye soranlar çıkacaktır. Oysa farklılıklar dillerde, duyarlılıklarda, inançlarda sürüp gidiyor. Bundan sonra kimlik ortak yaşama getirilecek yaratıcı katkılarda olacak. Tarihte öğrenilecek ve övünülecek çok şey olabilir. Fakat bunların çoğunun geçersiz uydurmalara ve şovenizme dayandığını herkes biliyor. Geçmiş kavgaların ürettiği önyargılar da yok edilmeli. Geçenlerde *Spiegel* 'Dünya Lideri Obama' diye bir kapakla çıkmıştı. Oysa hiçbir toplum dünya lideri falan istemiyor. Fakat 'Sömürüsüz Tek bir Dünya' için çaba sarf etmek, küreselleşmiş sömürü dünyası için çığırtkanlıktan bin kat daha onurlu ve insancıldır.

Kırsal Kültür Toplumuna Bir Demokrasi

Herbert Marcuse (1878-1979), Alman asıllı Marksist bir filozof ve sosyal bilimcidir. 1934'te Almanya'dan Amerika'ya geldi. Columbia, Brandeis, San Diago üniversitelerinde hocalık yaptı. Ona dünya radikalleri arasında ün kazandıran, 1964'te yayınladığı *One Dimensional Man* (Tek Boyutlu İnsan) adlı kitabıdır. Frankfurt Okulu temsilcilerinden biri olan Marcuse Hegel, Marx ve Freud üzerine araştırmalarında baskıcı olmayan bir topluma ilişkin veriler üzerinde çalışmış, özellikle 1964'te yayınladığı *Tek Boyutlu İnsan* yapıtıyla 'yeni solun babası' unvanını kazanmıştı. Marcuse devrimin, bir şekilde, sanayi işçilerinden değil, öğrencilerden, aydınlardan ve azınlıklardan kaynaklanacağı fikrindeydi. Böyle bir konumda 'Marcuse' gibi bir devrimci kimlikli insan Amerika'da nasıl yaşadı ya da yaşatıldı? Komünist avına çıkılan Amerika'da nasıl oldu da bütün devrimci radikallerin babası sayıldı? Bu sorunun yanıtı, politik çalkantı dönemlerinde, ciddi idari baskılara karşın, toplum bilincine yerleşmiş özgür düşünce kavramının, birçok düşünsel ve semantik deformasyonlardan daha derinde, toplum bilincine yerleşmiş olmasıdır. Amerika ve Avrupa'da toplum bilincine yerleşmiş 'özgürlük' *(liberté, freedom, freiheit, libertá)* kavramı, Batı kültürünün canlılığını yitirmeyen önemli bir bileşenidir. Demokrasi kavramının komediye dönüşmesi, kişisel özgürlük boyutunun yokluğundan kaynaklanıyor. Türkiye'deki entelektüel sahtecilik de bu kavramın toplum bilincine yerleşmemiş olmasından kaynaklanıyor. Nâzım Hikmet'i vatandaşlıktan çıkarıp 2008'e kadar kabul etmedik. Buna da şükür.

Marcuse özgürlük, barış, mutluluk gibi kavramların soyut kav-

ramlar değil, tarihi gelişmelerin saptadığı, insan doğasında var olan eğilimler olduğuna inanıyordu. Devrim ancak insanlara özgürlük, barış ve mutluluk getirirse devrim sayılabilirdi. Böyle bir perspektifte Sovyet komünizminin, faşizmin akıbeti anlaşılabilir. Aslında her iki rejim de çağdaşlaşma, sanayileşme ve egemenlik arasındaki ilişkileri anlayanların elindeydi. Ne var ki özgürlük, barış ve mutluluk getirmediler. Türkiye'de iktidarların özgürlük anlayışları faşist diktatörlere giderek yaklaşıyor.

Güçlü sanayileşmenin özgürlük, barış ve insanlara mutluluk getirmediği II. Dünya Savaşı'nda çok iyi anlaşıldığı gibi, bugüne kadar Marcuse gibi aydınlara kucağını açmış ve sanayi gelişiminin en uç noktasına erişmiş ABD için de geçerlidir. ABD'nin II. Dünya Savaşı sonundaki serüvenleri özellikle Vietnam ve şimdi Irak müdahaleleri üzerindeki eleştiriler, dünyaya özgürlük, barış ve mutluluk getirmenin sanayi ve zenginlik ile gerçekleşmediğini artık kanıtlanmıştır.

Marcuse'ye göre özgürlük, barış ve mutluluk isteği insan doğasında potansiyel olan özelliklerdir. Sanayileşme ve zenginlik özgür, barışçı ve mutlu olmak için yeterli değildir. Sanayi Devrimi ile özgürlük arasında neden-sonuç ilişkisi yoktur. Bugün Türkiye'deki sayısız endişe özgürlük düşüncesine, barışa sırtını çevirmiş, bilgiyi dışlamış, bilgeliğe hiç yaklaşamamış, paraya tapan bir iktidarın varlığında temellenmektedir.

Sanayi devrine, düşünceye vurulan zincirin kırılması ve bilimsel düşüncenin egemen olmasıyla ulaşılmıştır. Özgürlüğün tarihi ile özgün düşüncenin tarihi birbiriyle iç içedir. Çünkü özgürlük temelde düşünce özgürlüğüdür. Bilimsel düşünceyi, bilimi ve bunların sağladığı teknolojiyi, insanları doğaya egemen kılan, ona esir olmaktan kurtaran dünya yorumunun etkilerini sadece düşünce özgürlüğüne borçluyuz.

Batı'nın dünyaya egemen olması döneminde düşünce özgürlüğünün ne Çin'de, ne Hint'te ne de İslamda gerçekleştiğini hatır-

lamak gerekir. Oysa Marcuse'yi Amerika'da konuşturmak, Bush'u eleştirmek, bir yarı zenciyi Demokrat Parti başkanı yapmak, Amerikan kapitalizmini yerin dibine batıran kitapları yazmak, Amerikan toplumunun bir şekilde hâlâ üretebildiği ve tahammül ettiği kültürel davranışlardır. Toplum bilincinin derinliklerine inmiş özgürlük düşüncesi budur.

Bir yarı Afrikalıya cumhurbaşkanlığı unvanını layık görmek, beyaz Amerikan bağnazlığını hatırlarsak, çok köktenci bir özgürlük ifadesidir. Avrupa'nın düşünürleri, diktatörlere olduğu kadar, azılı kapitalistlerin ve kilisenin iktidarına da karşı çıkabiliyorlar. Yine de politik tartışma demokrasinin ve kapitalist düşüncenin yönlendirdiği teknolojinin, demokratik temellere oturtulmakta zorlanmasından kaynaklanıyor. Bu tartışmanın yapılması olanağı olmayan ülkelerde demokrasiden söz etmek sadece bir alaydır. Dine söz söylenemeyen fakat Atatürk'e küfredilen bir ülkede neyin baskısı olduğunu açıklamak gereksizdir.

Çin sanayileşmeyi hâlâ bir baskı rejimiyle gerçekleştiriyor. Gerçi bu Maoist Çin değil, komünizmi milliyetçi bir amaca doğrultmuş bir kalkınma programıdır. Yine de Çin her şeyi ile Japonya'nın, Güney Kore'nin yaptığı gibi, Batı kültürü ile (bilim, sanat ve spor) bütünleşmek için örgütleniyor. Hatta bugünlerde moda olan Konfüçyanizm bile bu evrenselleşmeye, başka bir deyişle yatay ve düşey, yani çağdaş evrensele ve tarihe açılımı başka bir deyişle özgür düşüncenin sınırlarını genişletebiliyor.

Türkiye'de 1950'den bu yana iktidarda olan kırsal kültür hükümetleri, 57 yılda özgürlük fikrinin, yani düşünsel zincirlerden kurtulma fikrinin, sanayileşme ve çağdaşlaşmanın kilidi olduğunu öğrenememişlerdir. Ortaçağdan bu yana devam eden bu fikir yoksulluğu sade Türkiye'nin değil, İslam dünyasının hastalığıdır. Atatürk'ten sonra yoğunlaşan komünist, ırkçı kavgalar, 50'den sonra başlayıp bugüne gelen din ağırlıklı politik propaganda, Sünni egemenliğinin nüfusun ¼'ünü dışlayan siyaseti, Kürt ayrımcılığı ve bütün bunla-

rın arkasında Amerika-Arap ağırlıklı İslamcılık akımların hiçbiri özgürlük fikrinin arkasında duracak nitelikte dünya görüşleri değillerdir. Cumhuriyet sadece 16 yıl (1923-1939) ve Osmanlı'nın bıraktığı sefalet ve yokluk ortamında özgürleşmeye ve çağdaşlaşmaya çalıştı. Sonra yedi yıl Dünya Savaşı, sonra da ABD egemenliği çağını (Amerika yılı sayılan 21. yüzyıl) yaşadık. 1980'den bu yana da eğer bir ad takmak gerekirse takunya üzerine smokin giyen iktidarlarımız oldu. Giderek 'tüketici modalaşması' diyebileceğimiz bir, sahte çağdaşlaşmanın kurbanı olduk. Bunu çarpık yorumlarla gözden saklamak isteyenler var. Avrupa ve Amerika'nın neden ılımlı Müslüman Türkiye istediğini Türk halkına anlatmak gerekir. Temelde Türkiye'nin sorunu, Marcuse'nin belirttiği, insanlığın da tam çözemediği sorun: Özgürlük, barış ve mutluluk kavramlarının toplumsal içeriği. Bu önce düşünce özgürlüğünden geçiyor. Şimdiye kadar dünyanın hiçbir ülkesinde ve tarihin hiçbir dönümünde bir din ortamında gerçekleşmiş düşünce ve söz özgürlüğü, dolayısıyla demokrasi söz konusu olmamıştır. Türkiye'de özgür düşünce havarisi olduğunu söyleyenlerin en büyük yalanı ve onu örten safsata burada yoğunlaşmıştır.

Amerika ve Avrupa'daki özgür düşünce Müslümanlara fazla görülüyor. Gençler arasında 1960 devriminden sonra şekillenen görece özgür, ama Marksist katılaşmayı da içeren toplumsal düşünce örgütlenmesi, toplumda yeteri kadar taraftar bulamadan 1972'de sonlandı. O günden sonra çok sayının egemenliğinden, az okumuşlar daha doğrusu çağdaş dünyayı okuyamamışlar iktidarında dini söylemden başka bir düşünce söz konusu değil. Özgürlük düşüncesi topluma inmedi. İslam dininin ortaçağdan öteye ne özgürlük ne de özgür düşünceye herhangi bir hak tanımadığını öğrenmek için Osmanlı tarihini okumak yeterlidir. Türkiye sadece Kurtuluş Savaşı ve onu izleyen 15 yılda özgürlük söylemi ve onunu uygulamalarıyla karşılaştı. Ne kadar ters yorumlanırsa yorumlansın, ne kadar yetersiz-uygulanmış olursa olsun, İslam tarihinin en büyük reform dönemi o on beş yıldır. Yarım yüzyıldan fazla iktidar olanlar 'köylü efendimiz' slo-

ganının dezenfekte olmamış, kaba fakat direkt ürünleridir. Dünyanın hiçbir ülkesinde rahipler, papazlar ve imamlar özgür düşünce temsilcileri olmadılar. Papa hangi özgürlüğü savunuyor? Eğer Atatürk devrimi dinsiz ve baskıcı olsaydı, ne diyanet işleri, ne imam hatip okulları olurdu. Çağdaş din partileri, tarikatlar, dışarıdan üflenerek şişirilmiş 'Ilımlı İslam' balonlarıdır. Cahillere demokrasi nane şekeri gibi sunulabilir. Her gün üniversiteye, yargıya, gazeteye saldıran ve dini bir politikadan demokrasi çıkacağını söyleyen bir düşüncenin özgür düşünce kavramını ve sadece ona bağlı özgürlük, demokrasi, barış ve mutluluk olanaklarını değil uygulaması, anlaması bile söz konusu değildir. Bunu her gün dinleyerek öğreniyoruz.

Sömürgeye Yol Açan Sahte Demokrasi

Demokrasi kavramını yaratan ve pratiğini yapan Avrupa bir yandan özgürlük savaşı verirken bir taraftan da kavramın içeriğini değiştirmeye başlamıştı. Bu bağlamda Napolyon gibi bir tanığımız var. Sonunda Avrupalı emperyalistler, sömürgeciler, halk demokrasileri, din sömürücüleri de demokrat olduklarını iddia edince demokrasi kavramı özgürlük düşmanları için bir maskeye dönüştü. Bush'un Irak'a demokratik seferi bu maskeyi düşüren büyük bir tarihi fiyasko idi. Gerçi demokrasiye benzer bir düzen Avrupa'da var. Fakat bu sadece kendileri için geçerli. Türkiye, Irak, Suudi Arabistan ya da Afrika için başka kategoriler var. Doğrusu istenirse gelişmiş ülkeler emperyalist düşüncelerini de saklamıyorlar.

George Orwell 1945'te yayınlanan *Animal Farm* (Hayvan Çiftliği) adlı yapıtında bir fable şeklinde yazdığı hicivde bütün devrimlerle alay eder. O hikâyede Orwell'in ünlü bir deyişi vardır: *'Bütün hayvanlar eşittir, fakat bazı hayvanlar diğerlerinden daha eşittir.'* Bunu devrimler ve devrimciler için söylemiştir. Aslında demokrasiler için de geçerlidir. Bütün Türkler eşittir, asker kaçakları, holding sahipleri, dokunulmazlığı olan milletvekilleri daha eşittir. Trafikte yollarda sürünenler eşittir. Fakat resmi arabalarda, kendilerine yol açılan devletliler daha eşittir. Bütün partililer eşittir, AKP'liler daha eşittir. Bütün hırsızlar eşittir, partili hırsızlar daha eşittir. Gerçi Türkiye'nin sorunu zaten hiçbir zaman var olmayan eşitlik değildir. Türkiye'de dünyanın her yerinde olan bu eşitsizlik sahneleri ötesinde bir sanal ve yalan dünyası var. Bu da ithaldir. Bütün diktatörlük rejimleri ve dünya jandarması Amerika akıl almaz karmaşada beyin yıkama, ik-

na etme, suçlu icat etme yöntemleri geliştirmişlerdir. Gazeteler, televizyonlar ve reklamlar toplumsal ve tarihi gerçekleri saptırır, sulandırırlar. Bu beyin yıkama koşullarında, cahil, soru sormayan, sosyal tepkinin çok sınırlı olduğu toplumlarda fazla-eşitlerin, eşitler üzerindeki, çok kez yasadışı zorbalıklarına olanak sağlayan eski kulluk mekanizması hortlamaktadır.

Türkiye'de yaşamın bütün alanlarında bu sahnelerin iki boyutu var: Bunlardan birisi daha-eşit olanların bağırıp çağırmasıdır. Diğeri de eşit olanların 'sürü içgüdüsü içinde' kulluk gösterisidir. Bu fenomenal bir olgudur. Son zamanlarda politikacıların dehşetengiz hiddetlerine tanık oluyoruz. Sinmiş ve korkusunu alkışa çevirmiş topluluklara dayak atar gibi konuşanlar karşısında dinleyenlerin şiddeti nasıl algıladıklarını anlamak güçtür.

Türkiye birbiriyle uyuşmayan olaylarla dolu bir yamalı bohçaya benziyor. Ortaçağ ile modern aynı kapta pişiyor. Geçenlerde Assos'un bir köyünde bir tavuk kümesine bir kaz koydular. Kaz horoz dahil bütün kümes halkını susta durdurdu, tüylerini yoldu, hepsini korkutup sindirdi. Tavuklar yumurtadan kesildiler. Böyle gerçek hikâyeler insan toplumları için de aydınlatıcı oluyor.

Bizim iktidarlar uzun yıllardır Lao Tzu'nun bundan 2500 yıl önce söylediği ünlü bir sloganın yarısını uyguluyorlar. Lao Tzu "İyi hükümdarlar halkın midesini doldurur, aklını boşaltırlar" diyordu. Bizimkiler karın doyurmadan aklı boşaltmak yöntemini keşfettiler. Gazete ve televizyon kafayı boşaltma yöntemini uyguluyor. İktidarlar koca toplumun sefaletini ramazan çadırı ve sadaka ile karşılanacağını düşünenler yeni bir İslami ekonomik doktrin keşfetmiş olabilirler.

Güncel kültürü içi boş bir ortaoyununa dönüştürdüler. Televizyon kanallarının her günkü programlarını izleyenler ne görüyorlar? Gülücük ve boş söz dolu televizyon dizileri. Şehit anaları ve yakınlarını çığlıkları, hıçkırıkları ve beddualarıyla dolu cenaze törenleri, tehdit ve ağır sözler dolu hiddetli politikacı söylemleri, daha çok idareci

ve oyuncu transferinden söz eden sözde spor yayınları. Birinci sayfaları duvar ilanlarına benzeyen gazetelerde ise hırsızlık, cinayet, yangın, pahalılık, ekonomik bunalım ve yolsuzluk haberi okuyorlar. Bütün istatistikler üzerinde oynanmış, bütün sözler yalan ya da içeriksiz, bütün yüzler sanal, bütün gülücükler maske. Eğitim söylemi din teması üzerine. Kurumların işgali devletin eğitim politikasının temelini oluşturuyor. Aydının tek sorunu var: 'Ne olacak halimiz?'

Bu demokratik kırsal kültür idaresinin Türkiye'yi az sürede getirdiği durumdur. Herkes birbirine homurdanıyor. Bu tavır insan cinsinin geçmişine bir referans olmalı. Gerçi bundan dolayı toplum yemekten içmekten kesilmiyor. Yaşam en büyük felaketlerde de acısı tatlısı ile sürüp gidiyor. Kadere inanan Tanrı kulu, kulluğunu esasta daha-fazla-eşit olanlara yaptığının farkına varmadan yaşıyor. Olan bitenin farkında olanlar kendi seralarında yüksek dereceli bir bitkisel yaşam sürdürüyorlar. Ve cılız eleştirilerini birbirlerine saklıyorlar.

George Orwell'in *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört* (1949) adlı ünlü bir romanı daha vardı. Totaliter toplumun yakın bir gelecekte alacağı şekil ve insanların diktatörlere kulluğu üzerine ilginç bir 'satire'di. 21. yüzyıl da Bush, Putin, Sarkozy, komünist Çin'in kapitalist patronları gibi politikacılar sahne aldılar. Dünyanın her yerinde iktidarın istediği yalanları üreten politik mekanizmalar icat edildi. İslam ülkelerinin patronları da bunları öğrendiler. Üniversiteleri bile fethettiler. Kuşkusuz Türkiye'nin okumuşları politik söylemin üslubuna ve içeriğine bakarak kentlileşememiş köylü politikacıların yarım gerçeklerini anlamaya ve değerlendirmeye çalışmak zorundalar. Sorumluluk duyanların bu gürültü ve safsatadan bir anlam çıkarmak için özel semantik kılavuzlara gereksinimi olacak.

Avrupa ve Amerika'nın utanç verici politikaları demokrasi sözcüğünü kalp paraya çevirdi. Bu propaganda ortamında Orwell'in modeli çağdaş dünyayı, özellikle azgelişmiş ülkeleri zorluyor. Sadece bizim gibi akıntıya kapılmış giden, fakir, az okumuş, erkek ve baba baskısı, kadın kulluğu ile yetişmiş kent parametreli köylü türevi toplumlar

değil, daha güçlü olduğunu sandığımız toplumlar da neredeyse işi 'Big brother watching'e kadar getirecekler. Bu sadece ulusal faşizm değil uluslararası köleliğin de koşullarını hazırlıyor. Bütün bu eşitsizlikler, şiddet gösterileri, paraya tapan dünyaya sürekli tanık olmak insanın uygarlık inancını yok ediyor ve insanın hayvan cinslerinin en gaddarı olmakla kalmayıp en aptalı olduğunu da düşündürüyor. Gerçi dünyanın yakın gelecekteki enerji ve nüfus buhranları olasılıkla hiçbir ideolojiye ve diktatörlere şans tanımayacak kadar zorlayıcı olabilir. Hani neredeyse kurtuluşu felaketlere bağlayacak kadar daraldığımız zamanlar oluyor. Aslında bunları tahmin etmek için 20. yüzyıl tarihinin cemaziyülevveline ve son on yılda demokrasi adına yapılan uluslararası rezaletlere bakmak ve eli kulağında enerji kıtlığını ve sera gazı etkilerini anımsamak yetişir. Yine de bu vurdumduymazlar dünyasında, elle tutulacak kadar yakın gelecekte, geri kalmış toplumların daha çok bunalacakları gerçeği değişmiyor. Hiçbir ortaçağ ideolojisinin sömürge toplumundan başka bir şey yaratması söz konusu değil. Kaldı ki bilim ve teknoloji üretmedikçe toplum ideolojisinin doğası da kölelik perspektifini değiştirmiyor. Türkiye, AKP ortaçağ propagandası yaptığı için değil, çağdaş bilim ve teknolojiyi üretemediği, halk safsata ile aldatıldığı için kırılgandır. İnsan, politikacıların ortaçağ hayallerinin bilim ve teknolojiyi üretme şansı olmadığı için eleştirildiğini anlamayacak kadar cahil olduklarını düşünmek istemiyor. İslamın sorunu namaz, oruç, Kuran, cami sorunu değildir. Bizim yumuşak karnımız cehaletimizdir. Avrupa dillerinde *'emancipation'* sözcüğü önemli bir kavramdır. Latince 'esirin serbest bırakılması' anlamına gelen *'emancipat'* sözcüğünden gelir. 17. yüzyıldan sonra baskıdan, boyunduruktan, toplumsal ve kültürel kısıtlamalardan kurtulmak anlamına kullanılmıştır. Türkiye'de ortaçağ baskısı cehalet kapısıdır. 1950'den bu yana köylüleşen iktidarlar bu kapıyı zorluyorlar. Oysa örnek yanımızda. Demokrat olsun olmasın, bilimin ve bilim insanının özgürlüğü çağdaş teknolojiyi üretmek için gerekli. Tarikat yurdundan geçmiyor. Bütün dünyada insanları eğitmenin temel

sorunu kitlelere eğitimi eşit olarak götürmek ve düşünce özgürlüğüne sahip insan yetiştirmektir. Eğitim politikasının temeli, en az bir yüzyıldan bu yana aynı ilkeler üzerine kuruludur. Yakın geleceğin evrensel sıkıntıları hiçbir toplumu esirgemeyecek. Ve susuz, yakıtsız, aç kalan insanların, ne kadar dinci yurt yapılsa ve ne kadar zekât dağıtılsa da hiçbir ideolojisi olmayacak. Bugünden bu geleceğin farkında olan toplumlar olamayanları köle olarak kullanacaklar. Her toplum kendi ayağından asılacak. Ve karşıtları ne söylerlerse söylesinler 'her toplum' henüz 'her ulusal devlet' anlamına geliyor. Yani yüzyıl ortasının açlığı, susuzluğu ve enerji sıkıntısı Türkiye Cumhuriyeti'ne fatura edilecek. İslam toplumlarının artık farkına varmaları gereken bir gerçek var: Yalancı demokrasi söylemi eşitsizliği ve özgürlüğü tehdit ettiği zaman, toplum bir intihar komandosu psikolojisi içine düşüyor.

Evet, geleceğe umutsuz olarak bakmak insana yaraşmıyor. Tarih okuyanlar insanlığın her zaman bu hastalıklarla yaşadığını biliyorlar. Tarihin bilge öğreticiliği geçmiş örnekleri hatırlatmasından kaynaklanıyor. Bugün bütün olumsuzluklara karşın her zamandan daha çok biliyoruz, öğreniyoruz. İnsanlar ortalama daha çok yaşıyorlar. Kalbin 64 kesitini bir dakikada gören aletler icat edildi. Doymayan milyarlar var amma, insanlar her zamankinden daha çok doyuyor. Belki her zaman var olan kötülükleri daha çabuk işitiyoruz. Çünkü dünya medyası kötü haber satarak yaşıyor. Yine de musiki ile neşenin ve mutluluğun en üst basamaklarına ulaşabilen bir insan ruhu var. Umut ve mutluluk arayan insan, Schopenhauer'in sözünü ettiği yaşama iradesini yitirmemiş insandır. Belki istese de yitiremez. Beethoven'in 9. senfonisini yazmasından 184 yıl sonra bugünkü sözde gelişmiş dünyanın içinde bulunduğu durum sömürge dönemi psikolojisinin kalıntısı bir sapıklıktır. Avrupa uygarlığının bir 'aberration'udur. Belki enerji kıtlığı ve global iklim değişiklikleri insanları başka türlü düşünmeye sevk eder. Bir hayal gibi görünüyor ama, beslemeye değer.

Toplumsal Davranışlar
Toplumsal Şizofreninin Türleri

Çağdaş dünyanın çok katlı iletişim kurgusu içinde bizim toplum, değişik düzeylerde, şizofrenik yapılar sergiliyor. Kuşkusuz bu sadece bize özgü bir durum değil. Türk toplumunun çağdaş dünyanın tahrik eden imgeleriyle karşılaşmasının harekete geçirdiği bir dinamizm var. Görsel dürtü ile başlayıp, bilgi düzeyi ile orantılı olarak gelişen çağdaş dünya vizyonu gelenekle karşıtlaşıyor. Şimdiye kadar üç beş simgeyle yaşamış, 1000 sözcükle konuşan insanlar televizyonda seyrettikleri ya da çevrelerindeki gökdelenli peyzajlar, büyük satış merkezleri, otomobiller, kredi kartları, yarışlar, spor karşılaşmaları, reklamlar, filmler, turizm programları ve her şeye egemen bir feminist vizyonun kışkırttığı iç gıcıklayıcı sahnelerdeki modern bir fetişler ordusu aracılığı ile sanal orgazm yaşıyor olmalılar.

Türk toplumu bu dünya imajı ile uyarılıyor. Bilgiyle pek buluşamayan bu renkli dünya ve onu tüketmeye teşvik eden tatlı sözler toplumun beynine kazınıyor. İnsanlar bu görüntülerin arkasındaki uzun tarihi gelişmeyi bilmiyorlar. Fakat toplumun çağdaş araçlara nasıl bağımlı hale geldiğini, neredeyse evlerine sokacakları arabalarında, kulağa yapışıp kalmış cep telefonunda izliyoruz. Televizyonla beyni yıkanmanın simgesi, okuma yazma bilmeyen köylü kadından üniversite profesörlerine kadar herkesin birbirine 'bye bye' demesidir. İmgelerle birlikte aptal bir çeviri dili de toplum kültürünü istila ediyor.

Fakat bu yeni tüketim dünyasının imgelerine ve sözlüğüne paralel bir başka söylem ve imge var: Halkın ana babadan, imam ve va-

izlerden dinlediği dinsel söylem ve ona ilişkin imgeler. Ve kimse televizyonda çıplak model, bilgisayarda porno seyreden gençlerin bu farklı iki söylemi ve imgeyi nasıl buluşturduğunu bilmiyor ya da merak etmiyor. Yeni dünyanın imgesi çevremizi sarıyor. Türkiye'de sahip olamadığı, fakat arzuladığı şeyler için tüketim hayalleri kuran yarı köylü milyonlar sanal bir gelecekle avutuluyor ve aldatılıyor.

Bu apolitik bir dinamizm yaşamın sıcaklığına yakındır. Hatta buna bir çağdaşlaşma aşaması olarak da bakılabilir. Hacı ve hoca ne söylerlerse söylesin, otomobile, uçağa, telefona, televizyona, radyoya, reklama, turizme, sinemaya, musikiye karşı dünyada karşı çıkacak bir geleneksel güç yok. Kaldı ki bunların temsil ettiği dünya karşı çıkacak güçleri köle olarak gören gelişmiş sanayi dünyasıdır. Yan yana yaşayan ve maddi çevre ile desteklenen bu iki söylem İslam ve Türk dünyasındaki toplumsal şizofreninin temelidir.

Günlük yaşamda ise sorun sadece kadınla ilgilidir. Müslüman erkeğin ya da toplumun kullanmak istemediği hiçbir çağdaş araç yok. Dünya ile iletişimin tehdit ettiği tek şey kadının konumudur. Ne var ki ekrandan seyredilen dünyada Amerika'da, Fransa'da, İngiltere'de, Almanya'da, Japonya'da, Rusya'da şeriat yok. Ayrıca yurtdışında oturup Türkiye'ye gelmek istemeyen milyonlarca Müslüman Türk şeriat olmayan ülkelerde yaşıyor. Oralarda Müslümanlığın içeriği sadece rituel'de donup kalmış. O toplumlarla bütünleşemeyenler gettolarda yaşıyor.

İslam dünyasında garip şeyler oluyor. Sözde şeriatla yaşanan Dubai'de, Katar'da, Kuveyt'te uluslararası tenis turnuvaları yapılıyor. Bu ülkelerin kadınları sokağa çarşafsız çıkamıyorlar. Fakat Arap erkekler tenis dünyasının çıplak tenisçilerini seyrediyorlar. Türkiye daha da garip. AKP'nin kadın bakanları var, yüz binlerce öğretmenimiz, askerimiz, polisimiz, milyonlarca öğrencimiz var. Şeriata uygun yaşamıyorlar. Fakat İslam Türkiye'de zayıflamıyor. Yaşam ise ithal edilen eşya ve düşünce ile dolu. Hiçbirini kendimizin üretmediği teknolojiyi obur gibi kullanıyoruz. O teknolojiyi yaratan dünyayı sadece

televizyonda değil, kendi yaşamımızda da yaşıyoruz. Eylem ve ters söylem toplumsal bir şizofrenidir. Bu şizofreninin bir Batılı versiyonu geçenlerde *Le Monde Diplomatique*'te vardı: 18. yüzyılda Amerika'ya giden bir Fransız yelkenlisi ambarlarında, Yeni Dünya'ya, zincirli Afrikalı köleler taşıyor. Güvertede ise Perulu bir prenses için Voltaire'in yazdığı bir piyes oynanmaktadır. Konusu Amerikalıların İngiliz sömürgeciliğine karşı başkaldırması. Bu olay bugünün Batılısını da karakterize eder.

Türkiye'deki demokrasi söylemi o tür bir şizofrenidir. Demokrasi söylemi ve uygulaması Türkiye'de açık bir komediye dönüşmüştür. Belediye meclislerinde her 1000 nüfusa bir erkek üye, her 350.000 nüfusa bir kadın üye vardır.

Batı kapitalizminin en usta ve etkili borazanlarından biri olan *Economist* son seçimler sırasında Türk halkına şöyle bir mesaj iletmişti: "Ya demokrasi, ya laiklik". Dünyada, İslam dünyasından başka, laik olmayan ülke yok. Bu dergi bu mesajı ne Amerika'da, ne Avrupa'da ne de İngiltere'de, alay konusu olmadan, yazabilir. Din söylemini politikasına temel alan bir dünya ülkesi sadece İslam dünyasında var. Kadının başını örtüp, evine dönmesini öngören bir Batı ülkesi de yok. Kaldı ki bunun ekonomik olasılığı da yok. Bu ABD ve AB'nin sponsorluk yaptığı bir sömürgeleştirme programının sloganıdır. Ne yazık ki böyle bir söylemin savunucusu aydınlarımız da var. Bu sadece bir toplumsal şizofreni değildir . Fakat Batı'nın Türkiye'yi sömürge olarak kullanma isteminin kanıtıdır. Bu parçalanmış dünya görüşü Türkiye'deki politik yaşamın simgesidir. Halk bu mekanizmanın pasif bir aracıdır. Bu ikinci şizofreninin dinamiği kalabalık insan gruplarının birkaç yılda bir iki kez bir araya toplanmasıdır. Bu politik kutu kutu oyununun evrensel, pırıltılı, gürültülü, seksapelli dünya dinamizmi ile ilgisi yoktur. Partiler o birinci dünyayı reklam olarak kullanırlar. Çünkü halkın bu ikilemin ayırdına varacağına inanmazlar. Dünya bizi nasıl hor görüyorsa, politikacılarımız da kendi halklarını öyle hor görüyorlar.

Sayın okuyucular, bu analizlere keskin doğrular olarak bakmak kuşkusuz doğru değildir. Bazen vatandaşların %50'si seçimlere katılmıyor. Seçimi o kadar sıradan bir menfaat manipülasyonuna döndürmüşüz ki, kimse Büyük Millet Meclisi'ndeki sözde temsilcileri, bakanlar da dahil, tanımıyor. Pazarda domatesle patatesi daha dikkatle seçiyoruz. Seçimi ise, maalesef, bir sabah gezintisine indirgedik.

Üçüncü şizofreni Batılı görünen bir aydın grubunun, Cumhuriyet tarihi ile kavgalarının söyleminde sergileniyor. Bu ciddi bir kültür sorunudur. Ya da bir üçüncü dünya aydını semptomudur. Başka bir açıdan Batı'nın sistematik olarak yönlendirdiği yeni sömürgeciliğin tuzağına düşmüş 'mandacı' söylemi olduğu da savlanabilir. Bu aydın şizofrenisi çok havalıdır. Eagleton ya da Wallerstein ya da Marx'ın Batı karşıtı jargonunu kullanır. Bu kulüpsel söylemin entelektüel seviyesi de yüksektir. Fakat ilginç bir ortak özellikleri var bu aydınların: Sevr ile sonlanan bir imparatorluk tarihinin acısını, İstanbul'un ve Anadolu'nun işgalinin Türk toplumunda yarattığı *trauma*'yı hissetmiyorlar. Bu grup üyelerinin kendi tarihlerini bir başkası olarak seyredebilen yabancılaşma süreci ve ona tekabül eden soyut söylemleri yakın entelektüel tarihimizin önde gelen araştırma alanlarından biri olacaktır.

Çağdaş Yaşamda Spor

Spor motivasyonu toplumda olursa onu idare edenlere de geçer. Türkiye'de kışın kardan yolu kesilen çok köy ve kasaba var. Ama ünlü bir kayakçı yok. Dağlık bölge çok. Ama dağcılık daha çok turistik nitelikte. Ülkenin üç tarafı deniz. Büyük göllerimiz var. Ama rüzgârlı koylarda yelkenliler dolaşmıyor. Deniz sporlarında ün kazanmış sporcularımız yok. Tatil sitelerinde halk kıyıda çakıl taşlarıyla oynuyor ve güneşleniyor. Pijama ile (ya da haşema) denizi hamam gibi kullananlar da var. Türkiye'de deniz Anadolu halkı için hapishane parmaklığı gibi.

Bilimde, teknolojide kent yaşamında ileri gitmiş bir toplumun spor yaşamının geri olduğunu işittiniz mi? Bunun tersi, sporda geri kalmış bir toplumun her alanda geri kalmışlığı olasılığıdır. Olimpiyatlardaki Türkiye ile uluslararası bilim ve teknolojideki Türkiye aynı düzeydedir. Güney Kore Türkiye'den sanayide ne kadar öndeyse sporda da o kadar öndedir. Adam başına gelirde de o kadar öndedir. Kesin paralellikler kurmak kuşkusuz abartmak olur. Toplumsal yaşamın karmaşıklığı kesin kurallarla açıklanamaz (bu Auguste Comte'un pozitivizmine geri dönmek olurdu). Ne var ki olimpiyatlardaki başarı derecesi toplumun spor kültürü, felsefesi ve bu alanda örgütlenmesi ile uluslararası başarılar arasındaki ilişkileri bir röntgen filmi gibi açıkça gösteriyor. 75 milyonluk Türkiye için bu çok sınırlı başarılar Türk kültürünün tümel başarısızlıklarının spor aynasına yansımasıdır.

Toplumun spor yaşamı ile ilgili ortak gözlemler Türkiye'nin gelişmekte (ya da gelişememekte) olan toplum yapısı konusunda ay-

dınlatıcıdır. Elvan Abeylegesse'yi Etiyopya'dan transfer eden Türkiye olağanüstü bir fenomen olan Süreyya'yı yok etti. Geleneksel güreş sporu, bir altın madalya alsak bile, dünyadaki eski düzeyinin çok altında. Bu bağlamda ağırlık taşıyan bir kadın katılımı sorunu var. Tesettür kadının spor yaşamına katılımını zorluyor. Pekin'de Bahreynli bir kadın sporcu 200 metre finallerine sadece yüzü açık, tesettürlü olarak girdi. Tabii kazanamadı. Herkes gibi olsaydı kanımca kuşkusuz kazanacaktı. Bu bir olumsuz İslam reklamıydı. Ama diğerleri gibi giyinip derece alsaydı, iyi bir İslam gösterisi olurdu. Bu eziyet erkek egemen toplumun zorbalığıdır. Olimpiyatlara katılan atletlerin yarısı kadın. Türkiye'nin İslamcı iktidar politikaları ile olimpiyatlara katılması, ya dışlanması ile sonuçlanacaktır ya da başarıları sınırlı olacaktır. Müslümanlar bu ve benzer gözlemlerle, çağdaş toplumlardan dışlanmanın neye mal olacağını düşünmek zorundalar. Spor bağlamında çağdaşlık bütün evrensel spor etkinliklerine toplum olarak katılmak demektir. Kadınlarımız olimpiyatlara katılmayacaklarsa bu yarım bir katılım, başka bir deyişle, ikinci sınıf bir toplum demektir. Kaldı ki analarına spor yasak edilen oğullardan ne nitelikte sporcu yetişeceğini de çok bilgili uzmanlar düşünebilir.

Türkiye sporunu dünya sporu ile karşılaştırınca kendimizi ve halkı aldatmamak için bazı toplumsal sorunları anımsayalım: Top oyunları dışında toplumsal ilgi alanı sıralamasında sporun yeri önemsizdir. Öğretim ve toplumsal eğilimde halkın katıldığı bir spor örgütlenmesi, paralı küçük bir sınıf dışında, yoktur. Spor eğitimi toplumun ancak küçük bir bölümünün yaşamını etkilemektedir. Spor altyapısı devlet tarafından gerçekleştirilemiyor. Tabela kurumlara değil, sporu yaşam haline getirmiş idarecilere gereksinme var. Ne var ki toplum bu sorunların üstüne varacak kadar bilinçli değil.

Köşe dönmenin toplumun büyük çoğunluğunca neredeyse 'bilgelik' sayıldığı cahil pratiğinde, sürekli çalışma, disiplin, bilgi, irade ve fedakârlık isteyen bir spor ahlakına ulaşmak, zordur. Her başarılı sporcunun ahlaklı olduğu söylenemezse bile tutarlı, bilinçli ve

sürekli bir eğitim yapmak bile insanlar için önemli kalitelerdir. Zeki, çalışkan ve ahlaklı sporcu Atatürk'ün tanımıdır.

Olimpiyatlardaki cılız gösteri belki devleti utandıracak bir durum değildir. Türkiye'de spor alanına zoraki destek, gelişmemiş bir örgütlenme içinde, olimpiyatlara katılıp başarı kazanan bir iki atlet çıkarıyor. Türkiye'de demokrasi, parti, öğretim ve başka alanlar gibi spor da topal.

Bu topallığı sonuçlarda izliyoruz. Olimpiyat karşılaşmaları hatası olmayan kesin göstergeler. Toplumların spor motivasyonu çağdaşlık bilincine ulaşmışlık kanıtıdır. Bu bilinç toplumun bütün etkinlik alanlarında aynı düzeyde bir katılım isteğinin varlığını da haber vermektedir. Bu bilince ulaşıncaya kadar Türkiye her olimpiyata bir idareci ordusu ve ancak birkaç atletle katılacaktır. Adam kayırma, particilik ve şimdi de dincilik çağdaş olması gereken spor alanı örgütlenmesinde bilimselliği, uzmanlığı dışlamış, gerekli örgütlenmeyi de sağlayamamıştır. Bu güncel kültürümüzün kurumlaşamama tablosudur. Demokrasimiz, özgürlüklerimiz, üniversitelerimiz, bilimsellik ve çağdaşlığımız kadar sporumuz da var. Bütün bu kurumlaşmalar zinciri bileşik kaplar kuramına uygun olarak kafaları sudan çıkarmaya elvermiyor.

Türkiye'de kültürel kimliği folklora indirgemişiz. İmambayıldı, dolma, saz ve türkü, halkoyunu ve yozlaşmış dil. Bunlar halk folklorunun öğeleridir. Bunlar da yaşamımızın bileşenleridir. Fakat çağdaş kültür dünya toplumlarının etkinliklerine ve üretimine ortak olmaktır. Spor da onlardan biridir. Dünya ile ortak çağdaş kimlik otomobil sürücülüğü, cep telefonu, televizyon değildir. Bunları dünyada en ilkel toplumlar da kullanıyor.

Olimpiyatlarda izlediğimiz bir olgu var. Spor insanlığı birleştiren en büyük etkinlik. Gerçi sanat, bilim, düşünce, içerik olarak daha önemli olabilir. Fakat büyük kitlelere ulaşmak açısından spor birincil değerde. Eğer Türkiye'nin çağdaş dünya üyesi olma diye bir amacı varsa bunu gerçekleştirme potansiyeli eğitim, örgütlenme, üre-

tim ve çağdaş davranış alanlarında dünya ile başat olmayı gerektiriyor. Başarı seviyesi bütün bileşik etkinlik alanları için tümel bir ortalamadır. Bu ortalama Avrupa'da, Amerika'da bir Türk'ün başarısı, Elvan'ın dünya ikincisi olması, Dağıstan'dan iki yıl önce gelen bir güreşçinin şampiyonluğu türünden başarılarla belgelenmiyor.

Spor olimpiyatlara madalya kazandıran sporcu sunmak değildir. Sporu toplum yaşamının bir parçası yapmaktır. Olimpiyatlarda *"Daha iyi bir dünya için daha iyisini yapmak,"* diye bir slogan var. Bizim başarısızlığımız daha iyi bir dünyaya hazırlıklı olunmadığına bir işaret sayılabilir. Daha iyisini yapmak sporun uygarlık bileşeni olarak kabul edilmesini gerektiriyor. Olimpiyatlardaki yarışma uygar insan yaşamının gerçek gösterilerinden biridir. Sporcuların motivasyon ve büyük çaba ve disiplin isteyen hazırlıkları, insanların kavga etmeden, hatta bir dostluk ortamında yarışmaları, bütün bu etkinlikleri gerçekleştirilmesini sağlayan düzen, yaratılan ortamın estetik kalitesi, dünyanın bütün uluslarının bir araya gelmesi, insanların kendilerini yetiştiren ülkeye bağlılıklarını sergileyen sahneler, (bunlara bizim milliyet düşmanları çok sinirleniyor olmalı!) ve hepsinin üzerinde insan iradesinin kendi vücudunu nasıl terbiye ettiğini gösteren olağanüstü fiziksel performanslar sporun sanattan da öte, insanları kolayca birleştirdiğini kanıtlayan olgulardır. Spor toplum yaşamının bir bileşeni olunca bir çağdaş uygarlık göstergesi oluyor. Yarım okumuş kadını toplumsal yaşamdan dışlamaya uğraşanlar 21. yüzyılın uygarlık kervanına ancak deve sürücüsü olarak katılabileceklerdir.

Hadise Kimi Temsil Ediyor?

Türkiye'nin insanları Moskova'daki Eurovision yarışmasını seyrettiler. Bizim yetenekli kızlarımız bu karşılaşmada iyi bir gösteri sergilediler. Türkiye'nin uluslararası bir yarışmada, gazetelerin günlerce duyurduğu gibi, senaryo ve dans, kostüm ve müzikalite açısından olumlu şeyler üretebileceğini kanıtladılar.

Bu sanatçı genç kadınlarımız Türkiye'nin gerçek potansiyelidir. Köy kıyafetli, türbanlı kızlar da bir çayırda çıra ile yine uluslararası bir folklor gösterisinde başarılı olabilirlerdi. Burada bir gerçeği vurgulayalım. Türkiye çağdaşa kolayca katılan bir birikime sahip. Bunu geçenlerde gene okullu kızlar basketbol ve voleybolda da kanıtladılar. Uluslararası birçok virtüözümüz var: İdil Biret, Suna Kan, Fazıl Say, Pekinel'ler, Hüseyin Sermet vb.

Gösteri sırasında spiker dinleyicilere elektronik olarak oylarını hangi numaralara göndereceklerini ve Türkiye'nin ilk ona girmesi için çok oy alması gerektiğini anlatıyordu. Babasının okula göndermediği, abisinin bir delikanlı ile konuştuğu zaman bıçakladığı, %30'u okuma bilmeyen Türk kadını oylarını Hadise için nasıl gönderdi? İmzasını zor atan ama karısına dayak atan bıyıklı Eurovision seyircisinin de Hadise için oyu var. Onlar için ayrıca Hadise başka tür bir hadise. Oyunu nasıl gönderecek? Bu horoz dövüşü değil ki paranı elden veresin. Eurovizyon bir seyirlik mi, bir dram mı? İkisi de.

Geçenlerde Kâğıthane'nin Yemen kentlerine benzeyen, birbirlerinin üzerinden akan apartmanlı mahallelerinden geçtim. Oto, kamyon, açık baş, kapalı baş, dükkân üzerine cami, yazıhaneler, de-

polar bir kentsel kargaşa fenomeni. Apartmanların heyula gibi insanların üzerine geldiği karanlık, yolsuz, kaldırımsız vadiler. Onun yanında gazete ilanlarında bir başka sahne. Fulya vadisinde 'Terrace' daireler ilanı. 24 saat güvenlik, kapalı devre kameralı takip, kartlı tanıma (bunlar oturanları da izliyor kuşkusuz) akıllı ev sistemi, kapalı havuz, fitness center, kapalı otopark, vale parking. Bu cazibeye dayanamayıp %0.65 USD faizi ile 72-240 ay vade. Amerika İstanbul'un bütün vadilerine girmiş. 'Terrace' sözcüğü sıra evler için kullanılır, yüksek bir apartman bloku için değil. Beyin yıkamanın müteahhitçesi bu oluyor.

İTÜ senatosunun öğretimi neden İngilizceye çevirdiğini anlıyorsunuz. Mezunların bu dairelerde oturmak için İngilizce bilmelerinin gerekli olduğunu düşünüyor olmalılar. Kanımca Çinliler İngilizce öğrenmeden biz bunu yapmamalıyız. Yılda 16.000 patentle Amerika'nın iki katı patent alıyorlar. Çinli, İngilizceyi üniversite dili yapmadan araştırma ve geliştirmeye gereken önemi vererek dünya birincisi oluyor. Türkiye devleti ve üniversitesi ve basını ile Amerikalı ama araştırma geliştirmeye ayırdığı para dünya sıralamasında %0.02. Buradaki acıklı çelişkiyi göremeyen bir toplumun aydınları ve politikacılarının utanacakları bir şeyler var.

Bir Amerikalı ilkokul çocuğu kadar İngilizce sözlüğü olmayanlara bir yıl İngilizce öğretip, on dakika serbest İngilizce konuşamayan hocalarla İngilizce öğretimi gerçekleştirmek olanaksızdır. İnsan kendini aldatmış olur. Böyle bir öğretimin entelektüel düzeyinin Kâğıthane vadileri kadar derin ve karanlık olacağını düşünerek içimiz daralabilir. Hocaları kitap yazmayan, hatta çeviri bile yapmayan üniversitelerin üniversitede öğretecekleri İngilizce, değil bir öğretim aracı, düşünme aracı da olamaz. Bu bir büyük 'Hadise'dir. Bu okuma yazma bilmeyen, türbanlı kadınların Eurovision seyretmesi gibi bir olgudur. Toplum bu çelişkileri yaşayarak bunalıyor. Gazeteler, televizyonlar içi boş kahve safsatalarıyla toplumu geleceği karartan boş politik amaçlara yönlendiriyorlar. İnsanların yarın endişesini azalt-

mak için, enerji kıtlığı, susuzluk ve kuraklık, fakirlik, işsizlik ve kötü eğitimin istatistiklere dayalı bir tartışmasını bulmak bizim gazetelerde olası değil.

Türkiye'de horoz dövüşü yapan ve horoz dövüşü yansıtan bir politize olmuş medya var. Yetenekli tek tük yazarın gözlemleri de reklam yığınlarında boğuluyor. Satılmak istenenle satın alan arasında garip bir dengesizlik var. Bir kitap yazarının bir yıllık emeğine birkaç bin lira veren ve on yılda bir kitap okuyan insanlardan oluşan bu toplumda lüks konut, Mercedes ilanından geçilmiyor. Evet Hadise hangi toplumu temsil ediyor, bu ilanlar hangi toplumu yansıtıyor?

120.000 imam hatip öğrencisinin 65.000'i imamlık yapamayacak kızlardan oluşuyor. Bu Kâğıthane mahalleleri ile lüks konutlar arasındaki dengesizlik kadar, çağdaş eğitim ilkeleriyle çelişmektedir.

Dünyayı maddi kültür birleştiriyor. Araba, motor, uçak, bilgisayar, silah, telefon, madeni eşyalar, ilaç, kumaş üreten, inşaat yapan bütün dünya insanları dünyanın her tarafında hem aynı teknolojiyi kullanıyor, hem aynı şekilde davranıyorlar. Gençler blue jean giyince, rock müziği dinleyince, köyden gelen fakir çocuklar saçlarını kızılderili gibi havaya kaldırınca, Sumatralı ile Türk, Türk'le Amerikalı birbirlerine karışıyor. Türkiye'de kaç kişi şalvar giyiyor, kaç kişi blue jean?

Dünyada toplumları ayıran sadece iki şey var: Dil ve din. Bunlar insanların büyük bir bölümü için artık bir ayrıcalık nedeni de değil. Kendi ülkesinde işsiz kaldığı ve geleceğinden korktuğu zaman bu farklılıkları düşünmeden batıya göçen milyonlar var. Bizim Türkler Avrupa'dan köylerine geri dönmüyorlar. Osmanlı İmparatorluğu bir dil ve din müzesiydi. Bayan Merkel "Bizim kültürümüzün bileşeni Hıristiyanlıktır," diyordu. Kuşkusuz bizimki de Müslümanlıktır. Ama benim her din ve dilden arkadaşım var.

Kültürler ve uygarlıklar sanayi döneminden önce çatışıyordu. 17. yüzyılda Katolikler Protestanları öldürüyorlardı. Hadise'yi İs-

veçliden ayırmak olanaksız. Aslında Kavacık parkında aynı ailenin başı örtülü ve örtüsüz kızlarını ayırmak da olanaksız.

Madem dünya bütünleşiyor, İngilizce öğretime neden karşıyım? Böyle bir İngilizce ile üniversite öğretimini yapılamayacağını düşündüğüm için karşı çıkıyorum. İngilizce öğrenmek ile öğretim yapmak aynı şeyler değil. Liseden sonra öğrenilen yağsız süt gibi İngilizce ile kendi insanınızı ikinci sınıf aydın yapacaksınız ya da doğru dürüst düşünmesini bile öğrenemeyecekler.

Dilin bir başka özelliği de çok önemli: Dünyanın birbirinin aynı robotlardan oluşmasını engelleyecek tek araç. Sanayinin birleştiği dünyada bir özgürlük, farklılık kapısı açık kalacak, dinin de bugünden yarına değişmesi olanağı yok. Bu ikisi dışında dünyaya bilim, teknoloji çizgisinde bakmak zorundayız. Zaten öyle yaşıyoruz. Hadise'nin neyi söylediği, Merkel, Erdoğan ya da Zerdari'nin neye inandığı önemli değil. Sömürülmemize, aç kalmamıza engel olup olmadıkları, insanların özgürlüğüne dokunup dokunmadıkları önemli.

İnsanlar sanıldığı kadar aptal değiller. Traktörü ve tarım ilacını almayıp, eski usule sadık kalan köylü yok. Ama sanayi ile birlikte gelen dertlerle başa çıkmak için kullanılan araçla birlikte gelen 'know how' da öğrenmek gerek.

Bilim ne Roma papasına ne de Yahudi zorbalığına engel. Geri kalmış ülkelerin sömürülmesi için en güzel araç bilim ve teknoloji. Yalnız onlarınki ile bizimki arasındaki fark çok. Sömürge yapmak için de cahil toplumun dini hislerini gıdıklıyorlar. Biz iki yüz yıldır bunu anlamayanların elinden kurtulamadık.

IV. BÖLÜM

KENT VE KENTLEŞME

Bundan yüz yıl önce %90'ı köyde ve ortaçağ koşullarında yaşayan insanın milyonluk kentlere yerleşip ulaşım ve iletişimin hızına ayak uydurması, doğal çevreyi bırakıp insan yapısı çevreye yerleşmesi çok kökten, çok karmaşık ve insanı yeniden tanımlayan bir süreçtir. Kentlileşme denen bu süreç insanların sadece köyden kasabadan büyük kente gelmeleri değildir. Kentte oturanın da tam bilmediği yeni bir ortamın oluşmasıdır.

İstanbul'da Kentsel 'Collapse' Bağlamında Genellemeler

Dünyanın bütün büyük kentleri hastadır. Fakat tarihi ve coğrafi konumları ve onları büyük yapan özellikler bu kentleri çekici kılar. Bu çekicilik de yaşamlarını sürdürmelerine yardım eder. Sürekli bakım altında yaşayan hastalar gibi ömürleri uzar durur. Ne var ki bugün, tarihte görülmeyen sayısal boyutlara ulaştığımız için, hastayı yaşatan bakımın niteliği kuşkulu hale gelmiştir. Kente egemen olan kırsal kültür kenti öldürebilir. Aşağıda açıklamaya çalıştığım *'Collapse'* kuramı; bir ani çöküş olasılığını toplumun kültürel yetmezliğine bağlayan, uygarlık tarihini kent olgusuna dayalı bir perspektif içinde değerlendiren bir kent yorumudur.

Collapse 17. yüzyılda ortaya çıkan bir İngilizce sözcük. Latince *collapsus* (*collabi*= 'yıkılarak harap olmak' fiilinin '-miş' yapılı 'ortaç'ı) sözcüğünden geliyor. Daha çok tıpta kullanılıyor. Birdenbire çökmek, işlevini yapamaz hale gelmek, sağlığını ya da gücünü kaybetmek ve özgün kullanımıyla eşanlamlı olarak, çok değişik olgularda, yıkılıvermek, çöküvermek anlamlarına kullanılıyor.

Demiri ya da çimentosu az konmuş bir yapının aniden çökmesi, sağlıklı görünen birinin yolun ortasında kalpten ölmesi gibi. Aslında hiçbir şey aniden olmuyor. Bir otomobil kazası bile, bir ya da birkaç dikkatsizliğin, bu dikkatsizlikleri hazırlayan sağlıktan eğitime kadar kişisel koşulların, iyi yapılmamış yolların, insanın kontrol edemediği hızlarla giden araçlar üretmenin, bu araçlara uygun yolları yapmadan insanları onları kullanmaya teşvik etmenin ve daha bir-

çok anlaşılabilir nedenin varlığını gerektiriyor. Kimileri için bu nedenlerin başında 'kader' de olabilir. Fakat Tanrı'dan başka kimse Tanrı'nın insanın elini ne zaman bırakacağını bilmediği için insanlar kendi akıllarıyla gelecek için tedbirlerini almaya devam ediyorlar. Su gelmediği zaman su biriktiriyorlar. Tanrı'nın niye yağmur yağdırmadığını düşünmeden, ona su göndermesi için dua falan edenler de var ama, öyleleri Suudi Arabistan çölünün duayla yeşermediğini nedense unutuyorlar.

Doğada 'collapse' örnekleri çok. Denizler kuruyup yok olabiliyorlar. Seller, orman yangınları, yanardağlar, depremler, salgınlar, iklim değişiklikleri, dünya topografyasını değiştirdikleri gibi, hayvan ve bitki türlerini de ortadan kaldırabiliyorlar. Dünyayı ortadan kaldıracak göktaşları dolaşıyor evrende. İnsanlık tarihi kadar eski bir gözlemle varlık ve yokluğun birlikte şekillendiğini biliyoruz. İnsanlık tarihi de yok olmuş kültürlerin, yıkılmış kentlerin, devletlerin, unutulmuş dillerin, kökü kazınmış azınlıkların anıları ve kalıntılarıyla dolu. Günümüzde de sürüp giden yok etme ve yok olma olgusu bir yaşam kuralı olarak görülebilir. Uygarlık bu davranışları engelleyen kurallar toplamı ve kurallara uygun yaşayan toplumların içinde yaşadığı çevrelerle kendini ifade ediyor. Ne var ki uygarlık denen davranışsal tutum, toplum boyutunda, homojen, akıllı, sağduyulu, yaşama saygılı ve doğal çevre ile insan arasındaki dengeyi koruyan niteliklere hiçbir yerde ulaşamamıştır.

Kuralsızlık ve Yasadışılık Kentleşememenin Göstergesidir

On binlerce, yüz binlerce, milyonlarca insanı birlikte yaşatan kural ve yasalar olmazsa kentler de olmazdı. Yerleşme kuralsız olmaz. Göçerlerin çadırları da bir düzene göre kurulur ve bir toplumsal örgütlenme altyapısına oturur. Kentlere dolan milyonlar kent vatandaşı görevini yerine getirecek kültür, davranış ve disiplin sahibi değillerdir. Bu olgu bütün dünyada en iyi incelenmiş olgudur. Kente uyum kısa vadeli bir süreç değildir.

Birlikte yaşama kurallarının bilimsel, kurumlaşmış ve yasalaşmış olanları, geleneklerden, törelerden gelenleri ve insanlık bilincini yansıtanları vardır. Devlet ve belediye yasaları birlikte yaşamanın kurallarını saptar. Bu genelde kişinin varlığının, kimliğinin, özgürlüğünün korunması bağlamında örgütlenmedir. Devlet ve belediye kişiyi şiddete karşı korur. Sağlığını, işini, barınağını güven altına alır. Hak eşitsizliğine engel olur. Bunlar günlük yaşama uygulandığında sağlık hakkı, eğitim hakkı, çalışma hakkı, ulaşım hakkı, toplanma hakkı, barınma hakkı, beslenme hakkı, üretim hakkı ve bunların yapısal karşılığı olan hastane, okul, işyeri, yol, meydan, konut, çarşı, pazar, fabrika demektir.

Toplumsal eşitsizlikler fiziksel yapıya yansır. Gecekondu, apartman, villa, saray olacaktır. Fakat barınma hakkı eşittir. Yasalar karşısında zengin konutu fakir konutundan daha ayrıcalıklı olmaz. Kent ulaşımında yürüyenler, otobüse binenler, özel arabasına binenler olacaktır. Fakat ulaşım hakkı eşittir. Özel arabaya otobüsten fazla hak verilmez. Daha doğrusu bir özel otomobil bir iki

kişi, otobüsler yüzlerce kişi taşıdıkları için yüz kişi taşıyan otobüsün bir kişilik arabadan daha fazla hakkı olması sosyal adalet gereğidir.

Belediye bütün hizmetleri eşit dağıtır. Bu düşey eşitlikler dışında yatay eşitlikler de vardır. Kaçak inşaat yapmak, başkalarına göre ayrıcalık sahibi olmaktır. Bunu yapanlar ve göz yumanlar, toplumu dengesizliğe sevk edenlerdir. Bu dengesizlik kent boyutunda düzensizlik ve çirkinlikle sonuçlanır. Çünkü yasadışı yapı kamu kontrolünden kaçan yapıdır. Dolayısıyla kurallara da uymaz. Yasa ve kurallara uymayan yapının, eğer varsa, bir kent oluşumunun akıl ve estetiğe uygun olduğu düşünülen bütün ölçütlerine uymaması doğası gereğidir. Gerçi kural içinde kalarak düzensiz ve çirkin olanla, kural dışı düzensiz ve çirkin olan, sonuçta birbirlerinden çok farklı olmayabilirler. Ne var ki, eğer kurallar iyi saptanmışlarsa, en azından vatandaşların hakkını yemeyen ve olasılıkla daha itinalı bir tasarım umudu olabilirler. Türkiye gibi kaotik ve kuralsız bir yapı ortamında çok zengin bir kuralsızın, bütün kurallılardan daha güzel bir yapısı da olabilir. Fakat bu bağlamda genelleme yapılamaz. Yapanlar da kaosu teşvik etmiş olurlar.

Türkiye'de yasadışılık halkın idareye kafa tutması değildir. İdare ile halk arasında, çok kez menfaat mekanizmasına bağlı, 'consensus'lar oluşur. Kaldı ki, gecekondu affı bağlamında çok iyi bilindiği gibi, yasadışının yasallaşması bildiğimiz bir süreçtir. Bu şu anlama gelir: Yasadışılık geçici, aydınlanmayı bekleyen bir belirsiz durumdur. Yasadışılık ya da kuralsızlık toplum örgütleşmesinin ve kurumlaşmasının kent çapında henüz gerçekleşmemiş olmasından kaynaklanmaktadır.

Sosyolojik açıdan eğitim düzeyi ortaçağla 19. yüzyıl arasında kalmış, fakat 20. ve 21. yüzyıldaki büyük politik ve toplumsal atılımlarla yüzeyi cilalanmış bir bilgi ve kültür birikimi ile çağdaş kent-kurgularını bugünden yarına bütünleştiremeyiz. Onun için Türkiye'de planlama sözcüğü toplumsal içeriği olmayan boş bir kalıp olarak kal-

maktadır. Bu kalıbı hazırlayan bürokrasi (devlet ve belediye) ve bu kalıbın içini dolduracağı varsayılan toplumsal uygulama değişik kaynaklı olgulardır.

Genelde tanımlar ithal, yorum yereldir. Ne var ki uygulamanın iki ucunda da aynı toplum vardır. Belediye başkanı ve onun bilimsel danışman ve yardımcıları ile kentte oturanlar aynı toplum bilinci içinde yetişmişlerdir. Değişik eğilimleri temsil etmezler. Aslında bundan şikâyet etmek de doğru değildir. Bu toplum kültürünün homojenliği anlamına gelir. Otomobil ehliyeti veren, trafiği kontrol edenle, araba sürücüsü kardeş çocuklarıdır. Birisi ötekinin kural dışılığını görmezlikten geliyorsa, olaya bakışlarının benzerliğinden kaynaklanır. Onun için 'park edilmez' levhasının altında 24 saat park eden araba vardır. Bu kadar açık bir kural dışının belediyenin gözü önünde olması belediyenin olmadığı anlamına gelmez. Kuralın gerçek dışı, soyut öğretilerden kaynaklandığını gösterir. Başka bir deyişle toplumun kuralları henüz doğru dürüst koyamadığını gösterir. Çünkü yasadışı gerçekten yasadışı ise, %60'ı yasadışı bir inşaat dünyası belediye, hatta bir devletten söz etmeye olanak vermez. Böylece kötü belediyeden, ahlaksız zabıtadan, rüşvet alan kamu görevlisinin yasadışı davranışlarından söz etmek gerçekleri tam yansıtmaz. Bunlar tanımlanması yapılamamış kurumların, tanımı belirsiz temsilcileridir. Türkiye, tıpkı kentlerinin konutları gibi inşaat halinde ve her an ilk tasarımı değişebilecek bir kent toplumuna sahiptir.

Kuşkusuz 15 milyonluk bir kentte herhangi bir olgunun sınırlarının doğru saptanabileceğini düşünmek de zordur. Yarım yüzyılda nüfusu 15 kat artmış bir İstanbul'un, özellikle nüfusu her yıl bir milyondan fazla artan fakir bir ülkede, kurumları ve uygulamaları tanımlamak belki de olanaksızdır. Bu artan nüfusu dilencileştirmemek, milyonlarca işçiyi serseriye, caniye döndürmemek, bütün sorunlardan daha önemlidir. Bu bitmemişliğin kentleşme ile ara kesitinde toplumu bekleyen sorunlar ortaçağın veba salgınları kadar alarm vericidir. Onun için her dakika sırıtıp olumlu mesajlar uyduran

idareciler yerine, ciddi kamu temsilcilerinin, yüzlerini asmadan, halka gerçekleri yansıtmaları, ideolojik şaklabanlıklara sarılmadan, halka olanakların sınırlarını anlatmaları, halkın katılımını sağlamaları kuşkusuz çok yararlı olacaktır. Bu davranış idarecilerin temel sorumluluğudur.

Entelektüel disiplin ancak bir bilgi birikimi üzerine kuruluyor. Batı kültürünü yoğuran pek çok disiplin içinde musiki de var. Mozart'ın doğumunun 250. yılı nedeniyle Viyana Filarmoni Orkestrası'nın bir konserini dinlerken İstanbul'u ve büyük kentleri dolduran milyonlarca insanın musiki bağlamında edindikleri disiplini Batılı toplumlarla karşılaştırma isteğine kapıldım. Orkestra müziği, onu gerçekleştirenler, onu dinleyenler ve onu dinlemek için gerekli kent donatısını sağlayanlar yüzlerce yıllık bir toplumsal eğitimi ve musiki ortamını yaratmanın gerektirdiği tarihi çabayı ve musikinin olağanüstü disiplinini temsil ediyorlar. Avrupa klasik musikisinin Rönesans'tan bu yana gelişmesi, kilisenin bu müziğin yaratıldığı ortamlardan biri olması, bir koro, bir opera ya da senfoninin bestelenmesi, müzik aletlerinin üretilmesi, başka bir deyişle, koskocaman bir etkinlik dünyasının Batılıya kazandırdığı üretim, örgütlenme, yaratma süreçlerinin karmaşıklığı belki üniversite kadar önemli bir entelektüel disiplin dünyasının ifadesidir. Bunun karşılığı bizim geleneksel kültürümüzdeki klasik Türk musikisi ya da folklor değildir. Folklor bütün dünyada var. Sultanlar da, her iklimde musikisiz, şarkısız ve danssız yapamazlar. Fakat Batı musikisi bu sınırlar ötesinde bir uygarlık gösterisi ve simgesidir. Bir saz heyeti, bir ney üfleyen ya da ut ve saz çalan, hatta davul zurna bizi heyecanlandırabilir. İnsan ve toplum psikolojisi üzerinde musikiden beklenen etkileri uyandırabilir. Ne var ki bunlar Batı'daki musiki alanı örgütlenmesi ve bu etkinliğin yarattığı toplumsal disiplinle karşılaştırılamaz. Bir gotik kilisede Bach'ın bir Cantata'sını seslendiren bir kilisede korodaki kadın ve erkeklerin ve solistlerin ellerindeki notaları izlerken gösterdikleri olağanüstü dikkat, müziksel ifade ile

teknik arasındaki o zor dengeyi kurarken sarf ettikleri çabanın yüzlerine yansıyan ifadesi, bütün orkestra ve koronun tek bir alet gibi parçayı seslendirmesi ve orkestra şefinin bu bütünlüğü sağlar ve bestecinin yapıtını yeniden yaratırken gösterdiği ustalık ve disiplini, bizim geleneksel kültürümüzde bulmak olasılığı yoktur. Avrupa kültüründe musikiyle toplum kültürünü yoğuran entelektüel disiplin arasındaki 'bizde de musiki var' yargısı ile yanıtlanabilecek bir olgu değildir. Bugün Çinliler ve Japonların ve bütün dünya toplumlarını sahip çıktıkları bu müzik bir toplumsal disiplin aracıdır. Türk toplumunun Batılı gibi yaşayan ve düşünen küçük bir bölümü Cumhuriyetin ilk basamağında bu duyarlılıkla yetiştirildi. Fakat bugün kente doluşmuş halkın entelektüel yapısında müzik disiplinin yeri yoktur. Toplum içki masası sınırları dışında bir musikiyi bilmiyor. Aramıyor. Ve etkilenmiyor. Akıllarına Taksim operasını yıkmaktan önce kullanmak gelmeyen insanların müzikle disipline olmuş bir kültürleri hiçbir zaman olmadı.

Kentlinin Kültüründe Entelektüel Disiplin

İslam tarihinin başından bu yana İran, Hint, Helenistik ve Roma uygarlıkları verilerini alıp onları bir dini süzgeçten geçirerek, ya da öyle farz ederek özümseyen Arap dilli bir kültürün ortağıyız. Bu kültürün Osmanlı'yı Avrupa karşısında çaresizliğe mahkûm ettiği 18. yüzyıldan bugüne kadar Avrupa'dan hemen bütün yaşam araçlarını ithal ediyoruz. Önce teknik, sonra bilimsel bilgi, sonra sosyal düzen, sonra sanat, mimari, edebiyat, müzik, spor, entelektüel yaşamın ne kadar enstrümanı varsa Avrupa'dan almışız, ve alıyoruz. Almak jesti bugün o denli arttı ki, giderek bize ait birkaç şeyi de vermeye dönüştü. Başta ekonomiyi, sonra toprakları, sonra üretim araçlarını, sonra dilimizi kaybetmeye başladık. Bakkal market, berber kuaför, allahaısmarladık 'bye bye' oldu. Bunu bir profesör söylediği zaman çok utanıyorum.

Politik söylem safsatasında düşünmeyi unutmuş olan toplum futbol takımlarında giderek artan yabancı oyuncu, sigorta şirketinde giderek hissesi artan yabancı sermaye gibi, Türkiye'nin geleceğine ilişkin kararları da daha çok yabancıların saptayacağı bir platforma sürüklüyor. Bu sürüklemenin aracıları politikacılar, iş çevreleri medya ve bir ölçüde bazı üniversite mensupları. Ne var ki bu olguya sadece politika ya da komplo olarak bakmak doğru değil. Dışarıya teslim bayrağını çekmenin sadece bir kötü politika, satın alınmışlık ya da ortaklık olarak görülmesi ve sadece egemen politik sınıfta olduğunu sanmak hata olur. Bu bir çaresizlik göstergesidir. Kırım ve Kuzey Karadeniz kıyılarının Rusların eline geçtiği ve İngiliz donanması İstanbul'a kadar uzanıp bizi tehdit ettiği zaman elinden bir şey gel-

meyen 3. Selim sarayında çaresizlikten ağlıyordu. Fakat bizim politikacılar, yardakçıları ve onların uyutup yönlendirdiği büyük kitleler, yabancı olan her şeyi neredeyse davul zurna ile karşılıyorlar.

Çaresizlik toplumun 21. yüzyıl düzeyinde bir kültüre varmamasından, ortalama bilgisizliğin içine düşülen durumun niteliğini anlamaya yetmemesinden kaynaklanıyor. Toplumsal gerilemenin çeşitli nedenleri var. Bu bağlamda kentsel kültürün kazandırması gereken toplumsal disiplin birincil bir yetersizlik göstergesidir. Toplum çağdaşlaşma mücadelesinde kişisel ve toplumsal büyük bir disiplin sorunu ile karşı karşıyadır. Ortak yaşamın temeli kişisel disiplindir. Bu sadece polislerin kontrol edebileceği türden bir disiplin değildir. Bu disiplin kitaplıkları, müzeleri, konser salonlarını yaratan üst kültür etkinliklerini yaratan akli disiplindir. Bu kentin bazı noktalarını sanat eseri gibi şekillendiren disiplindir. Bu disiplin kent toprağı yağmasına izin vermeyen disiplindir. Bu disiplin insanın doğaya ve ağaçlara gereksinimi olduğunu ve şehri çiçek tarhlarıyla süslemenin bu gereksinimi yerine getirmekte yeterli olmayacağı bilinçlendirebilen bir entelektüel disiplindir.

Kişi Yaşamına Saygı Bağlamında Çağdaş Fiziksel Çevre

Albert Schweizer *Uygarlık ve Ahlak* (1930), adlı kitabında "Ruhsal bağlılığımız maddi bağlılığımızla paralel olarak giderek artıyor. Her yönde geçmiş çağlarda bu güç ve evrensellikte asla olmamış boyutlarda bağımlılık koşullarının kurbanı oluyoruz," diyordu. Bugün bu koşullar dayanılamayacak kadar ağırlaştı. Schweizer buna karşı yaşam iradesinin ifadesi olarak bir etik kural önermişti: Yaşama saygı. Oysa çağdaş dünyanın gün geçtikçe unuttuğu belki de tek şey yaşama saygıdır. Bu saygısızlığın en açık gösterisi kentlerin fiziksel oluşumunda yaşanıyor.

Fiziksel Çevre Göstergeleri

Okuma yazması sınırlı kasaba ve kent halkı geleneksel mimari çevreyi neden yok etti? Bu sorunun yanıtında bugünkü Türk kültürünün bir dramı sergilenmektedir. Bugünlerde Bretagne'dan başlayan Fransa Bisiklet Turu yapılıyor. İspanya, İtalya turlarını seyretmiş olanlar da vardır. Bisikletçilerin içlerinden geçtikleri hemen tümüyle tarihi karakterlerini koruyan kentleri gördükçe Türkiye kentlerinin yurdun her köşesinde Perşembe pazarına benzeyen çehreleri insanı düşünmeye zorluyor. Avrupa'nın herhangi bir kentini tarihi çevrenin korunması bağlamında bir Türk kasabası ya da kenti ile karşılaştırmaya olanak yok. Herkesin okuma yazma bilip, liseyi bitirmiş olduğu, gelirleri Türkiye'nin 8-10 katı olan bu ülkelerin halkları, nasıl oluyor da bu eski evlerde oturuyorlar? Fakir ve cahil Türk vatandaşı, neden apartmanda oturmak istiyor? Türk halkının geç-

mişe karşı bu kaygısızlığı toplumun uygarlık düzeyi bağlamında aydınlatıcıdır. Durum yüzeysel olarak şöyle yorumlanabilir:

Türkler geçmişteki konutlarından ve onun zorladığı yaşam koşullarından memnun değillerdi. Koşullar olanak verdiği oranda onları terk ettiler. Çağdaş yaşama kendi geleneklerinde olmayan verilerle başladılar. Ve buna boyun eğdiler. Gerçi apartman çağdaş teknolojik boyutları da içeriyor. Fakat bu kör taklit ülkenin her köşesinde bütün tarihi kentlerin eski dokularının evleriyle birlikte yok olmasına neden olan bir yangın oldu. Geçen gün Devrekli bir dost anlatıyordu: Devrek 1940-50'lerde 2.500-3.000 nüfuslu, sade ahşap evlerden oluşan bir kasaba iken, şimdi 28.000 nüfuslu bir küçük şehir. Fakat söylediğine göre tek bir ahşap ev kalmış. Tarihine hiç sahip çıkmayan ve fiziksel yenileşmeye bu kadar açık toplumla, entelektüel olarak yeni bir dünyaya hiç hazır olmayan aynı toplum büyük bir çelişki sergiliyor. Daha doğrusu bir split personality ya da çözümsüz bir şizofreni sergiliyor. Düşünce ve davranışındaki yenilikle kullanmak için seçtiği yaşamsal araçlar arasında bir karşıtlık var.

Toplumun çelişkileri en açık fiziksel çevrenin şekillenmesinde göz önüne seriliyor. Türkiye'de giderek yerini yüksek konut bloklarına bırakan apartman, Türkiye'nin 1950'den sonraki kentsel gelişmesinin temel yapı tipi olarak geleneksel Türk kentini yok etti. Türk toplumu ortak yaşam kurallara uymakta zorluk çeken, okuma yazması sınırlı, entelektüel gelişmesi çağ standartlarının altında, henüz kentlileşememiş bir toplum olarak geleneksel yaşamının kabul edemeyeceği ve yüksek yapı ile simgelenen ve sınırlanan bir ortak yaşama, kaç göçlü geleneksel yaşam ile hiç bağdaşmayan bu yaşam ortamına nasıl entegre oluyor? Kadın erkek ayrı çay bahçeleri, plajlar, oteller yapan bu yeni palazlanmış yarım kentli nasıl oluyor da çok daireli apartmanda yaşamaya kendini zorlayabiliyor? Bu olgu düşünce yapısı ya da dünya görüşü ile çağdaş yaşamın dayattığı davranışlar arasında açık bir uyuşmazlık kanıtı bir kafa karışıklığıdır.

Yüksek kutu yapı sanayileşmiş spekülasyon göstergesidir. İnsan bu kutuda bir mahpus kimliği taşır. Bunu bir zorunluluk olarak tanımlayanlar, kafaları midelerinde, özgür olmayan insanlardır. Kutuya istiflenmiş oluşan bir topluma evet diyen, öte yandan özgürlüklerden söz eden bir söylem yalancı bir söylemdir.

Yüksek yapı paraya kenetlenmiş oligarşinin sömürü aracıdır. İnsanı sayı olarak gören spekülatif bir yapı mekanizmasının ve spekülatif sermayenin insanları soktuğu cenderedir. İnsanlar bu konutları kendi seçimleri sanıyorlarsa aldanıyorlar. Kaldı ki zengin toplumların insanları çokluk yüksek katlı hapishanelerde yaşamıyor. Bu esaret büyük kentte yakalanan bir hastalıktır ve bir insanlık kaderi değildir. Safranbolu'nun, Parma'nın, Venedik'in, Zekeriyaköy'ün, Bodrum'un kaderi değil. Gökdeleni icat eden Amerikalı da yüksek yapıda değil, Wright'ın yaptığı evlerde oturuyordu. Yüksek yapıda oturan kaç büyük mimar tanıyorsunuz? Uygar dünya ile karşılaştırılınca yüksek konut geri kalmışlık göstergesidir.

Almanya'nın en büyük kenti Berlin 4 milyon nüfusludur. Türkiye'nin düşünenleri İstanbul'un Türkiye için taşınamaz bir yük olduğunu görmelidirler. Bu kent büyüdükçe daha 'kırılgan' olmaktadır. Kalabalık çağdaş bir hastalıktır. Bunu anlamak için deprem, susuzluk ve ulaşım dertlerini düşünmek yeter. Oysa bilgi toplumu için insanları şehirlere depolamak gerekmiyor. İletişim teknolojisi bilgilenmek için bir araya gelme zorunluluğunu ortadan kaldırmıştır.

Avrupa'nın büyük kentlerinin hepsinde adam başına uygar etkinlik İstanbul'dan fazladır. Hepsinde okuma yazma daha fazladır. İşsiz oransal olarak daha azdır. Hepsinin ulaşımı İstanbul'dan iyidir. Hepsinin su ve enerji sorunu İstanbul'dan azdır. Hepsinin suç ve kaza oranı İstanbul'dan azdır. Hepsinde tarihi çevre İstanbul'dan iyi korunmuştur. Hepsinde kentsel planlama İstanbul'dan iyidir. Türkiye'de İstanbul ve onun gibi nüfusları başını almış kanserli kentler entelektüel ve teknik olarak kontrol edilemiyor. 19. yüzyılda Batı kölesi olan dünyanın birinci gücü olmasına beş kala 1.3 milyar nü-

fuslu Çin'de okuma yazma oranı %91'dir. Türkiye'de bu oran daha %70'in üzerine çıkamadı. Kaldı ki okuma yazma bilse bile yılda bir kitap bile okumayan, okuma özürlü onlarca milyondan söz ediyoruz.

Dünya tüketim isteği ve içeriği açısından küreselleşmiştir. Ve Türk toplumu da bütün noksanlıklarıyla bu küreselleşmenin parçasıdır. Teknoloji ve görsel iletişim bütün dünyayı aynı şeylerin müşterisi yapmıştır. Küreselleşme içinde kimlik oluşturmak ancak en güçlülerin ve en yaratıcı olanlarındır. Şimdilik geri kalanlar maymun gibi onları taklit ediyor ve onların kölesi olma evresindeler. Kökeni Batı'da olsa da teknoloji tasarımı evrenseldir, Çin'de, Japonya'da, Brezilya'da ya da Hindistan'da aynıdır. Tarihi kimliğe sarılma şansı ancak kültürün uygarlık denen üst düzeylerinde vardır. Türkiye'deki ortaçağ heveslileri bunun bir kimlik yaratmayacağını, olsa olsa geleceğin köy folkloru yani köle folkloru olacağını anlasalar iyi olurdu. Geleceğin kimliği sadece yeni dünyayı yaratanların olacaktır.

Dünya kültüründe bir semantik değişme var. Eski söylemler hızla gelişen dünya gerçeklerine tekabül etmiyor. Dünyadan habersiz köylü az. Köylüler şehirdeler. Ya da traktörlü, televizyonlu, cep telefonlu. Eskinin dervişi bir lokma ve bir hırkaya razıydı. Bugünün tarikatçısı işletmeci. Ne var ki bu işletmeci çağdaş dünyanın köylüsüdür. Dünyanın bütün değişmelerine evet deyip, ithal lüksten, yabancı arabadan vazgeçemiyor. Ama kafasındaki çakıl taşlarını temizlemekte zorlanıyor.

Yeni Çevre İçin Ütopya Neredeyse Elimizde

Nüfusu sınırlı yerleşmelerde şöyle bir çevre hayal edilebilir: Ekolojik yaşam daha kolay gerçekleşecek, enerji kaybı azalacaktır. İnsanlar, yüksek konut ve otomobil esaretinden kurtulunca doğa ile yeniden barışacaklar ve spekülasyon boyunduruğunu da kırma olasılığı artacaktır.

Sera etkisi nasıl dünyayı tehdit ediyorsa, konut yoğunluklu şehir de ondan daha kötü tehdit ediyor. Ne var ki sera etkisine karşı çıkan bilim adamı henüz arsa spekülatörü ve otomotiv sanayilerin yılan bakışlarından büyülenmiş gibi, onlara karşı çıkamıyor. Her gazetenin kent katili arabayı öven bir sayfası var.

İletişim devrimi bu zorunlu ulaşım gereksinmesini kesinlikle ortadan kaldıracaktır. Doğa ile kucak kucağa, dünya ile parmak ucunda iletişim kolaylığı içinde daha küçük yerleşmelerde yaşamak güzel ve ulaşılacak bir hayaldir. İnsanların içinde bu özlemi giderenler çok. İletişim zorluğu ortadan kalktığında Berkeley'de oturan San Francisco'dakinden daha mutlu. Safranbolu'da, Birgi'de oturan da Ankara'da oturandan daha mutlu olacak. İnsanlar mikrofonda ve ekranda buluşacaklar. O zaman tarihte başka boyutlar da yaşanacak. İnsan kalabalık sürü içinde bir davar olmaktan kurtulacak. Bu bir mutluluk aracı ve belki insanlara çağdaş iletişimin getirdiği bir hediye olacak. Gökdelenler dinozor iskeletleri gibi kalacaklar. Bu yüzyılın sonunda dünyanın kentsoyluları kentlerde oturanlar değil, düğmelerle dünyayı kontrol edenler olacak. Geri kalanı da kölemsi yeni köylüler.

Bu bir ütopya ama parmağımızın ucunda. Çok kalabalık olmayan yüksek konut ve araba belasız bir dünyanın getireceği mutluluk köle tacirlerinin işine gelmeyebilir. Bundan sonraki kavgalar onlarla yapılacak.

Kentlileşememe Göstergeleri – I

Her vesile ile kentlileşememekten söz ettiğimiz için bu olguyu doğru tanımlamak zorundayız. Bu yazıda okuyucuya, kuşkusuz eleştiriye açık, bazı tanımlar ve yorumlar sunulmuştur. Kentlileşememe insanın iyiliği, kötülüğü, vatanını sevip sevmemesi, namusu, namussuzluğu ile ilgili bir özellik değildir. Kentlileşememiş insan kent uygarlığını yarattığı varsayılan davranışları henüz beceremeyenlerin temsilcisidir. Bu olumsuz niteliklerinin bilincinde de değildir.

Kentli gibi davranamama kırsal alandan yeni kopanda doğaldır. Ne var ki bu özelliğe kente daha erken gelmiş, okumuş ve hatta profesör olmuş insanlarda bile rastlanabilir. Bu tanım insanları sınıflandırmayı değil, kent yaşamını çığırından çıkaran ortak bazı davranışları, başka bir deyişle, toplumu çağdaş uygarlık düzeyinden uzaklaştıran davranışları anlatmayı amaçlamaktadır.

"Çağdaş uygarlık" deyimine burun kıvıran yani çağdaş ve uygar olmayan çok insan yaşıyor bu kentte. Kanımca bu sorunu uygar bir kente karşı bilinçli, bilinçsiz bir tür suç işlemek bağlamında da değerlendirebiliriz. Çünkü yaşam kalitesini düşüren, kenti çirkinleştiren, kenti güvenliksiz kılan bu davranışlar bir ilkellik yığını yaratıyor, bir uygarlık engeli oluşturuyor. Kentlileşememe bu düzensizliği, insana saygısızlığı, çirkinliği, kirliliği ifade eden ortak bir başlık. Bu davranışların büyük bölümü Türkiye kentlerinde halkın ortak tutumudur ve bu ortak tutum belediyelerin davranışlarına da yansır, hatta onları yönlendirir.

Kentli olmakta zorlanan insan en başta hemşehrilerine karşı saygılı değildir. Otobüse, vapura, tramvaya, metroya binerken hâlâ sı-

raya girememek bunun en açık saygısızlık görüntüsüdür. Burada paylaşma, hak verme, alçakgönüllülük, sevecenlik, fedakârlık, feragat gibi pek çok insani, uygar davranış itişip kakışmaya dönüşür. Bu iyi huylu, sağduyulu insanları da bir tür savunma davranışına zorlar. Yer kapma güdüsü, kişisel saldırıya ve bir direnç varsa, itişmeye dönüşebilir. Bunlara paralel bir sözle saldırı da yaygındır. Kabadayılık bizim erkek egemen toplumda daha ziyade hayvansal bir özelliktir. Kadınlara karşı rahatsız edici bir maçoluk gösterisidir. Saygısızlık bazen saldırgan bir yalancılığa dönüşebilir. Örneğin herhangi bir sıraya girme durumunda öncelik kavgası yalan söyleyerek yapılır.

Günümüzde başkalarına saygısızlığın en büyük gösteri alanı ulaşımdadır. Otomobilin beygir gücü kentlileşememiş insanın tecavüz potansiyeline eklenmiştir. İnsanlar araba gücünü kendi güçleri gibi görmeye başlarlar. Hız yapan motor değil şofördür. Yol kesen 1500 kiloluk araba kütlesi değil, cılız bir adam olan araba şoförüdür. Kaldırımı işgal eden bencil, araba-güçlü kabadayıdır. Arkanızda korna çalarak tecavüz alarmı veren, sizin ve kendisinin 'kırılgan' bir canlı olduğunu unutur. Çağdaş toplumdaki bütün psikozlar ve tecavüz istekleri direksiyonların arkasında ifadesini bulur. İnsanı insanlığından çıkaran hoyratlık direksiyon arkasında dile gelir. Bunlar, özellikle kadın şoförler için korku vericidir. Ulaşım kenti bir cengel'e çevirir. Buna karşı duyarlı olmayan sorumlular da yapanlarla birlikte bu cengelin kabadayılarıdır.

Azgelişmiş bir toplum düzeni ve kural dışı çalışmaya alışmış bir yapı sektörü çağdaş kentin bir başka başağrısıdır. Çünkü böyle bir kentte hiçbir inşaat sağlıklı koşullarda yapılmaz. Göklere yükseldikten sonra, sanki şişirilmiş balon gibi yıkılan gökdelenlerin olduğu bir kentte inşaat kuralından söz edilemez. Bu şehrin her köşesinde bu iş nasıl olur diye bütün halkın gözü önünde dikilip birkaç ay arz-ı endam eyledikten sonra bir günde yıkılan sayısız yapı var. Bu tiyatro sahnesi gibi yapılıp sökülen yapılar çok namuslu bir ilişki düzenini kanıtlıyor olamazlar. Türkiye'de inşaat piyasası 'ba-

ğış' sözünün sihirli gücü ile enerjisini sağlamaktadır. Günümüzde yasalara uygun yaşayan bir vatandaşın inşaat dünyası ile doğrudan ilişki kurması olanaksızdır. Olabilen ve olmayan arasında mantıklı bir ilişki de kalmamıştır. Bu belirsizliğin genel sonucu ise yaygın bir çirkinliktir. Çünkü estetik gibi bir uygarlık gösterisi, bu ilişkiler içinde yetişemez.

Kentlileşememenin en büyük güncel gösterisi ise çöptür. Eğer herhangi bir taşıt, bir kenarda 15 dakika durursa, gittikten sonra boş şişe, kutu, kâğıt mendil, yemiş kabuğu, bira kutusu, kola kutusu bulacağınızdan emin olabilirsiniz. Çöp İstanbul'un her köşesini şenlendirir. Kuşkusuz çiçek tarhlarından fazla yer tutar. Yolların kuytu köşeleri gelen geçenin çöp paketleriyle doludur. Eğer çöpler yola uzaksa çöpçüler buralara uzanmazlar. Onların ödevi otomobillerin yolları ile çöp kutularını temizlemektir. Şehrin temizliği onları ilgilendirmez. Bu ilginç sanal iş bölümünün amacı şehri temizlemek değil, bazı kentsel ritüelleri yerine getirmektir. Gerçi çöp bağlamında belediyeleri suçlayamayız. Kanımca bugünkü belediyeler ellerinden gelenin en iyisini yapıyorlar. Fakat çöp kafalılıkla baş edemezler.

İşte bütün bu davranışların adı kentlileşememiş olmaktır. Bu toplumun bu tür üyelerine, aralarında belli bir oranda kentlileşmiş olanlar olsa da, kırsal kültürlü vatandaş diyoruz. Bu bir uygarlaşma sürecinin bitmemiş görüntüsüdür.

Eski İstanbullular uygunsuz davranışlarda bulunanlara 'münasebetsiz adam' derlerdi. Bu ahlaksız anlamından daha hafif bir betimlemedir. Münasebet= ilişki demek. 'Münasebetsizlik' insanın davranışlarının varsayılan kent ahlakı parametreleri düzeyinin altında kalması anlamına gelir. Kentlileşememiş insanlar münasebetsizler ordusunun neferleridir. Bunlar şehirlerde, herkesin hakkını yedikleri ve yaşamı zorlaştırdıkları için bir işgal ordusuna benzerler. Fakat yaptıklarının farkında olmaları için çok beklemek gerekmektedir. Çünkü çoğunluğu oluşturdukları gibi kararları da onlar veriyorlar. Bu da demokrasi denilen şeydir.

Kentlileşememe Göstergeleri – II

Kent nüfusunun çoğunluğunun köylü kökenlerini unutamayacak kadar yeni olması ve kentlileşme sıkıntıları çekmesi Türkiye'nin temel kültürel sorunlarından biridir. Köylü, kasabalı kadınlarımız kente başı açık gelmediler. Fakat bundan 40 yıl öncesine kadar kente gelip okuyan kızlarımız kentin ve çağdaşlığın usullerine uyarlardı. Bugün kentlileşmiş nüfus azınlıktadır. Bu azınlığın çoğunluğu eğitimesi olanağı kalmamıştır. Köylü ile kentli arasında, kuşkusuz kentli gibi davranmaya çalışan, fakat kırsal kültür gelenekleri içinde yaşayan insanlar (bunlara proto-kentli diyebiliriz) her alanda güncel yaşama ve davranışlara damgalarını vurmuşlardır. Davranışları yönlendiren, uyum sorunları ötesinde, ekonomik ve kültürel faktörler de aynı derecede etkilidir. Örneğin konut ve çevresinin bakımsızlığı temelde ekonomik olanaksızlıklara dayanır. Fakat bakım aynı zamanda kültürel bir özelliktir. Zengin olan halkın da bakım açısından Avrupa ve Amerika'ya göre daha duyarsız olduğu açıktır. Bu bağlamda eğitime ve geleneğe bağlı bir estetik sorun vardır. Toplum kültürünün yapay çevredeki eksikliğe, bitmemişliğe, düzensizliğe, kirli olana karşı duyarlığı Türk toplumunun henüz ulaşamadığı bir uygarlık eşiğidir.

Çöp iyi bildiğimiz bir kentleşememe gösterisidir. Kırsal yerleşmelerde organik çöpün doğada zaman içinde yok olduğu bir ortamdan kalan alışkanlık büyük kentlere taşınmıştır. Toprakta yok olan elma kabuğu asfalta plastik torba içinde atıldığı zaman yok olmaz. Kentte çöpün birinci nedeni bu alışkanlıktır. İkinci nedeni estetik duyarsızlık, üçüncü nedeni diğer kentlilere karşı saygı nok-

sanlığıdır. Çöpün kaldırılması olgusu önemli bir kent uygarlığı göstergesidir. Çöp atanlar çöplerini nereye koyacaklarını bilemiyorlar. Çöp bağlamında belediyenin yapabileceği bir şey yoktur. Kanımca örneğin İstanbul eski dönemlere göre daha temiz, temizlik personeli, araç gereci de daha fazladır. Ne var ki aklına geldiği yere çöp bırakan milyonlar yaşıyor bu kentte. Bunlar zengin, fakir, okumuş, okumamış, genelde uygarsızlık kategorisinin mensuplarıdır. Çöp olgusu, okullarındaki eğitimin köy kökenli çocuklara bütün bu nedenleri aşacak bilinçlenmeyi veremediğini kanıtlamaktadır.

Kentlileşememenin en büyük göstergesi ulaşımdır. Ulaşımda, tarım kültürlü insan, sanayi ile en büyük cephede karşılaşmaktadır. Kent değişken bir ortamdır. Ve bu ortamın en dinamik öğesi ulaşım araçlarıdır. Onun için kırsal kökenli insanın kentlileşme savaşı motorlu araçla başlar. İlk aşama otomobilin insanın eline teslim ettiği gücün insanı bir fil haline getirmesidir. İnsan direksiyonda 1.000-1.500 kg. çeker. Ve bir fil gibi hemşerisini ezebilir. 1.500 kiloluk fil-insan uçan kuştan daha hızlı gider. Kent ulaşımı fillerin kırlangıç hızı ile birbirleriyle yarış ettikleri bir arenadır. Onun için insanlardan arabayı bir fil olarak değil bir insan olarak sürmesi beklenir. Fakat insanın en büyük tutkusunun güç sahibi olmak olduğunu unutmamak gerekir. Fil gibi güçlü ve kırlangıç gibi hızlı bir insan gaz pedalına basarak bu güçlere sahip olmanın tatmin edici psikolojisini yaşar. Eğitilmemiş, ilkel duygularını kontrol edemeyen insanlarda duygusal ayak, düşünen beyinin yerine geçmektedir.

Kentlileşmek fil gücünü insan gibi kullanma terbiyesidir, denebilir. Bunun ilkeleri arabayı icat eden Batı ülkelerinde belirlenmiştir. Birinci ilke hemşeriye (yani insana) saygıdır. İkinci ilke kurallara uymaktır. Kurallar ise öğrenilir ve uygar ülkelerde bu kurallara uymayanlara ağır cezalar verilir. Ehliyetin para ile alınabildiği ülkemizde ve cezanın bir yazı tura oyunu haline getirildiği çevrelerde öğrenim bir rutinden ibarettir. Onun için araba sahibi insanlar nereye park yapılmaması gerektiğini yıllarca öğrenmeyebilirler. İn-

sana saygı toplumun yaygın bir özelliği değildir. Türkiye'de kent insanı köylü kökenini unutmamış, genç hatta çocuksu bir toplumdur. Kentte kırsal kültürlü ya asalaktır, ya sürekli çıraktır. Kendini patron hissederse kırlangıç hızıyla giden fil olur. Türkiye'nin kentsel sorunu ve belki de temel politik ve uygarlık sorunu, kendini fil sanan yani köylü insanlardan kaynaklanır.

Türkiye'de ulaşım kargaşasının bir ayağı kentlileşememiş insansa, ikinci ayağı filleri kontrol eden kamu idareleridir. Eğer buralarda da kontrol fil gibi davrananlarda ise ulaşım karmaşası giderek artacaktır. Çünkü bu süreçte filler fillere hak verirler.

Kent yaşamının organik ilişkileri aşan bu mekanik boyutu Batı ülkelerinde kontrol edilmeye çalışılır. Bu süreç insanlar kendilerini yine insan hissetmeye başladıkları aşamada devreye girer. Bu mekanizmanın adı planlamadır. Kentte direksiyonlar arkasında filleşmiş insanlar her ülkedeki insanlar kadar zekidir. Fakat ne yazık ki plan zekâ ile değil akıl ve bilgiyle yapılmaktadır. Kentleşememiş toplumlarda bunun yanıtı eğitimdir. Ne var ki eğitimin de bir koşulu vardır. Filleri insanlar eğitir. Filler insanları eğitmezler.

Kentleşememenin bir başka göstergesi, ulaşım bağlamında kaldırım ve yol işgalidir. Kaldırım ve yol işgalcileri de, çöp atanlar gibi, toplumun ilkel sınıfını oluştururlar. Başkalarının hakkını yer, ve yaşamını tehlikeye atarlar. Bu grup pek çok milyonları içeren çok geniş bir toplum kesimidir. Kaldırım ve yol işgaline karşı belediyeler bir şeyler yapabilirler. Fakat onlar da toplumun çoğunluğuna uygun bir düşünce yapısına sahip olanların elinde ise çözüm olmaz. Gelişmemiş toplumda otomobilin toplumsal statüsü insandan yüksektir. Mercedes, Volvo, Land Rover gibi markalar sanayi imparatorluğunun özel statülü araçlarıdır. Fakat sanayi toplumuna değil, proto-kent toplumuna hizmet etmektedirler.

Bu olgular kentlerimizin güncel imgelerini oluşturur. İstanbul bir otoparktır. İstanbul'da bir arabanın nerede durabileceğini ne araba kullanan bilir ne de trafik polisi bilir. Yazılı işaretlerden de öğ-

renemez. Çünkü bunlara uyulmaz. İstanbul yolları arabalar için yeterli değildir. Türkiye'de hiç kimse kamu yararına yalansız dolansız araştırma yapmadığı için, İstanbul'da yolların yüzde ne kadarının kullanılabildiğine ilişkin bir ölçüm ve istatistik de yoktur. Doğrusu istenirse yol genişliği ile kaldırım arasında standart bir oran da yoktur. Aslında kentleşememiş halkın, başına bir şey geldikçe bu düzensizlikten rahatsız olduğunu gösteren bir ortak tepkiye rastlamak da kolay değildir. Türkler uygarsızlığın rahatlığını yaşarlar. İstanbul kent gibi kent olacak mı? diye sorulabilir. Belediyelerde yol ve kaldırımların planlarında bütün altyapı tesisleri ve rögarlar, bahçe duvarları, ağaçlar ölçülü olarak çizili olduğu zaman, park yapılamayacak yerler işaretli olduğu zaman ve insanlar yazılı işaretlere uygun davrandıkları zaman ve uymadıklarında cezalandırıldıkları zaman, İstanbul kenti çağdaş olmaya yaklaşacaktır.

Türkiye'de belediyelerin bina yapmaktan yol yapmaya vakti yetişmiyor. Yol yapmaktan kaldırım yapmaya vakti olmuyor. Yol ve kaldırımı her üç ayda köstebek gibi kazmaktan plan yapmaya vakti kalmıyor. Benzin koyamadığı arabaya kredi borcu ödemekten vatandaşın aklı konulara yetişemiyor. Doğru dürüst park olanağı olmadığı için arabasına çarpılması korkusu insanların uykusunu kaçırıyor. Araba fakir canların yongasıdır. Şizofrenik şoförler fil ve kırlangıç olarak ana yolları ölümcül arenalara çeviriyorlar.

Kırsaldan gelenler kentlerde uygarlık yaratmazlar. Sadece alıcıdırlar. Kentin ona uygarlık öğretecek gücü yoksa, örneğin kentin kendisi de sadece aracı ise, daha da vahimi, kırsal göçerin sayısal oranı, Türkiye'de olduğu gibi, politik egemenliği ele geçirecek kadar yüksekse uygar bir kent yaşamı yaratılmasını beklemek hayal olmasa bile, çok uzun zaman ister. Ve böyle bir kent halkının bugünden yarına demokratik bir toplum yaratacağını savlamak ancak mizahi bir söylemdir. Avrupa ve Amerika'nın yeni sömürgeci söylemi bizim gibi ülkelerde olmayan ve olamayacak bir demokrasi yalanı üzerine kuruludur. Onlar eğitimden, dinden söz etmiyorlar. Okuma yazması

olmayan milyonlardan, spor yapmayacak, sanat yapamayacak, bilimden uzak kadınlardan da söz etmiyorlar. Avrupa emperyalizminin bu açık sömürgeci tutumunu cahil halk anlamıyor. Ağa, eşraf, şeyh kulluğundan demokrat kent halkına dönüşüm sürecini ne sosyologlar biliyorlar, ne politikacılar ne de köşe yazarları. Avrupalı ve Amerikalı yeni sömürgecilerin hedef kitlesi aydınlanmamış, tarımsal, dinsel kültürlü bu proto-kentli insan agelomerasıdır. Kentlileşememiş insan bu süreç içinde beynine sömürge imgesi şırınga edilmiş bir insana dönüşebilir.

Kentlileşememe ve Çöp Kafalılar Üzerine

Hangi istatistiğe dayandığı belli olmayan, "Şecaat arz ederken merdi Kıpti sirkatin söyler" deyimine uygun ve sorumluların yıllardır yineledikleri bir söz var: "Kentlerin %60'ı kaçak yapıdır."

Bu dehşet verici ve düzenli bir sivil toplum kurgusunun yokluğunu anlatan söze karşı tepki veren ne hükümet adamı gördüm, ne belediye ne de profesör. İstanbul %60'ı kaçak bir kent olması ile neredeyse övünen bir toplumu barındırıyor. Bu, her sınavda %60'ı sınıfta kalan öğrencilerden daha beter. Ne var ki toplum tam manasıyla vurdumduymazdır. Bu açıdan da Türkiye Amerika'ya benzemiş. Belki de onun için övünüyorlar. 11 Eylül olayını irdeleyen Senato Komisyonu Başkanı, Amerikan hükümeti ve toplumunun bu olayda vurdumduymaz olduğunun kanıtlandığını ve resmi sorumluların hiçbir suçlamayı kabul etmediklerini söylemişti.

İstanbul hemşerileri bu kaçak oranlarla bir belediye ve hükümetin varlığının nasıl bağdaştığını hiçbir zaman sorgulamadılar. Kimse "Böyle şey olur mu?" demediğine göre, İstanbul devlet kurumlarının değil, halkın şehridir.

Atatürk söylemi gerçekleşmiştir; "Köylü milletin efendisidir." Köyde maraba olan halk, kentin egemeni olmuştur. Türkiye bir Cumhuriyet idealini gerçekleştirmiştir. Politik partiler farkına varmadan ve belki de istemeden, halkın yarattığı kentlerde yaşıyoruz. Meclis onlardadır. Hükümet onlardadır. Belediyeler onlardır. Yakında öğretim de olanlar olacaktır. Ordu ise Cumhuriyetten bu yana halkın ordusudur.

Türkiye'de bir elit egemenliği sadece II. Dünya Savaşı'ndan önce, devrimden sonra 15 yıl sürdü. Cumhuriyet'in Kurtuluş Savaşı ve Osmanlı gerçeklerini düşünmeden 15 yıllık bir Jacobenizm döneminden söz edenler, her şeyi Batı'dan ithal eden ve kendi kendilerine düşünemeyenlerdir. Türkiye kendi koşullarında, kendi köylüsünün tanımıyla, 1923'de %90'ı köylü olan bir toplumda kent, öğretim ve sanayileşme devrimlerini gerçekleştirmiştir.

1950'den sonra kırdan gelmeye başlayanlar 60 yıldır yeni Türkiye'yi yaratıyorlar. İstanbul halkın İstanbul'udur. Sıfır çeken öğretim halkın yarattığı eğitimdir. İthale dayalı sanayi Anadolu halkının yarattığı sanayidir. Atatürk devrimi en demokratik, en çok halkçı ve egemenliği kayıtsız şartsız halkın olduğu toplumu yaratmıştır. Bunun için 15 Atatürk yılı yetmiştir.

Okuma yazması olmayan halk iktidara geçip her şeyi tanımlarsa nasıl bir toplum ortaya çıkacağı bizim temel sorunumuzdu. Türkiye bunun yanıtını 'bilfiil' vermiştir. Cumhuriyet'in bir halk devrimi ve halk egemenliğine dönüşen gerçek ve tek 20. yüzyıl devrimi olduğunu savunabiliriz. Kent ve İstanbul bağlamında bunun en önemli özelliği %60 kaçak kent yapılaşmasıdır. Bu bir devrim olgusudur. Topraksız halk kentte zorla (buna yağma deniyor) toprak sahibi olmuştur. Eğer bu bir elit dağıtımı olsaydı %60'ı kaçak olamazdı. Demek ki biz 7 yıllık bir savaştan sonra 15 yıllık bir halka özgürlük dağıtımı ile halk devrimini rayına oturtmuş bir toplumuz. Burada Atatürk'ün Osmanlı sistemini ortadan kaldıran devrimi, tarihi rolünü, bütün devrimlerden daha iyi yerine getirmiştir.

Kuşkusuz buna I. Dünya Savaşı sonrası ortamı, Rus Devrimi ve kente göç gibi global konjonktürler de yardımcı olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu küllerinden bir feniks doğmuştur. Bunu başkaları tartışadursun, halk egemenliğinin İstanbul'da ne anlama geldiği bu yazının ikinci bölümünü oluşturmaktadır ve sonsuz benzer bölüm yazılabilir.

Devrim 1980'den sonra halkın içinde dünya kapitalizmi ile or-

tak bir para oligarşisi eline geçmeye başlamıştır. Bu oligarşinin sözcüleri yine halktan gelmekle birlikte, artık halkı, sultanlar devrindeki gibi, dinle afyonlayıp parasını çarçur eden bir guruba dönüşmek üzeredir. Böylece bir 'cycle' tamamlanmış oluyor. Devrim elit –halk– global para oligarşisi süreçlerinden geçerek bugüne geldik. Bütün Avrupalılar ve onların medyası Türkiye'deki ortaklarıyla birlikte din partisinin kazanmasının demokrasi olduğunu yazmadılar mı? Fakat hiç kimse bunun halkın kendisi için değil para oligarşisi için olduğunu söylemedi. Onun için de şimdiye kadar kimse %60 kaçak inşaat mekanizmasını çalıştıran yağın ne olduğunu bilse de üzerinde durmuyor. Ülkenin mirasından ve halkın geleceğinin sırtından yapılan oligarşik bir tefecilik olan %18 faiz dağıtımı gibi.

İstanbul halkı sadece sayısal gücünün verdiği politik ağırlığı ile değil, kentleşememenin verdiği davranışsal ve ahlaksal ölçütlerle de kentin yaşamsal dengesini, estetik kalitesini de kendi kültür düzeyinde saptıyor. Bazı aydınların kentlileşememiş halk sözüne soğuk bakıyorlar. Oysa bu, Avrupalı kentlilere benzemedikleri anlamına gelmiyor. Roma mirası üzerine ortaçağ komününden gelen bir geleneği yarattığı Avrupalı ile, Anadolu kırından gelen insanın aynı kalıba gireceklerini düşünmek mantıksız ve olanaksızdır. Biz kendi kentimizdeki uyumsuzlukları saptıyoruz. İstanbul'a kırdan geldiklerini söylediklerimizle kendilerini İstanbullu sananlar arasında da büyük bir davranış farkı yoktur. Temelde değişik kademelerde aynı kültür ortamında yaşamak zorundayız. İçimizde Avrupalı aristokratlara uygarlık dersi verecek olanlar çıksa da bunlar hiçbir zaman ve hiçbir yerde bir çoğunluk oluşturmazlar.

Neden 'halk kentlileşemedi' diyoruz? Kent, büyüklüğü ve nüfusu nedeniyle bazı disiplin eşiklerine gereksinme doğurur. 'İstanbul efendisi' davranışlarıyla belirlenir. İnsanlara saygılıdır. Hak yemez. Ölçülü, dikkatli ve bilgilidir. Hoşgörülüdür. Özenli giyinmiştir. Temizdir. Sokaktaki vatandaşın davranışları ile bu tanım karşılaştırırsanız, neden birincinin bir kentli portresi olduğunu –artık sa-

dece müzelik olsa bile– anlayabilirsiniz. Fakat kentte yaşamak bazı uygarlık paradigmaları gerektirir. Bu kişisel disiplin ve hak gözetmektir. Hak gözetmek başkalarının hakkına tecavüz etmemektir. Bu parametre kentlileşemediğini söylediğimiz kırsal kültürlünün iyi hal notunda yer alır. Bu, temel bir kentlilik ölçütüdür.

Burada birkaç örnekle halkın başkalarının, dolayısıyla kendisinin hangi haklarına tecavüz ettiğini hatırlatmakla yetineceğim. Bunları bilmeyen yok. Aşağıda sıraladığım kentlileşememe gösterileri İstanbul halkının ortak davranışlarıdır.

Kent bilmezlik: Burada kent bilmezlik kendini bilmezlikle eşanlamlıdır.

Çöp kafalılık: Bu karakteristik Türk hastalığı çevreyi ve kenti çöple kirletmektir. Çöp kafalı çöpü uygun bir şekilde ortadan kaldırmayı düşünmeyen, yani çöp kavramını gerçek anlamda değerlendirmeyen kişidir. Çöp kavramı kafasında kentsel bağlamda oluşmamıştır. Ve şekillenemediği için bu adamlar kafalarındaki ve etrafı kirlettikleri çöplerle birlikte yaşamaktadırlar. Dünyanın en iyi belediyesi bile böyle adamların yaşadığı bir kenti temizleyemez. Bundan çeyrek yüzyıl önce Amerika'nın birçok kentinde çöp atanlara 50 dolara kadar ceza veriyorlardı. Avrupalı Amerikalı kadar çöp atmaz. Ama İslam ülkelerinden gelenler Paris'i, Marsilya'yı, Londra'yı çöple doldurabilirler. Bu Müslümanların daha kirli olmalarından değil, kentli olmamalarından kaynaklanır.

İstanbul'da çöp kafalılar boy boydur. İçtiği gazoz şişesini, sigara kutusunu, naylon torbayı işi bitince olduğu yere bırakanlar, evin çöpünü sabah giderken bir çöp kutusuna varmadan sokağın köşesine bırakanlar. Fakat üçüncü bir grup, gerçekte hayduttur. Bunlar inşaat artıklarını kamyonlara yükleyip, belirli dökme yerine götürmeden, yolları üzerindeki herhangi bir boş arsaya dökenlerdir. Bunların içinde koca bir arsayı kazı ve yıkıntı tepesi ile dolduranları vardır. Bunlar kentli olamamak bir yana, aynı zamanda hakka tecavüz eden ahlaksızlardır.

Belediyelerin çöp ekiplerinin bu bağlamdaki davranışları da sorunun bir kentlileşememe sorunu olduğunu kanıtlar. Çünkü bu büyük çöp birikintilerinin ya da yığınlarının önünde asfalttaki çöpleri temizleyen, hatta gösterişli süpürgeli kamyonlarla kaldırım kenarlarını temizleyen belediye çöpçüsü, büyük çöp sorununda kendini sorumlu hissetmez. Çöp idaresi de kendilerine böyle bir görev vermiş değildir. Asfalt üzerindeki kâğıt parçalarını bile temizleyen, çöp bidonlarını mekanik olarak boşaltan çöpçüler, büyük çöplüklere tümüyle duyarsızdır. Büyük bir çöp yığını hiçbir idarenin haberi olmadan aylarca, hatta yıllarca en güzel doğal sitleri kirletir. Buraya belediyelerin kolları uzanmaz. Bu fiziksel yetersizlikten değildir. Kentlilik bilinci noksanındandır. Çöpçü rutin bir iş yapar, fakat çöp kavramına sahip değildir.

Kentsel çöp hem gerçek bir pislik ve hastalık yuvasıdır hem de açık bir estetik duyarsızlıktır. Çöpçüler ve çöp kafalılar çevrenin estetik boyutuna karşı duyarlı değillerdir. Bu bağlamda kentin ikinci çöp kafalı tavrı, bitmemiş inşaatlardır. Burada pek çok kişinin yasadışı inşaata başlayıp bitiremeden kalması, toplumsal bir hastalıktır. Bu ikinci çöp belediyelerin sorunudur. Bunu halkın İstanbul'unun ikinci bölümünde inceleyeceğim.

Kent Kültürü ve Koyun

Koyun köyde ve kentte aynı kokar. İstanbul 'hemşerisi kentlileşemedi' demek bayram bağlamında 'İstanbul köy gibi kokuyor' anlamına geliyor. Oysa halkımızın güzel bir âdeti var: Gelen misafirlerin eline kolonya damlatılır. Bu dışarıdan gelenin elini temizlemesi için değil, odaya güzel bir koku saçmak içindir. Güzel kokulu bir peçete el silmek için de verilirdi. Daha eskiden gül suyu ikram ederlerdi. Acaba İstanbul ve bütün kentlerimiz bayramı gülsuyu ya da lavanta kokusuyla mı karşılasalar, yoksa koyun gübresi ve ahır kokusuyla mı?

Uygar toplum bunun yanıtını biliyor. İstanbul'da her gün yenen et kurban bayramında olduğu gibi, kent içindeki boş arsalarda ve çayırlarda kesilirse İstanbul'a bir kent denilebilir mi? Ne özgün kültürümüz olduğunu bütün dünyaya göstermek için 2010 yılının kurban bayramında bütün Avrupa'yı davet edip koyun, gübre ve kan kokusunu özgün kültürümüzün kentselleşmiş kokusu olarak tanıtabilir miyiz? Beykoz işi şişelere bu kokuyu doldurarak satabilir miyiz?

Köylünün bazen kenti, bazen üniversiteyi ve devleti işgal ettiğini söylenince 'bu demokrasidir' deniyor. Bu bağlamda köylü sözcüğünün kullanılması, kuşkusuz doğru değil. Ne var ki bu köylü kente göçmüş, fakat köy ve taşra davranışlarını taşımayı sürdürdüğü için, kentlinin sahip olması gerekenlere henüz sahip olamamış kişi oluyor. Bu sorun kişisel değildir. Kişi her zaman bunu aşabilir. İstanbul'da koyun keserken köyde imiş gibi davranmak politik egemen bir grup tarafından yapılıyor. Kent ortamının niteliklerini bilen, du-

yarlı ve bilinçli bir toplumun buna izin veremeyeceği açıktır. Bu yaygın uygulama ise ancak bu kokudan rahatsız olmayanların vurdumduymazlıkları sonucu olabilir. Kentlileşemeyenler sayıca kente egemendir. Gerçi her tür egemenlik demokrasi denen politik sürecin sonucudur. Fakat bundan ahır ve gübre kokusunun bir hafta boyunca kente sinmesinin bir demokrasi gösterisi olduğu sonucuna varılamaz. 'Humour' boyutunu bir yana bırakırsak, büyük kentte her köşeyi mezbahaya çevirmenin demokratik bir hak olduğunu savunamayız. Öyle olsaydı, Taksim Parkı'nda, Maçka Parkı'nda ya da Yıldız Parkı'nda sürü otlatmak da demokratik hak olurdu.

Bu tür tartışmaların çokluğuna bakılırsa Türkiye'de demokrasi sorunu kentin ortasında açık salhane yapıp yapmama gibi özgürlükler üzerine oturuyor. Kaçak yapı özgürlük değildir. İzin almadan evinizi bile boyayamazsınız. Ama kentin yarısından çoğu kaçaktır. Park yasağı levhasının altında park yapan araba saymakla bitmez. İzinsiz, ormanda ağaç kesemezsiniz. Ama orman alanlarında üniversiteden büyük sitelere kadar her yapı vardır.

Doğanın insandan daha duyarlı olduğunu belirten İspanyol doğa bilimcisi ve çevrecisi Joaquin Araujo abartılı bir tüketim yaşamının insan zekâsını da tehlikeye soktuğunu söyler. Ona göre tüketime yönlendirilip açlığa mahkûm edilen cahil toplumlar bu zekâ fukaralarıdır. Bu olasılıkla demokrasiyi de tehlikeye sokmuştur. Burada en tehlikeli şeyin, uygulanıyormuş gibi gösterilen demokrasi olduğu söylenebilir. Faşizm, komünizm ve demokrasi geleceği tehlikeye sokuyorlarsa, bunlar dışında kalan tek iktidar aptalların hegemonyasıdır. Son krizden sonra "George Bush ve dostları gibiler dünyayı tehlikeye sokuyorlar," diye düşünenler çoğaldı.

10-15 milyonluk bir kenti, kurban bayramında mezbahaya çeviren kırsal kültürlülere bunları anlatmak zordur. Kuran, kurban edin diyor, etrafı kokutun demiyor. Kent dışında geçici olarak kurulacak mezbahalarda bu sorunu çözememiş bir kent idaresi var. Bu bilgisizlik olamaz. İlkel menfaatlara göz yummak olur ya da köylülük

olur. Bir dev metropolü kokutabilen bir toplumun başka şeyleri kokutmaması için bir neden yoktur. O yüzden Türkiye'de bunun gibi sayısız sorun var.

Bütün bu olayları aralarındaki ilişkileri anlamadan birbirinden bağımsız olgular olarak görmek kırsal kültürün özelliği ve azgelişmişlik göstergesidir. Açıkta koyun kesmek sağlıksız bir kasaplıktır. Türkiye'de et kesmenin kuralları çoktan saptanmıştır. Etrafı saran koku ise çağdaş kent uygarlığı için utanç verici bir ilkellik örneğidir. Hepimiz çocukluğumuzdan bu yana koyunun boynuna bıçağın vurulup kan fışkırmasından dehşete düşen pek çok insan görmüşüzdür. Pek çok operatör de kan görmenin tatsız bir his olduğunu söylerler. Akan insan kanı üzerine geniş bir edebi birikimimiz var.

Yukarıda sözünü ettiğim İspanyol Çevreci J. Araujo bir bakıma her kültürden insanın binlerce yıldır söylediği bilgelikleri bir gazeteciyle konuşmasında şöyle özetlemiş:

"Kişilerin bilincine hitap etmekten başka yapabileceğimiz bir şey yok. Aşırılığı bırakın. Kontrolsüz bir spekülasyon her şeye egemen. Her şeyi doğaya göre çok pahalıya mal ediyoruz. Dünyanın verdiğinden fazlasını istemeyelim. Tüketicilik aşırı olmamalıdır. Ekolojik felsefenin temel ilkesi borçlu olmamaktır. Planet'e borçlu kalınmaz. Biz gelecek kuşakların haklarını yiyip onları açlığa mahkûm ediyoruz."

Bu sözlerin açıkta koyun kesmekle ilişkisi var mı? Kanımca var. Bu görüntü tüketici, spekülatif ve sözde dinsel yaşamın panayırıdır. Kurban bayramında koyun kesmek, cami yapmak gibi, bir gösteriye dönüşmüştür. Sürecin kendisi ise kentsel yaşamın kurallarını hiçe saymaktadır.

Koyunu böyle kesenle çirkin camiler yapanların, trafik kurallarına uymayanla, kaçak inşaat yapanların aynı nitelikte davranışların sahipleri olduğunu anlamayan çoktur. Dünya insanların ilkel davranışlarıyla dolup taşıyor. Uygarlık ilkel güdü gösterilerini engelle-

yen gelişmelerin toplamı, bir tür perdedir. Kavgada, cinayette, savaşta ve tüketim yarışında zaman zaman yırtılır. Sadece paraya ve sömürüye odaklanmış bir dünya, ne yazık ki, en ilkel davranışları da canlı tutmaktadır.

Madrid = İstanbul = Kentlileşmiş Halk

Türkiye'nin AB standartlarına ulaşıp ulaşmadığı, İstanbul'a göç edenlerin kentli olup olamadığı daha çok tartışılacak. Fakat geçenlerde yaptığımız bir kısa İspanya gezisindeki gözlemlerden sonuç çıkaracak kadar akıllı insanımız var.

Bayramda İspanya'nın Müslüman dönemi mimarisini yine görmeye gittik. 8. yüzyılda Müslüman Araplar İspanya'yı Vizigotlardan almışlardı. Madrid 11. yüzyılda hâlâ Müslümanların elindeydi. Granada'da Elhamra Sarayı 14. yüzyılda yapıldı. Avrupa'ya antik bilgeliği getiren Müslümanlar oldu. 700 yıl Müslüman olan İspanya 12-15. yüzyıllarda Hıristiyan oldu. Hıristiyan Anadolu ise 11-15. yüzyıllar arasında Türklerin eline geçti. Türkler İstanbul'u 1453'te, Katolik İspanyollar Granada'yı 1492'de ele geçirdiler. İspanya'da Müslüman ve Yahudiler yaşatılmadı. Osmanlılar ise Hıristiyan ve Yahudilere yaşam hakkı verdiler. Başka bir deyişle O zaman Müslüman Türkiye hoşgörülü, Katolik İspanya hoşgörüsüz idi. İspanyollar 1492'den sonra yeni dünyayı keşfettiler, büyük bir imparatorluk kurdular. Biz de büyük bir imparatorluk kurduk. Bugün İspanyollar Avrupa Birliği'nde. Biz kapısındayız. Avrupa tarihi bağlamında bu doğal bir sonuçtur. Fakat iş bununla kalmıyor.

Madrid pazar günü hafif yağışlı idi. Fakat Madridliler sokaktaydı. Prado'yu bir kez daha ziyaret etmek istedik. Müzenin önünde bir tanesi 150 metre, diğeri onunu yarısı kadar iki kuyruk vardı. Biri yeni açılmış bir Rembrand sergisi için, diğer normal Prado koleksiyonu için. Bir buçuk saat bekleyip vazgeçtik. Ulusal müze ve sanat merkezine gittik. İnsandan geçilmiyordu ve ziyaretçiler gençti.

Picasso'nun ünlü *Guernica*'sının sergilendiği müzenin büyük bir kitapçı dükkânı vardı. Burası da insandan geçilmiyordu. Modern Sanat Müzesi'nin kitapçı dükkânında sadece sanat konusunda, büyük çoğunluğu İspanyolca, 20.000 cilt kitap vardı. Türkiye'de sanat üzerine 100 Türk sanat tarihçisinin yapıtını bir kitapçıda bulabilir misiniz? Türkiye okullarında resim dersi 70 yıldır var. Beyoğlu'nun nüfus müdürlüklerinde kuyruğa girip adlarını listelere dolduranların hemen hepsi türbanlı. Ben henüz bir resim galerisinde ya da klasik müzik konserinde bir türbanlı görmedim. Türkiye'de ne Goya, ne Murillo, ne Picasso ne de Miro yetişti... Müze görmeyen annenin çocuklarının ressam ya da yontucu olacakları kuşkulu. İstanbul'da birkaç özel müzenin küçük bir seyirci kitlesi var. Türkiye'de İspanya'daki sanat yayınlarının yüzde biri yapılmıyor. Müzeleri dolduracak kültürlü bir toplum yok. Türkiye'de hâlâ heykel de yapılmıyor. Madrid 17-18-19. yüzyıllarda Amerika'nın zenginliğini Avrupa'ya aktarmış bir sömürge imparatorluğunun başkenti. Anıtsal yapılar ve güzel parklarla dolu. Osmanlı ise 18. yüzyıldan sonra sadece Anadolu'yu sömürmüş. Ama ne anıtsal yapısı var ne de parkı. İstanbul'un daha eskiden kalan güzelliklerini de yok etmişiz.

Kurtuba ve Granada'nın eski Arap mahallesi Al Bayzin 15. yüzyıldan kalan dokuları, iki üç katlı iç avlulu evleri, bezemeler ve oranlarıyla yerinde duruyor. Granada'da dar sokaklı dokuyu korumak için küçük otobüsleri hizmete koymuşlar. Biz bütün tarihi kentlerimizi arabaya ve apartmana feda ettik.

1950'den sonra, Avrupa'ya özenerek yapılan bazı kültür etkinlikleri, sadece kişisel çabalarla olmuştur. Türkiye'ye egemen olan köy-kentli türbanlının müze kapısında Rembrand seyretmek için yağmur altında büyük bir kuyruk yapması söz konusu değil. Kaldı ki ressam, Nakkaş Osman ya da Levni de olsa da sonuç değişmez.

Bu toplum Avrupa'nın hangi kültür etkinliğiyle eşdeş olmak istiyor? Geçenlerde Prag'da Avrupalı çocukların korosunu ve orkestrayı idare eden bir kadın orkestra şefi vardı. Bir Berlioz programı su-

nuyorlardı. AB üyesi olursak paketlenmiş kadınlar, kitap okumayan erkekler müze ya da orkestra kapılarına mı dizilecek?

Bu soru ve buna benzer bütün sorular Türkiye'nin yakın geleceğini belirlemektedir.

Türkiye'de bazı şeylerin zoraki ve ısmarlama olduğunu anlayacak iktidarlar işbaşına gelmiyor. Köyde yaratılmış bir uygarlık yoktur. Köylü müzeyi görmek isteyen kentli olana kadar, AB üyesi mi olacağız, AB sömürgesi mi? Buna dev cehalet toplumundan bir yanıt çıkmaz.

Bu toplum çağdaş bir bilgi ve teknoloji üretecek kültürel eğilimleri geliştirebilir mi? Türk Avrupalı olamayacaksa, çağdaş dünya kültürünün neresinde yer bulacak? Bu kültür 21. yüzyıl ortasında Türkiye'nin diğer gelişmiş ülkelere eşit politik koşullarda bir statü sahibi olmasını sağlar mı? Eğer sağlayacağına inanılıyorsa bunun sayısal parametreleri var mıdır? Bu parametreleri çağdaş olmayan kültürümüzün hangi performanslarıyla sağlayacağız? Hangi gelecekte, çağdaş kültür gösterisine Türk toplumunun katılacağını hayal ediyoruz? Ve bu konserin neresine, kimlerle katılacağız? Bunu kaç yılda yapacağız? O zaman içecek suyumuz kalacak mı?

Bu sorulara yanıt veremeyen iktidar ya da muhalefet partileri, topluma hangi geleceği öneriyorlar? Halk bu politikacıların niteliğini anlamaktan acizse kendi geleceğine egemen olabilir mi? Cumhuriyetin geçmişini karalamakla uğraşan adamlar biraz da geleceğini şekillendirecek kültürel sorunlarla uğraşsalar daha yararlı olmaz mı?

Türkiye'nin geleceğini sorgularken referans verdiğimiz yabancı otoritelerin değerlendirme ve öngörülerinde bizim toplumun değişme verileri bulunmuyor. Pozitif bilim söz konusu olunca referansların dış kökenli olması belki kaçınılmaz. Geleceğin bir bölümü şimdiden bu verilere göre planlanmak zorundadır. Fakat Türkiye için bir çağdaşlık modelinde türbanlı, bıyıklı ve sakallıların beyinlerinin neyi kavraması gerektiği ve kavrayabileceği kendi kültürümüzün iç dinamikleri bağlamında karmaşık bir sorundur. Bu bağlamda İslam

dünyasının birkaç yüzyıldır içinden geçtiği olumsuz bir süreç var. Bunlar Fransız, Amerikalı ya da başka Batılı sosyal bilimcilerin ileriye dönük kuramlarında yer almıyor. Kuşkusuz sosyal bilimler alanında da dünyayı izlemek zorundayız. Fakat yaratıcı bir tutumla kendi kültürümüzün dönüşümü için model üretmeye çalışmak daha sağlıklı ve yol gösterici olabilir.

Zor bir yakın geleceği karşılayacak olan Türk toplumunun bilgilenmesi ve eğitilmesinde bir sorun daha var: Alternatif enerji, iklimsel değişme, kuraklık, tarımsal yenilenme, açlık ve susuzluk perspektifleri karşısında 21. yüzyılda yaşam kalitesini sürdürebilme mücadelesi verilecek. Bilimsel önerilerin, geliştirilen teknolojilerin Türkiye koşullarına uyarlanması sade bize özgü toplumsal koşullar (nüfus artışı, cehalet, üretim örgütlenmesi, dinsel dayatma, Amerika ve AB'nin açık müdahalesi, ekonomik bağımlılık) gibi nedenlerle kendi yapımıza uygun bir sosyal kuram geliştirmemizi gerektiriyor. Pozitif bilim ve teknoloji ile sosyal ve bilimsel örgütlenme arasındaki ilişkiyi sadece kendi yaratacağımız yöntemlerle çözmek zorundayız.

Sayın okuyucular, Madrid'deki sergi kuyruğundan ya da Prag'daki konserden Türk toplumunun geleceğine ilişkin toplumsal kuramlara 800 sözcükte geliniyor. Yani durum o kadar sıkışık.

Kentleşememenin Bedeli

Türkiye'de cehaleti kilo ile tartamazsınız. Cahilin kente verdiği zararın parasal ya da daha genel ekonomik zararı kolay kanıtlanacak bir olgu değildir. Eğer bir insan İstanbul'un 1453'te fethedildiğini hatırlamıyorsa Türk ekonomisinin bundan zarar görüp görmediğini söylemek zordur. Genelde tarihi bilgisizlik bir ekonomik zarar kavramıyla eşdeşleştirilmez. Fakat eğer bir inşaat sahibi ya da bir belediye yetkilisi bir apartman arsasında çıkan bir Roma mozayiğinin kaşla göz arasında yok edilmesine neden olursa bu on binlerce, yüz binlerce liralık bir hazine kaybı anlamına gelir.

Kırmızı ışıkta geçen bir kaygısız şoför bir vatandaşın kemiklerini kırarsa bu da on binlerce liralık bir vatandaş kaybı ya da bir sigorta kaybıdır. 'Park Yapılamaz' levhasının altında arabalar park ederse o yoldan geçen trafik durur ve yavaşlar. Buradaki dakikalar vatandaşların yaşamından çalınır, ülke benzininden çalınır. Eğer üç izli bir yolda iki taraflı park yapılır ve bu daralma örneğin Çengelköy ve Beylerbeyi'nde her sürücüye 10 dakika fazla zaman ve 50 kuruşluk benzin kaybettirirse İstanbul çapında bu günde milyonlarca liralık iş ve enerji kaybına tekabül eder.

Bu olaylar kural ya da yasa tanımazlık olarak tanımlanabilir. Aslında bu kentlileşememiş, yani birlikte yaşadığı insanların yaşam haklarına saygısı olmayan insanların davranışıdır. Bu tür maliyetler saymakla bitmez. Her tarafa çöp atıp kirleten ve kentin uygar görüntüsünü mahalle pazarına benzeten bir toplum bu kirliliğin ortadan kalkmasının bedelini hesaplayamaz. Olasılıkla kimse hesaplayamaz. Dikkatli bir araştırmacıdan küçük bir alanda şehre ve vatandaşa ve-

rilen zararın hesabını yapması istense İstanbul'un Türkiye'ye gereğinden belki de onlarca kat daha pahalıya mal olduğu ortaya çıkacaktır. İstanbul ve bütün büyük şehirler Türkiye ekonomisinin kara delikleridir. Bir parking değnekçisi bu kargaşada yaşamını kazanır. Bu gerçek bir geçim kaynağıdır. Fakat yasadışı parking bir para kaynağı olunca Süleymaniye'de park mafyası bir eski eseri yakıp arsasını otopark olarak kullanır. İzmir'de Konak çevresinde boş arsaları otopark olarak kullanan insanların yanına belediye yetkililerinin gitmeye korktuğunu, bir belediye başkanından dinlemiştim. Eğer vaktinde budamaz, ilaçlamaz, sulamaz ve gübre vermezseniz ağaçlarınız meyve vermez ya da kötü verir. Türkiye'de şehirler kötü meyve veren bahçelerdir. Bu halkın ve belediyenin ortak bahçıvanlığıdır. Bugünkü sözde demokratik sistemde belediyeyi suçlamak çok anlamlı değildir. Halkın seçtiği bu belediyelerdir. Eğer halk kural tanımıyorsa, belediye de tanımaz. Çünkü her ikisinde de ortak yaşama kuralları bilinçlendirilmemiştir. Bu tür neredeyse sayısız bilinçsiz davranışın yaratığı ekonomik zarar Türkiye'nin sayılarla ifade edilebilen ekonomisinin tümüne eşit olabilir. Zarar hanesine yazılan bu bedelin hesabını kimse yapmaz. Ama bir yılda bitmesi gereken bir altyapı çalışması üç yıl sürer ve aynı yol üç yılda beş kez açılıp kapanırsa burada plansızlık, kötü mühendislik, kontrolsüzlük ve vurdumduymazlığın toplumsal ekonomik zararının yapılan işin tümünden daha fazla olduğunu hesaplamak olasıdır.

Garanti Bankası Müzesi "Doğayı Tüketmek" adlı bir sergi açıyor. Serginin içeriğini bilmiyorum ama, cehaletin elinde harcanan Türkiye için "doğayı tüketmek" çok ilginç bir 'terim' olur. Türkiye'de hiçbir zaman bitmeyen din-bilim kavgası II. Dünya Savaşı'ndan sonra giderek dinden yana bir ağırlık koydu. Bilim dini duyguları değiştirmez. Bu ne Avrupa'da, ne Amerika'da ne de komünist Rusya'da gerçekleşmiştir. Okuma yazması kıt bir ülkede bunun hiçbir zaman söz konusu olmayacağı da açıktır. Fakat gelişmiş dünya, bilimin ve ona bağlı teknolojinin toplumsal egemenliğini dinin bas-

kısından kurtarmıştır. Dini bağnazlığın bilimsel düşünceyi engellediği ise bütün tarih boyunca kanıtlanmıştır.

Büyük kentlerde toplanmış az okumuş milyonlarca insanın, kendi bindikleri dalları kesmeleri şaşılacak bir şey değildir. Çünkü oldukça aydınlanmış, kentlileşmiş bir insan bile bu kalabalık yerleşmelerin en basit güncel gereksinmelerinin bir düzen içinde planlamasını kavrayamaz. İstanbul gibi 10-12 milyonluk bir heyula agglomera'da aç susuz kalmadan, soğuktan donmadan, elektrikleri kesilmeden, sokaklara lağımlar akmadan yaşamanın ve bir yerden bir yere gitmenin olasılığı şaşılacak bir performanstır. Gerçekten sayısal olarak 'ralenti'de çalışan bir makine, ana arterleri tıkalı bir kalp hastası gibi olsa da, İstanbul'un yaşamı bir mucizedir. Kentlileşememiş bir nüfusla bu başarıyı gösteren belediyeler de bundan bir övünme payı çıkarabilirler. Kuşkusuz yine de bu başarı, ahlak, estetik, davranış gibi ölçülmesi zor parametreleri içermez. %10-20 arasında bir performans noksanıyla çalışsa, İstanbul'un Türkiye ekonomisindeki büyüklüğü düşünülürse, her yıl Türkiye ekonomisinin 1/20'si kadar bir ekonomik açığa tekabül eder. Bunu Türkiye çapında düşünürseniz, kentlerdeki düzensizlik yıllık 1/5 oranında bir kayıp anlamına gelir. Başka bir deyişle Türkiye kentlileşememiş olmanın, plansızlığın, uzmanlarla iş görememenin, örgütleşememenin, yağmacılığın rüşvetin cezasını, en iyimser tahminlerle, her beş yılda bir yılı havaya atarak, çekmektedir.

Kuşkusuz bu hesapları köşe yazarlarının değil, belediyelerin, hükümetlerin ve dolar hesabında boğulmuş ekonomistlerin yapması gerekir. Bilimsel düşüncenin aydınlatmadığı yarı köylü bir kent toplumunun ülkeyi, cehaletinden dolayı içine soktuğu görünmez ekonomik sıkıntı belki bu satırlarda anlatılmaya çalışılandan daha da fazladır. Bu zarar ve geri kalma bedelini dinli, dinsiz, laik, şeriatçı, aydınlanmış ya da aydınlanmamış herkes paylaşmaktadır.

Halkın İstanbul'u...
Neden Yapılar Bitmiyor?

Türk kentlerinin hepsinde neredeyse yarım yüzyıldır değişmeyen temel özellik, yerli yabancı bütün dikkatli gözlemcilerin vurguladıkları bitmemişliktir. Bunlar küçük evler de olur, kentin en merkezi arsalarında bitmemiş özel ya da devlete ait büyük yapılar da olabilir. Bunların bir bölümü ilginç süreçlerden geçer, yeni zaman harabeleri olarak kentlerimizi şenlendirirler. Aslında davullu zurnalı bir düzen düşmanlığı gösterileridir. Örneğin Gümüşsuyu'ndaki ünlü Park Otel bir heyula gibi bütün Ayaspaşa'yı ayaklar altına aldığı zaman mimarlar nefeslerini tutarak beklemişlerdi. Her şeyi ile yasadışı olan yapı Nurettin Sözen döneminde herkesin şaşkın bakışları arasında koca gövdesinden epey hacim kaybetti. Fakat bugün hâlâ bir dev iskelet olarak İstanbul Limanı'na egemendir.

Sık sık kentin her köşesinde inşaatı durmuş yapı iskeletleri, çatılarında kolon demirleri yükselen tuğla dolguları tamamlanmış betonarme karkaslar, yarısı belediye tarafından yıkılmış gecekondular görülür. Özellikle bu sonuncular önlerinde polisle çatışan kadın protestocular, fotoğrafçıların ve televizyon kameralarının sevdikleri konulardır.

Yasadışı bir yapı –bazen bir gökdelen– örneğin Taşkışla'nın önündeki Gök Kafes, nasıl olur da badana yapana bile müdahale eden belediyelerin dikkatini çekmez? İstanbullular bu garip fenomeni deneyle bilirler. Şimdiye kadar bu hayli garip dikkatsizliğin nedeni belediye bağlamında kamuoyuna açıklanmamıştır. Olay yıkımla sonuçlandığı zaman yıkıntının yıllarca kent arsaları-

nı harabe ve çöplük olarak vurgulaması da İstanbul halkının farkına varmadığı, daha doğrusu kentsel bilincinde herhangi bir duyarlı çağrışım yapmayan bir durumdur. Bu kamusal ve toplumsal vurdumduymazlıkta ifadesini bulan davranış kentlileşememenin en büyük ölçekli kanıtlarından biridir. Ne var ki bunu halkın iradesinin gösterisi olarak yorumlamak yetmez. Herkesin gözünün önünde devam eden inşaatların bittikten sonra farkına varılması, herkesin bildiği gibi, yarım yüzyıldan fazla bir süre devam edip giden utandırıcı bir olgudur. Bu halkın yasadışı davranışı ise, belediyelerin yasaiçi davranışları da aleni yapılan bir kuralsızlıktır. Bu davranışın arkasında da yasa tanımazlık kadar, kültürel olarak kentli olamamak vardır.

Kaldırım hastalıkları diyebileceğim başka bir ciddi barbarlık örneği vardır. Bu yol, arsa ve yapı arasındaki ilişkidir. Yol ve arsa ilişkisi İstanbul kentinde hiçbir zaman tanımlanmamıştır. Yol ile arsa arasında, uygar olduğu düşünülen ülkelerde iki uygulama vardır: Eski dar dokularını korunmuş tarihi kent sokaklarında kaldırım ulaşımı kolaylaştırmak için yapılmaz. Bu özellikle İtalya'da, Roma'da bile uygulanan bir tekniktir. Fakat İstanbul'la Roma arasında bir fark var: İtalya'da korunmuş eski doku ve yapı her kentte vardır. İstanbul'da böyle bir şey kalmamıştır. Sözde koruma bölgeleri eski dokunun iskeletini bile saklamıyor.

İkinci ve yaygın olan, yol ile yapı arasına bir kaldırım yapılmasıdır. Kaldırım kent yapılaşmasının son örtüsü, kent giysisinin düğmeleridir. Yapı ve yol arasında kaldırım belediyenin yapıya karşı son ödevini yerine getirdiğini gösterir. Bu bizde, ne hikmetse, hep kopuk düğme gibi kalmaktadır. Kaldırım yayayı araç tecavüzünden korumak için yapılır. İstanbul kaldırımları bu ödevlerini yerine getiremezler. Çünkü hiçbir zaman bitmeyen kanalizasyon, elektrik, telefon gibi altyapı noksanları bugün yapılan kaldırımı yarın yok eder. Kaldırımlar yayaların şaşkın bakışları arasında delik deşik edilir. Kaplamaları tamir edilmez, yamanır. Üzerine elektrik direkleri, gece aya-

ğınızı kıracak şekilde yarım yamalak dikilir (kuşkusuz, gece elektrik yanması da ayrı bir bahtiyarlıktır). Kanalizasyon kapakları, son zamanlarda biraz iyileştiyse de, tehlike olmaya devam ediyorlar. Türkiye'de 100 metre uzunluğunda, delinip yamalanmamış bir kaldırım bulmak zordur. Kaldırım yüksekliği, bordür taşları, yüzeylerinin dalgalı deniz gibi olması, su birikintilerinden söz etmek, kaplamanın estetik zavallılığını teşhir etmek bizdeki sözde şehirli için kenti anlama programına katılacak kadar duyarlı konular değildir. Kaldırımla yapı duvarları arasında su boruları, doğalgaz bağlantıları, telefon ve elektrik kurdeleleri cinsinden uygar kentlerde görülmeyen süsleri de hatırlamak gerekir.

İstiklal Caddesi gibi 1.5 km. uzunluğunda bir yaya yolu, tek bir çizgi, bir desen olmadan, kent mobilyası ya da peyzajı kavramının yanından bile geçmeden ucuz bir benzin istasyonu apteshanesi gibi kaplanabilmiştir (pahalıya da mal olmuş olabilir). Ve bu 1.5 km'de bir tek çöp kutusu bulunmaz. Bu Türkiye'de belediye kurumunun kent yaşamının doğasını bile anlayamadığını gösterir. Bunlar tembellik ya da boşvermek değildir. Bu konunun toplum için bir sorun haline henüz gelmediğini gösterir.

İstanbul'un uygar görüntülü bir kent olmamasının herkesin şikâetine neden olan bir diğer özelliği yaya ve trafiğe tahsis edilen yol yüzeyinin belirsizliğidir. Belediyelerin yolları ulaşım için mi 'parking' için mi yaptıkları belli değildir. Bunun bir hesabını da yaptıklarını sanmıyorum. Yani belediye idareleri yol varsaydıkları yüzeylerin ne kadarının ulaşım, ne kadarının park için kullanıldığını sormuyorlar. Herhangi bir yolda kaldırıma park yapma saatlerinin gösterilmesi de devede kulaktır. Ve bunu yazan levhanın önünde park eden otomobiller vardır. Aslında şehir içi yolları, yaya alanları otomobillere, endirekt olarak da bir cömert davranışla, otomobil satıcılarına tahsis edilmiştir. Dolayısıyla İstanbul'da ters bir mekanizma çalışır. Otomobil sayısı arttıkça yolların otopark olarak kullanılışı artar. Bu olgu belediyelerin bunu insani nedenlerle yaptıklarını düşündürüyor.

İstanbul'da araba sahibi olanlar bunu deneyle bilirler. Böylece park değnekçileri ve bunları kontrol eden küçük mafya reislerinin hayatlarını idame etmeleri sağlanmıştır. Bunlar sürekli iftar sofraları gibi fakir işsizlerin karnını doyurur. Bu bedava, zaman kontrolü olmayan yol-park alanı, İstanbul'un kimseye saygısı olmayan araba kullanıcılarının tek tecavüz alanı değildir. Buna kaldırımları da eklemek gerektiğini herkes biliyor. Arabalar kaldırımlara yerleştikleri zaman yayaların tek çaresi araba trafiğine katılmaktır. Böylece İstanbul yaya ile arabayı aynı yüzeyde ve eşit koşullarda yürüten bir kenttir. Yani uygar bir kent değildir. Yaya ve araç trafiğini I. Dünya Savaşı sonrasından bu yana bir planlama doktrini olarak dile getiren Batılı imar ve şehircilerin öğretileri Türkiye'de geçerli değildir. Belediye sorumlularının bunu bilmemesi söz konusu olmadığına göre kararı halk vermektedir.

Türkiye'de ne halk, ne belediye sorumluları, ne trafik polislerinin kaldırım işgaline müdahale ettikleri görülmemiştir. Bu, çöp kafalılık paralelinde bir bilinçsizlik düzeyidir. Uygar bir kentin en genel gösterisi yaya ile motorlu aracı ayırmaktır. Bunu yapamayan belediyeler uygar bir kent belediyesi sayılmamalıdır. Kaldı ki bu bir belediye sorunu olmaktan çok, bir kentlileşememek sorunudur. Belediye halkın bilinç ve duyarlılığını koyduğu engelleri aşacak güçle örgütleşememiştir. Çünkü demokratik cehalet egemenliği gürül gürül işleyen bir mekanizmadır. Cehalet ortamının bu ergenlik sivilceleri toplumun henüz büyümediğini kanıtlayan organik düzensizliklerdir.

Türkiye'de kent bahçesinden anlayan bahçıvan ne halk, ne belediye ne de hükümet katında yetişmektedir... Kentli olamamanın fiyatını dış borçlardan daha pahalıya ödemekteyiz. Bu tablo, kamu yararının kişisel menfaata teslim olduğu ülkelerin özelliğidir.

Planlama Sorunları

İstanbul artık bir sanayi metropolisi olduğu kadar bir megalopolistir. Bu boyutta yaşanabilir bir çevre olması için planlama zorunludur. Bu planlama belediyelerin elinde olan imar planları anlamına gelmez. Toplum yaşamını kontrol edebilen bir rasyonalizasyon anlamına gelir. Bunun için varılması düşünülen bir kent imgesi gerekir. Bu da elli bin nüfuslu ortaçağ kentinden esinlenen, örneğin imamların kontrol edeceği, insanların mescitte buluştuğu bir kent imgesi değildir. Bugüne kadar var olmamış bir kenttir. Fakat minimum bir kentlilik bilinci gerektirir. Oysa bugünün İstanbullusunun, büyük çoğunluğunun böyle bir deneyimi yoktur. Bu imge yaratılamamış olduğu için ona varacak yol da belli değildir. Bunun gerçekleşmesi için kentin, bugünkü koşullarda yeniden 'okunması' gerekir. Türkiye'de bunu gerçekleştirecek küçük bir aydın grubu olsa bile, onları böyle bir işe sevk edecek politik irade yoktur. Çünkü bu politika da, demokratik süreç içinde, kentlileşememiş kırsal alan adamının elindedir. İstanbul belediyeleri buna örnektir. Beyoğlu'nun hiçbir gösterisini kullanmayan insanların oylarıyla bir Beyoğlu belediye başkanı seçilmiştir. Sinemaya gitmeyen, tiyatroya gitmeyen, sergiye gitmeyen bazı İstanbullular (!), akıllarına ilk gelen şey Taksim'e bir cami yapmak olan bazı sözümona kentlilerdir.

İstanbul'u hiçbir zaman olmadığı bir hayali dünyaya döndürmeye çalışanlar, kentin yaşayabilirliği için 'collapse' işaretleridir. Bu tür politikacılar ya plancıları esir ederler ya da satın alırlar.

Kentin yaşanabilir olmasıyla uygarlık merkezi olan bir yerleşme olması arasındaki farkı görmeden, kentten söz edilemez. Uygarlık üre-

ten ya da uygarca yaşanan bir yer olmadıkça, kentin varlığı soyut bir belirleme, bir söylemsel alışkanlıktır. Ömrünü su kuyruğunda geçiren bir dış mahalleli ile, köyünde çeşmeden istediği zaman su bulan köylü kadını arasında bir karşılaştırma yapılırsa, su elde etme açısından köy daha uygardır denilebilir. İşine beş dakikada ulaşan biri, zamanını değerlendirme açısından, üç saatte ulaşandan daha uygar koşullarda yaşamakta, yaşamına daha çok sahip olmaktadır.

Kenti köy muhtarı gibi idare etmek, otomobili at arabası gibi sürmek, köyün deresine helayı bağlamak gibi, kentin barajına kanalizasyon yapmak, kentin ormanını, parkını evinin bahçesi gibi kullanmak ve saymakla tükenmez küçüklü büyüklü ilkel davranışlarla ortak yaşamın gerektirdiği disiplini çiğnemek, kent yaşamını zorlaştıran, üretimi kısıtlayan ya da engelleyen ve giderek 'collapse'ı hazırlayan olgulardır.

Kentte bir araya gelmiş insanların sahip oldukları kültürün ortak yaşamak için sağlayabildiği örgütlenme potansiyeli temelde sayı rasyonaline dayanır. Birlikte yaşamanın gerektirdiği davranışsal nitelikler ise, ancak bir gelenekten ve eğitimden kaynaklanabilir. Bu örgütlenmeyi gerçekleştirebilmek ya da gerçekleştirememek toplum kültürünün olanakları içinde belirlenmektedir. Kent boyutu ile kentte yaşamayı örgütleyecek toplum kültürü arasındaki dengesizlik, yaşamı giderek rahatsız eden ve belki de olanaksız kılabilecek *'collapse'*larla sonuçlanmak zorundadır. Bu collapse ya da ani çöküşün doğası, boyutları, gerçekleşme olanakları, tümel ya da kısmi oluşu üzerinde şu gözlemler yapılabilir:

Kentin varoluş koşullarını tarih ve coğrafya saptar. Kentin yaşamı politik bir şemsiye altında sosyal, ekonomik örgütlenme ile, içinde etkinlik yapılan mekânların örgütlenmesidir. Bu mekânın örgütlenmesi toplum etkinliklerinin ve sosyal örgütlenmenin bütün gereksinmelerini karışlayacak bir ayrıntıda olursa bu ideal bir kent olurdu. Fakat dünya tarihinde hiçbir toplum böyle bir ideali gerçekleştirememiştir. Çünkü sosyal olgu ile fiziksel olgu arasındaki ilişkileri birebir tanımlayan

hiçbir öğreti olmamıştır. Bir ev bir aileye, işlevsel olarak tekabül eder. Fakat bunun ideal bir kılıf olduğu söylenemez. Evin ailenin ve fertlerin bütün gereksinimlerini karşılayan bir mekân olması, o evin oluşumuna etkili olan bütün diğer faktörlerin de bir optimumda buluşmalarına bağlıdır. Ailenin ekonomik olanakları sınırlıysa, ev yeteri kadar büyük olamaz. Yeteri kadar sağlam da olmayabilir. Eğer çevrede yeteri kadar su yoksa, suyu kısıtlı kullanma, bazen de susuz kalma olasılığı vardır. Aile kendi evinin sınırları dışında olan olguları da kontrol edemez. Bunların kendisini tehdit edebilecek varlığına karşı yeteri kadar gücü olmayabilir.

Ailenin toplumla alışverişinde de doğrudan ilişkiler değil, genel ölçütler geçerlidir. Aile kendi evinin yerini kendi özgür iradesiyle değil, toplumsal bir 'concensus' içinde saptamak zorundadır. (Burada zorbalık faktörünü –ki her zaman hazır ve nazırdır– her durumda değişken bir parametre olduğu için, şimdilik, varlığını yadsımayan, hesaplanabilir bir 'entité' olarak kabul etmiyoruz.) Concensus bir istekler bileşkesidir. Tek ev ve mahallenin varlığını ve yaşam koşullarını kontrol eden mekanizmaların karmaşık, hatta tanımlanmaları olanaksız olanları kentlerin yaşamına egemendir. Politik, idari, ekonomik, sosyal ve kültürel bütün bu mekanizmaların arkasında, yine bir *'concensus'* vardır. Yalnız bu genel anlaşmada kişi bulunmaz. Kişi anonimdir. Onun yerini toplumun ideolojik diyebileceğimiz yaşamında, kişiden önce varolan, tarihi bir birikime dayalı, toplumun büyük bir bölümünün bilinçlendiremeyeceği ve karşı da çıkmayacağı otorite strüktürleri vardır. Din, devlet ve sülale, ordu, gelenek, örf ve âdet ve oylarla birlikte insanların hayallerini süsleyen birçok karmaşık kökenli imge. Bütün bunlara, yaşamın minimum temelini oluşturan karın doyurmak zorunluluğunu da katmak gerekir.

Tarihte aklın egemenliği kentte gerçekleşmiştir. İnancın en güçlü olduğu dönemlerde de akıl, kavgasını kentte vermiştir. Toplum kültürleri kentte uygarlaşmıştır. Kırsal insan doğayla simbiyotik iliş-

kiler içindedir. Doğaya egemenlik peşinde değildir. İçgüdüsel bir yaşam savaşı verir. Oysa çağdaş sanayi kentinin hızlı gelişmesinin, yaşamı cehenneme çevirmemesi ancak nesnel perspektifler içinde gerçekleşebilir. Rasyonel olmak zorundadır.

Sayısal verileri toplayamayan, analiz edemeyen ve onlara dayanıp ilerisi için *'projection'* yapamayan bir kent yaşamı bugün olası değildir. Oysa bugün Türkiye'de kent yaşamına egemen olan politik ve ekonomik süreç, kırsal kesim insanının doğayla boğuşmasına benzer davranışlar içinde, fakat doğal olmayan bir ortamda geçiyor.

Bilimsel merakı ortaçağda donmuş, sayı kullanma geleneği alışveriş aritmetiği ile sınırlı bir on milyonluk kent toplumunun bugünkü kadar yaşaması da bir tesadüftür. Bir doğal felaket bütün dengeleri bozabilir.

Kuşkusuz toplumlar yok olmazlar. Yaşamayı sürdürürler. Sorun, bunun ne oranda kent yaşamı adına layık olduğudur. Niye köylü gibi olmasın? sorusu da sorulabilir. Yanıtı yukarıda verilmiştir. Uygarlık ancak kent ortamında yaratılır. Kenti yaratamayan, uygarlık da yaratamaz. Bizim kırsal insanlarımız kendi kültürlerini yarattılar. Eski kentin ürettiklerinin bazılarını özümsediler. Ama yeniyi yaratma, basit ve sayısal bir nedenle, rasyonelin egemenliğinden geçmek zorundadır.

Doğrusu istenirse, kente gelen kırsal kökenli insanlarımız değişmeyi göze almaktadırlar ve değişiyorlar. Büyük bir dinamizmleri olduğu ve bunun bir gelişme potansiyeli olduğu da yadsınamaz. Ne var ki bu değişmeyi toplumun örgütlenmesi kontrol edemiyor ve bu değişme rasyonel değildir.

Bu değişmenin kentin fiziksel yapısına, kentin işlevsel kullanımına, estetik boyutlarına nasıl yansıdığın görüyoruz. Sayısal ve oransal olarak boyuna değişen, kural tanımaz, ya da kural kaçkını bir toplumun kabartılmış isteklerini bugünkü toplum yapısı hiçbir boyutu ile karşılayamıyor. Kendi çevresini kendisine karşı bile koruyamayan bir toplum yaşıyor İstanbul'da.

Bu öylesine ürkütücü boyutlara ulaşıyor ki, yıllar yılı kent yağmasına 'hınk' demiş olan bütün siyasiler, ormanını, suyun, tarihin korunmasından söz etmeye başlıyorlar. Fakat bu ciddi olamıyor. Ciddi olması için, farkına varıldığı anda üzerine gidilmesi gereken köklü, yaşamsal tedbirler gerektiriyor. Oysa bunu söyleyenlerin kültür yapıları, söylediklerini gerçekleştirmeye elvermiyor. Bu da doğaldır. Çünkü onlar da, temelde, kırsal kökenlidir, *'collapse'*ın çaresizliği de bundan kaynaklanıyor.

İstanbul bir kent değildir, bir kentti. Eski kentten kalan bazı miraslar var fakat kent sahipliği bir birikimdir. Bu birikim, bata çıka oluşana kadar, başka bir deyişle kenti fethetmek yerine kentin insanı fethettiği bir mutlu dönem tekrara gelene kadar, kısmi 'collapse' tehlikesi kapımızda olacaktır. Bunun tümel bir çöküşe dönüşmesi ise, bizim kontrol edemeyeceğimiz, hatta tahmin etmek bile istemeyeceğimiz nedenlerle olabilir.

Geleceği Öngörmek ve Planlamak: İstanbul Depremi Sonrası İçin

Türk toplumu her gün bir çağdaşlaşma ve uygarlık sınavı geçiriyor. Son yıllarda bu sınavların başında, olası bir İstanbul depremine karşı kentin hazırlanması sorunu geldi. Ne hükümet, ne belediye ne de kendilerine buldukları danışmanlar bu sorunun üstesinden gelebildiler. Oysa depreme karşı toplumsal örgütlenme bir uygarlık sınavıdır.

Türkiye sanayisinin %65'ini içeren İstanbul bölgesinde, hem insanlar hem de toplum yaşamı ve ülke ekonomisi için yıkıcı olacak bir İstanbul depremi olasılığına karşı hazırlıklı olmanın boyutlarını düşününce insan bunalıma girebilir. Türk toplumu cehaletin ve yeterince çağdaşlaşmamış örgütlenmenin sıkıntısını dünyanın geri kalmışları arasında emekleyerek çekmektedir. Fakat bundan da umutsuz olan, cehaletin vurdumduymazlığıdır. İl idaresi ve belediyelerin depreme karşı hazırlıklarını işitiyoruz. Fakat doğru amaca yönlendirilmemiş çabalar halka yeterince yardımcı olmayabilir. Başından beri en gerçekçi olmayan karar, bütün binaları sağlamlaştırmaktı. Okul, hastane ve kamu yapıları böyle bir programın konusu olmalıydı. Ama apartman ve konutlar olanaksız hayallerdi. Çünkü bir orta boy betonarme apartmanın güçlendirilmesi, inşaat fiyatının yarısına mal olacak bir masraf gerektiriyor.

Toplumun başına gelecek doğal ya da insan yapısı felaketlere karşı hazırlanması bir uygarlık göstergesidir. Fakat İstanbul'da insanların ikinci planda bırakıldığı düşüncesini uyandıran bir toplumsal bilinçsizlik var. Türkiye'de Kocaeli depreminden bu yana, olası bir

Marmara depremine karşı hazırlanmak İstanbul güncesinin sürekli sıcak konularından biri olmasına karşın nedense yapılan hazırlıkların içeriği hemşerilere bilgi olarak aktarılmıyor. Kimse deprem olursa ne yapacağını bilmiyor. Bir İstanbul depremi Türkiye'yi belki de 20 yıl kötürüm bırakacak bir felakettir. Ve kuşkusuz türbandan kat kat önemli sorunlar yaratacaktır Türkiye'nin tarihinde.

Depremin İstanbul'u başımıza yıkmasından önce her İstanbullunun bilincine ulaşmış bazı bilgiler gerekli. Buna deprem terbiyesi diyebiliriz. Alınacak teknik tedbirleri ilgililer hazırlayacaklardır. Örneğin deprem sonrası iletişim merkezi denizde olabilir. Deprem sonrası yardım malzemesi depremin en az etkileyeceği bölgelerdeki mahzenlerde korunabilir. Yapıların sağlamlaştırılmasına da devam edebilirler. Fakat vatandaşın gereksinmesi doğrudan kişiyi ilgilendiren bir eylem programıdır. Bunu bir öneri olarak açıklamadan önce hâlâ tekrar edilip durulan bir konuya değinmek gerek: İstanbul'daki %60'ı kaçak, en az %20'si üstünkörü inşa edilmiş yapıları sağlamlaştırmak olanaksızdır. Kamu kurumlarının milyonlarca yapıyı sağlamlaştıracak parası olamaz. Milyonları evlerinden çıkarmak da olanaksızdır. Halka açılacak kredi de söz konusu olamaz. Konut üretme ekonomisi çabuk getiri, çok kazanç üzerine kuruludur. 6-7 milyon insana ev için uzun vadeli kredi verecek bir kurumlaşma ve kamu felsefesi Türkiye'de yoktur. Bu gözlemlere, kentlileşememiş insanların ortak etkinlik yapmakta zorlanma parametresini de katarsanız, sağlamlaştırma programının ütopik, biraz da ticari boyutu hemen anlaşılacaktır. Nitekim sağlamlaştırma projelerinin şimdiye kadar gerçekleşenlerinin bütün yapı stoku içindeki yüzdesi bu bağlamda açık bir kanıttır. Kaldı ki hiç müdahale edilmemiş büyük kamu hastaneleri ve yapıları var. Gerçi projeler gerçekleşseydi ve biz İstanbul konutlarının yarısını bile güçlendirseydik evrensel bir başarı göstermiş olurduk. Ne var ki bu kadar hayale kapılmak olası değildir.

Söylemek acı ama deprem sonrası görüntüsü bir savaş alanından daha kötü olacaktır. Çünkü söz konusu olan 12-15 milyon nüfus barındıran bir dev yerleşmedir. On binlerce ölü, yüz binlerce ya-

ralı, yollar genelde kapalı, araçlar çalışmıyor, haberleşme minimum, telefon sistemi çökmüş, su, elektrik kesik, doğalgaz yer yer yangına neden olmuş, yeşil alanlar yanıyor. Müdahale edecek su yok. Hastane ve çarşılar açık değil. Kış ise milyonlarca halk sokakta. Doktor ve ilaç yok. Bir yere kaçmak, hastaneye gitmek olanağı da yok. Ve ortada yağmacılar dolaşıyor. Bu dünyada benzer durumlarda gerçekleşen senaryodur.

İş işten geçtikten sonra kara kara düşünecek olanlar, önlem paketlerine önce halkı katmalıdır. Sanal bir depremzede, örneğin şöyle bir sorunu dile getirebilir: "Evim harap, içine giremiyorum, kar yağıyor, cep telefonumla kimseye ulaşamıyorum, bacağım kırık, suyum yok, yiyecekler yıkılan evde fakat içeri giremiyorum, birtakım uğursuz adamlar etrafta dolaşıyor. Sayın sorumlu, beni duy, bana ulaş, bana örtü, su ve ekmek gönder. Kabilse bir de sağlık yardımı!" Henüz deprem yok, bu soruları kendi kendimize soruyoruz. Yanıtını yıllardır devlet ve belediye veremedi. Çünkü depremin derecesini tartışmaktan, depremden sonra ne olacağını kimse düşünmedi. Halk belki başına bir şey gelmeden düşünemiyor. Belediye ve vilayet, ne denli hazırlıklı ve iyi niyetli olursa olsun, insanların ne yapacağını bilmemesi, tedirgin edici bir sorudur. Uygarlık sınavı da asıl buradadır. Gerçekleştirilecek örgütlenme sadece bir çeşittir ve tek insanın deprem sonrası yaşamı ile ilgilidir. Ve her mahallede, semtte, kazada aynı amaçlarla ve aynı örgütlenmenin şimdiye kadar yapılmadıysa şimdi yapılması zorunluluğu, kanımca, vardır.

1. Herkesin kendi yakın çevresinde bir yardımlaşma ünitesi kurulmalıdır. Her 5-10-15 aile birbirine yardım edecek şekilde bu örgütün içinde olmalıdır. Örneğin, herhangi bir (x) ünitesi, birbirine yakın oturan, birbirlerinden haberli kişilerden oluşur. Cep telefonu ile yürüyerek birbirlerine ulaşırlar. Ve her ünite bir ilkyardım yeri hazırlar. Bu genelde en elverişli evde olabilir. Birkaç ilaç, fener, mum, battaniye ve belki birkaç şişe su depolar. On evin

birinde ilkyardım yapacak biri de bulunabilir. Böyle birinin yetişmesi bile söz konusu olabilir. Bu Taksim Meydanı'nda gaz bombası atmaktan daha uygar bir etkinlik olur. Buna halkı zorlamak gerekir. Çünkü bu bir savaş sonrası tablosudur.

2. İl idaresi ve belediye depremden etkilenmeyecek bir haber merkezi kurar. Numara bütün ünitelere ve evlere bildirilir. Varsa hemen bildirilmelidir.
3. Her ünite vilayetin bir yardım ve güvenlik ekibine bağlıdır, cep telefonu ile bağlantı kurulması öngörülür. Güvenlik ekibi, acil yardım, yangın ve soyguna karşı hazırlanır. Nasıl ulaşır insanlara, onu da ilgililer sağlamalı. Kuşkusuz o da bölgeler bazında olacaktır.

Sayın sorumluların asıl yapacakları iş, bu halk örgütlenmesinin gerçekleştirilmesidir. O zaman halk onlara güvenecektir. Depremden sonra herkes ne yapacağını bilecektir. İdareden sağlanacak kısa bir yol gösterici bilgi halkı mutlu kılacaktır. Bu basit, fakat ayrıntılı dayanışma, yapılabilecek en etkili uygarlık gösterisidir. Çünkü depremin yok edeceği insanlardan çok, depremden sağ çıkanlar, yaralılar, açlar, hastalar ıstırap çekeceklerdir. İnsanları evlerinden tehlike var diye çıkarmak bir heyelan ya da su baskınında kabil olsa bile, depremde, bütün şehir yıkılmış, ulaşım ve iletişimin olanaksız, halkın çoğunluğunun sokakta olduğu bir zamanda olamaz. Soğuk, uzun sürerse ölümcül olabilir. O zaman hayal bile edilemeyecek durumlar olabilir. İnsanlar kendi kendilerine biraz yardım edebilmelidir. Bunun da yollarını vilayet ve belediyenin halka göstermesi ve önayak olması zorunludur.

Kadere güvenip frenini yaptırmayan bir otomobil sahibi olmaz. İtfaiyesiz bir kent olmaz. Deprem bir kader olabilir, ama büyük bir depremi birkaç ölümle atlatan bir Japon kentini kurtaran sadece akıl ve örgütlenmedir. İnsana sevgi ve saygının da sözde değil eylemde görüleceğini yinelemek gerek. Uygarlık da bu tür tümel örgütlenme yeteneği demektir.

İstanbul Ulaşımı Denizsiz Düşünülemez

İstanbul halkını bu zorbalıktan kurtarmak gerek. İstanbul'da denizyolunu karayoluna ulaştıracak, denizi sevdirecek, gürültüyü, kirlenmeyi azaltacak, Boğaz'ı güzelleştirecek, kentin her köşesine ulaşmak için zeki planlar hazırlayan ve halkın duygu ve isteklerine kulaklarını tıkamamış işletmelere gereksinim var.

İstanbul bütün tarihi boyunca denizi yaşayan bir kentti. Bugün bile, karayolcularının, köprücülerin, otomobil holdinglerinin bütün marifetlerine, Devlet Denizyolları denilen deniz kurutucu kurumun varlığına ve İstanbul denizinin bir lağım ve yağ deposu, yamaçların ve kıyıların betonla doldurulmuş olmalarına karşın İstanbul'u hâlâ yaşanabilir yapan sadece denizidir. Denizin varlığını görmese bile, duyumsamayan bir insan İstanbul'da yaşıyor sayılamaz. İstanbul denilen tarihsel fenomen, kendini denizle tanımlamıştır. Bu işlevsel bir tanımdır ve bugün sözüm ona İstanbul denen fiziksel, dev boyutlu insan aglomerası İstanbul değildir. İkitelli'de, Sultanbeyli'de, eski İstanbul'un çevresinde bir mantar hastalığı gibi eski çevreyi saran, ondan kat kat büyük insan yerleşmeleri İstanbul'un parçaları değil, Anadolu'dan kopup gelmiş Yozgatlar, Siirtler, Sivaslar, Çorumlar, Ordular, Mersinler, Vanlar'dır. Gerçi bu durumun tarihsel bir zorunluluk olduğu kesin. Osmanlı'nın düzeninden sonra topraksız köylüye davetiye çıkarmaya hacet yoktu, hep uzaktan baktırıldığı dükalığı işgal etmesi için!

Ne var ki adı yanlışlıkla İstanbul kalan bu kentin, tarihsel varlığını sürdürmesi, bir büyük kent imgesini koruması, yaşanabilir bir

çevre olması, hatta uygar olması için denizle ilişkisini sürdürmesi gerek. Bu denizle ilişki, villaların ya da apartmanların pencerelerinden görünen deniz manzarası değil. Bu insanların olabildiği kadar çok sayısına su-deniz-yeşil-rüzgâr ve güneşten oluşan bu dünya ergisini (nimetini) sunmaktan geçiyor.

İstanbul, sayısal demokrasinin doğal sonucu olarak, İstanbul'u bilmeyen ve de düşünmeyen insanlar tarafından yönetiliyor. Gerçi İstanbul kökenli Türk bulmak olası değil. Fakat kendine geleni İstanbullu yapan bir kent vardı. Bu kent sadece insanları İstanbullu yapmıyordu. Türkiye'yi de Türkiye yapıyordu. Bunu bir zamanlar İstanbul'u bilmeyen köylü de biliyordu. Amerikalı sosyal bilici R. Williams "Uygarlık bir anlama'dır," der. Uygarlık kentte olur. Kenti anlamama da bir köylülük işaretidir. İşte bu bağlamda İstanbul'un kırlaşmasından söz edildiği zaman bir de onu kırlaştıran kurumlardan söz etmek gerek. Bunların bir bölümü karayolcu ve otomobilcilerse, bir büyük kurumsal deniz düşmanı da Devlet Denizyolları'nın İstanbul idaresidir. Benim gibi Boğaz'da oturanlar yarım yüzyıl içinde Boğaz'ın deniz ulaşımı açısından kurutulduğunu görmüşlerdir. Belediyelerin denizsiz ulaşım planına koşut (paralel) olarak, bunlar da vapursuz bir denizyolları düşlüyor olmalılar. Boğaziçi'nde 100.000 kişi yaşarken varolan yoğun vapur işletmeciliği bugün 500.000'i çoktan aşan kişi yaşarken yok edilmiştir.

Bu sözde işletmecilere sorarsanız size vapurların dolmadığını söylerler. Paris ve New York metroları da bazı saatlerde boş çalışır. Belediye otobüsleri de günün bazı saatlerinde boştur. Beş yıldızlı oteller de bazı mevsimler boştur. Denizyolları zararlarını iki üç seferini kaldırarak giderecekse hayal görüyor olmalı bu idareciler. Aslında nedenler başka. Bunları açıklamakta yarar var.

1. Denizcilik Yolları İstanbul ulaşımı ile gerçekte ilgilenmez. Kentle ilişkisi olmayan bir devlet kurumudur. Belediye ile işbirliği yapmaz. Hatta belediyeye engel de olur. Çünkü onun deniz ulaşımını

düzenlemesine karşı çıkar. Kentin denizle yaşadığını, kentlinin denize muhtaç olduğu Boğaz'ın sadece bir trafik yolu değil, park gibi bir gezi yeri olduğunu (bunu anlamak için çok zeki olmak gerekmez, turistlerin İstanbul'a geldikleri zaman ne yaptıklarını gözlemek yeter) ve insanların işlerine yolun bir bölümü bile olsa gitmesinin deniz üzerinde daha ucuz, daha tehlikesiz, daha güzel, daha dinlendirici olduğunu aklına getirmez. Kente hiç sahip çıkmadığı için İstanbul'un öbür ulaşım sistemleriyle uyumlu, bütünleşmiş bir düzen geliştiremez.

2. Sistemi *'caduc'* olmuş bu idare, yol ve kapasiteye göre gemisini ve programını çeşitlendirememiştir. Üsküdar-Beşiktaş arasında bile iş saatlerinde, yarısı ya da üçte ikisi boş koca koca vapurlar çalıştırır. Kamu hizmeti yaptığını söylemek için şurada burada çalıştırdığı küçük gemileri mevsimlik meyveler gibi, insanların ayakları alışana kadar, sefere koyar ve nedeni anlaşılmadan kaldırır. Bu sistemin alaturkalığını ve verimsizliğini anlamak için, Beşiktaş-Üsküdar arasındaki motorlarla karşılaştırmak yeterlidir. Birkaç yıl içinde vapurlardan daha çabuk (çünkü yanaşma, inme binme seremonileri az) daha sürekli, yolcunun daha kolay binip indiği, çok daha erken ve geç saatlerde servis veren bir ulaşım sistemi gelişmiştir. Devlet Denizyolları'nın Boğaz'da işletip herkesin 'ne kadar iyi oldu' dediği vapurcukları bile 'biçim tasarımı' açısından motorcuların işlettiği bazı motorlardan daha çirkindir.
3. Bu işletme giderek bozulmuştur. Programları hiçbir incelemeye dayanmıyor. Bir seferi koyup kaldırmaları, masa başındaki bazı adamların karakuşi yargılarına dayalı. Müşteri yok diye birçok iskeleyi, hem Boğaz'da hem Haliç'te, hem Anadolu kıyısında yok ettiler. Vapur bir konur, bir kalkar. Hiçbir süreklilik olmadığı için hiçbir müşteri pattern'i oluşmaz. En ilginç örnek çok uzun yıllardır yazma-bozma tahtası olan Bebek-Kandilli-Anadoluhisarı-Kanlıca seferleridir. Bir yıl önce bu seferler konduğu zaman önce birkaç müşteri vardı, giderek müşterileri arttı. Her gün

daha da artıyordu. Şimdi yine kaldırmışlar. Buna karar verenler, oturanların kendileri hakkında ne düşündüklerini hiç öğrenmesinler. Yaptıklarını söyledikleri istatistikler de yanlıştır. O seferin varlığından dolayı Boğaz'a taşınanları tanıyorum. Birçok şeyle birlikte şunu da öğrenmemişler: Bugün Boğaz bir yazlık değildir, bir daimi yerleşme alanıdır.

4. Ulaşım bir pattern'dir. Bu pattern zaman içinde oluşur. Yazboz tahtası gibi programlarla oluşmaz. İskeleye gelip falan saatte kalkan vapurun kalktığını öğrenen bir yolcu ertesi gün, daha garantili bir yol kullanacaktır. Bir de küfredebilir. Bu pattern'ler yaratılabilir. Oysa Denizyolları İstanbul'dan habersiz idarecilerin elinde, yerleşmiş pattern'leri yıkan bir kurumdur. Hele yenilerini yaratmak, herhalde çok zor ulaşabileceği bir performans olsa gerek. 17. yüzyıldaki Peremeler o zamanki nüfus ve ölçülere göre bunlardan daha iyi bir ulaşım *pattern*'i kurmuşlardı.
5. İstanbul ulaşımını gerçi belediye de çözmekte zorluk çekiyor. Çünkü kent nüfusu, toplumun örgütlenme gücünden daha hızlı artıyor. Denizyolları'nın da öteki işletmelerden daha parlak olması için bir neden yok. Fakat belediye hiç olmazsa oy kaygısıyla, insanları memnun etmeye çalışıyor. Devlet Denizyolları'nda ise böyle bir kaygı yok. Kandilli, Küçüksu, Yenimahalle, Anadoluhisarı, Kanlıca hatta Kavacık ve Arnavutköy ve Bebek'te oturanlara ve Kanlıca'ya, Boğaz'a gitmek isteyen diğer İstanbullu otomobilsizlere bir referandum yapıp Bebek-Kanlıca vapurunu kaldıranlar için ne düşündüklerini bir sorsunlar bakalım. Hele Bebek'e çalışmaya giden fakir aile kadınlarına ve öğrencilere. Gerçi imzalı dilekçeleri çöp kutusuna attıklarını bildiğimiz için bu demokratik gösterileri onlardan beklemiyoruz.

İstanbul halkını bu zorbalıktan kurtarmak gerek. İstanbul'da denizyolunu karayolu yoğunluğuna ulaştıracak, denizi sevdirecek, gürültüyü, kirlenmeyi azaltacak, Boğaz'ı güzelleştirecek, kentin her

köşesine ulaşmak için zeki planlar hazırlayan ve halkın duygu ve isteklerine kulakları takınmamış işletmelere gerek var.

Okullarda öğrencilere denizlerin birleştirici olduğu anlatılır. Bunlar denizi karşı kıyılardan seyredilen kale hendekleri gibi geçilmez bir engel haline getirdiler. Belediyeler, İstanbul'daki bütün kurumlar ve Ulaştırma Bakanlığı, Denizyolları denen bu deniz kurutucusu kurumun İstanbullu üzerindeki sultasını ortadan kaldırmak için çalışmalıdır. Deniz İstanbul ulaşımına entegre edilmelidir.

Ahlaksız Ulaşım

Namuslu ve okumuş insanların kahredici bir karabasanı var. Herkes her gün trafik cehenneminde en az iki kez kavrulduğu için İstanbul toplumunun bütün hastalıklarını bir ayna gibi yansıtan trafikten sıkıntı duyuyor. Sadece sürünmekle, terlemekle, stres altında yaşamakla kalmıyorsunuz. Toplumun kendi kendini idare etme aczinin ifadesi olan davranışlara dolanmış insanlar çaresizlikten, kızgınlıktan, üzüntüden, tıkanmışlıktan ve kendileri gibi insanların hoyratlığından ne yapacaklarını şaşırmış bir halde boyuna yakınıyorlar. Fakat inatçı bir dayanıklılıkla ve tevekkülle bu kargaşa ortamında, bu şikâyetlerle birlikte yaşamak zorundalar!

Bağlarbaşı'nda bir hastaneden çıkıp karşı kaldırımdaki eczaneden, besbelli acil bir durum için, ilaç almaya giden bir hemşire gördüm. Kıyafeti onun hemşire olduğunu kanıtlıyordu. Yeşil ışık yanınca yürümeye başladı. Kırmızı ışıkta üzerine gelen arabayı görünce şoföre kırmızı ışığı gösterdi. O insan ayısı da eliyle bir işaret yaparak ve malum bir sözle de kaygısızlığını ve terbiyesizliğini vurgulayarak geçti, gitti. Kuşkusuz bu sahneyi İstanbullular biliyorlar. Bu iğrenç bir egoizm, insana ve yaşamına karşı çok açık bir saygısızlık gösterisidir. Fakat bu davranış sadece iki kişi arasında bir sürtüşme değildir. Bunun arkasında ortalama bir arabada 1.5 kişi taşıyan otomobil trafiğini azdıran bir politik karar var. Bu kargaşa kentte yol yapmayı tek görevi sayan bir sorumlu idare, trafik suçlarını kontrol etme olasılığının sınırlılığı, otomobil satıcısının satışı artırmaktan başka bir amacının olmaması, sürücünün ehliyetini gerekli bilgiyi elde etmeden belki de sadece para vererek alması, dolayısıyla

hiçbir trafik kuralını bilmemesi, cehalet, örgütlenmemişlik, vurdumduymazlık, kabadayılık, insana saygısızlık gibi pek çok kişisel ve toplumsal rahatsızlık sergileniyor.

Trafik kargaşası artık teknik ve sayısal bir olay değildir. Kural dışılık trafikle ilgili bütün davranışlarda var. İstanbul'un uygar bir kent olmadığını gösteren en göze batan olgu kent yollarını, kaldırımlar dahil, çekirge gibi istila eden, kentin insandan çok otomobile ait olduğunu kanıtlayan bir araba istilasıdır. Parking hem belediyenin hem de halkın kentlileşememiş olduklarının ortak damgasını taşır. Ana ulaşım yolları bile bu işgalden kurtulamaz. Arabalar park edilmeyeceğini güçlü bir ifade ile emreden belediye ikaz levhaları altında park ederler. Fakat bunu ihlal eden sadece bir araba değildir. Birkaç tane de değildir. Bütün yol boyu parktır. İkinci derecede sayılan, dar fakat daha az kalabalık olduğunu varsayılan yollar da iki taraflıdır. Yani bu yollar yol değil, otomobil parkıdır. Haritada yol gibi gösterilmesine inanmayınız.

Bu en açık, en saygısız kural ihlali İstanbul ulaşımını kördüğüme çeviren, insan sağlığını tehdit eden, yılda binlerce insanın yaşamını yitirmesine neden olan, insan yaşamından zaman çalan ve insanları direksiyon arkasında çıldırtıp, birbirine düşman eden bir kural dışılıktır. Arabaların kaldırım işgali bu davranışın katmerlisidir. İstanbul ve Türkiye peyzajının klasikleşmiş ilkelliği utanç vericidir. Sorumlular için de öyle olmalıdır. Bu insan yaşamına açık ve tehlikeli bir tecavüzdür. Bıçak çıkarmaktan daha ağır bir suçtur. Kaldırımı otomobiller işgal edince, otomobil yolu ile yaya yolu birbirine karışmış oluyor. Zaten trafik kurallarına uymamakta şoförden farklı olmayan yayalarla otomobiller tehlikeli bir sarmaş dolaş içinde birbirlerinin gözünün içine bakıp kızgın ricalarla İstanbul yollarını semt pazarlarına çeviriyorlar. Ve yaşamlarını tehlikeye atıyorlar.

Otomobil parkı olmadan bina yapmak bu çağda bir belediye suçudur. Böyle bir binada oturmak bir aptallıktır. Trafiğe tahsis edilmiş bir yolda üç izden ikisinin park yapılmasını görmezlikten gel-

mek bir idari suçtur. Bu yolu trafik yolu saymak bir körlük, kendini aldatmadır. İstanbul'da belediyelerin sorumluluğu ile halkın sorumluluğu aynıdır. Çünkü ulaşımdan şikâyet edenle edilen aynı halktır.

Burada en zor durumda olan kuşkusuz belediye başkanlarıdır. Onlar günlerinin 2.5 saatini yolda geçiren insanların yaşadığı bir trafiği 'iyi çalışıyor' diye savunmak zorunluluğunu hissederler. Onlar ulaşım uzmanlarını değil gökdelen sahiplerini, yüksek apartman müteahhitlerini dinlerler. Oysa yüksek yapı ve otomobil, dünyanın her eski kentinde bir musibettir.

Dünyada uygar denilen ülkeler, otomobil ve gökdelen virüsünü dünyaya pompaladıktan sonra, kendi ülkelerinde bunu kontrol edecek çareleri İkinci Dünya Savaşı sonrasında, özellikle Avrupa'da, yürürlüğe koymaya çalıştılar. Metro bu kentlerin olmazsa olmaz ulaşım aracı oldu. İstanbul'un 300 km. belki de daha fazla olması hesap edilen metrosu 20 km'yi daha geçememiş, 200 km. kıyısı olan şehirde deniz ulaşımı devede kulak. İstanbul trafiği bu yazının başında anlatıldığı gibi, hemşirenin canına tecavüz edip arkasından hakaret eden milyonlarca insanla dolu. Uygarlığın uzakta olduğunu biliyoruz da canımıza kastedilmesine nasıl razı oluyoruz? Bu vurdumduymazlık kesin bir cehalet göstergesidir.

Yüksek yapı-otomobil-paking üçlüsü bir enerji girdabı ve insan düşmanı bir ortamdır. Dünyanın hiçbir ülkesinde çaresi bulunmamıştır. Sadece eski Avrupa bunu sınırlayabilmiştir. Kapital pazarları olan kentler uluslararası korporasyonların ara terminalleridir. Onlar Dubai'deki balıkçı köyünü Manhattan'a döndürür. Ve aptal üçüncü dünya insanlarına çağdaşlık simgesi olarak yuttururlar. Büyüyen, kalabalıklaşan kent ekonomileri gelişen ülkelerin politikacıları için, ideolojisi ister komünist, ister Müslüman olsun, tükenmez bir kazanç kaynağıdır. Kutsal kitaplardaki cennet imgelerinin varlığına karşın bu metal ve cam ortamı yeni dünya cenneti olarak sunulmaktadır. Dünyanın para cambazları dünyanın cahil mil-

yarlarına bu cennetin reklamını Coca-Cola ilanı gibi satıyorlar. Bu kara deliklerde dünyanın kalan enerjisi insanlarıyla birlikte tüketilmektedir. Ve kılıfın altında ahlaksızlık, hoyratlık ve gerçek hastalıklar saklanmaktadır.

Her m²'si altın olan bu şehirde belediye metro yapmak için para bulamıyormuş... İstanbul trafiğinin tıkanıklığı yüzünden her gün kilometrelerce metro yapmış gibi para ve enerji tüketiyor ve insanlarını yaşamını tehlikeye sokuyoruz. Şehirde onlara oy veren sıradan milyonların hatırına biraz uzun vadeli hesap yapamaz mı bu sorumlular?

Kendilerini her şeylerini Amerika'dan ve Avrupa'dan almaya koşullandırmış insanımız pek çok. Bunlar ticaretin her şeyini biliyorlar da, Batı'dan örnek almak zorunda olduğumuz bir de toplumsal disiplin olduğunu akıllarına getirmiyorlar. Bu disiplini yaratacak olan şeyin bilim, felsefe ve eleştiri, resim ve heykel, müzeler, tiyatrolar, sanatın her türlüsü, ticarete dönüşen futboldan farklı sporlar türünden etkinlikler olduğunu düşünen bir idareci sınıfı da henüz oluşmadı. Bunlar sadece bilgi ve eğitim alanları değildir. Bunlar kent toplumunu eğiten genel uygarlık eksersizleridir. Bunlar bugün kentlere dolmuş kırsal Türk'ün içinden geçtiği eğitim çarkları değildir. Bütün bu alanların felsefenin, tarihin, edebiyatın, kendini eleştirmenin, bilimin de katıldıkları karmaşık bir uygarlık dokusu oluşturduklarını bilmek, çağdaş yaşama eşit katılmanın tek anahtarıdır. Bu düşünceleri Türkiye'yi yönettiklerini sanan politikacı, bürokrat, tüccar, sanayici, düşünür herkesin topluma mal etmeye çalışması gerekir. Her dakika karşılarına çıkan çözülmez sorun yumakları bu disiplinlerin yokluğunu kanıtlamakta ve gelebilecek kargaşanın büyüklüğüne işaret etmektedir. İdeolojik üniformalar bu sorunları çözmeye yaramaz.

Kent ve Gökdelen

Bazı insanlar İstanbul peyzajında gökdelenler yükseldikçe İstanbul'un ne kadar çağdaş olduğunu düşünüp övünebilirler. Buna belediye başkanları, danışmanları ve kuşkusuz gökdelen mimarları da dahil. Çağdaş kentin yükselen bir profili olması gerekliliğini kabul eden Le Corbusier, 'la Ville Contemporaine', 'Plan Voisin' gibi projeleriyle gökdelenli kent projeleri tasarlamıştı. Fakat bunlar dikkatle hazırlanmış planlarda araları çok büyük parklar ve yeşil alanlarla çevrili kule yapılardı. Bu planlarda insan ve motorlu araç ulaşımı birbirlerinden ayrılmıştı. Bu ütopik kent önerileri hiçbir zaman gerçekleşmedi. Fakat mimar ve şehir plancıları bu amaçları idealler olarak hep düşündüler. 1936'da Le Corbusier *American Architect* dergisine New York ve Amerikan kentlerine ilişkin bir mektup yazdı. Şöyle diyordu, özetle: "Şehir planının parçası olmayan bir gökdelen anlamsız, saçma bir yapıdır. New York gökdeleni negatif bir olgudur. Caddeyi yok ediyor. Ulaşımı neredeyse durduruyor. Halkın yaşamını tüketiyor ve çevresini yok edip koca bir mahalleyi yutuyor. Manhattan insan kalbinin gerçek isteklerine o kadar aykırı ki ondan kaçmak, gök ve ağacı görmek ve gürültüden uzaklaşmak bir mutluluktur." Le Corbusier sanki bütün yeni kent merkezlerini ve İstanbul'un bazı semtlerini anlatıyordu.

Bugünkü Amerikan kentlerini bilenler gökdelen bölgesi olan *'downtown'*ların Chicago'da, Dallas'ta, Philadelphia'da, Boston'da, Los Angeles'ta, Houston'da iş saatleri dışında nasıl boşaldığını da bilirler. Le Corbusier 1930'lu yıllarda insanların şehir dışına kaçtıklarını ve iş saatlerinde ulaşımın umutsuz olduğunu ve bunun top-

lum yaşamını tahrip ettiğini yazıyordu. Bugün hiçbir orta halli Amerikalı gökdelenler arasında aile yaşamını sürdürmez. Downtown'lar gece boştur. Lokantalar, eğlence yerleri kentlerin daha insani mahallelerine kaçmıştır. Hafta sonunda ve geceleri gökdelenlerin arası çakal ve kurtların dolaştığı bir çöldür. İnsanlar nerede yeşil, hava ve gök varsa oraya gider. Bir iki katlı evlerde otururlar. New York'ta Broadway dışında gece korkmadan gezecek yol yoktur. Tek yeşil 'Central Park' da gece boşalır. New York ulaşımı, çok iyi bir metro ve otobüs sisteminin varlığına karşın o kadar sıkışıktır ki, bu sütunlarda birkaç kez yinelediğim gibi, New Yorkluların %60'ı işine araba ile gitmez, kamu ulaşımını kullanır.

Acaba İstanbul'un belediyeleri, başkanları, danışmanları, mimar ve şehircileri dünya zengini New York'un başaramadığını, ondan onlarca kat daha fakir, ondan daha kalabalık, onun kadar kentleşememiş, metro yapmaya gücü ve iradesi yetmeyen bir belediyenin başarabileceğini, hayal edebilirler mi? Bu okuyup üfleyerek mi gerçekleşecek? İstanbul sorumluları, metro ağını büyüteceklerine, tek şoförlü arabalara tünel kazıyorlar. Otomobil firmaları dünyanın hiçbir yerinde bu kadar misafirperver belediyeler bulamazlar. Eğer dünyadaki kent gelişmesinin bundan 70 yıl önce saptadığı hastalıklarını hâlâ öğrenememişlerse 1961'de Jane Jacobs'un *The Death and Life of Great American Cities,* (New York, 1961) kitabını okusunlar. Gökdelen hastalığı metropolislerin uygar olmakta zorlandıklarını gösterir. Birleşmiş Milletler'in, Dünya Bankası'nın kentler üzerindeki rapor ve istatistikleri de aydınlatıcıdır. En azından yaşayan kent safsatalarını bir kenara bırakmalıyız. Astımlı, inmeli, duman bağımlısı yaşamı pahalı metropollerin iyi olduğunu düşünen safsatalar sürebilir. Bu kadar insanı bir araya yığdıktan sonra yaşatmak için de, kuşkusuz bir çaba gerekmektedir. İnsanlar dünyaya yaşamak için geliyorlar. Ve her koşulda yaşıyorlar. Bir kenti tüketen, halkını nevrastenik yapan, yaşamı pahalıya maletmeyi bir marifet gibi gösterenler gökdelenlerle biraz göz boyayabilirler. Çağdaş metropollerin bilinçsiz

kalabalığını kolayca aldatan iki şey var: Gökdelen ve otomobil. Fakat bütün dünya iki budala gelişmenin epidemik boyutlara ulaştığını biliyor. Yapı spekülatörleri dışında kimse bu yoğunlaşma hastalıklarını gelişme diye gösteremez.

Gökdelen; büyük boyutlarıyla bütün insanlar için her koşulda etkilidir. Antikitenin yedi harikasının hepsi büyük ölçekli yapılardır. Eiffel kulesi de etkilidir. Yüksek minareler de etkilidir. Gökdelenin ortaya çıkmasının iki tarihi nedeninin ikisi de kötü nedenlerdir. Birisi kent merkezinde arsa spekülasyonudur. Önce Şikago'da filiz vermiştir. New York bir spekülasyon şehridir. Diğeri reklamdır. Sears gökdeleni Sears satış zincirinin reklamıdır. Gökdeleni şehir peyzajından seyredenler penceresi olmayan, suni havalı, çalışanların yarısının doğal ışığı olmayan odalara tıkıldığı ve asansöre mecbur edildiği bu binalarda psikolojik ve fizyolojik rahatsızlıkların ciddi inceleme konusu olduğunu akıllarına getirmezler. Bu yarım yüzyıllık bir araştırmadır. Ama toprak spekülasyonunu durduracak gücü hiçbir zaman olmamıştır.

Otomobil; gösterişli ve güzel bir oyuncaktır. Sabahtan akşama kadar otomobil reklamı ile beyni yıkananlar bu oyuncağı yemek ve barınmaktan kısarak edinirler. Bugünün insanının sermaye tarafından yönlendirilen bir zavallı olduğunu unutmamak gerekir. İşlerine gitmek zorunda olanlar, sabah akşam yollarda sürünseler de, arabalarından vazgeçemez otomatlara dönüşmüştür. Penceremden Rumeli kıyısının sabah ve akşam trafiğini seyrediyorum. Araçlar kuyruk kuyruğa dizilip yerlerinden kımıldayamazken önlerindeki deniz bomboş duruyor. Bu aptal sonucu kabul etmeye zorlayan, akıl değil sömürü dayatmasıdır.

Uzun yıllar otomotiv sanayicilerinin kuyruğunda kentin kamu ulaşım sistemini yok edip halkı otobüs bağımlısı yapan İstanbul belediyeleri metro, tramvay, vapur ve motor gibi toplu taşıma araçlarına halkın ne kadar kolay alışıp onları yeğlediğini gözlemekten de aciz olamaz. Ne var ki büyük rant gelirleri ve spekülasyon, spekü-

lasyon yapanları kör edebilmektedir. İstanbul bu evrensel hastalığın pençesindedir. Kısa bir dönem sonra belediye başkanlarının iyimser görüşlerine karşın, ulaşım halkı yaşamından bezdirecek, çok pahalıya mal olan bir işletme durumuna düşecek ve kentin enerji açığını da giderek artıracaktır. Bu geleceği yaşamamanın yolu kamu ulaşımını deniz ve metro ile aşmaktır. Kaldı ki iletişim olanakları çok geliştiği zaman bu kadar insanı bir yere doldurup çalıştırmak rantabl olmayacak. Gökdelenler de içi boş heyulalar gibi insanların uykusunu kaçırmaktan başka bir şeye yaramayacaktır. Gerçi sadece bugünü düşünenler için daha bir süre topraktan yağ çıkarmak olasıdır.

1683'te Viyana'yı Fethedemedik, 2083'te de Viyana'ya Erişemeyeceğiz

Kısa bir Viyana gezisi İstanbul'un neden uygar bir kent olmadığını, burada oturanların da neden kentli olamadıklarını kanıtlayan bütün olguları gözler önüne seriyor. Böyle gözlemler kimilerini kızdırıyor. Çünkü uygarlığı satın alınan bir araba, takılan bir kravat gibi görüyorlar. Zaha Hadid bir bina yaparsa ya da bir gökdelen daha dikilirse İstanbul uygar bir kent olacak sanıyorlar. Viyana ile İstanbul arasındaki farkları görebilenlerin göremeyenlere anlatmaları gerek. Çünkü süregelen bu aymazlık 2083'te Türkiye için bir kölelik habercisidir.

1683'te Polonya Kralı Jan Sobieski'nin yardımı yetişmeseydi belki de Kara Mustafa Paşa'nın ordusu tarafından işgal edilecek olan 9 milyonluk Avusturya'nın başkenti Viyana'da Maria Theresa Meydanı'nın iki tarafında anıtsal boyutları ve gerçekten görkemli neo-klasik tasarımlarıyla aynı büyüklükte iki karşılıklı müze var: Sanat Tarihi Müzesi ve Doğa Tarihi Müzesi. Bu iki müze Avrupa'nın ve dünyanın en ünlü müzeleri arasında sayılıyorlar. Doğa Tarihi Müzesi'nde ölü ve canlı doğaya ait 20 milyon örnek var. Bunlar toplam 9.000 m^2 alanı kapsayan salonlarda sergileniyor. Bu müze dünyanın en önemli antropolojik, botanik ve minerolojik verilerini, insanı şaşırtan bir düzen içinde sunuyor. Bugün de çok önemli bir araştırma merkezi.

Sanat Tarihi Müzesi'nde ise eski Mısır'dan başlayan bir Antikite bölümü ve Rönesans ve Barok'u içeren bir resim koleksiyonu var. Burada ortaçağdan öteye dünyanın en ünlü sanatçılarının dev büyüklüğünde yapıtları sergileniyor.

Bu binalar arasında büyük parkta 1745-1780 arasında hüküm süren Kraliçe Maria Theresa'nın bir büyük heykel kompleksi var.

18. yüzyıldan bu yana Avrupa'nın en büyük sanat merkezlerinden biri olduğunu, Haydn, Mozart'ı, Beethoven'i hatta 20. yüzyıl başında Otto Wagner'li ya da Adolf Loos'lu, Klimt'li 'Fin da Siècle' Viyanasını unutalım ve sadece şu olguyu düşünelim: Avusturya 9 milyon, Türkiye 75 milyon. Viyana nüfusu 1 milyon, İstanbul nüfusu 12 milyon. Ama İstanbul'da büyük bir sanat müzesi yok. İstanbul'da bir doğa müzesi yok. İstanbul'da bir Osmanlı heykeli yok. İstanbul'da bir Osmanlı meydanı yok. Bugüne kadar geçen Cumhuriyet döneminde de Taksim heykelinden başka bir şey eklememişiz. Başka bir deyişle resim ve heykel, sanat, bilim, düzenli kent meydanı gibi dört büyük uygar kültür bileşeni İstanbullu için yok.

Şimdi birtakım köylülükten çıkamamış olanlar İslam dünyası ekonomik köleliğinden ve cehaletten neden çıkamıyor? diye düşüneceklerine karılarının kafalarını sarıp-sarmalayıp nüfusun yarısını eve nasıl kapatalım diye düşünüyorlar. Müslümanların kendilerini kölelikten kurtaracak sorun bu mu? Osmanlı'nın neden tükendiğini ve mimarların, şehircilerin neden bir kent planlayamadıklarını ortaya koyan daha açık ne olabilir?

İstanbul'da çağdaş bir belediye etkinliği ne zaman başladı? 6. Daire-i Belediye ile Viyana'nın 1870'lerde yapılan belediye binasını (Rathaus) yan yana koyalım. Bu nasıl bir kültür farkına tekabül ediyor? İstanbul'da çağdaş bir kenti simgeleyen planlama çalışmaları Demokrat Parti'den önce H. Prost ile başladı. Menderes döneminde Piccinato gibi yabancı uzmanlarca devam etti. 50'li yıllarda yapılan belediye binası gelecek felaketlerin işareti gibiydi. Bu yapı Saraçhane'de Şehzade Camisi karşısına yükselen kentin tarihi aksını yok eden bir yüksek bloktu. O zamandan başlayarak belediyeler eski İstanbul'un bütün tarihi kent dokusunu gözden çıkarmaya kararlı olduklarını gösterdiler.

Türkiye'nin geleceği için en büyük engel (daha doğrusu bela) cehalettir. Bunun en kötüsü toplumun ortalama cehaleti değil, ida-

re eden sınıfların cehaletidir. Doğrusu istenirse bu bir sınıf değildir. Cehaletin birleştirdiği ya da tanımını yaptığı sınıftan söz ediyorum. Bu cehaletin özel bir tanımı var. Bu köylünün, okumamışın, topraktan ekmeğini çıkaranın binlerce yıldır değişmeyen cehaleti değildir. Bu otomobil, televizyon, cep telefonu, bilgisayar kullananın cehaletidir. Kısaca tanımlamak gerekirse dünyada çocukların da kullandığı çağdaş teknolojiyi uygarlık sananların cehaletidir. Cahil köylünün füze kullanması uygarlık olmadığı gibi, yüzü görülmeyen kara çarşaflının cep telefonu kullanması da uygarlık değildir.

Çağdaş dünyanın tümü piyasaya sürülen teknolojik araçlar kullanmaktadır. Kuşkusuz nasıl kullandığı ayrı bir sorundur. Evrensel teknolojinin bir parçası olan bu özellik uygarlık değildir. Şimdi Viyana'nın uygar olan ve İstanbul'un olmayan boyutları üzerinde uygar olmakta zorlananlara ya da kendilerini çoktan uygar oldum sananların dikkatlerine bir iki gözlem sunmak istiyorum. Fakat bu yazıyı okumadıkları kesin olduğu için okuyucuların böyle bir aracılığı yüklenmeleri gerektiğini biliyorum.

Viyana'da dünyaca ünlü müzelerin hepsini imparatorlar yaptırmış. Türkiye'de Osmanlı'dan kalan bir müze var, Arkeoloji Müzesi. O da Türkiye'de kazı yapan Avrupalıların her şeyi kaçırmalarına engel olmak için Avrupa'da okumuş sadrazam çocukları eliyle kurulmuş. İstanbul'da sarayların eşyalarıyla birlikte gösterilmesi müzecilikle bir tutuluyor. Topkapı Sarayı, Dolmabahçe Sarayı, Ayasofya gibi zengin kişilerin özel koleksiyonlarını barındıran birkaç küçük müze de var. Bir de Askeri Müze yapılmış.

Önce kültürlü fakat uygar olmayan vatandaşların koleksiyonun bir müze olmadığını öğrenmeleri gerek. Bu ilk adımdan sonra neyin müzesi olur diye düşünmeleri gerek. Heykelleri yok, resimleri de pek yok. Bizim asker ressamlarımız İtalya'daki sokak ressamları kadar bile resim yapamıyorlardı. Birkaç ad dışında resim heykel Cumhuriyetin uygarlık adımıdır. Sanat tarihine Türk resmi diye geçen şey bir kitap sanatı olan minyatürdür. "Tanrı çizdiklerinizi can-

landırın diyecek" diye korkutuldukları için Müslümanlar resim yapmamışlardır. Bereket minyatürlerdeki insanları canlandırma cezası olmuyor. Yoksa garip yaratıklarla dolu olurdu dünya.

Türkiye'de uygar olmayan sözde kültürlülerin kendilerine sormaları gereken bir soru var: Avusturyalılar bu koca binaları, resimleri, heykelleri, mineralleri, taşları, dinozor kemiklerini, doldurulmuş koca koca hayvanları, balıkları bir araya getirmek için böyle çaba sarf ederken biz neden yapmamışız? Acaba Avusturya'nın bugünkü adam başına ulusal geliri ile Türkiye'ninki arasındaki fark böyle bir ilgisizliğe bağlanabilir mi? Sanatla bilim yoksulluğu Osmanlı'ya bir şey kazandırmamışsa bugünkü yoksulluk da öyle bir boşlukla bitebilir mi? Belki kentlileşemeyenlerin soracakları bir gün gelir. Bu karşılaştırmayı uygarlıkla kaldırım yapmak arasındaki bir ilişkiyi göstererek bitirmek istiyorum.

Viyana kaldırımları yol yüzeyinden 10 cm. yukarıda. Kaldırımlar bizdeki gibi 15-40 cm. arasında değişmiyor. Bunu kaldırıma arabalar park etmesin diye yapıyoruz. Fakat bazen engel olsa bile, park yapmak isteyenler onları kırıyorlar. Peki, 30 cm. yüksekliğinde bir kaldırımdan yaşlı bir insan inip çıkabilir mi? Kaldırımların yaya geçidi ile birleşmesi kaldırımı uzunca bir mesafeden hafifçe yola doğru düşürerek oluyor. Ve bu noktada kaldırım neredeyse bir heykeltıraş duyarlığı ile geniş bir alanda yolla birleştiriliyor. Bu akıllı ve basit ayrıntının adı uygarlık.

İstanbul'dan son yıllarda arabalılar ve yayalar içini kaldırımla yol arasına böyle eğik planlı bölümler yapıldı. Fakat kaldırımlar yüksek olduğu ve bu rahat ve insani geçişler herkes için düşünülmediğinden bunlar yağmurda su oluğu gibi çalışıyor. Buz tutunca da üzerinde kayılıyor. Başka bir deyişle insana saygı ve konfor isteği amacıyla yapılan bir uygulama doğru anlaşılmadığı için, bir çirkinlik ve kötü işlev aracına dönüşüyor. Bu yarım işin adı uygarsızlık. Uygarlık bir bilgi ve insana saygı göstergesi, taklit edilemiyor, ancak özümseniyor.

İmar Bağlamında Cehalet ve Ahlak

Türk toplumu dumanlı bir ahlak ortamında yaşıyor. Tanıdık yüzler bu dumanda bir görünüyor, bir kayboluyor. Günlük söylemde ve medyada ahlak sözcüğü büyük bir yer tutuyor, ama tanımı kaypak. Kendine çıkar sağlamak için başkasına ve topluma zarar veren her eylem ahlaksızlıktır. Cehalet de ahlaksızlığın en önemli kapısı. Bu sadece okumamışın cehaleti değildir. Uzman olduğunu söylediği alanın cahili olan çok kişi var. Bunlar zararın yaygınlaşmasını idrak edecek bilgiye sahip olmadıkları zaman, sorumluluk alanlarının genişliğine göre, başkalarına ve topluma zarar veriyorlar.

Halk kültürü ahlaksızlığı sadece iki kategoriye indirgemiştir: Kadın-erkek ilişkileri bağlamında ahlaksızlık, çalmak bağlamında ahlaksızlık. Cahil insan topluma zarar veren bir eylemi ahlaksızlık kategorisine sokmuyor. İnsan ilişkilerini karmaşık bir sistem olarak görecek bir bilgi düzeyine erişmemiş cahil, kişiye doğrudan zarar vermedikçe, dolaylı ahlaksızlığı algılamıyor. Toplumu soymakta yolunu bulan biri zekidir, açıkgözdür. Ama ahlaksız değildir.

Bu toplumsal değerlendirme yaşamın her bölümünde geçerli. Bunu Türkiye'nin imarı bağlamında irdelemek aydınlatıcı oluyor. Çünkü yapılaşma yüzyılların ihmal ettiği bu ülkede temel ekonomik etkinliktir. Emeğin ve paramızın büyük bölümünü yapıya harcıyoruz. Ayrıntılarda olduğu kadar üst düzey planlama etkinliklerinde de bu gevşek ahlak kavramının topluma zarar veren örnekleriyle karşılaşıyoruz.

Örneğin kaldırımlara otomobillerin park yapmasını engelleyecek babalar dikiliyor. Geçimini yol kenarına çekilen özel arabalardan

kazanan birileri, bazen bu babaları söküyorlar. Bu işi hoyratça kazmalarla kaldırımı tahrip ederek yapan da var. İstanbul'da her gün binlercesi yapılan ve bir ekmek parası sorunu olarak da yorumlanabilen bu davranışlar topluma ve insanlara zarar veren ahlaksızlıklardır. Bu serseri ahlaksızlık, menfaat karşılığı bir düzen bozmadır. Benzer davranışlar her yapı ve inşaatı bir kamusal zarar mekanizmasına çeviriyor.

Boğaziçi'nde bir koruda iki tarafı tel örgülü bir yola kaldırım yapılıyor. Kaldırım döşenirken özel kişinin diktiği tel örgüler sökülüp, tel örgü direkleri yıkılıyor. Müteahhit kaldırımı bitirip, yıktığı tel örgüyü de öyle bırakıyor. Bu müteahhidi kontrol eden yoktur. Varsa bile yolun iki tarafındaki kişi malına zarar verilmesine ses çıkarmıyor.

Beyoğlu'na yağmur-çamura ve insanlara verilen korkunç rahatsızlıklara bakmadan yeni kaldırımlar döşendi. Fakat planlı yapılmadığı ve Beyoğlu her başkan döneminde birkaç kez kazıldığı için hiç bir dükkân yola planlı olarak bağlanmadı. Burada kaldırım ustaları, yeni çirkinlik gösterileri 'emprovize' ettiler. Kaldırımlar gece yarıları yağmur altında yapıldığı için demir menfez kapakları kaldırım seviyesinde olmadı. Yeni yapılan granit döşeme bir iki gün içinde kırılıp, bel verdi. Kuşkusuz bu döşemedeki uyarlama ustalıkları da ilerde bazı yaşlıların kalçalarının kırılmasına yardımcı olacaktır. Bir şey yaparken başka bir şeyi bozmak ya da başkasına zarar vermek Türkiye'deki inşaatların doğasında vardır. Ahlaksızlık sayılmayan bu tür işlerin zararları giderek katlanır. Buraya otopark yapmak için eski ahşap konutları yakan gerçek suçları katmıyoruz. Ne var ki otoparklar çalışmaya devam ediyor.

Birisi, imar hakkı sınırlarını, herkesin gözü önünde, birkaç kat aşarak bütün yönetmelik, yasa ve kurallara aykırı bir inşaat yapıyor. En ufak boya tadiline bile yetişip inşaatları durduran sorumlular bu sefer ortada yoktur. Sonra nasıl bir mekanizma çalıştıysa, inşaat durduruluyor. Yıllarca herkesin gözü önünde yükselen yapı yıkılıyor.

Ve betonarme harabe, bir otopark olarak hizmet vererek, savaştan çıkmış bir görüntüyle İstanbul'un merkezinde yaşamını sürdürüyor. Başka birisi Boğaz'ın yeşil tepelerine Cihangir apartmanları gibi üst üste yığılan apartmanlar dikme izni almıştır. Büyük bir yeni mahalle hiçbir kural ve yasaya uymadan oluşur. Uygarlıkla, yasalarla, kurallarla ilgisi olmayan böyle görüntüler bize özgüdür. Giderek büyüyen bu urlar İstanbul'u çopur bir yüze çevirmiştir. Ve bu vurdumduymazlık toplumu çürüten bir boyut kazanmıştır.

İmar bağlamında Türkiye'nin canını yakan, insanları stres içinde yaşatan en karakteristik olgu İstanbul'un ulaşımıdır. Toplum ulaşım budalasıdır. Vapurla yirmi dakikada gittiği Kadıköy'e arabasıyla ve otobüsle bir saatte gider. Beş dakikada varabileceği Üsküdar'a kırk dakikada gider. Günde bir buçuk ila iki saati yolda kaybettiği için bunun İstanbul'a maliyeti yılda 10-20 milyon doları bulur. İstanbul için gerekli metro 300 kilometre ise yirmi yılda 22 km. yapılabilmiştir. Buna karşın köprüler planlanır, kenti her yanından saran deniz, ulaşım programına bir türlü girmez. Yeni para tuzakları olan köprüler için böylece bilimsel nedenler yaratılır. Otomobil satıcıları da çok memnun kalırlar. Bunların ahlaksızlıkla değil açıkgözlükle ilgisi vardır.

İmar bağlamında en büyük belirsizlik kentsel planlama sürecindedir. İstanbul büyüklüğünde bir kenti planlayacak kültür birikimi, örgütlenme ve disiplin Türkiye'de gerçekleşememiştir. Bazen profesyonel etik de, düz çizgili bir yaşamsal faydacılığın baskısıyla, sınırlarını doğru tanımlayamıyor. İstanbul Belediyesi, büyük bir iyi niyet gösterisiyle, yüzlerce mimar ve şehirciyi bir hangarda toplamış, işsiz mimarlara bir proje şöleni vermektedir. İstanbul planlamasına olumlu bir katkıda bulunmak için belediyenin çağrısına yanıt veren öğretim üyeleri, mimarlar, şehirciler bu tasarım şölenine katılıyorlar.

Dışarıdan bakınca %60'ı kaçak yapılaşmış, plansız büyümüş bir kentte girişilen bu planlama eylemi karaciğeri, böbrekleri, kal-

bi, kan dolaşımı iflas etmiş tık nefes bir hastaya estetik ameliyat yapmaya benziyor. Bir şey sorgulanmıyor. İstanbul gibi bir kent planlaması, uzun süreli bir örgütlenme gerektirmez mi? İnsanları toplayıp birkaç yıl çalıştırınca, çay ya da pamuk toplar gibi, gerçekleşecek bir İstanbul planlaması olabilir mi? Bu garip şölende on iki milyonluk kentin planları bir iki yılda hazırlanacaktır. Senede on büyük projeyi gerçekleştirme potansiyeli olmayan bir belediyenin yüzlerce uzmanının bir iki yılda hazırlayacağı yüzlerce kentsel tasarım projesini ne yapacağı, ister istemez insanı düşündürüyor. Böyle bir etkinliğin İstanbul metropolisinin büyümesinin uzun vadeli ekonomik, sosyal, kültürel ve politik temellerinin analizine dayandığını düşünmek için fazla saf olmak gerekir. Bu daha çok, anlaşılması zor bir politik gösteri havası taşıyor. Bu anti-sosyolojik ve bilim dışı doğaçlama örgütten bir İstanbul planı beklemek ancak *Binbir Gece Masalları*'nda yaşayanlar için kabil olabilir.

Bu noktada meslek eğitiminin dumanlı bir yorumu var. Gerçi çalışmalara katılanların ahlaklarından şüphe etmek çok zor. Ama bu hassas ara kesitte daha incelmiş kültürel irdelemelere gereksinimimiz var. Kırsal toplum kültürünün ahlak bağlamındaki dumanlı yargıları aydın insanların yargılarını da kanımca etkiliyor. Burada olgunun doğasını sorgulamayan büyük bir uzman grubunun, İstanbul planlaması gibi düğümlenmiş bir soruna sadece bir iş olarak bakması gibi tartışılacak bir sorun var. Türkiye'nin diğer belediye başkanları da bu yöntemi kullanırlarsa, bütün ömürlerinde belki birkaç bina yapmış 35.000 mimara iş bulunmuş, Türkiye'nin bütün imar planları da bu emsalsiz yöntemle tamamlanmış, geleceğin Türkiye'sinin temeli atılmış olacaktır. Kuşkusuz bu çalışmalar çevresinde pek çok açıkgöz de sıraya girmiştir. Söylemeye çalıştığım da budur. Herkes ahlaksız değildir, fakat ahlak kavramı çok dar bir alana sıkıştırılmıştır. Cehalet de ayıp değildir.

Türkiye'de ahlaksızlık başka toplumlardan fazla değildir. Bunun için İtalya ya da Rusya'ya bakmak yetişir. Türk insanı için ah-

laksız sadece komşunun bahçesinden alma çalan ile karısına yan bakandır. Bulanık suda balık avlayan ve ayrık otu gibi büyüyen ve bazen toplumu soyduğu savlananlar sadece açıkgözlerdir. 19. yüzyılın sonunda Emile Durkheim *Profesyonel Etik ve Ahlak* adlı kitabında "Ahlaki disiplin olmazsa toplumsal bir işlev gerçekleşemez. O zaman sadece kişisel açlıklar söz konusu olur, ve bunlar sınırsız ve doyurulamaz oldukları için, onları kontrol edecek bir şey olmazsa, onlar kendilerini kontrol edemezler," demiş. Bugün için de geçerli görünüyor.

(Bu kitap ilk kez İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nce yayınlanmıştır. Bu paragrafı Daniel Bell'in *The Coming of Post-Industrial Society* [1973] adlı kitabından aktarma.)

Metropol ve Gökdelen

Spiegel dergisinin özel sayılarının sonuncusu 'Architektur und Design' (N. 4/2008) mimari ve tasarım konularını işliyor. Teması "Yarın nasıl yaşayacağız?" Ünlü mimarların yapıtları, fakir ülkelerde dev kentler, Avrupa'nın Kopenhag ve Barcelona gibi 'cool' kentleri ve Cakarta gibi 13-18 milyonluk fakir insan depolarının sorunları ve fizyonomileri üzerine gözlemler ve pek çok bilgi bir araya getirilmiş. *Spiegel* böyle bir araştırma yapabilen dergilerin olağanüstü editörlük deneyini de sergiliyor.

BM'ye göre 38 milyonluk Tokyo ve 22 milyonluk Seul ile başlayan büyük megacity'ler içinde İstanbul en küçük olanı: 10.000.000. (10-12-15 arasında olabilir). Büyük kent nüfusları 38 milyona kadar çıkabildiğine göre İstanbul için gidecek çok yol var. Aklımızı kaçırırsak bugünkü Türkiye'nin yarı nüfusunu İstanbul'a getirebiliriz. İlginç olan gözlem şu: Zengin ülkelerde, sadece Kuzey Amerika'da New York (21 milyon), Los Angeles (13 milyon) ve Japonya'da Tokyo (36 milyon), Osaka ve Kobe (13-17 milyon) listeye giriyor. Orta gelirli ya da ona yakın ülkelerde ise Seul (22 milyon), Mexico City (20 milyon), Sao Paulo (19 milyon), Buenos Aires (13 milyon), Rio De Janeiro (12 milyon), Moskova (10.5 milyon).

Amerikalar tarihinin, özellikle New York; Los Angeles, Mexico City, Buenos Aires, Sao Paulo, Rio De Janeiro gibi yerleşmelerdeki nüfus yığılmalarının bu bölgelerin Avrupalılar tarafından fethi ile ilgisi var. Japonya ve Kore'de de yüzeylerinin darlığı, nüfuslarının çokluğu, sanayi konsantrasyonu ile ilişkili bir yığılma var. Geri kalan bütün büyük kentler çok nüfuslu fakir ülkelerde. Ve hepsi mil-

yonluk (slum= gecekondu) halkı besliyor. Kuzey Amerika'da böyle kentler yok. Avrupa'da Londra, Paris, Roma bu listeye girmiyor. Avrupa kentlerinin pek çoğunun ortalaması milyonlara pek yanaşmıyor.

Fakir ya da zengin her ülkede büyük kent kuşkusuz sermayenin de yoğunlaştığı yer. *Spiegel*'in gökdelenli fotoğrafları Dubai, Abu Dhabi, Mumbai'den.

Amsterdam ya da Kopenhag'da gökdelen yok. *Spiegel* sadece Jean Nouvel'in Barcelona için tasarladığı 'Torre Asbar'ı almış. Gehry'nin Bilbao'daki Guggenheim Müzesi gibi, bu da turist sinekliği olarak düşünülmüş bir yapı.

Gökdelen zengini Dubai'yi ise dünya zenginlerinin, daha doğrusu kapitalizmin İslam ülkelerinin ortasında kurduğu bir borsa lokantası olarak düşünebilirsiniz. Jean Nouvel, Ieoh Ming Pei, Zaha Hadid, Frank Gehry, Norman Foster gibi birçok star mimar Dubai'de. Bu çok ünlü star-mimarları bazen akbabalara benzetiyorum.

Fakir ülkelerde kentlerin içinde gökdelen urları yükseldikçe o balonları şişiren kentlerin sefalet mahalleri de artıyor. Cakarta'da, Mumbai'de, Hong-Kong'da, Sao Paulo'da ve benzer kentlerde BM istatistiklerine göre dünya nüfusunun 1/6'sı (1 milyar insan) gecekondularda yaşıyormuş. Bu manzaralara hastalık istatistiklerini, örneğin Afrika'da AIDS'ten kaç kişi öldüğünü eklemiyoruz. Buralarda çocuklar çöp ve lağımlar arasında, okul ve çocuk bahçelerinden uzakta –eğer şansları varsa– büyüyecekler.

Kanımca bugünkü dünyanın ahlaksız olduğunun kanıtı bu mimari ve kentlerdir. Sao Paulo'nun, Mumbai'nin, Kahire'nin fakir mahalle görüntüsünü bir New York ya da Dubai gökdeleni ile ya da Norman Foster'in Abu Dhabi için yaptığı bir sanal kent görüntüsünü gecekondu mahalleleriyle yan yana koyun, bunları birlikte yaşatan egemen felsefenin insani ve ahlaki boyutlarını düşünün. Avrupa'da gökdelenli megacity yerine Barcelona, Kopenhag, Amsterdam gibi küçük boyutlu (büyük) şehirler var. Kentsel araştırmacı Richard

Florida'ya göre bunlar 3-T düzeninde kentler: Teknoloji, Talent (yetenek), Tolerans'ın (hoşgörü) egemen olduğu yerler. Bu formülü İstanbul'a uygulayamıyoruz. Teknoloji ve yeteneği ithal ediyoruz. Hoşgörüyü de bütün kuralları tepetaklak ederek ters yönde gösteriyoruz. Onun için bizim İstanbul Kopenhag değil, fakir bir Abu Dhabi oluyor, gecekondulu.

Kopenhag'ın nüfusu 500.000, halkın kişi başına geliri Türkiye'nin 10 katı, nüfusun %62.5'i bilim ağırlıklı işlerde çalışıyor. İspanya nüfusu Danimarka'nın on katı. Barselona'nın nüfusu 1.6 milyon, nüfus başına geliri de Türkiye'nin dört katı. Nüfusun %43.9'u bilim ağırlıklı işlerde çalışıyor. Amsterdam'ın nüfusu 740 bin, nüfus başına gelir Türkiye'nin sekiz katı, nüfusun %47.1'i bilim ağırlıklı işlerde çalışıyor. Bu kentlerde kimse gökdelenleriyle övünmüyor. Ve kimse gökdelen yaptırmıyor. Kentlerin nüfuslarının büyüklüğü ile gökdelen arasında iki tür ilişki var: New York, Los Angeles, Tokyo, Dubai gibi kalabalık ve zengin; ve Cakarta, Lagos, Mumbai gibi kalabalık ve fakir. Buradaki kalabalıklar zenginlerin gökdelen yapmak için sömürdükleri kalabalıklar. İstanbul on milyon (12-15?), Türkiye'de adam başına gelir 5.000-6.000 (istatistik gerçekse). Nüfusun bilim ağırlıklı işlerde çalışanı bilinmiyor. Üniversiteleri ve hastaneleri dışlarsak hiç kimse kalmayabilir. Çünkü hiçbir şey bilimsel bir endişe ile yapılmıyor. Ama bütün üniversite öğretim üyelerini, doktorları ve fabrikalardaki mühendisleri, teknik adamları katarsak İstanbul nüfusunun %10'unu bulmak için büyük spekülasyon yapmak gerekir.

Bu genel istatistikler ilginç ilişkileri açıklıyor:

1. Fakir ve kalabalık ülkelerde büyük metropoller daha çoktur. İstanbul onlardan biridir.
2. Fakir ülkelerde gökdelen daha çoktur.
3. Fakir ülkelerin büyük metropollerinde bilimsel ağırlıklı işlerde çalışanların yüzdesi çok düşüktür (%5-10 arası)

4. Fakir ülkelerin metropollerinde büyük fakir mahaller vardır.
5. Bu toplumlar böyle dev yerleşmelerin sorumlarını çözecek bilimsel potansiyele sahip değildir. Toplumda bu potansiyel olsa bile, politika böyle bir gücü kullanamaz. Çünkü fakir ülkelerde yapılaşma ile sömürü ikiz kardeş gibidir. Bu egemenliğin bilim düşmanları elinde olduğunu, bu da bilim düşmanlığı ile fakirlik arasındaki ilişkinin doğru orantılı olduğunu gösterir. Bütün bunlar para ve tüketim imgeleriyle sömürüye açık kalabalıkların acıklı dünyasının görüntüleridir.

Rem Koolhaas kent ve mimariye ilişkin daha güçlü bir düşüncenin ya da söylemin gelecekte Çin, Hint, Yakındoğu gibi ülkelerde yeniden gelişeceğini düşünüyor. Ama uluslararası ortak bir söylem mi olacak, yoksa herkes kendi söylemini mi yeğleyecek, o konuda bir fikri yok. Rem Koolhaas star-mimarlarla diğerleri arasınfazla fark olmadığını da söylüyor. Kanımca tek fark, yıldız diye düşünülenlerin daha cesur çılgınlıklar yapacak kadar ün kazanmış olmaları ve tüketim hastalığına daha büyük katkılarıdır.

İlginç olan, aynı dergide, sağlıklı ve mutlu, bisikletlerine binmiş aileleri güneş enerjisi kullanılan iki katlı evleri önünde gösteren fotolar. Lüksün kaynayıp köpürdüğü ortamda 1 milyar insanı sefil yaşatmak ahlaksızlık değilse nedir? Gösteriş, çılgınlık ve bir parça da tuz, biber gibi akıl. Türkiye'de gelişmiş dünyada senaryosu yazılan bir tiyatro oynanıyor, seyircisi cahil, hınk deyicisi cahil, oyuncusu cahil, yöneteni cahil.

V. BÖLÜM

BİLGİYİ KURUMSALLAŞTIRMAK

Çağdaşlaşmanın temel parametresi bilim ve teknolojinin insan yaşamına egemen olmasıdır. Bu eğitimi, örgütlenmeyi, kurumlaşmayı ve bunların zaman içinde kurumsallaşmasını içerir.

21. Yüzyıl Cehaleti

21. yüzyıl cehaleti, kısaca, bilim ve teknolojide toplumsal yetersiz bilgi, bilgi kıtlığıdır. 1995'te UNESCO başkanı jeolog Federico Mayor ve jeofizikçi Augusto Forty ve birkaç bilim adamı *Science and Power* adlı bir kitap yazmışlardı. Kitabın Federico Mayor tarafından yazılan son bölümünde bu cehaletin öğelerini açıklayan tanımlar vardır. Bu yüzyıl ortalarında oluşabilecek ve İslam ülkelerine yönelecek yeni ekonomik sömürge çağının altyapısı bu ülkelerin bilimsel ve teknolojik geriliklerinin sonucu olacaktır. Bu acıklı geleceğe ilişkin bazı gözlemleri bu kitaptan esinlenerek özetlemek istiyorum. Bu gözlemlerde yeni bilimsel aydınlanma ve teknolojik yenilenme döneminde özgürlüğün rolü, bilginin paylaşılması, bir kitle fenomeni olarak bilgi, medya ve bilim, bilgi transferi ve bilim adamlarının sorumluluğu bağlamında vurgulanan olguları cahil ve vurdumduymaz bir idareci sınıfına sürekli anlatmak zorundayız.

1. Soğuk savaş döneminde hükümetler bilimsel ve teknolojik araştırmalara, özellikle askeri alanda ve ekonomide, çok geniş parasal olanaklar sağlamışlardı. Bütün ülkelerin aydınları da geleceklerinin bilim ve teknolojide olduğuna inanıyorlardı. Bugün de sözde olmasa bile pratikte aynı tutum geçerlidir. Ne var ki o dönemdeki yatırımlar zengin ve fakir uluslar arasındaki bilimsel kapasite farkını daha da artırmıştır.
2. Bilimin, bilimselin, dolayısıyla üniversitelerle hükümetler arasındaki yakın işbirliği ancak özgür toplumlarda gerçekleşiyor. Gerçi totaliter devletler de halkları için bilimin sağlayacağı bir geleceği

vurgulamışlardı. Fakat bu geleceğe ulaşmak için halkın özgürlüklerinden vazgeçmelerini de istemişlerdi. Bizim bugün yaptığımız gibi YÖK başkanları seçtiler, araştırma paralarını, faşist ya da sosyalist (ya da kendilerince makbul) bilim kuramları üreten sözde bilim adamlarına dağıttılar. Federico Mayor o dönemde demir ve kömüre ve insan gücüne dayalı sanayileşmenin politik boyutu gözden sakladığını, zorba ekonominin yürüdüğünü, fakat elektronik tarım, biyoloji ve bioteknoloji üzerine dayalı yeni sanayide, özgür olmamanın ve eğitimsizliğin cezasının çekileceğini vurgular. Bu Türkiye'nin şimdiki durumuna benzer. Ve özgür öğretime karşı faşist eğilimleri sergiler. Türkiye'de bugün okul ve öğrenci sayısına dayalı bir öğretim komedisi var. Geçen gün ticaret lisesini bitiren ve işletme (bu işletme fakülteleri Türkiye'yi 'işleten' fakülteler olarak da anılabilir) okuyan, düzenli konuşan ve dışarıdan bakınca zeki bir genç kıza sordum: "Suriye, Yunanistan ve Azerbaycan nerede?" Bilmiyordu. Sonra muhasebe okuyan bu yükseköğretim öğrencisinin 13x7 çarpımını akıldan yapmasını istedim, onu da yapamadı. Hiç kitap okumuyormuş. Bu insanı donduracak deney ve gözlemleri her gençle yapabilirsiniz. Kimi istatistiklere göre Türkiye insanı ortalama 10 yılda bir kitap okuyor, günde 5 saat televizyon seyrediyormuş. Japonya'da ise kişi başına yılda 25 kitap okunuyormuş. Belki milletvekillerimiz de aynı ortalamayı tutturabiliyordur. Türkiye bir mucizeyi gerçekleştirip okuyup öğrenmeden müthiş gelişiyor. Borcu kabarıyor, dolar milyarderi yetiştiriyor, gökdelen yapıyor ve neredeyse her şeyi ithal ediyor. Böyle bir ekonominin işleyişini ve sanayileşmenin doğasını ancak iyi saatte olsunlar bilebilir. Bu cehalet sorununu serbest ticaretin (liberal ekonominin) çözmeyeceği de açık. Cahil bir ülkenin sadece ucuz işçiliğe, sıcak paraya, faize, kötü eğitime, palavraya ve televizyon seyirciliğine dayalı bir örgütlenme şansı, hele 'özgürlük kültürü' yoksa, olanaksızdır. Son kriz bu bağlamda aydınlatıcıdır.

3. Bilim paylaşılan bilgi üzerine kurulur. Fakat 7x13'ü çarpamayan üniversite öğrencisi bu paylaşanlar arasında olamaz. Federico Mayor, "Bilim ve teknoloji her gün yeni buluşlarla giderek karmaşıklaşan bir bilgi (information) ortamında yaşıyor. Oysa toplum ve politik liderler bu gelişmenin dışında kalıyorlar," diyor. Türkiye'de bu tanım tam yerine oturmaktadır.
4. Çağımızın en önemli sorunu 'bilimsel okumamışlık'tır (scientific illiteracy). (Bizim Milli Eğitim Bakanlığımız milli ve eğitim sözcüklerinin içeriğini doğru tanımladığı zaman eğitimimiz amal-i erbaa öğretebilen bir düzeye çıkar inşallah!) "Halk en temel bilimsel bilgilere uzak kaldığı için gerektiğinde rasyonel bir seçim yapmakta zorlanıyor," diyor UNESCO başkanı. (Bizim hükümet enerji kıtlığı ve susuzluk, ulaşım gibi sorunları bu halka referandumla sorarak, inşallah, çözme olanağı bulacaktır.) Kuşkusuz bilgisizlik sadece Türkiye'ye özgü değildir. 1992'de İngiltere'de yapılan "Okumuş bir insanın okuması gerekli 10 temel kitap" adlı ankette tek bir bilimsel yapıt yokmuş. İleri toplumlar bile edebiyatı temel bilgi açılımı olarak görmeye devam ediyorlar. Bu olgu II. Dünya Savaşı'ndan sonra E. J. Snow tarafından da dile getirilmişti. Türkiye'de okumuşluk, bilimsel bilgi sahibi olmak anlamına hiç gelmedi. Fakat toplum yeterince uyanık. Kimse MR'sız hastaneye gitmiyor. Kuşkusuz insan varlık olarak aklı ile olduğu kadar duygularıyla da yaşar. Fakat bu insan karnı şişirilen, kafası boş bırakılan, dolar hesabında boğulan insan değildir. Namaza giderse dönünce pabucunda altın bulacağına inanan insanların eğitimle ilgili bir dertleri olamaz.

Federico Mayor bugünün insanının dünyayı bütün boyutlarıyla algılaması gerektiğini söyler. Bizim öğrencilerimizin de hiç olmazsa Azerbaycan'ın nerede olduğunu ve Türkiye'de susuzluk, kuraklık sorunlarının önemini bilmesi gerek. Fakat daha da başta gelen ve çağdaş toplumların en önemli sorunu olan olgu 'karar verici' du-

rumda bulunanların bilgi düzeyidir. Çağdaş kültürün çok gerisinde kalmış politikacılar, gelecek açısından sadece umutsuzluk kaynağı olabilir. İnsanlar tarihin kendilerini nereye götürdüğünü bilmelidirler. Üst düzeyde bilim adamları yetişmesinin ve eğitimin, gelecek dünyada yaşamına olanak veren temel girdi olduğunu da öğrenmek zorundalar. Bu bilgiler ne yazık ki televizyondan öğrenilmiyor. Spor, show, film dizileri, politik dedikodu, bilgi değildir.

UNESCO istatistiklerine göre azgelişmiş (yani Türkiye gibi) ülkelerde yükseköğretim almış insan sayısı gelişmiş ülkelerin 4-5 katı daha az, sanayileşmiş ülkelerde teknik personel sanayileşmemiş ülkelerin 8 katı, azgelişmiş ülkelerde (dünya nüfusunun %80'i) Ar-Ge harcamaları dünya araştırma harcamalarının sadece %4'üdür.

Sürdürülebilir kalkınma programlarında yeterli bir eşiğe gelmenin ilk koşulu yetişmiş insan gücünün kritik bir büyüklüğe erişmesidir. Bu bilgi birikimine liseden mezun olup, Yunanistan'ın nerede olduğunu bilmeyen ve dört işlem yapamayanlarla ulaşılamaz. Eğitim milyonluk öğrenci sayısı, binlerce yapı ile ölçülmüyor. Bizde okul var, eğitim yok, spor salonu var, spor yok, konferans salonu var, konferans yok, yol var, ulaşım yok. Eğitimin öğrenciler için mi, yoksa inşaat müteahhitleri için mi yapıldığı pek açık değil.

Bugün yeterli olmayan teknisyen, mühendis ve bilim adamı, yarın için gerekli teknik (yani uygarlık) kalitesinin hiç yetişememesi anlamına geliyor. Eğitimin varlığı, ancak amaca uygun, bilim ve teknolojiye gereken ağırlığı veren eğitim programlarının varlığı ile gerçekleşir. İngilizce dilli vakıf üniversitesi bilim adamı, mühendis yerine işletmeci yetiştiriyorsa, bu sadece milleti 'işletmek' anlamına gelebilir.

Türkiye henüz kaç biyo-teknolog, kaç enerji uzmanı, kaç jeolog, kaç elektronik uzmanı, kaç doğa bilimci, kaç matematikçi ve kaç 'imam' yetiştireceğini anlamamış bir ülke. İşletmeci-imam yakın geleceğin okumuş prototipi olarak hazırlanıyor. Türk toplumu cyber-

space ve nano-teknoloji dünyasında çağdaş Cro-magnon kuşağı olarak arz-ı endam etmemeli!

Eğitimin yukarıda özetlemeye çalıştığım doğası ve niteliği Türkiye'de politikaya feda edilmiştir. Gazeteler ve televizyonlara, politik demeçlere, bürokratik açıklamalara bakarsak Türkiye'nin bütün sorunları, iyi yapmak için çabalayanlarla, Cumhuriyet'in başından bu yana kötü yapanlar arasındaki davranış farkından kaynaklanıyor. Türkiye cennet ama, nedense herkes, eli yağda, balda olanlar dışında, şikâyetçi.

1839'da Mustafa Reşit Paşa Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nun başında imparatorluğun önceki 150 yılda (1683-1839) şeriata uymadığı için her şeyin kötü gittiğini ve Saye-i Şahane-i Sultan Abdülmecit Han da, 10 yılda şeriata uyulursa, bütün kötülüklerin düzeleceğini söylüyordu. Osmanlı Sevr'le bitti. Şimdi de saye-i AKP'de, "Ilımlı İslam" sayesinde, 10 yıl içinde Türkiye güllük gülistanlık olacak.

Türkiye'nin sorunu sadece bilimsel okumamışlık değildir. Bu Avrupa'ya yüzyıllarca sırtını dönmüş bir kültürün 1923-1945 arasında pek az yumuşatılabilen bir çağdaş dünya bilgisi kıtlığıdır. Kimi allamelerin, 'imam öğretmeni yendi' sözü bu cehaletin ne kadar köklü olduğunu kanıtlayan bir gözlemdir. Bunun taşıyıcısı kuşkusuz toplumun kendisidir. Yukarıda, uluslararası gözlemlere göre, Türk halkının kitap okuma oranlarını vurguladım. Halkın demokratik cehaleti kendisi gibi insanları iktidara ve muhalefete getirerek sergilenmektedir. Demokrasi, seçim açısından, neredeyse mükemmel çalışan bir mekanizmadır.

Ne var ki ülkenin geleceği seçim sürecinin kuşkulu demokratik işleyişine değil, iktidara gelenlerin dünyadan ne kadar haberdar olduklarına bağlıdır. Polinezya'da kuş uçmaz kervan geçmez bir adada herhangi geri kalmış bir toplum ideal bir demokratik iradeyle, bir yerli kabile başkanı seçebilir. Bu Doğu Anadolu'da aşiret reislerinin milletvekili seçilmesi gibidir. Fakat bu olgu, adanın Amerika ya da Japonya'nın sömürgesi olmasını engellemez. Ve kabile baş-

kanının bilgili ve teknolojiden haberli olması da gerekmez. Bu kabile üyelerinin eline bir Kalaşnikof verirseniz, onu kullanmayı öğrenebilir, televizyon seyreder, otomobil ve cep telefonu kullanabilirler. Birkaç iriyarı adamın eline sopa vererek düzeni de sağlarlar. Türkiye'nin bir Polinezya adasından farklı olduğunu anlamak için 20-30 yıl sonra dünyayı sallayacak sorunlardan haberimiz olduğunu medyamızda ve politikacılarımızın demeçlerinde görmemiz gerekir. Tabii "Kitap okumayan halk bu bilgileri ne yapacak?" diye de sorulabilir. Korkulacak olan da budur. İktidar 1950'den sonra cahil halkın iktidarıdır. İktidarlar halkın cehaletini aynen temsil etmektedir. Ve halkın temsilcileri, temsil ettikleri toplumdan daha bilgili olmak için çaba sarf etmiyorlar.

Kimsenin dertlenir görünmediği yakın geleceğin sorunlarına kahve yazarları da pek değinmiyorlar. TV programlarının tartışma programları da bu can alıcı sorunlara pek yaklaşmıyor. Kimse üniversitelerden sormadığı için onların da bu sorunlarla ne kadar dertli olduğu açıkça anlaşılmıyor. YÖK ise dünyanın en ünlü jeologlarından biri ve üç dünya bilim akademisi üyesi için soruşturma açan bir kurum. Toplum Alzheimer'e erken tutulmuş insanlar gibi unutkan.

Ülkenin geleceği için su kadar gerekli sorunların bir bölümü toplumsal örgütlenme, eğitim ve davranışlarla; bir bölümü, nüfusu seksen milyona yaklaşan ülkenin fiziksel gereksinmeleri ile ilgilidir. Sorunların en başta gelenlerini yeniden vurgulayalım:

1. Türkiye bilgi kirliliğinin maksimumunda dolaşan bir ülkedir. Bu kadar çok yalanı ancak çok cahil bir toplum kader diye hazmedebilir. Bilgi ortamı saptırılmış bilgiden arındırılmak zorundadır. Bozkurt Güvenç *Dünyanın Sonu mu?* adlı yeni kitabını E. Morin'in *Geleceğin Eğitimi İçin Yedi Bilgi* kitabından aldığı bir liste ile bitiriyor. Bunların birincisi "Yalan ve yanlış bilgileri bulup ayıklayın," tavsiyesidir. Önce yalanlan halka göstermemiz gerek. Bugünkü medya tekeli koşullarında çözümü en zor konu budur.

2. Akıl insanların bütün tutarlı söylemlerini, hatta sadece mitos söz konusu olduğu zaman bile, doğal ve otomatik olarak kontrol eden melekedir. Bilimin giderek evreni bile sorgulayacak hale gelmesine karşın akıl karşıtı, anti-entelektüel akımlar, dine sarılma, 'new age' modası günümüzün olgularıdır. Ne var ki susuzluğa, enerji sıkıntısına, doğal afetlere, hastalıklara karşı bilimden başka bir yöntem yoktur. Zaten kimse, atom enerjisine, alternatif enerjilere, mikro biyolojiye, bio-tarıma, bilgisayara, hormon tedavisine, çağdaş tıbbın her gün bilimsel bir yenilik uygulamasına, uçakla geziye, silah sanayisine karşı çıkmıyor. Bunların tümünün bilimsel eğitimin yoğunluğuna dayandığını da herkes biliyor. Bilim karşıtlığı boş bir postmodernist modadır. Sekiz yıldan öteye öğretim dışında, eğitim sistemi paralı eğitime peşkeş çekilmiş durumdadır. Boş kafayla bitirilen üniversitelerin ve onlardan kat kat fazla lise ve meslek lisesi mezunları bilgisiz ve işsiz kalabalıklar oluşturuyor.
3. Şimdiye kadar hiçbir Türk hükümeti çevre sorunlarıyla ilgili, sözünü etmek dışında, bir eyleme geçmemiştir. Kentlerin pis suyunu arıtmak bile Türkiye'nin milyonluk kentlerinde yeni ele alınıyor. Doğal çevrenin korunması, hava kirliliği, ekolojik denge türünden sorunlar sadece akademik konular olarak kalmıştır.
4. Türkiye sanayileşmekte olan bir ülkedir. İthal edip kullandığımız teknolojiler sanki gerçek bir teknoloji çağını yaşadığımız imgesi yaratabilir: Hükümet dairelerinde en sade işlerde bile bilgisayar kullanılıyor. Bilgisayar ilkokullara girdi. Dijital teknolojiyi politik propaganda için sonuna kadar kullanıyoruz. Her yerde internet-kafeler açıldı. Görünüşte, marka giyinen zenginlerimiz gibi, modern teknolojinin içinde yaşıyoruz. Gerçekte bu ithal edilen bir teknolojidir. 'Information' (bilgi) çağına ulaştıracak bir eğitim örgütlenmesi, Hindistan gibi 'yazılım' uzmanları yetiştirecek bir eğitim tabanı yaratılmadı. Eğitim söylemi içeriksiz, sayısal gösteriye dayalı ve dünyanın gerisinde. Türkiye'yi 21. yüzyıl ekonomik kö-

leliğine hazırlayan sömürge söyleminin simsarlarışaşılacak tezlerle gündeme oturuyorlar. Gazetelerdeki 'imamların öğretmenler yerine geçtiği' gözlemleri bir bakıma yanlış değil. Ama saptırıcı bir din iktidarı propagandası. İmamlar politikacının desteğiyle dinpolitika (politikaya bulanmış ve ondan ayrılması olanaksız bir dini söylem) yayıyorlar. Öğretmen ise, bugünkü koşullarda bile, bilimsel çerçevede bir eğitim yapmak zorundadır. "İmam öğretmenin yerine geçti," demek nesnel bir gözlemi anlatıyorsa, din bilimi arkada bıraktı demektir. Bu bugünün dünyasında kölelik demektir. Böyle düşünenlerin bilimsel gözlemler ötesinde ülkenin geleceğine ilişkin bir endişeleri olduğunu ne yazık göremiyoruz. 60 yıl önceki iktidarları eleştirmekle vakit geçiriyorlar. Dünyada rahiplerin öğretmenlerin yerine geçtiğini düşünen ve bundan memnun olan kaç aydın tanıyorsunuz? Bizim gibi okuma yazması kıt bir ülkede bu söylemlerin antientelektüalist ya da sözde postmodern akımların çizgisinde yapıldığını savlayanlar sadece kendilerini aldatıyorlar. Bu keskin gözlemciler Türkiye'nin Kore gibi bir ülkeden geri kalmasının nedenini, Müslüman ülkelerin neden süründüklerini ve Amerika'nın Irak'ta ne işi olduğunu da anlatabilseler, biraz daha inandırıcı olabilirler.

5. Ülkenin en az okumuşları kentlere doluştuğu için böyle bir kentlileşememiş kalabalığın kent sorunlarını çözümlemesi olanağı yok. Belediyeler 19. yüzyılın neredeyse yüz katı daha zor ve karmaşık sorunları, eskiyi bilmedikleri, yeniyi de göremedikleri için modası geçmiş yöntemlerle idare ediyorlar. Daha doğrusu idare ediyor gözüküyorlar. Türk insanının %70'inin oturduğu fiziksel çevrenin sakinleri, bilinmeyen geleceği, İstanbul'un depremi beklemesi gibi bekliyorlar.
6. Bütün bu görgüsüzlük ve kaygısızlıklar ortamında insanların 'onur' ve 'ahlak' gibi kavramları yarattıkları da unutuldu. Bozkurt Güvenç, "Dünyanın sonu mu?" diye soruyor. Kanımca, dünya tarihinde her zaman var olan, fakat çağımızda zenginleri aynı za-

manda teşhirci yapan para hırsının (çağdaş kapitalizmin) insanı insanlıktan çıkarıp çıkarmadığını da sormak gerekir. Klasik Osmanlı ve İslam bu konuda çok daha uygardı.

Bu kadar büyük bir bilgisizlik çarkının boşa döndürdüğü yaşamın Türk toplumuna hazırladığı geleceği fark edenlerin sayısı artmazsa, buna anıtsal bir toplumsal mazoşizm diyebiliriz. Olağanüstü bir 'komplo' ile karşılaştığımızı da düşünebiliriz.

Türkiye'deki Cumhuriyet düşmanlarının ortak bir tavrı var: Bizi Avrupalıların gözü ile görüyorlar. Bu her zaman yanlış da olmayabilir. Ne var ki bu görüş bilimsel bir bakıştan çok 19. yüzyıldan kalma sömürgeci bakışıdır. Batılının kültürü, sanatı, bilimi, musikisi, ve teknolojisini ithal ettiğimizi ve bizim yaratıcı olamayacağımız önyargısını yineliyorlar. Kanımca en tehlikeli Batı taklitçileri de Türkleri böyle küçük görenlerdir.

Atatürk Batı'ya erişmek ve ortak olmaktan söz ediyordu. Bana yakın kuşaklar inançla yetiştiler. Türkiye'nin çağdaş dünyadaki yerini ancak böyle bir inanç sağlayabilir. ABD uydusu, AB'nin ayrıcalıklı ülkesi ve önüne gelen politika şarlatanının horlayacağı bir Türkiye'ye hayır diyemeyenlerin hangi amaca hizmet ettiklerini açıklamak ciddi insanların ölçütlerine göre olanaksızdır.

Bilim Ortamsız Bilim Olmaz

Geçen yıl Avrupa'nın en eski üniversitesi olan Bologna Üniversitesi'nde Doğa Bilimleri Müzesi'ni ziyaret ettim. Bu müzenin varlığı 'jeoloji' sözcüğünü 1603'te ilk kez kullanan Ulisse Aldrovandi'nin öncü çalışmalarına dayanıyordu. Aldrovandi yetiştiği hümanizma ortamında şiir, hukuk, mantık, felsefe, matematik ve tıp okumuştu. Hocalarından kitap bilgisini 'visus et tactus' yani görme ve dokunma ile bütünleştirmesi gerekliliğini öğrenmişti. Avrupa'da Rönesans'tan bu yana uygulamaya dayalı doğaya dönük merak, sanatçıları 17. yüzyılda gelişmeye başlayacak bilimsel tavrın temellerini atan, örneğin 'perspektif'in bulunuşu gibi arayışlara götürmüştür. Avrupa'da bilimin gelişmesinin toplumsal ve entelektüel altyapısı bilim adamının geniş bir kültür ortamının içinde aristokratik patronları, kurumları, entelektüel eğilimleri ve gelenekleri içinde yetişmesini sağlamıştır. Türkiye'de bir doğa bilimleri müzesi yoktur. Çünkü bu alanda toplum kültürünün ilgisi gelişmemiştir. 1950'den sonra bilim öncülüğü yapan devlet giderek yok olmuştur.

Türkiye'de son yüksek eğitim aşaması, bir bina yapıp içine akademik unvanı olan birkaç kişiyi koyarak üniversite açmak şeklinde oluyor. Bazı yeni fakültelerde bir doçent bile bulunmuyor. Kırsal toplumun yüzeysel kültür anlayışı ansiklopedik bilgi salamurası yapmakla bilimi karıştırıyor. Değil bilim üretmek, bilimsel okuma yazma bile gelişmiyor. Kitapçılarda ders kitabı dışında bir bilim kitabı arayın. Bilimsel okumuşluğu ortaokul seviyesinde olan insanlar 1950'den bu yana Türkiye'yi idare ediyorlar. Dünyada da eğitim alanında olumsuz gelişmeler oluyor. Cahil bir Müslüman dünyasında

kendimizi ayrıcalıklı hissettiğimiz için eğitimde battığımız çukurun bilincinde olamıyoruz.

Türkiye'de bilim ortamı olup olmadığına sosyologlar bir yanıt aramalılar. Akademik unvan kazanmak için alınan uluslararası 'citation'lar Türkiye'de bir bilim ortamının varlığına işaret etmiyor. Bilimin gelişmesi sosyal ortamın paralel gelişmesini yansıtırsa ancak o zaman bir bilim ortamından söz edilebilir. (Merton, 1967). T. Veblen Batı kültürünün bilime ve sanata inancının sınırsız, sorgulanmayan ve başka hiçbir etkinlik alanı ile karşılaştırılamayacak statüsünü vurgulamıştı. Bilim ortamı kavramı bilimsel okumuşluk, bilimsel yayın, bilimsel düşüncenin halk katına indirilmesi (vulgarisation) gibi olguları da içeriyor. İletişim çağından önce bilim ortamı bilginin yayılmasına, bilim adamları arasındaki iletişim ağına, bilimsel örgütlenmenin, kütüphanelerin ve bilime önem veren iktidar sahiplerinin varlığına dayalı, sokaktaki insanlara pek ulaşmayan bir toplumsal kurumlaşmaydı. Bilimin çok önemli bir özelliği de, ideolojik amaçlarla satın alınamamasıdır. 17., 18. ve 19 yüzyıllarda varlığın doğasını merak eden insanların, herhangi bir menfaat karşılığı olmadan, bilgilenme arzuları, keşifler, üniversiteler, akademiler, bilim adamlar arasındaki iletişimin gelişmesi Türkiye'de bugün bile erişilmemiş bir yoğunlukta idi. O zamandan bu yana koşullar çok değiştiği için, biçimsel ve sayısal olarak gelişmiş bir öğretim örgütlenmesine karşın, Türk toplumunda bilime karşı ilgiyi o yoğunlukta tekrar geliştirebileceğimizi söylemek zordur. Paraya tapan, yalan ve reklamla beyni yıkanan ve TV ve medyanın entelektüel kaliteyi daha da düşüren söylemiyle yönünü şaşıran halk, otomobil, cep telefonu, beyaz ev eşyası, televizyon ve bilgisayar merakı ile bilimsel düşünceye teğet geçiyor.

Avrupa aristokrasi ve aydınlanmış bir burjuvazinin liderliğinde, ve ekonomik bir gelişme ortamında bilimsel atılımını yapmıştır. Türkiye kırsal kültür egemenliğinde, bir ortaçağ din ideolojisini topluma empoze etmek isteyen güçlerin elinde, politik olarak sı-

kıştırılmış, ekonomik bağımsızlığını yitirmiş, fakir bir ülke olarak bilimsel bir atılım yapma konumunda görünmüyor. Türkiye'de üniversitelere gelen öğrencilerin bilgi düzeyi, üniversiteyi bitirenlerin bilgi düzeyi ara sıra gazete sayfalarına yansıyan başarı istatistikleriyle örtülemeyecek kadar kalitesizdir.

Bilimsel gelişmenin toplumun hangi tür yapılanmasına tekabül ettiğini söylemek zordur. Fakat bugünkü yapılaşmanın bunun yanıtı olmadığını söylemek kolaydır. İslam toplumu 9-13. yüzyıllar arasında bilimsel düşüncede uygarlığın öncüsü durumuna nasıl ulaşmıştı? Osmanlı toplumu ortaçağ İslamının küçük bir fragmanı kadar bilim üretmekte neden yaya kaldı? Bugün ilköğretim okullarından Yunanistan'ın nerede olduğunu bilmeyen çocuklar bile mezun oluyor. Bizim kuşağımızla karşılaştırınca ilk ve ortaöğretimde akıl almaz bir gerileme var. Dev adımlarla artan öğrenci sayısı karşısında bina yapmaktan öteye zor geçebilen bir Milli Eğitim Bakanlığı var. Bilim karşısındaki tutumu ise neredeyse Osmanlı mollalarına taş çıkartacak.

Kilisenin engellemesine karşın Avrupa kendisini dünyaya egemen kılan bilimsel düşünceyi geliştirmiştir. Bugün Türkiye'de kötü bir politikanın tellallığını yapan sahte bilim tarihi denemeleri var. 1572'de yetmiş iki yaşında Türkiye'ye gelip iki yıl sonra ölen, Uluğ Bey'in rasathanesinde yetişmiş Ali Kuşçu Osmanlı bilim adamları arasında sayılıyor. Bu tür garabetler dışında bilimi tek kişinin ürünü sayan yanlış düşünceler var. Bilimsel gelişmeye toplum çapında bir düşünce örgütlenmesi olarak bakmadıkça bilimin gelişmesi, hatta bilim tarihi yazmak bile olanaksızdır. Pascal'ın babası çocuğunun eline 12 yaşında Öklid'in *Elemanlar*'ını vermeseydi, Pascal 14 yaşından başlayarak ünlü matematiksel müzik kuramcısı Mersenne'in bilimsel toplantılarına gitmeseydi, büyük matematikçi Fermat ile mektuplaşmasaydı belki sadece bir yazar olabilirdi.

Bilim toplum güçlerince onaylanmadan gelişemez. Bu bilimin doğru ve gerekli olduğunun toplumca kabulü olarak da yorumla-

nabilir. Bugün Avrupa ve Avrupa kökenli toplumlarda, Çin'de, Hindistan'da ve Doğu Asya ülkelerinde bilimin değerinin tartışılması türünden bir toplumsal sorun yoktur. Tartışan gruplar, kişiler her zaman olabilir. Ne var ki bizim ayak sürüyen anti-bilimsel bir iktidarımız var. Bilimin dini, etnik, kültürel sınırları yoktur. 'Nakli ilimler' yani din bilgisi İslama özgüdür. Bilimi herhangi bir ideoloji yönlendirdiği zaman bilim olmaktan çıktığını yakın tarih sergiliyor. İslam dünyasının bilimsel, teknolojik, kültürel ve politik-ekonomik zavallılığı da gözler önünde. Molladan bilim adamı yetişmemiştir. Bilimselin toplumda yankılanması bilginin yayılması ile orantılı olduğu için matbaanın kabulüne üç yüz yıl geriden başlayan Osmanlı toplumu cehaleti ile Avrupa tarafından horlanmış, yarı sömürge durumuna düşmüş ve parçalanmıştır.

Avrupa'nın bilgi toplumu olarak gelişme ve örgütlenmesinin üç boyutu var: Birincisi 15. yüzyıldan başlayarak sanatçıların entelektül (akli) etkinliklerdir. Bu Vitruvius'a uzanan bir hümanizma açılımıdır. İkinci köken Doğa gözlemine dayanan ve akademilerde hayat bulan deneysel bilim etkinliğidir. Üçüncü köken İslamın Gazali'den sonra yasakladığı felsefedir. Felsefe bazen safsataya indirgense de, soyut bir düşünce etkinliğini ayakta tutan entelektüel mekanizmadır. Sanat ve felsefe eleştiri gerektiren etkinliklerdir. Eleştirisiz, soyutlamasız, doğaya ilgisi çiçek koklamakla sınırlı bir ortamda kavramsal düşünce gelişmemiştir. Bugünkü bilimsel ortamın yüzeyselliği Osmanlı mirasının bu alandaki boşluğuna dayanıyor.

Kırsal ve tarımsal kültür temsilcisi, kravatlı ortaçağ insanı henüz incelenmemiş bir sosyal olgudur. Üniversitelerde profesörler var. Cumhuriyetin ilk yirmi yılında Osmanlı'dan neden daha geri kaldığını bilimsel olarak incelerlerken bizde neden jeoloji diye bir konunun ortaya çıkmadığını merak etmiyorlar.

Bilgi Toplumuna Ulaşmak Entelektüel Bir Düzey İster

Üniversitede bir fakülte bitiren herkesin çok başarılı bir uzman olması söz konusu olmadığı gibi, her memurun başarılı bir bürokrat, her milletvekilinin de önemli bir politikacı olması söz konusu değildir. İnsanların tanımadıkları insanları seçmeleri de sadece bir eğilimi belirler. Fakat seçilen parti ya da politikacı konusunda bir garanti belgesi değildir. Nasıl dindar olmak bir namus belirtisi değilse, politikacı olmak da ülkeye hizmet bağlamında bir garanti, bir yetenek belirtisi değildir. O zaman uluslar geleceklerini ellerine teslim ettikleri insanlara nasıl güvenecekler? Bu sürecin çağdaş dünyada kuralları saptanmıştır. Kurallar çok kez kötü sonuçlar verse de (Örneğin Bush ve Sarkozy gibi) demokratik sistemin kurallarıdır. Belki bu sonuçlar bağlamında kuralların değil, politikacı sınıfının niteliği üzerinde durmak daha doğru olur. Ne var ki dünya yirmi yıl öncesinin dünyası değildir. ABD'de sekiz yıllık Bush idaresi sonunda dünyayı beraberinde götüren bir krizle sona erdi. Hitler on iki yılda Almanya'yı yok etmişti. Başka bir deyişle ister faşist diktatörler olsun, ister demokratlar, on yıl bir ülkeyi batırmaya yetiyor. Gazetelerin sayfalarını beyaz çıkaran Menderes rejimi de on yılda sona ermişti. Bunun doğrusunu birbirini izleyen hükümetlerin birbirleri hakkında söylediklerine bakarak daha iyi öğreniyoruz. Onlar ülkeyi rayından çıkarmak için, bir seçim döneminin bile yeterli olduğunu söylüyorlar. Türkiye'de daha ilginç gözlemler de yapılıyor. 57 yıldan bu yana yalnız başına iktidara gelemeyen CHP hâ-

lâ bugünden sorumlu tutuluyor. Bu hızla Tanzimat, 3. Selim ve Damat İbrahim Paşa'ya da suçu yıkabiliriz. Doğruyu bulmak için Takiyüddin'in Galata Rasathanesi'ni yaptırıp yıktıran 4. Murat'a kadar geriye gitmek gerekebilir.

Günümüzde bilim adamlarının sık sık gündeme taşıdıkları, fakat bizdeki politikacıların anlaması olanaksız dünya, yeni yaşamsal bir dönemece girdi. Biz gündelik politikanın bu ortaoyunlarını seyrederken, son zamanlarda dünya bilim adamlarının ara sıra dile getirdikleri fakat politikacıların hâlâ anlamadıkları bazı süreçler içinde dünya yeni bir yaşamsal dönemece girmiştir. Buna kontrol edilemeyen boyut ve nitelikler dönemeci diyebiliriz. Bunun herkesi susta durduracak bir gerçek olduğu artık anlaşılmıştır. Bu kriz neoliberal kapitalistlerin söyledikleri bütün yalanların cilasını dökmüş ve söylediklerini onlara yutturmuştur. Aslında kapitalistlerin, iyi para kazandıkları için dünyayı Maldive Adaları'nda tatil yapanlar gibi görmeleri zaten ahlaksızlıktı. Biraz geriye giderek Rusya ve Amerika'nın Afgan savaşları, Irak Savaşı, sürüp giden Filistin krizi, kanayan yaralarıyla Afrika, adam başına ulusal geliri 1000 Amerikan Doları'ndan aşağı olan Pakistan ve sayısız acımasız ve inkâr edilemeyecek uluslarası durum dünyanın kimi ülkeler ve uluslar için sürekli kriz ortamı olduğunu kanıtlamaktadır.

Sayın okurlar, Afganistan'da, Irak'ta, Filistin'de, Sudan'da, Zimbabve'de yaşamak ister miydiniz? Bunların yanında Türkiye –yıllık borç faizi, yıllık gelirinin yarısı olması türünden rahatsızlıkları da olsa– zemzem suyu ile yıkanmış sayılabilir.

Kısacası dünya kötü idare edilmektedir. Bu sonuç bugünkü sistemleri geliştiren 19-20. yüzyıl koşullarının ortadan kalkmış olmasından kaynaklanmaktadır. Günümüz insanları insan ömrünü elli yıl öncesine göre %20-30 uzatan çağdaş tıptaki gelişmelere karşın, tedavinin 1940'ların teknolojileri ile yapılabileceğini düşünen hastalara benziyorlar.

Enerji giderek pahalılaşacak. Yerküreye su gerek. Yeni bilgi-

lenme teknolojileri gelişiyor. Her şey, geleceğe karşı bilgi örgütlenmesi gerektiriyor. Türkiye nüfusu 1933'teki 15 milyonun beş katı. Köylerde kimse yaşamak istemiyor. Kalabalık kentler boş tarlalar yaratıyor.

Köle olmamak ve daha çok milyonun karnını doyurmak, susuz bırakmamak ve barındırmak için örgütlenmiş akla gereksinme var. Bu bilgi toplumu yakın geleceğin politikacısı ya bu aklı örgütleyen, yani var olan bir düşünce ve eylem potansiyelini örgütleyen, Atatürk gibi gerçek bir devlet adamı olacak ya da bir kümesin horozu.

Türkiye'de Bilim İsteyen Var mı?

Bu soruya bilim alanında üretici olanlar 'var' diyebilir. Ciddi hiçbir şey yapmadan akademik sistemin unvan verdikleri de 'var' diyeceklerdir. Bazıları yurtdışında hakemli dergilerde çıkan makalelerinin sayısını söyleyebilirler. Ne var ki böyle yanıtlar soruyu ortadan kaldırmıyor. Kişilerin yaptıklarını değil, toplumun bilim isteğini sorguluyorum. Bu soruyu iyi niyetli, safsata yapmayan geçek aydınlara ve herhangi bir dış odağın sözcüsü olmayanlara sormakla yetiniyorum. İki yeni tarih atlasını gördükten sonra böyle bir soru sorma gereğini duydum. İki atlas şunlar:

Robert H. Hewsen, *Armenia, A Historical Atlas,* The University of Chicago Pres, 2001

Rouben Galichian, *Historic Maps of Armenia,* The Cartographic Heritage, I.B. Taurus, 2004

Her iki kitabın Ermeni diyasporasının tezleriyle ilişkisi açık. Özellikle birincisi İÖ 70 yılında Büyük Tigran'ın sınırları Hazar Denizi'nden Filistin'e kadar uzandığı savlanan hayali devleti ile başlayan ve çok ayrıntılı ve özenli bir kartografik sunuşla Kayseri'den Hazar Denizi'ne kadar her dönemde var olan bir Ermeni ülkesi imgesi yaratıyor. Burada başka etnik gruplar, başka egemenlik alanları ile örtüşen alanlarda Ermenilerin yaşadıkları kentler özel olarak vurgulanarak iki bin yıllık bir coğrafi-tarihi bir sahne yaratılmış. Haritalar o kadar akıllıca hazırlanmış ki, Sasani, Roma, Bizans, Arap, Selçuk, İlhanlı, Türkmen, Osmanlı dönemleri coğrafyaya bir türlü egemen olamıyorlar. Fakat yazımın konusu Ermeni şovenizmi ya da kitapların ideolojik içeriği değil. Ermenilerin yaptıkları yayınların Tür-

kiye'de tasvip görmediğini, ne sayısal verilerde ne de yorumlarda Bir 'consensus' olmadığını da biliyorum. Soru basit: Biz neden yapamıyoruz? 100'ü aşkın üniversitesi (neye üniversite diyorsak!) ve on binlerce öğretim elemanı (neye öğretim elemanı diyorsak!) ve 75 milyon nüfusu ile Türkiye Cumhuriyeti'nin sınırları içinde Türkiye tarihi coğrafyasına ilişkin bu ayrıntıda ve mükemmellikte herhangi bir atlas yayınlanmadı. Bu iki şekilde yorumlanabilir: Türkiye'de böyle bir atlas hazırlayacak bir bilim adamı yoktur, ya da Türkiye'de böyle bir atlasa gereksinme duyulmadığı için böyle bir olanak kimseye sunulmamıştır. Türkiye Cumhuriyeti tarihini lekelemek ya da kötülemek isteyenlere verilen araştırma paraları doğru dürüst bir tarih atlası için bir türlü bir araya gelememiştir.

Bu yokluk neden kaynaklanıyor? Türk üniversiteleri, Türk tarihçileri, TÜBİTAK, Türk Tarih Kurumu, TÜBA gibi bilim kurulları (bilim kurumunu nasıl tanımlıyorsak!), Türk Milli Eğitim Bakanlığı (neye milli eğitim diyorsak!) ve bilim ve sanata yardım eden büyük filantrop ticaret ve sanayi kuruluşlarımız (neye filantropi diyorsak!) böyle bilgi boşluklarını neden algılamıyorlar? Böyle bir yayınla karşılaştığımız zaman bu utandırıcı yokluk konusunda tepki neden oluşmuyor? Bu bilgi yavanlığının nedeni, toplumun bilgisizliğine dayanan kurumsal ve örgütsel cehaletten kaynaklanan bilimsel motivasyon eksikliğidir. Halktaki merak yoksulluğu idare edenlerde de vardır. Bilgi yoksulluğu yirmi milyonu aşmış öğrencisi olan ve market gibi üniversite açılan bir ülkede nasıl oluyor? Bu, öğretimin bilgi dışında bir amaca yöneltilmesi ile olabilir. Olasılıkla filleşmiş yüzeysel bir eğitim örgütlenmesi gerçek öğretimin yerini aldığı için olmaktadır. Eğer öyle olmasaydı Türkiye'nin mangalda kül bırakmayan kültür kurumları, tarihçileri ve hatta eğitim ve dışişleri bakanlıklarının duyarlı olması gereken mensupları turistlere davet çıkarmak için yayınladıkları içeriksiz, kötü tasarlanmış, fakat şık masa kitaplarının birkaç tanesi yerine bilimsel ölçütlerle hazırlanmış bir Türkiye tarih atlası yayınlanmasına sponsorluk ederlerdi.

1970'li yılların başlarında Moskova'daki bir ICOMOS kongresine Ermeniler tarafından Türkiye'deki Ermeni yapıtlarının tahrip edildiği bağlamında bir bildiri verileceğine ilişkin bir duyum alan Dışişleri Bakanlığı beni acilen Moskova'ya gerekli yanıtı vermem için göndermişti. Öyle bir bildiri verilmedi. Benim de bir yanıt vermem gerekmedi. Fakat bu olay devletin bazen ne denli duyarlı olabildiğini gösteriyor. Nedense bu politik ve geçici duyarlılık toplumdaki bilgi ve bilim boşluğunu doldurmak için harekete geçemiyor. Bu duyarsızlık köklü bir Osmanlı mirasıdır. Bizim toplum Avrupa'da bilim devrimi denen büyük entelektüel atılımın ortağı olmadı. Kâtip Çelebi'nin Kopernik, Galileo, Kepler, Newton, Huygens'den haberi yoktu. Ortaçağı kapatan bilimsel devrimin sınırları, bazı bilim tarihçilerince bazen Rönesans'la Aydınlanma arasında genişletilir. 15-18. yüzyıllardaki Avrupa düşüncesini yoğuran bu gelişmeler Türkiye düşünce tarihine yansımadı. Türkiye'de ordu dışında bir üniversite öğretimi 19. yüzyıl sonuna kadar bir komedidir. Kaldı ki okul açmakla toplumun bilimsel gelişmesi paralel olgular değildir. Onun için Roger Hahn bir İkinci Devrim'den söz eder. Bu bütün ulusal sınırları aşan ve bilime dayalı bir sosyal transformasyondur. 17. ve 18. yüzyıllarda bilimi yaratanlar ve onunla ilgilenenler toplumların yüksek sınıflarıydı. Oysa 19. yüzyıldan sonra bilim üretenler ve bilim müşterisi olanlar orta sınıflardan gelmişlerdir. Dar, fakat bilime ilgi duyan yüksek sosyetenin yerini bilim kurumları almaya başlamıştır. Bilimsel gelişmeye paralel bir ihtisaslaşma ise bugün aşina olduğumuz durumdur. Bu aynı zamanda bütün bilimsel disiplinler de uluslararası standartları yayan üniversite ve araştırma enstitülerinin yaygınlaşarak ve onlara Avrupa toplumları tarafından sahip çıkılarak gerçekleşmiş olan bir devrimdir. (The anatomy of a scientific institution: the Paris Academy of Sciences, 1666-1803, University of California Press, 1971, 275 ff. Nakleden I. Bernard Cohen, Revolution in Science, Harvard University Press, 1985, 97 f)

Osmanlı çağı ne birinci ne de ikinci devrimi yaşamıştır. Devletin yıkılma nedeni de budur. Bir savaştan yeni çıkan ve okuma yazma oranının %7-10 arasında olduğu Türkiye'de 1923 ile 1939 arasında bütün bunların olmadığını söyleyip duran birtakım kendilerinden menkul aydınlar Rönesans'tan 19. yüzyıla uzayan bir düşünce ve bilim devriminin 15 yılda neden gerçekleşmediğini soruyorlar. Bunlar tarih bilmeyen ve Cumhuriyeti sökmekle görevlendirilmiş söküm tayfalarıdır. Türkiye'de Osmanlı dönemi cehaletinin temsilcileri ve onların payandaları olan safsata uzmanları Avrupa'nın bilim devriminin ikinci aşamasını gerçekleştireceklerini düşünüyorlarsa aldanıyorlar. Kaldı ki böyle bir niyetleri zaten olamaz. Avrupa birinci bilimsel devrimi kilise öğretisine karşı çıkarak gerçekleştirdi. Bununla bütünleşen ikinci devrimden önce kiliseyi politikadan uzaklaştırdı. Avrupa bilimsel devrimi dinin hegemonyasını kırmanın öyküsüdür. Bilimsel devrim laik toplumun devrimidir. 21. yüzyılda imam hatip ağırlıklı bir bilimsel ortam sadece Türkiye'yi sömürgeleştirmek isteyenlerin oyununu oynayanların savunabileceği bir düşüncedir. Amerika Huntington projesini sayısız 'subversif' yöntemle gerçekleştirmeye çalışıyor. Laik Amerika ve laik Avrupa, laik olmayan İslamı neden istiyor? Çünkü 1.3 milyarlık bir sömürge Batı'ya bir yüz yıl daha hizmet verebilir. Biz herhalde Hıristiyan kilisesinin öcünü alıyoruz.

Türkiye'de Ermenilerin yaptıkları nitelikte bir tarih atlası neden şimdiye kadar üretilemedi? 1950'den bu yana devlet politikası ile din sömürüsü ilişkisini inceleyin. Yanıtını bulursunuz.

Sabahtan akşama kadar cehaletin iyi ambalajlanmış mal olarak piyasaya sürüldüğü bir çığırtkanlık ortamında bilim olmaz.

Bilimsiz Gelecek Açlıktır

İslam Abbasi döneminin felsefe ve bilimsel birikimini yarattığı için Rönesans'a kadar ayakta durdu. Osmanlı'nın 17. yüzyıla kadar egemenliği de öyle bir birikimin üzerine dayanmasındandı. Avrupa keşifler, Rönesans ve bilimsel düşünceye dayalı gelişmesine başlayana kadar, Osmanlı Avrupa'ya varlığını hissettiriyordu. 1683'ten sonra her şey bitti. Avrupa zenginleşti, bilim ve teknoloji üretti. Osmanlı bilim ve teknolojiyi ithal bile edemedi. Bunun için bugün ne kadar laf gevelense Avrupa bilim tarihini, matbaayı ve teknolojiyi Osmanlı bilim ve teknoloji tarihi, yayın tarihi ile karşılaştırınca bütün zavallılığın geçmişi görülür. 1870'lerde ikinci kez açılan Darülfünun'da oksijensiz yanma olamayacağını göstermek için yapılan bir deney ve Celaleddin Afgani'nin bir konuşmasından sonra üniversite molla baskısıyla 1895'e kadar kapatılmıştı.

Türkiye'ye yapılacak en büyük kötülüklerden biri postmodernist modaları izleyerek bilimin ve 'new age' gibi mistik safsataların peşinde gitmektir. Avrupa'nın 19. yüzyılda ulaştığı bilimsel doymuşluğa bu ülke hiçbir zaman ulaşmadı. Türkiye'de bir bilim toplumu henüz yok. Bilimsel potansiyeli, araştırma laboratuvarları, bilim adamı sayısı ve toplum yaşamına entegre olmuş bilimsel strüktürü bizim gibi ülkelerle karşılaştırılamayacak kadar ileri ülkelerde bilimle ilgili yeni kavramlar geliştirilebilir. Bu zengin adamın yemekten önce viskisi ile birlikte havyar yemesine benzer. Biz henüz kuru ekmekle karın doyuran bir toplumuz. Onun için birisinin çıkıp Feyerabend'in 'Farewell to Reason'undan esinlenip ahkâm kesmesi okuma yazma bilmeyen köylü kadının telefonu kapatırken 'bye bye' demesine ben-

zer. Nano teknolojide, biyokimyada, alternatif enerjide, radyolojide deniz araştırmalarında, uzay araştırmalarında, meteorolojide, enformatikte Türkiye'nin nerede durduğunu düşünmeden, YÖK diye bir baskı aracını ilahiyatçılarla doldurmak bir bilimsel intihardır. Bugün gelişmiş dünya tatile çıksa, Türkiye'nin gerekli bilim adamını yetiştirmek, araştırmalarını çağdaş seviyeye getirmek ve toplumu bilim toplumuna dönüştürmek için yarım yüzyıl yetişmez. Biz bilgi ve teknolojiyi yaratmıyoruz. İthal ediyoruz. Biz bilimin pazarıyız.

Cahil bir toplumun politizasyonu sözde bir demokrasi ile sonuçlandı. Bu doğal bir sonuçtur. Türkiye'de din partisi dışında herhangi bir düşünce ve toplumsal sınıfa dayalı bir oluşum yoktur. Türkiye'nin çağdaşlığı, küçük ve dünyadan haberdar bir aydın ve profesyonel grup ve bazı tarihi duyarlılıklar dışında ithal edilmiş mal ve düşünce çağdaşlığıdır. Bu herhangi bir doğal felaket karşısında sefalet ve açlık işaretidir. Camilerden çıkan parti oyları bilim adamı yetişmesini yok ediyor. Bir araştırma laboratuvarına fizikçi yerine ilahiyatçı koyarsanız, açlıktan başka bir gelecek bekleyemezsiniz. 70-80 milyon insanı 2050'de açlıktan kurtarmak ulusal, insani, dini bir amaç olarak görülmelidir.

Bilgi toplumu birileri istediği için fabrika gibi kurulamayacak. Bu bir toplumsal concensus üzerine Kurtuluş Savaşı gibi verilecek. Bugünkü körlük sadece kölelik değil, açlığı da getirme olasılığı taşıyor.

Dünyanın bugünkü durumunda bugüne kadar geçerli görünen bütün formüller yarını karşılamak için yeterli değil. Serbest piyasa ekonomisi kavramının da bir sahtekârlık kılıfı olduğunu, Amerika ve Avrupa hükümetleri müdahaleleriyle kanıtladılar. Fiziki dünyanın iklimsel bir dönemece girdiği ve kuraklık, susuzluk, doğal afetler, su baskınları, yangınlar dünyanın kapısına dayandığı bu doğal tarih kesitinde, ekonomik kriz aç bir dünya perspektifine açılıyor. Ek olarak bir de enerji bunalımı var. Petrol ve doğalgaz kaynakları tükeniyor. Yerlerine alternatif enerjileri koymak için gerekli strüktüral değişimlerin yapılması, neredeyse yeni bir toplum örgütlenmesi anlamına geliyor. Gelecekteki toplum düzeninin gerçekleri politik,

dinsel ya da ideolojik değil. Sadece bilimsel. Bütün dünyada 'akıl'ı egemen kılacak köktenci politik değişimler gerekiyor.

Bilgi (enformasyon) çağı yeni tür bir egemen sınıfa muhtaç. Bilim adamları, matematikçiler, yaratıcı mühendisler. Bunlar imam hatipten, hukuk ya da işletmeden yetişmiyor.

Kuraklık ya da susuzluk ve elektrik yoksulluğu hangi dinden olduğumuzun farkında olmayacak. Toplumun bilimsel ve yaratıcı bir eğitime gereksinimi var. Ölümcül geleceği karşılamak için bilimsel dünya görüşünün topluma egemen olması, onun için de özgür düşünce gerek. Özgür düşünce için özgür insan gerek. Özgür insan için gerçek demokrasi gerek. İşte asıl küreselleşme budur. Sermayenin sömürüsünün aracı olan sömürü asıl küreselleşme değildir.

Bütün dünya için ortak bir gelecek: Bilgi toplumunun temsil ettiği tek bir uygarlık var. Ve ona katılma dışında bir yol yok. Müslüman, Hıristiyan, Hindu önümüzdeki dönemde ancak yeşil gözlü, kara gözlü, mavi gözlü kadar birbirlerinden ayrı olabilir.

Dünya bizi geleceğin sömürgeleri arasında görüyor. Yakın geleceğin iki kölelik adayı bölgesi Afrika ve İslam ülkeleridir. "Ilımlı İslam" bir sömürge projesidir. Bunun ne anlama geldiğini anlamak için ABD-Müslüman yakınlaşma projesi denilen korkunç belgeyi okumak yeterli. Sömürge çığırtkanları ülkeyi çağdaş dünyaya katma potansiyeli taşıyan aydınları izole ediyorlar. Oysa Türkiye beş on yıl içinde bilgi toplumuna sıçrama yapmak zorunda ya da kendisine sömürge adaylığı belgesi verilecek. Bu sıçramanın toplumsal kurgusunun ve değişim aşamalarının devlet tarafından hazırlanması gerekir. Bu bilince sahip devlet adamını bilinçli bir toplum başa getirebilir. Başka bir deyişle ilk sıçramanın toplum tarafından yeni bir gelecek bilincine erişerek yapılması gerek.

Bilim-teknoloji ikilisinin ve bütün dünya kültürlerinden süzülmüş verilerin katılarak tanımlanan tek uygarlığa katılmak çağdaşlığı tanımlayan olgudur. Sorumlu aydının görevi açık: Çağdaş dünyaya bilgi toplumunu örgütleyerek katılmak için toplumu hazırlamak.

21. Yüzyıl Köleliğine Kırsal Kültür Köprüsü

Osmanlı İmparatorluğu cehaletten battı. İslam ülkeleri cehaletten köle oldular. 20. yüzyıl köleliği de dünyanın bütün toplumları için cehalet üzerine kurulacak. Bilgi ve teknolojiyi üretmeyip satın alanlar, üretenlerin kölesi olmak zorundalar. Bu köleler kendilerine otomobil, uçak, silah satanlarla da savaşabilirler. Afganistan, Irak, Filistin güncel örnekler. Bu onların gelecek perspektiflerini değiştirmiyor. Bugün dünya ekonomik yaşamının temelini oluşturan teknolojide Türkiye'nin önde gittiği alan yok. Bazı alanlardaki ticari başarı, ileri teknoloji üreten dünyanın dışladığı üretim alanlarında yoğunlaşmaktan ibarettir.

Eğitim sayısal olarak Osmanlı geçmişine göre olağanüstü ileri. Gösterişi de güzel. Fakat entelektüel düzeyi, bilimsel içeriği, öğretim örgütlenmesi dünya ortalamasının altında. Üstelik öğretim üyeleri icazetlerini neredeyse Amerika'dan almak zorundalar. Sanatımız dünya pazarına hiç çıkamıyor, sadece birkaç musiki virtiözümüz var. Felsefe dışlanmış bir konu. Kırsal kültürün üst düzey temsilcilerinin değil Batı felsefesi, ortaçağ İslam felsefesinden bile haberleri olduğu kuşkulu. Kırsal kültürün en göze çarpan özelliklerinden biri tarih bilinci yoksulluğu. Böyle bir bilincin oluşması için gerekli tarih bilgisinin yanından bile geçmiyorlar.

Ne var ki çağdaş kültürün hiçbir alanında yeterli bir performans göstermeyen kentlere yığışmış kırsal kültürlüler nedense Avrupalı olmak istiyorlar. Avrupa Birliği sözü yıllarca çamaşır tozu reklamları kadar yaygınlaştı. Fakat aynı adamlar Avrupalılara kâfir deme-

ye devam ediyorlar. Ömürlerinde hiçbir zaman Avrupalı gibi düşünmemiş ve düşünmek de istemeyen insanların Avrupa Birliği'ne girmek istedikleri bir garip çağda yaşıyoruz. Bu arada Amerikan emperyalist propagandasının temalarının okuma-yazma bilmeyen halka kahve retoriği ile ve bir safsata bulutu içinde yansıtıldığı bir beyin yıkama çağında yaşıyoruz.

Bazen Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne katıldığını hayal ediyorum. Fakat sonra bu katılımın kişi yaşamında nasıl şekilleneceğini düşünmekte zorlanıyorum. Bir Barok kilisede koro dinleyen ya da Rubens'in büyük boy bir tablosunu seyreden Türkleri gözlediğimi hayal ediyorum. Orkestra şefinin memnun bir çehre ile gülümseyerek bir pasajı bitirdiğinin farkına varan bir AKP'li milletvekili düşlüyorum. Beş vakit namazlarını kılanların Paris'te ya da Viyana'da bir modern sanat sergisinin içeriğini merak ettiklerini hayal ediyorum. Türk vatandaşlarının kültür bakanlarına "Bizde neden doğa tarihi müzesi yok, teknoloji müzesi yok?" diye soru sorduklarını hayal ediyorum. Kırsal kültürlü politikacılarımızın Türkiye bilim, sanat, teknoloji istatistiklerini merak ettiklerini tasavvur ediyorum. Köyden kasabadan son yarım yüzyılda kentlere akın edenlerin cep telefonundan, otomobilden, internetten uzaklaşamayanların, çağdaş düşüncenin gelişmelerini merakla izlediklerini hayal ediyorum.

Bugünkü cehaletin temeli Osmanlı geçmişimizdedir. Cumhuriyete %10 okuma-yazma bilenle başladık. %90'ı köyde yaşayan halkın okuma-yazması yoktu. Bugün sayısal olarak geçmişle karşılaştırırsak eğitim olağanüstü. O zamanki Anadolu'nun nüfusundan belki de iki kat fazla öğrencimiz var. Ne var ki cehalet sadece okullaşma ve okuyup-yazmayla ilgili bir şey değil, öğrenme merakı ile ilgili bir kültürel eğilim. Kırsal kültürlü dediğim tarımsal toplumun temel eğilimlerine sahip olmaya devam eden, kentleşememiş Türk toplumu hiçbir şey merak etmiyor. Sadece kullanıyor. Araba kullanmak için bir şey öğrenmek gerekli değil. Türkiye'nin eğitim ve kültüründen sorumlu devlet adamlarımız niye Türkiye'de bir doğa tarihi müze-

si olmadığını, acaba hiç kendi kendilerine sordular mı? Acaba bir spor ya da kültür bakanı Türkiye'de bir artistik patinaj yapan sporcunun neden çıkmadığını kendine soruyor mu? Acaba bir milli eğitim bakanı Rusya'da liseyi bitirenlerin iki musiki aleti çalmaları öngörülürken, Türkiye'de musiki dersinin kaldırılmasının ne anlama geldiğini hiç düşünmüş mü? Musikinin bugünkü dünya kültürünün olmazsa olmaz bir unsuru olduğunu ve Avrupa'da musikinin toplum katında örgütlenmesinin neredeyse kendi başına uygarlık olduğunu düşünen bir kırsal kültürlü var mı?

Gerçekten bugün insanı en çok düşündüren olgu, dünya yaşamına yüzyıldan fazla egemen olan entelektüel akımların ve tartışmaların hiçbirinin Türkiye'yi idare edenler ve ona oy verenler katında yansıdığını gösteren bir küçük işaretin olmamasıdır. Dünya entelektüel yaşamını allak bullak eden düşünceler, akımlar, tartışmalar Türkiye eğitim alanında ilköğretimden üniversiteye kadar yer almıyor. Sadece birtakım yaftalar olarak kültür portmantosuna palto gibi asılıyor.

Türkiye'nin tarihçileri nedense dünya ile yüzlerce yıl savaşmış Osmanlı'nın karşısındaki ülkelerin sanayi, eğitim, kültür, sanat, üretim alanında bize göre ne durumda olduklarını merak edip de yazmıyorlar. Böylece karşılaştırmasız tarih yazını sadece gollerin gösterildiği futbol maçlarına benziyor. Türkiye'de hiçbir kültür tarihçisi resimsiz, heykelsiz, bilimsiz, felsefesiz gelişmiş bir kültür olamayacağını düşünmedi. Kimse bizde mühendishane açıldığı zaman, Viyana'da da mühendishane var mıydı diye merak etmedi. Biz Rus Bilimler Akademisi'nin ne zaman kurulduğunu merak etmiyoruz. Viyana'da dünyanın en büyük doğa tarihi müzesi varken, bizde neden olmadığını düşünen bir adam çıkmıyor. Haydn, Mozart, Beethoven ise kırsal kültürlünün aklına bile gelmiyor.

Bugünkü kırsal kültür temsilcileri 18. yüzyıl Osmanlı idarecilerinden çok daha cahil. Oysa o dönemde Avrupa hakkında bilgisizlik bir ölçüde anlaşılabiliyor. Ama AB kapısında beklerken Türkiye'de

yapılmaya çalışılan işler çağdaş bir insanın kabul edemeyeceği kadar mantıksızdır. Bu cehaletin sürüp gitmesinde, paraya odaklanmış düşünceleri ve amaçları yansıtan ve halkı düşünemeyen aptallara çevirme görevini üstlenen bir medya var. Hiçbir alanda teknik ve entelektüel standartları yerine getiremeyen bu ülkede, beyin yıkama görevi üstün bir 'efficiency' ile gerçekleştiriliyor. Bu durum medyanın amacına uygun bir programı gerçekleştirmesi midir, yoksa medyayı yöneten kültürün de halkın düzeyinde olmasından mı kaynaklanıyor, bunu söylemek zor. Fakat temelde politik yönlendirme dışında medyanın çağdaş kültürle ilişkisi sporadik gösterilerden ibarettir.

İktidar payandacıları gazete ve dergilerinde çağdaş kültürün ve demokrasinin havarileri pozunda, tavus kuşu gibi dolanıyorlar. Ama örneğin hiçbirinin aklına "Amerika'da bu kadar çok Türk tarihçisi varken, Türkiye'de neden bir Amerikan tarihçisi çıkmıyor?" sorusu gelmiyor.

Mustafa Kemal'in büyüklüğünü anımsamamak olası değil. Türk tarihçilerine dünya tarihi yazdırmak isteyen, Anadolu arkeolojisini öğrenmek için Avrupa'ya Anadolulu öğrenci gönderen, Avrupa musikisi konservatuvarı açan, 87 Alman profesörünü yeni açılan üniversiteye davet eden bir devlet ve kültür adamı 70 yıldır gelmedi. Bugünkü cehalet gösterisinin çevresinde dolanmak bile acı verici.

Le Monde Diplomatique yıllarca önce *Kendi Kültürleriyle Hasta Olan Toplumlar* adlı bir küçük kitapçık yayınlamıştı. Yazar Claude Julien'in makalesinde Petain Dönemi'nde egemen olan ruh halinin bütün bir toplumsal sınıfı etkilemiş olduğunu anımsatır. Türkiye'de olan da budur. Kırsal kültür zaten üstünkörü var olan çağdaşlık düşüncesini esir ya da satın almıştır.

Cehaletin Gölgesinde Türkiye ya da Haşlanmış Kurbağa Hikâyesi

Eski Amerikan Cumhurbaşkanı Yardımcısı Al Gore'un Oscar ödülü kazanan *An Inconvenient Truth* (Uygunsuz Gerçek) adlı küresel ısınmaya ilişkin filminde sayısal ve görsel çok açık kanıtlara karşın, büyük petrol ve otomotiv şirketlerinin egemen olduğu kapitalist dünyada toplumların reflekslerinin nasıl körleştirildiğine ilişkin bir kurbağa metaforu var. Kurbağayı kaynayan bir suya atınca hemen dışarı fırlıyor. Fakat soğuk suya koyup suyu yavaş yavaş ısıtırsanız, giderek sıcağa alışıp sonra haşlanıyor. Eğer bir dış yardım olmazsa ölüyor.

Film, küresel ısınmanın açık tehditlerine karşın, kısa vadeli parasal menfaatları ötesinde bir şey görmeyen büyük sanayi devlerinin uyutma yöntemleri aracılığı ile dünya toplumlarının sürüklendikleri felaketin dehşetini gösteriyor. Ölümcül olması tartışılabilirse de cehaletin egemen olduğu bir politikanın borazanlarının kamuoyunu bir kurbağa gibi yavaşça haşladıkları söylenebilir. Yarı cehalet ısınan sudur. Ekonomik hayatta kalmak (AKP iktidarının ayakta kalması) masalıyla yavaş yavaş ısıtılıp haşlanan kurbağalar da biziz.

Yarı cehalet, artık hiç kimsenin tam cahil olmadığını vurgulayan fakat geleceği umutsuz kılan küresel ısınma türü bir duyarsızlık ortamıdır. Bu cehaletin temsilcileri Bush türü başkanlardan, İslam ülkelerinin sultanlarına kadar geniş bir skala içinde dünya politikasında sahte gülücüklerle arz-ı endam ediyorlar. Ve dünyanın ekonomik egemenliğini ellerinde tutmak için bütün güçlerini harekete geçirmiş zenginler, saf toplumları bir mutluluk zinciri oyunu ile oyalıyorlar.

Türk toplumu böyle bir geri kalmışlık zorbalığı ile yüz yüze kalmış görünüyor. %30'u, yani 20 ve daha fazla milyon insanı okuma bilmeyen, geri kalan büyük bölümü ise gazetelerin ön ve arka sayfalarının büyük yazıları ve resimleriyle beslenen Türk kamuoyu, yüzlerce yıl aynı klişeleri tekrarlayarak insanların aldatılabileceğini açıkça kanıtlıyor. Ne var ki bu abrakadabrada cahil olmayanların da bir rolleri var. Kurbağayı alıştırma oyununda bunlar. 'Amerikano-Turki' deyimiyle 'Economic Incentive'lere kapılarak destek oluyorlar. Bu dünyanın her yerinde etkili bir yöntemdir. Hele fakir ülkelerde çok geçerlidir. Çünkü bilim politika dışı bir gerçek arayışı olduğu için bilim adamları yaptıkları yardımın apolitik olduğuna kendilerini inandırabilirler.

Gerçekten patronlara zarar vermeyen gerçekler, hele sıradan insanın idrak edemediği olasılıklar, örneğin global ısınma, erozyon, susuzluk, deprem, kentsel kalabalık, hatta ulaşım gibi konularda bilimsel gerçekler halka sadece birtakım uzak hipotezler olarak sunulabilir. Sabahtan akşama kadar fiyakalı araba ilanlarıyla beyni yıkanmış tüketim budalasına 'sera etkisi'ni anlatmak boş bir çabadır.

Şu anda dünyanın büyücek bir bölümünde ve dünya liderleri arasında da Descartes'ın ve Francis Bacon'ın 17. yüzyıl başında ve geçmiş birikimin yerine yeninin geçmesine ilişkin tezlerini, aradan onları kanıtlayan dört yüz yıl geçmesine karşın, yadsıyan zavallı milyarlar yaşıyor. İslam toplumları da bunların başında geliyor. Gerçi Bush gibi en ileri toplum liderleri de bu kalabalığa katılabilir. Francis Bacon'ın (1561-1626) bilimsel düşünceye karşı olduğunu söylediği toplumsal idolleri ünlüdür. Bütün insanlık için ortak olan bu engelleri aşabildikleri için Batı denilen toplumlar dünya egemenliğini ele geçirdikleri için, Bacon'ın 'gücün bilgiden kaynaklandığı' tezinin kanıtları olarak hüküm sürüyorlar. Dünyada biriken bilimsel düşünce ve teknoloji mirası ile hüküm sürüyorlar. Bir ellerinde güler yüzlü İncil, öbür ellerinde atom bombası var. Dünyanın her ülkesinde de yardakçı satın alabiliyorlar.

Bacon'dan sonra felsefe ve bilimsel düşüncenin çok gelişmiş olmasına karşın Türkiye'de Bacon'ın dört idolü hâlâ yaşıyor. Bunlardan birincisi 'kabile idolü' adını taşır. Burada kabile tüm insan türüdür. Bacon insanın psikolojik ve fizyolojik yapısının ayrıntılı düşünmeye eğilimini kastediyor. Bir iki basit gözlemle bir olay ya da olguyu açıklamaya kalkışmak ve bu gözlemlerden genellemeler yapmak bütün insanlara özgü bir tembelliktir. Çabuk karar vermenin yaşamsal bir zorunluluk olduğu söylenebilir. Kuşkusuz bu genelleme bilimsel değildir fakat Bertrand Russell'ın söylediği gibi bilim uzun ve çok sabır isteyen bir veri toplama tabanına oturur. Bizim toplumun davranışları ise ilkel insanın neden-sonuç *(causalité)* bağlamındaki tavırlarına daha yakındır.

Bacon'ın ikinci idolü mağara idolüdür. Bu insanların bağlı oldukları toplumun eğitimi, geleneksel kültürünün getirdiği sınırlardır. Tarımsal ve bilim-öncesi kültür düzeyinin, kentlileşememiş kırsal kültürün egemenliğinde yaşayan Türkiye'nin idarecilerinin bilim düşmanlığı bunun ifadesidir. Tiyatro idolleri modası geçmiş düşünce sistemleri ve batıl inançlardır. Biz Erzurumlu İbrahim Hakkı Hoca'nın *Marifetname*'sini bir bilim yapıtı olarak gören profesörler çağında yaşıyoruz. Bacon'ın 'çarşı idolleri' ise dilin dünyayı anlatma çabasında karşılaştığı zorlukları anlatır. Kuşkusuz en zor şey bilimsel bir geçeği günlük dille anlatmaktaki zorluktur. Onun için yardımcı olarak matematiği kullanıyoruz. Toplumun öğretim düzeyi ancak kahve sohbeti düzeyinde olduğu zaman, entelektüel içerik, rasyonel kurgu açısından akademisyenlerimizin bile bazı eşikleri aşamadığını görüyoruz. Türkiye'de ilginç bilim düşmanları var. Çağdaş konfor araçları arasında yaşayan, konuşmalarında bilimsel jargonlar kullanmaktan haz alan, İstanbul'dan Houston'a uçakla kanser tedavisine giden adamın Feyerabend'ın *Aklın İflası* kitabını okuyup bilim düşmanı AKP politikasına payanda olması komik çelişkilerdir. Fakat insan kabile idolünün etkisinden hiç çıkamayacağı için, bu 'reflu'lere fizyolojik hasatlıklar olarak bakılabilir. Ne

var ki dünya bu ilkellikten çıkıp yaratıcı bir toplum olma zorunluluğunu bize dayatıyor. Bu yaşamsal bir tehdittir. Avrupalı ve Amerikalılarla sırıtıp el sıkışmak Türkiye'yi kölelikten kurtaramayacaktır. Cumhuriyet Devrimi'ni geçirip yüz binlerce, belki milyonlarca çağdaş insan yetiştirmiş olmamız, ithal edip kuşandığımız modern giysiler büyük halk kitlelerinin 16-17. yüzyılların düşünce düzeyine erişememiş olduğunu unutturmamalıdır. Türk toplumunun kırılganlığı bundan kaynaklanıyor. Biz hâlâ ne bir Montaigne, ne bir Descartes, ne bir Galileo Galilei, ne bir Michelangelo ya da Bernini, ne bir Fermat, hatta ne de bir Pascal yetiştirebildik.

Bir politik vizyoner ve dâhinin ülkede harekete geçirdiği bir uygarlık potansiyelini, Batılı sömürücülerin kuyruğunda bezirgânlığa dönüştürdük. Aydının düşünsel düzeyi Farabi'den geri. Türkler *Kutadgu Bilig*'i, Yunus'u, Divriği Ulucamisi'ni yaratmış bir toplum ama keçi çobanından bahçıvan olmayacağını öğrenmekte zorluk çekiyorlar. Bahçıvan yetiştirmek gerek. Cehaletin sera etkisi, kısa sürede doğanınkinden daha tahrip edici olabilir.

Cahil Vurdumduymazlığın Günlük Gösterileri

Türkiye'de olaylar halka gökten tesadüfen düşen meteorlar, birbirlerinden kopuk bilgiler olarak intikal ediyor. Sınırdaki ölümler, yanan, boğulan insanlar, kentlerin kargaşası, toplumun ortalama kültüründen ve insanı sayı ve oy olarak algılayan, dünya ile ilişkisi yüzeysel ve kısıtlı olan bir bilgi birikimiyle iş göreceğini sanan bir politik sistemden kaynaklanıyor. Bu sistem içinde hepimizin hata yapması, sokağa egemen olan yağma düzenine esir olması kaçınılmazdır. Kapitalist sömürünün iç çamaşırlarını ortaya döken bugünkü ekonomik kriz beyinleri yıkanmış garibanı uyandırabilir mi? Çok kuşkulu. Bizim millet cenaze namazında uyanıyor.

2008 Ağustos ayında 35 şehit vermiş ordu, 15'i Aktütün'de. Ondan önce 27 küçük kız Kuran kursu yangınında yandı. İçinde Kuran sözcüğü olduğu için kızların yanmasına kimse kulak asmadı. Bayramda 140 kişi trafik kazalarında öldü. Türkiye için normal bir istatistik. Kimse insanın fiyatını bilmiyor. Para değeri yoksa, ölenlerin sayısı önemli değil. Kaçak işçileri taşıyan kamyon dereye düşmüş, Burmalı ve Pakistanlı 29 kişi boğulmuş, ölmüş. Yabancı işçiler mezbahaya taşınan koyunlar gibi taşınıyordu. Amerikalılar da Afrikalıları plantasyonlarına balık istifi gibi taşıyorlardı. 19. yüzyılda gazeteler şehitlere sözlerle çelenkler ördüler, çok hamasi sözlerle süslediler ön sayfalarını, arka sayfaları aynı kaldı. Türkiye'de bir şey değişmedi. Sadece ölenlerin anaları, karıları ve çocukları için dünya değişti. Yanan küçük kızlara ise kimse çiçek göndermemişti.

Gazete fotoğraflarında Aktütün karakolunu gördüm. Bu zaten bir müstahkem karakol değil, kaçakçılığı vaktiyle kontrol eden elli yıllık bir jandarma karakolu imiş. Teneke damlı gecekondular gibi bir yerleşke. Bir korugan değil. İlk ateşte beş kumanda eden kişi yaralandığına göre, bu tahmin doğruya benziyor.

Sorun Allah'ın günü bu toplumun başına gelen kanıksanmış olaylar değil, bu ölümlerin hepsini birbirine bağlayan bir politik ve idari sistemin tümündeki vurdumduymazlık. Türkiye vurdumduymaz insanların egemenliğinde yaşıyor. Vurdumduymazlık bir cehalet gösterisidir. Herhangi bir olay karşısında ne yapacağını bilmeyen adamın yöntemi olayla ilgilenmemekdir. Yanan kızlar, şarapnelden ölen askerler, otomobillerinde parça parça olanlar, havasızlıktan boğulanlar, vurdumduymazlık ve cehaletten ölüyor. Hatta sel yatağına çadır kuran zengin işadamı bile aynı tutumun kurbanı. Çünkü bir camping yerinde sel basacak yerler konusunda bir bilgi birikimi olmalı.

Ordumuz Aktütün'e müdahale etmiş ama havan topu ile gündüzün hücum eden 300-400 kişilik bir müfrezeyi daha ilk anda telsizle bildiren bir mesaj ulaşmamış. Amerika'nın bize vaktinde haber vermediği açık. PKK Kuzey Irak'ta Amerikan izniyle operasyon yapıyor. Ona izin veren Amerika bize neden haber versin?

Başka başka süreçlerin ayrıntılarında kaybolarak esas olguyu unutmamalı. Bugün 75 milyonluk Türkiye'nin, dünyanın en güçlü ordularından biri olduğu söylenen ordusu 5-10.000 kişilik bir gerilla gücüne karşı savunma durumundalar. Yarım milyonluk Türk ordusu savunmada, 5.000 kişilik PKK hücumda. Amerika işgal ettiği ülkeye girilmesini engellediği gibi, kendisine üs olarak düşündüğü Kürdistan'a girilmesini de istenmiyor. Eğer bu bir devlet politikası sonucu ise, bu kadar amatörlük ve düşkünlük kabul edilemez. ABD Irak'a dünyaya yalan söyleyerek geldi ve Irak'ı parçaladı. Ruslar Gürcistan'a ellerini kollarını sallayarak girdiler. Dünya sözüm ona Rusları suçladı ama, Amerika'ya hiç söz geçiremediği gibi, Avrupalılar da asker göndererek onun gemisine bindiler. Tür-

kiye'nin uluslararası politik konumunu eğer bu olaylarda anlamayanlar varsa, hiçbir zaman anlamayacaklar demektir.

Her gün Türkiye'nin bir kentinde hükümet üyelerinin, büyük kumandanların ölenlerin ağlayan yakınlarıyla birlikte çıkan fotoğrafları artık rahatsız edici, hatta komik olmaya başladı. Gerçi zavallı genç adamları feda ettikten sonra onların ailelerine ilgi ve şefkat göstermek bir borçtur. Fakat asıl borç, yaşayana verilen değer olmalıdır. Yıllardır ölen insanların sayısı Amerika'nın Irak savaşındaki insan kaybından fazlaymış. Her birini bayraklara sardık. Bu ölenler bir şey değiştirmedi. Hükümet sadece cenaze merasiminde el bağlıyor. Bu olanlar ne zaman vuracağı belli olmayan deprem gibi bir doğa felaketi değildir. Bunlar Türkiye'nin halini özetleyen olaylardır. Cehalet bir örümceğin ağ kurması gibi yıllardır kafaları bulandırıyor. Eskiden cehalet örgütlenemezdi. Şimdi demokrasi ve partiler sayesinde örgütleniyor.

Gazeteler Aktütün karakolu olayı paralelinde ülkenin belli başlı hastalıklarından da söz ediyorlar. Okullara tarikatlar yerleşiyormuş. Nasıl yerleşiyorlarsa. Sosyal güvenlik sisteminin çöktüğü söyleniyor. Hastaneye giden herkes bunu görüyor. Hükümetin özel hastanelere devletinkilerden 14 kat fazla yardım yaptığını anlatıyorlar. Her şey sanki Leibniz'in monadları gibi birbirinden bağımsız. Dünyanın serbest piyasa sistemini 850 milyar dolarla parça parça eden Amerika'nın arkasından Avrupa'da da hükümetler kapitalist tefecilerin bankalarına el koyuyor. Ama geliri borcunun faizin bile veremeyecek durumda olan Türkiye'nin, dünyanın en güçlü ekonomisi olduğunu da dinliyorsunuz. Bu karanlıkta ıslık çalmaya benziyor. Bu bir başka vurdumduymazlık mıdır, yoksa biz gelişmeleri sağlıklıca izleyemiyor muyuz? Bu ülkede cehalet Fikret'in dediği gibi "Bir dud'u muannit ki peyapey mütezayid" yani boyuna artan inatçı bir sis gibi. Cehalet vurdumduymazlık maskesi takmış, ve ülkenin âfâkını sarmış, siste kimse bir şey görmüyor.

Soru Sormayan Toplumun Alamadığı Yanıtlar

Cehalete, bağnazlığa, ehliyetsizliğe, her türlü ahlaksızlığa karşı koyabilmek için soru sormak bir uygarlık zorunluluğu ve işaretidir.

20 Ağustos tarihli *The Guardian* gazetesine bir mektup gönderen İngiliz kökenli bir okuyucu, Hişam Yezza adlı bir Müslüman aileye karşı yapılan kötü muameleyi sorgulayan uzun bir yazıda Habeas Corpus'un erimesinden söz ediyordu. Eğer kuralları Müslümanlar için bir kez çiğnerseniz, aynı şeyin sonra başkalarının başına da geleceğini söylüyordu. 19. yüzyılda Fransa'da Dreyfus skandalının nasıl bir kamuoyu yarattığını hatırlıyoruz. 20. yüzyılın temel sorunu da, diktatörlere karşı, insan haklarının çiğnenmesini engellemek sorunu oldu.

Bizim toplumun Ergenekonmuş, rektörmüş, susuzlukmuş gibi konular bir kulağından girip ötekinden çıkıyor. Doğrusu istenirse, insan hakları sadece hukukun koruyacağı şeyler değildir. Günlük yaşamda, dünyanın her köşesinde, her dakika bir insan haksızlığa uğrar. Haksızlık insanlardan kaynaklanır. Buna politikacı da neden olur, komşunuz da, bir düşüncesiz, bir kaygısız, bir dalgın, bir cahil, bir hasta insan da. Sokrat'ı ölüme mahkûm ederler, Hallac'ı öldürürler, bu olaylardan ve bu tür adamlardan yakınmanın sonu yoktur.

Günümüzde dünyaya yalanın egemen olduğunu ve bunun temel nedenlerinden bir tanesinin toplumların medya aracılığı ile soru soramayacak kadar aptallaştırılması olduğu unutulmamalıdır. Tür-

kiye'de buna cehalet ve kentlileşememenin eklediği ataleti de ekleyebiliriz. Günde 5 saat TV seyreden ve 10 yılda bir kitap okuyan halk afyon yutmuş bir halktır.

Cennet Yaratan Yalanlar

Ankara Gazi Lisesi'nde Enver Behnan Şapolyo adlı tarih hocamız, Hasan Sabbah'ın müritlerini kendine bağlamak için onları kendinden geçirdikten sonra kurdurduğu yalancı cennette kısa bir süre misafir ettiğini ve sonra onları fedai olarak nasıl kullandığını anlatırdı. Tarih bilmeyenlerin aklında sadece cennetin ballı tanımları kalmıştı.

Şimdi sahte cennetlerden çok daha ötede insan uyutma araçları var. Başta TV, sonra reklam, sonra gazeteler, sonra da politikacılar. İnsanların soru düşünecek vakitleri yok. Yine de toplum dedikodusuz olmaz. Ama söylenenler tartışılmadığı için hiçbir doğruluk ölçütü de yoktur.

Uygar ülkeler hem halkın hem de idare edenlerin soru sorduğu ortamlardır. Sorular çoğalmadan yanıtlar ortaya çıkmaz. Demokrasinin amacı da bundan ibarettir.

Bu sorunların büyük bir bölümü bilgisizlikten, bir bölümü kaygısızlıktan, bir bölümü beyni yıkanmışlıktan, bir bölümü devleti kâr aracı olarak saymaktan kaynaklanır. İnsanın yaşamını etkileyen her konu politiktir. Dolayısıyla en temel demokratik hak soru sormaktır. Önce kendimize sormalıyız.

- "Ne olacak bu Türkiye'nin hali?" demeli mi, dememeli mi?
- Kadınların 1/3'ünü okutamayan bir toplum yeni üniversite açmalı mı?
- Devlet hastanesi kuyruklarında yüzlerce kişinin aylar sonrası için randevu alabildiği yerde 5 yıldızlı otellerden daha lüks hastaneler olmalı mı?
- Minimum ücretin 500 YTL olduğu yerde 500 YTL'ye bir yemek yenilen restoranlar olmalı mı?

- Metrosu olmayan ve herkesin yollarda saatler kaybettiği kentlerde her 100 metrede bir gökdelen olmalı mı?
- Milli gelirinin yarısı borç faizine giden bir ülkede ithalat açığı olmalı mı?
- Zorbalık ve tehdit olan bir ülkede demokrasiden söz edilebilir mi?
- Demokrasi olan bir ülkede din ve mezhep baskısı olur mu?
- Demokrasi olan bir ülkede kadınlar da mecliste nüfus oranlarına göre milletvekili çıkarmalı mı?
- Türklerin kitap okumadıklarını ve kendi tarihlerinden haberdar olmadıklarını iddia etmeli mi?
- Amerika Türkiye'yi Rusya'dan daha çok seviyor denebilir mi?
- Rusya doğalgazı kesince Türkiye ısınamaz, aydınlanamaz ve susuz kalır demeli mi, dememeli mi?
- Bir insan bir politikacıyı savunuyorsa onun satın alınmış olduğunu düşünmeli mi, düşünmemeli mi?
- Bir adam yasak yere park yapıyorsa polise rüşvet verdiği düşünülmeli mi, düşünülmemeli mi?
- İnsanlar bir inşaat gördükleri zaman akıllarına bir hırsızlık gelmeli mi, gelmemeli mi?
- Bir adam bir partiye oy verdiği zaman evine kaç kilo kömür, şeker ya da nasıl bir buzdolabı girdiği düşünülmeli mi, düşünülmemeli mi?
- Bir adamın karısı türban takıyorsa mahalle parti örgütü ya da tarikat tarafından kocasına iş verildiği düşünülmeli mi, düşünülmemeli mi?
- Bir işinizi halletmek için bir torpil bulma çabası içine girmeli mi, girmemeli mi?
- İdarecileri olur olmaz ahlaksızlıkla, din sömürücülüğü ile suçlamalı mı, suçlamamalı mı?

İnsanların neden oldukları sorunlar sonsuzdur. Soru sormak kişinin eğitimi, bilgisi ve uygar kimliği ile orantılıdır. İnsanları gerçekten ilgilendiren, onları rahatsız eden, canlarını yakan bir soru ce-

saretle sorulup yanıtı da doğru olarak alınıyorsa bu sorunları yaratan politik ortamda iyileşme olanağından söz edebiliriz. Yanıtsız sorular, toplumu ürküten serseri mayınlardır.

Türk toplumu en büyük kentinde çöple, çamurla, gürültü ile, sokak köpekleriyle birlikte yaşayabiliyor. Henüz arsalarının etrafını duvarla çevirmiyor. Aynı sokakta, aynı çatı yüksekliğinde yapı yapmakta zorlanıyor. İnşaatlarının %60'ını kaçak gerçekleştiriyor. Yılda ortalama bir kitap bile okumuyor. Üniversite sınavlarında on binlerce öğrenci hiçbir soruya yanıt veremiyor. 65.000 kızını imam hatip okulunda okutuyor. Ve üniversite hocalarının iradesini hiçe sayan imam hatipliler tarafından idare ediliyor. Ülkenin her gün kesilebilecek enerjisini, hiç kontrol edemediği dış kaynaklardan alıyor. Bu toplumun soru sormasını beklemek, eski deyimiyle, eşyanın tabiatına aykırıdır. Ne var ki sormak ve yanıt almak çağdaş toplumların başlıca uygarlık aracı ve uygarlık gösterisidir. Soruların yanıtları karanlıkta kaldığı zaman ülke daha büyük karanlıklarda yaşıyor demektir.

Eğitime İlişkin Tedirginlik

Türkiye gibi sayısız ırkın üst üste yığıldığı bir zenginlik üzerinde yaratıcı insanların yetişmemesi için tek neden, ancak kültür ortamının kısırlığı olabilir. Dünya toplumları teknolojik gelişmenin bilgi toplumunda kabil olacağı bir kültürel değişim aşamasına geldi. Susuzluğun, kuraklığın, enerji buhranının, nüfus patlamasının ve ekonomik krizin herkesle birlikte kapımıza dayandığı bir dönemde bilime ve üst düzeyde teknolojiye gereksinim çoğaldı. Bilgiyi yaratıcı olarak kullanacak çok iyi yetişmiş uzmanlara, örneğin bilgisayar programları yazacak matematikçi ve mühendislere gereksinim var. Dünyanın ve ülkelerin hiç olmazsa yakın geleceği, sadece bilgi toplumunu ve 'software' uzmanlığını gerçekleştirecek olanların elinde olacak. Bu eğitim düzeyine ulaşamayacak toplumlarda politik yaşam sadece başka toplumların el ulaklığı olacak. Genetik mirasımızın açıkgöz ve fırsatçıların yaratıcılıklarıyla sınırlı olduğunu kabul edemeyiz. Bilgi toplumuna da amacına dönük bir öğretim örgütlenmesiyle ulaşmaktan başka yol olmadığına göre kendimize kısa zamanda çekidüzen vermenin yolu nedir? Mevcut partilerden bıkanlar yeni parti kurmaktan bıkmıyorlar. Oysa sorun toplumun yaratıcı potansiyelini kullanmayan ya da mirasyedi gibi kullananlardan kaynaklanıyor.

Bilgi ve kültürün süs olarak kaldığı bir ülkede olduğumu birkaç gün önce Türk Bilimler Akademisi'nin genel kurul toplantısında hissettim. Modern bilimin doğduğu Avrupa'da akademiler 17. yüzyılda kurulmaya başlanmıştı. Türkiye'de 1993 yılında kuruldu. Ya-

ni 350 yıl sonra. Bu 350 yıllık gerilik her adımda hissedilen bir gerilik parametresidir. Bunu uluslararası statülerimizde biz Türkler bir damga gibi taşıyoruz. Birkaç istisna bir şey değiştirmiyor. Dünyada akademilerin görkemli merkezleri var. Eski kurumlar oldukları için bazıları saray niteliğindedir. TÜBA'nın kuruluşundan 15 yıl sonra dahi kendine ait bir binası yok. Yeterli bir konferans salonu bile yok. Onun için yeni kurulan özel üniversitelerin, hastanelerin göz alacak binalarda çalıştığı, bu paraya yamanmış, kültürsüz ülkede, on beş yılda, Türkiye Bilimler Akademisi bir bina sahibi olamamış. Bizdeki devlet adamları Bilimler Akademisi'ne meslek odası ya da sendika gibi bakıyor olmalı! Ne var ki Bilim Akademisi'ne verilen değerle öğretime verilen değer eşittir. Bu eşitliği kanıtlamak için uluslararası performans tablolarına değil, bizim kırsal kültürlü toplumun öğretim performanslarına bakmak yeterli oluyor. Hepimizin çocuğu, ya da çocuklu dostu olduğu için politikacılar öğretim konusunda yalan da söyleseler halkı aldatamazlar. Özellikle herhangi bir düzeyde öğretmen olanlar, söylemeye çekinseler de, öğretim gerçeklerini bilirler. Bu bağlamda öğretimle ilgili iki olguya değinmek istiyorum: Biri paraya dolanan öğretim, diğeri yabancı dil simsarlığı. Bu gelişmeler kötü niyetlerle olmadı. Türkiye'de insanlar, belki de genetik kalitelerinden ötürü, öğrenmeyi istiyorlar. Yeteneksiz de değiller. Fakat içinde yaşadıkları ve doğal olarak iktidarlara da yansıyan ilkel bir kültürleri var. Bizde dâhilerin zor yetişmesi, bu ilkel kültürün bir sarmaşık gibi toplumu sarmış olmasındandır. Bilime, sanata, düşünceye, yaratmaya nefes aldırmıyor. Bunu görmekte belki zorlanıyoruz. Çünkü yüzyıllardır var olan bir görüntü. Fakat iletişimin bu denli arttığı dünyada nefes almamıza engel olan bu baskıyı her gün daha fazla anlıyoruz.

Türkiye'de öğrenci sayısının artışı, aynı oranda öğretmenin yetiştirilememesi, öğretimde paralı sisteme giden yolu açtı. İlkokuldan başlayarak dershaneye (!) giden çift yöntemli, daha doğrusu yön-

temsiz bir öğretim ortamı var. Bu ortamda devlet okullarında ders yapan çocuklar azınlık, dershanelerde piyango kartları doldurmasını öğrenenler çoğunluktur. Mali durumu yetersiz olan ailelerin çocukları, genetik potansiyelleri ne olursa olsun, piyango kazanıp bir üst okula geçmekte zorlanıyorlar.

Bu kör topal ve paralı sistemin yetiştirdiği lise mezunları Galapagos'un kaplumbağa yavrularının denize giderken uğradıkları kayıplar gibi, üniversiteye büyük kayıplar vererek ulaşabilmektedirler. On binlerce lise mezunu (+, –)'li çizelge doldurulan sınavlarda, amiyane deyimle, 'sıfır' çekmektedirler.

Bunu izleyen aşamada Anadolu'ya dağılmış üniversite adı taşıyan kurumlara giderek ve yurttan çok dergâh ödevi gören acayip yurtlarda yaşayarak, üniversite mezunu ile derviş karışımı insanlar olarak yetişmektedirler. Liselerden ve üniversitelerden mezun olanlar hakkında hocalardan gelen haberler alarm vericidir.

Bir kargaşalık ötesinde hiçbir şey olmayan bugünkü ortaöğretim üzerine üniversite kurulamaz. Görünüşte her şey, varmış ya da oluyormuş gibi görünebilir. Somali diye bir devlet var, Sudan diye bir devlet var. Eğer devletseler Uganda bürokrasisi ile Fransız bürokrasisi, Hartum Üniversitesi ile Berlin Üniversitesi'ni, Van Üniversitesi ile Oxford'u birbirine karıştıran var mı?

Eğer kendimizi aldatmak istemiyorsak, Milli Eğitim Bakanlığı öğretim kurumlarında okuyan ortaöğretim öğrencilerinin performansları ciddi bir değerlendirmeye tabi tutulabilir mi? Bunun yanıtı birkaç sınavla anlaşılabilir. İlgisi yok gibi gözüküyorsa da öğretime ilişkin vurdumduymazlığın başka bir göstergesini de vurgulamak istiyorum.

Bu İngilizce öğretimin gözü kapalı ve yavaş yavaş zehirlenme niteliğindeki uygulamasıdır. Hocaları Amerika'da yetişmiş, birkaç bin kişi okutan paralı okulları bu tartışmaya sokmayınız. Ama tümel ya da kısmi İngilizce eğitim yapan üniversitelerin mensupları şu soruları ciddi olarak sormalıdır:

1. Düşüncenizi çabuk ve anlaşılır yazacak kadar İngilizce biliyor musunuz?
2. İngilizcenizle akademik bir tartışmayı sürdürebilir misiniz?
3. Öğrencileriniz İngilizce verdiğiniz dersin yüzde kaçını anlıyorlar?
4. Öğrencileriniz İngilizce not tutabilirler mi?
5. İngilizce bir sınavı doğru yanıtlayacak kadar İngilizce biliyorlar mı?
6. Size İngilizce soru soruyorlar mı?
7. Herhangi bir konuyu bir öğrencinizle on dakika üniversite düzeyinde tartışabilir misiniz?
8. Bu İngilizce seviyesiyle (yani üniversitelerde öğrenilen) üniversite öğretiminin istediği düzeyde bilimsel, entelektüel düşünce üretilebilir mi?
9. Bu İngilizce ile bir lisans üstü çalışması yapılabilir mi?
10. Bu İngilizce ile doktora düzeyinde bir tartışma yapılabilir mi?
11. Bu İngilizce ile entelektüel bir düşünce ortamı gelişebilir mi?
12. Türkçe bilim dili olarak nerede gelişir?
13. İngilizce olmayan bir düşünceyi Türk nerede geliştirecek?
14. Türklerin bir bilim diline gereksinimi var mı?

Bu bağlamda sorulacak soru artırılabilir. Bu gözlemler özellikle İngilizce öğrenimi ile değil, üniversite öğretiminin kalitesi, kendi dilinde bilim yapmak, kendi anadilinde bilim yapan ve düşünce üreten uluslarla eşit olmak amacını taşımaktadır. Yunanistan ve İsrail kendi dillerinde yükseköğretim yapıyorlar. Türkiye'de az da olsa bilim adamı yetiştiriyoruz. Genetik noksanımız da yok. Fakat Türk öğretimini yavaş yavaş kurutuyoruz. Köylüyü kente taşıdığımız gibi, köyü de üniversiteye taşıdık. Bu denli bir bozulmaya razı olmayacak bilinçli ve iyi niyetli insanlar her partide vardır. Seslerini çıkarmaları gerek! Birkaç yıl sonra üniversitelerden lise mezunu ve kulağı biraz dolmuş teknisyen nitelikli uzmanlar yetiştirirsek 21. yüzyıl ortaçağını yeniden keşfetmiş olacağız.

VI. BÖLÜM

ÜRETMEK

İnsanların doğaya karşı verdikleri savaş için
yarattıkları araçlardan daha önemli
bir tarihi olgu yoktur.
Üretimin altyapısı bilimin toplum içinde
örgütlenmesi ve üretimi aklın idaresine
bırakmasıdır.

Küreselleşme Teknolojiyle Birlikte Olur ya da Göstermeliktir

Eğer herhangi bir kurum ya da kişi, sermaye ve para sözcükleri de ağzından düşmüyorsa, küreselleşmeyi ve Avrupa Birliği'ne girmeyi vazgeçilmez amaçlar olarak gösteriyorsa, bu olgularla bütünleşmiş ve bugünün yaşamının bunlardan ayrılmaz gerçeğini de dile getirmelidir. Küreselleşmenin temel öğesi kapitalist teknoloji toplumudur. Eğer siz teknoloji toplumu olmanın eğitsel ve sosyal gelişme yollarını tıkıyorsanız, söylediğiniz ve yaptığınız tutarsızdır. Düşünceniz anlamsızdır ya da bir sahtekâr olmak zorundasınız. Türkiye'nin bugünkü yönetiminin kafasıyla teknoloji toplumu olunup olunamayacağını kendilerine aydın diyenlerin düşünmeleri gerek. Teknolojinin egemenliği ve hayatı yönlendirdiği en az yarım yüzyıldır söyleniyor. Fransız Sosyoloğu Jacques Ellul'un *La Technique et L'enjeu du Siècle* (Teknik ve Yüzyılın Kaderi) adlı kitabı bu konunu en iyi yorumlarından biri olarak önemini koruyor.

Bugün en basit insan toplumları bile uçak, araba, telefon, elektrik, bilgisayar ve silahın egemen olduğu teknolojik yaşam boyutunun esirleridir. 1948'de yayınlanan *Mechanisation Takes Command* adlı kitabı ile Siegfried Gideion da bu gerçeği haber vermişti. Osmanlı ordularının iki ayda gittikleri Saraybosna'ya uçakla bir saatte gidiliyor. İnternette para transferi yarım dakika sürüyor.

Teknoloji dünyasının egemenliğini sürdürmesi, yaşamın her alanında etkin teknikler yaratması bunların kullanılmasını zorunlu kılıyor. Ve temelde teknolojinin egemenliği bu tekniklerin yaşamımızı

kesin olarak kontrol etmesinden kaynaklanıyor. Ellul bunların politikada, reklamda, medyada, eğitimde, ulaşımda, üretimde kullanılan saptayıcı, yönlendirici programlar olduğunu söylüyordu.

Hayatımızı düzenleyen bu teknikler ötesinde teknolojinin onu neredeyse bilimle özdeşleştiren bir başka özelliği, kendisini birkaç yılda bir yenilemesi. Bu değişme ivmesinde kapitalizmin de itici bir gücü kuşkusuz var. Bunu en iyi izlediğimiz alanların başında bilgisayar teknolojisi geliyor. Neredeyse birkaç yılda bir bilgisayarlar değişiyor, programlar yeniden yazılıyor. Bu hızlı gelişmenin savaş sanayisinde de var olduğunu Amerikan savaş makinesi her fırsatta kanıtlıyor. Enerji alternatifleri üzerindeki sürekli çalışmalar da bilimsel düşünceyi teknoloji üretiminin neredeyse içine yerleştiriyor. Birazcık düşünen insan bütün bu gelişmeleri bir yandan merak, öteyandan korkuyla izleyebilir. Çünkü teknolojiye esir olmanın sonucu, insanın robotlaşmasıdır. Bu robot türban da taksa yine bir robot kalmak zorundadır. Çağdaş gelişmelerin, azgınlaşan para oligarşisinin insana yüklediği yeni sorumluluk da bundan kaynaklanıyor. Çünkü tüketim insanları tenolojiye daha bağımlı olmaya zorluyor. İnsanların duyarlı olanları buna karşı çıkıyorlar. Bu nedenle bilime karşı çıkılıyor. Bu nedenle 'sezgi'ye dayalı bilgilenme süreçleri, bu nedenle dini içerikli yeni arayışlar ortaya çıkıyor. İlginç olan, bu yeni davranışların peşinde olanların silahtan, otomobilden, cep telefonundan ya da bilgisayardan vazgeçmemeleridir. Teknoloji kullanımına esir düşmemenin yeni bir insan ve yeni bir uygarlık parametresi olması gerektiğini düşünenler de artıyor. Bunu gerçekleştirebilmek için yaşama ilişkin bütün tanımların insandan başlaması, çağdaş yaşam ve tüketime yönelmiş para kokulu bir kapitalizmin yıkadığı beyinlerin başka perspektiflere yöneltilmesi gerek. Geleceğin gerçek sorunu bu!

Biz bir yandan sürekli öğrenmek, öte yandan tekniklerin insanı köleleştiren mekanizmalarını nötralize ederek insan kimliğini korumak zorundayız. Neredeyse hepimiz teknolojinin ürettiği, tüke-

time sunulan her yeniliği bir gereklilik olarak görmeye koşullandık. 'Yeni' hiç sorgulanmıyor. 'Daha çok, daha çeşitli, daha hızlı' sorgulanmıyor. İnsanın özümseyebileceği şeylerin sınırı sorgulanmıyor. Boğulana kadar tüketim propagandası altındayız.

Kuşkusuz, bilginin artması insan aklının kaderidir. Bilgi ile birlikte araçlar da artar. Tüketilecek şey de artar. Bu süreç hızlandıkça öğretim de ömür boyu bir uğraşa dönüşür. Yaşamı zorlaşıyor. Özgür kalma insanlar arasındaki dayanışmaya ve tekniğin değişmesini insana yönelmiş bir duyarlıkla izlemeye ve yönlendirmeye bağlıdır. Öğretim kurumlarının ve üniversitelerin gelecekteki rolleri de bu sürekliliği ve dayanışmayı sağlayacak kurumlara dönüşmelerine bağlıdır.

Bu öğretim, eğitim, araştırma ve insan merkezli felsefeler toplum yaşamına egemen olmaz da, ortaçağı hedefleyen umutsuz ve garip ideolojiler teknoloji kullanımını dışarıya bağımlılığa ve sömürge olmaya yöneltirse, geleceğin toplumsal mezarlığını şimdiden projelendirmeye başlayabiliriz.

Özgün Teknoloji Üretebilmek 21. Yüzyılda Sömürge Olmamanın Tek Koşuludur

Bütün politik ideolojiler üstünde, dünyanın egemen eylem aksı teknolojidir. Çağdaş teknoloji 18.-19. yüzyılda olduğu gibi bilimsel gelişmeleri izlemez. Onları yönlendirir. Bu amaçlar her zaman insani olmayabilir. Savaş sanayisi bunun açık örneğidir. Atom silahı üreten bir sanayinin insancıl ve uygar olduğu söylenemez. Fakat gelişme yönleri ne kadar tartışmalı olursa olsun, teknolojik üretim dünya ekonomisinin motorudur. Bilimsel çalışma ile iç içedir. Bilimdeki bir gelişme birkaç yıl içinde üretime dönüşmektedir. Kaldı ki kapitalist ekonomi bilimsel çalışmaları da yönlendirmektedir. Araştırma fonları devletler kadar büyük sanayi holdinglerince de sağlanmaktadır. Para-bilim-sanayi-ekonomik ve politik güç birbirleriyle ayrılamayacak kadar sarmaş dolaş olmuşlardır. Demokratik özgürlükler de gelişmiş ülkelerde bunlarla bağlantılı olarak vardır. Cehalet, fakirlik, sanayileşememe, kentlileşememe ortamında demokrasinin gelişmiş olduğu bir ülke yoktur. Ekonomik dışa bağımlılık da bunların doğal sonucudur... Dünya nüfusu büyük bir hızla artarken enerji ve su kaynaklarının giderek azalması toplumların geleceğini, özellikle bu değerlendirmeyi yapamayan ve elini dışarıya açmış ülkelerde, tehdit edecektir.

Teknoloji toplum yaşamını yeniden örgütlemekte, insanlara sanayi ile yaşama teknikleri empoze etmekte, konuşana ve yazana iletişim araçlarını kullanma tekniklerini öğretmekte, ulaşım için, üretimi etkin kılmak için kullanılacak araçları ve kullanma yöntemlerini saptamaktadır. Bilimsel altyapı teknolojik araç ve yöntemin kur-

gusundadır. Teknolojik gelişmenin öğretim merkezleri teknik üniversiteler ya da yüksek teknik okullardır. Yöneticileri de mühendislerdir.

Teknik öğretimin ve sanayinin ancak büyük parasal kaynaklara dayanarak gelişebildiğini biliyoruz. Kaynağın devlet tarafından sağlandığı ülkelerde araştırma olanağı idare edenlerin bilimsel dünya görüşüne sahip olmasına bağlıdır. Oysa Türkiye'de, 1950'den bu yana, dinle bilim arasındaki ikilemi çözememiş iktidarlar yaşamaktadır. Bu nedenle Türkiye, bilimsel araştırma bağlamında, dünyanın geri ülkelerinden biri olarak kalmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'nin çok geliştiği yadsınamaz. Fakat bu gelişme bilim ve teknoloji bağlamında dünya ortalamasının çok altındadır. Ve sanayileşmiş ülkelerin dışladığı ikincil sanayi üretimini yapmak üzerine kuruludur. Türkiye teknoloji ithal eden bir ülkedir. 21. yüzyılda dünya egemenleri uç teknolojileri satanlar, ekonomik köleleri de onları satın alanlar olacaktır. Türkiye büyüklüğünde ülkelerin köle olmamalarının tek koşulu teknoloji üretebilmektir. Müşteri statüsü kölelik statüsüdür. Teknoloji üretimi bilimsel araştırma sürecinin fonksiyonudur. Türkiye'nin de bütün ülkeler gibi, tek bir yolu vardır: Araştırma olanaklarını ve kalitesini dünya standartlarına çıkarmak. Sayısal parametreleri bilinen bu evrensel ölçüt dışında söylenen her şey politik safsatadır Türkiye bu safsatada uyutulmak istenmektedir.

Türkiye uzun zamandır Diyanet İşleri'ne (yani temelde cami, imam ve müezzin maaşlarına) eğitim, sağlık, gibi alanlardan görece daha fazla para ayıran bir politikanın egemenliğindedir. Bu, üretimin içeriğini ve gereksinmelerini, ülkenin geleceğindeki tehditleri anlamayan, devleti dini ideoloji doğrultusunda tek bir politik görüşü besler duruma düşürmüş bir politikanın yapılanmasıdır. 21. yüzyılın ekonomik kölelik politikasının altyapısı böyle hazırlanıyor.

Bugün devlet ülkenin eğitimini finanse etmekte zorlanıyor. Üniversitelerin bütçeleri onları ayakta tutmaya ancak yetiyor. Öğretim

elemanı açığı, araştırma olanaksızlığı, kitaplık, araç gereç sıkıntısı, ve bunlara ek olarak, öğretimi hor gören bir dünya görüşü, öğretimin gelişmesini sayısal artışla eş tutan ilkel bir düzeye indirgemiştir. Üniversite öğretiminin altyapısını oluşturacak ilk ve ortaöğretim insan yetiştiremiyor. İzmir'de oturan ve sekiz yıl okuduktan sonra teşekkürle mezun olan öğrencilerin içinde Yunanistan'ın nerede olduğunu bilmeyenleri tanıyorum. Bir Adana Valisi, Çanakkale'yi Kars'ta sanan öğrencilerden söz etmişti.

Türkiye'de öğretimin yetersiz politikalar nedeniyle piyasa koşullarına terk etmenin hesabı bakkal hesabı olarak verilmekte, daha doğrusu verilmemektedir. Aynı okulun öğretmenlerinin kendi öğrencilerini yetiştirmek için kurs açtıkları bir ülke, eğitim tarihine bir garabet olarak geçecektir. Milyonlarca öğrenci basit bir ezberleme rutinine dönüşmüş, sözde bir öğretim sürecinden geçiyor. Ve ülkenin aydınları bu durumdan utanmayacak kadar duyarlılıklarını yitirmişlerdir. Öğrenciler ancak kişisel motivasyonları, yetenekleri ve aile terbiyeleri nedeniyle ortaöğretimi bir şeyler öğrenerek aşabiliyorlar. Yükseköğretim geleceğin bilim ve sanayisinden çok ticaret yaşamına memur ve patron yetiştirme kurumlarına dönüşmüştür. Yüz binlerce genç, ekonomisi dünya listelerinin aşağı mertebelerindeki Türkiye'de zengin işadamı olma hayalleri kuruyor. Mimarlık, mühendislik, doktorluk gibi paraya odaklı uygulama alanları dışında bilim alanlarının talipleri çok sınırlıdır. Çünkü bu alanlarda para kazanılmıyor. Türkiye'yi dışarıya pazarlayan insanlar yetiştiriyor, bilim adamı ve yaratıcı mühendis yetiştirmiyoruz.

Kaldı ki eğitim ne bilim kıtlığına ne de sanayileşmeye çaredir. Özel eğitim kurumları ne kadar iyi niyetli motivasyonlarla kurulmuş olursa olsunlar, yaşamak zorundadırlar. Öğrencilerden istenen ücretler orta halli ailelerin olanakları dışındadır. Gelecekte ülkeye çok şey kazandıracak ve ülkeyi kölelikten kurtaracak bilimsel araştırma, getiri götürü hesaplarıyla çalışan bir mekanizma değildir. Amerika da bile bilimde, sağlık alanında ve uç sanayilerin isteklerini ye-

rine getirmek için yapılan araştırmaları devlet desteklenmektedir. Türkiye'nin insan gücünü ve toplumun zekâsını ülke geleceğinin hazırlanması için kullanabilmek ancak devletin halkı okutmasıyla gerçekleşebilir. Milyonlarca fakir genci piyasa koşullarında okutmak ve üretime katmak olası değildir. Öğretimde kâr amacı gütmeyen bir sektörün varlığı bir zorunluluktur. Devletin parasal kaynaklarına gereksinme her zaman olacaktır. Kaldı ki sorun paralı, parasız öğretim tartışmalarının ötesinde öğretimin amacı ve ülkenin geleceğine katkısıdır. Biz öğretimin soyut, ekonomik modalitelerini tartışamayacak kadar düşük eğitim ve üretim performanslarıyla yaşıyoruz. Bu bağlamda unutulmaması gereken bir gerçek var: Din, İslam biliminin dünyanın en önünde olduğu ortaçağda bile, bilimsel düşünce karşısında olmuş ve nihayet onu dondurmuştur. Bugün bu karşıtlığın doğası değişmiştir. O zaman bilimsel düşünce olmadan da tarım, çanak çömlek, ok ve kılıç yapılabiliyordu. Bugün teknoloji ile bilimsel düşünceyi ayırma olasılığı yoktur. Ya bilim-teknoloji çifti gereken düzeye çıkacak ya da köle toplum statüsüne katlanılacaktır. 19. yüzyıla gelene kadar pek çok üretim alanında binlerce yıllık teknikler kullanılmaya devam edilmiştir. Süleymaniye Camisi'nin inşaatı için inşaat fakültesi gerekmiyordu. Fakat Boğaz Köprüsü ya da Marmara Sualtı Metrosu yapmak için iyi eğitilmiş mühendisler gerekiyor. Bu mühendislerin dünya standartlarında yetişmeleri, İslami perspektifler içinde de tanımlansa, Hıristiyan, Yahudi ya da Budist toplumlara köle olmamak için gereklidir.

Türkiye'nin bu alanda yarım yüzyıllık bir geriliği var. Sanayi-öğretim bütünleşmesi sağlanamamıştır. Bugün üniversitelerin geleceği garantileyen kurumlar olarak, bazı yeni öğretim ve üretim mekanizmaları yaratmaları gerekiyor. Bu amaçla değişik kurumsal örgütlenmeler tasarlanabilir. Her zaman söz edilen, fakat yeterince gerçekleşmeyen örgütlenme modellerinden biri sanayi ile üniversite arasındaki organik ortaklıktır. Salt menfaat perspektiflerini aşan, ülkenin ve dolayısıyla Türk sanayisinin geleceğini hedef alan bu tür ku-

rumlaşmanın en kolay kurgusu, bir tür çağdaş teknoloji loncaları kurulmasıdır. Başka bir deyişle bilim-teknoloji-üretim üçlüsü, bugünkü koşullarda, devlet dışında bir örgütlenme ile bir oranda sağlanabilir. Kuşkusuz bu tür kurumlaşmalar, korporatif ideolojilerin kuramsal batağına düşmeden gerçekleşmelidir.

İTÜ'nün böyle bir kurumlaşmayı sanayicilerle kurması olanağı bütün boyutlarıyla vardır. Günümüz koşullarında dünya ile eşit koşullarda yaşama olanağı, bu ya da benzer kurumlaşmaların gerçekleşmesine bağlıdır. Türkiye sanayicileri dış dünya ile ortaklık kurmayı bir süre için daha kârlı bulsalar bile, böyle bir durum onların teknik yükseköğretimi desteklemelerine engel değildir. Kuşkusuz bu davranışların arkasında bir ulusallık bilinci olması gerekir. Japonya'yı, Güney Kore'yi örnek gösterenler her nedense o ülkelerdeki hızlı kalkınmaların ulusal devlet politikası içinde oluştuğunu öğrenemiyorlar. Kaldı ki sanayide önce dünya piyasası hedeflense ve standartlar evrensel olsa bile, üretimin onlara uygun gerçekleşmesi ulusal sınırlar içinde ve bilinçli bir politik iradenin aydınlattığı kadar olabilir. Tahta bir kulübede motopomp çalıştıramazsınız. Gecekondu mahallesinde verimli bir satış merkezi yapamazsınız. Toplumun bütünüyle ortak olamadığı bir sanayi kalkınması hayal edilemez. Bunun olmazsa olmaz koşulu teknik öğretimdir.

Türkiye, bilimde ve teknolojide kendi kültür ortamının handikaplarını anlamayan ve geleceğin dünyasına katılma hesabını ortaçağ ideolojileri içinde şaşırdığı için yapamayan insanların ülkesidir. Fakat en son dinin mensuplarının diğer toplumlardan daha geride kalması yolunda bir Kuran yorumu kuşkusuz olamaz. Bunun için bu toplum üyelerinin soru sormaya başlamaları gerekiyor. Biz geriye bakıp evrene ilişkin bir merakın Türk düşüncesini neden rahatsız etmediğini sorgulamıyoruz. Biz Galileo, Newton, Maxwell, Einstein, Feynmann, Murray Gell-mann türünden bilim adamı ve kuramcı yetiştirmedik. Ne evreni gözleyecek teleskoplara sahip olma isteğimiz ne de olanağımız var. Biz oto yedek parçası, buzdolabı, televizyon,

süpürge üretiyoruz. Kuşkusuz dünyanın, topluiğne gibi, bunlara da gereksinimi var. Küçük bir toplum sınıfı bunlarla oyalanıp zengin de olabilir. Fakat ilgililerin Güney Kore'nin 1971'de kurulan Kore İleri Bilim Enstitüsü (KAİST) ve sonradan kurulan enstitüleri kanalıyla örgütlenmesini ve araştırma kadrolarını ve programlarını incelemelerini tavsiye ederim.[1] Hükümet seksenli yıllarda[2] adlı bir tasarı hazırlatmıştı. O zaman sorumlu bakan olan Prof. Dr. Nimet Özdaş bizim de benzer programlar düşündüğümüzü, fakat hiçbir şey yapmadan bunları rafa kaldırdığımızı, Kore'nin ise bunları gerçekleştirdiğini yazar.[3] Biz projeyi uygulamaya geçirmek becerisi gösteremeyen bir toplumuz. Nüfusu bizden çok daha az olan Kore'de Ar-Ge harcamaları 2000 yılında Türkiye'nin altı katı idi. 2001'de Kore 17000, Türkiye 7000 bilimsel yayın yapmıştı. Ar-Ge'ye ayrılan para Kore'de Türkiye'nin dört katı idi. Bugün Kore'nin insan başına yıllık geliri 20.000, Türkiye'nin 6.500 dolardır.

Gökdelen inşaatı yüz yıl önce gelişmiş bir teknoloji işaretiydi. Bugün aptal bir toprak sömürüsü işaretidir. Dünyanın zenginleri yüksek apartmanlarda değil, bahçeli 'compound'larda ve villalarında oturuyorlar. Boğaz yalılarını fakirler yaptırmıyor. Sanayicilerimiz yaptırıyor.

Türk insanının idrak etmekte zorlandığı ve geleceği tehlikeye atan sorunlarımız var: Biz Avrupalıların bütün dünyayı keşfettiklerini unutup Piri Reis'in çizdiği portolan'la övünüyoruz. Çağdaş astronominin evren hakkındaki olağanüstü buluşlarını ve kuramlarını öğrenmeyip, Suriyeli Takiyüddin'in ziç'leri ile ilgileniyor ve rasathanesini de başına yıktığımızı unutmaya çalışıyoruz. Türkiye, yazan birini bekleyen boş bir defter olarak açık duruyor. 21 yüzyılın tümel çağdaşlaşmaya ya da ekonomik köleliğe giden iki yolu var. İkisi arasında başka seçim yok.

---

(1) Teknoloji, Ankara 2004, TMMOB Yayını, s.143-173.
(2) Türk Bilim Politikası, 1983-2003.
(3) *Teknoloji,* s.174.

Gelecek Dünya Panoramasında Türkiye'nin Açmazları

Özel bir akademik toplantıda 5-10 yıllık Türkiye senaryoları konuşuldu. Genç fakat deneyimli ve önemli bir Amerikan kuruluşunda idareci olan bir finans uzmanı (FU) dünyanın ekonomik perspektiflerini, vurdumduymaz politikacıların ve görevli gazetecilerin saptırmaları ötesinde, hazır bulunanlara açık bir dille anlattı. Bugün ekonomik darboğaza giren ABD'nin ve dünyanın giderek recession'a yani finansal krize giriş sürecinin nedenlerine değindi. Ve bunun en güçlü orduya sahip silah çılgını Amerika'yı sürükleyeceği olası davranışlar konusunda kuşkularını dile getirdi.

Sıcak paraya dünyanın en büyük faizini veren sistemi sayesinde Türkiye'ye 100 milyar dolar üzerinde kısa vadeli para konakladığını, fakat böyle bir paranın bir kriz döneminde hiç güvenilir olmadığını, bir günde başka bir yere kaçabileceğini söyledi. Altı yüz lira ile bir ay geçindiği düşünülen insanların çoğunlukta olduğu bir ülkede bu gözlemler endişe vericiydi. Bazı ekonomistlerin yaptıkları hesaplar daha da karanlık tablolar sergiliyor. Türkiye'de nüfusun %10'u mertebesindeki açlık sınırında yaşayanlara hükümet ayda 100 lira dolayında yardım yaparak onların açlıktan kıvranmalarını engelliyor, bir sevap işliyor, ve oy topluyormuş. Ben bu kadar insana günde bir ekmek verilmesini bile, hukuka ne kadar aykırı olursa olsun, bir başarı olarak görüyorum. Fakat çağdaş dünyada akıl almaz bir innovation. Mükemmel bir antidemokratik darbe.

FU da Türk toplumunun kötü bir eğilimini vurguladı: Fakir Türklerin tüketme tutkusu çok fazla imiş. Kuşkusuz Türkiye tutumlu

bir Protestan ülkesi değil. Oysa bizim çocukluğumuzda tutum haftaları bayağı ses çıkarırdı. O zamanki Cumhuriyet hükümetleri, Osmanlı yakın tarihinde yetişmiş aydınlar olarak, Türk toplumunu tutumlu olmaya teşvik edecek kadar bilinçliydiler. Oysa bugün Türkiye'de tüketim tutkusu pompalanıyor. Borç neredeyse fakirin saltanatı, hatta özgürlüğü gibi algılanmaya başlandı. Bir yanda kredi kartı borçlarını ödeyemeyenler, ötede dolar milyarderleri, ölene kadar para istifleyenlerin İslam peygamberinin yaşamı ile çelişkisi de vurgulandı. Hazreti Muhammed ölümünden bir gece önce evinde kalan yedi dinarını eline alıp "Allahım huzuruna bunlarla mı çıkacağım," der.[1] Türkiye'de bu sünnete itibar eden bir devletli tanıyor musunuz? Tarikat-holding çağdaş Türk Müslümanlığının markası. Bir dinleyici 1 milyarlık dolar zenginin zekâtının hiç olmazsa on iki buçuk milyon dolar olması gerektiğini hatırlattı.

Türkiye'de en ağrılı bir sorun dinle para arasındaki simbiyotik ilişkiyi anlamaktaki zorluk. Çağdaş ekonomistler dinin bu denli araçlaştırılmasını incelerken yarım yüzyılda 70.000 cami inşaatının Türkiye'ye kaça mal olduğu ve buradaki müteahhit kazancının nasıl paylaşıldığı ve bu etkinliğin oturduğu mülkiyet sorunlarını incelemeye başlamadılar. Örneğin her cami inşaatı ile ilişkili kaç konut yapılıyor? Bu /correlation'un hesabı kuşkusuz ancak ahirette verilecek, Bu bağlamda bir soru daha akla geliyor: Bu camilere tahsis edilen din görevlilerine karşın yüksek eğitime kaç görev kadrosu verildi?

Türkiye'de yaşayan bütün aklı başında insanları düşündüren saymakla bitmez olay var. Yiyecek fiyatları, tarımda, gübre, mazot gibi girdilerin fiyatları, benzinin, otomobilin fiyatları, eğitimin, sağlığın fiyatı.

Bu arada özelleştirme furyası içinde devlet hastanelerinin durumu pek çok insan tarafından dile getirildi ve FU bir Amerikan hi-

---

(1) Haykal, M. H., *The Life of Muhammad,* 1976.

kâyesi anlattı: Amerika'da 10-15 yıl önce 500 dolara alınan iki kanser ilacı ömrü altı ay uzatıyormuş. Bugün ise bir buçuk yıl yaşamak için 500 bin dolar ödeniyormuş. FU'ya sordular: Parası olmayan ne yapıyor, o da yanıt verdi: 'Ölüyor.'

Biz insan başına yıllık gelirini, kâğıt üzerinde 2.000 dolar artıran bir ülkede yaşıyoruz. Ekonomik yaşama ilişkin istatistiklerin devletin geleceğini bile tehlikeye atabilecek saptırılmış değerler olduğu düşüncesi insanın içini karartıyor.

Bu ekonomik öngörülerin karanlığı üzerinde, bir olası İstanbul depreminin Türkiye ekonomisine vereceği tahribat bir başka kara delik olarak ortaya atıldı. Sanayisinin %65'i İstanbul'da olan Türkiye'nin ekonomisine vurulacak darbenin sonuçlarını tartışmak istemedik.

Ne var ki bütün bu güncel ya da görünen tehlikelerden çok Türkiye gibi ülkeleri ekonomik sömürge durumuna düşürecek olan şey enformasyon teknolojisindeki gelişmelerdir. Enformasyon teknolojisinin gelişmesinde birincil rol 'software' tasarımıdır. Bunu gerçekleştiremeyecek toplumların neden sömürgeleşme sürecine girebilecekleri konuşuldu. FU bir software hikâyesi anlattı: "Amerikalı bir müşteri banka hesabına ilişkin bir bilgi için bankaya telefon eder. Kendisine bir müracaat numarası verirler. Yanıt veren, Hindistan'da oturan bir Hintlidir. Çünkü Amerikan bankasının software programı Hindistan'da daha ucuza mal olmaktadır."

Software tasarımı bilimsel eğitim, matematik ve yaratıcılık gerektiren bir konudur. Bundan 15-20 yıl sonra bunu gerçekleştiremeyen toplumların, hardware teknolojisine sahip olsalar bile, yine de dışarıya bağımlı olmalarının kaçınılmaz olup olmayacağı tartışılmaktadır. Türkiye bugünkü sanayi aşamasında bile geri bir ülke. Bizdeki eğitim kalitesi mevcut çer çöp sanayiyi bile destekleyecek kaliteye ulaşamıyor. Eğer bilgisayarınız bozulursa yurtdışından gelecek parçayı birkaç hafta bekleyebilirsiniz. Otomobil için de öyle. Bu durumu bütün sanayi alanlarımız için genelleştirirseniz sonuç dudağınızı uçuklatabilir.

Bugünkü eğitim perspektifleri ve felsefeleriyle (olmayan felsefe) Türkiye'nin enformasyon teknolojisine ortak olma şansı sadece telefon şirketlerini yabancılara satmakta yoğunlaşıyor. Değil enformasyon teknolojisine hazır olacak bir programı gerçekleştirmek, henüz lise mezunlarına doğru dürüst hesap yapmasını öğretmekte zorlanan bir eğitimle olası değil.

Demografik gelişmenin bütün bu sorunları katmerleştirdiği, okumamış sınıfın sayısal egemenliğinin giderek arttığına da dikkat çekildi. Az çocuklu ve çocuksuz aydınların, çok doğurganlara teslim olmasının dünyanın bütün geri kalmış ülkelerinde olduğu gibi, bir zaman sorunu olduğu ve sonucunun da cehalet seferberliği ile eşdeğer olduğu söylenebilir.

Cyber-space'in sadece müşterisi olarak kalacak, başı türbanlı, 10 yılda bir kitap okuyan, fakat günde 5 saat TV seyreden, ve en zengin hükümet adamları tarafından yönetilen Türk toplumu kaderini stoik bir metanetle karşılıyor. Çünkü cahil. Biz ölene kadar dipsiz kaba su dolduran insanlara benziyoruz. Kırk yıllık domatesi kutulanmış olarak ithal edeceğiz, yüksek ayakkabı kutusu konutları inşa etmeye devam edeceğiz, geleceğimizi tespih çekerek bekleyeceğiz. Bu konular alay edilemeyecek kadar ciddi. Ve her aydın tartışması, eğer politikacı ya da patron tarafından ödenmemişse, Türk aydınını bunaltıyor.

ABD'nin yeni bir egemenlik savaşı olasılığı, liberal ekonominin artık terk edilmiş yağmacı çekirge tutumu, ilkçağ Müslümanlığına doğru gerilemiş eğilimler içinde, enerji fakiri ve hardware üretmekte zorlanan sanayisi ile, tüketici proleter bir toplumun geleceği üzerindeki kara söyleşi, sokağa çıkana kadar sürdü. Dışarıda hava güzel ve yıldızlıydı. Ve yıldızlar milyonlarca yıllık yollarına devam ediyorlardı. Belki de bütün olumsuz öngörülere karşın yaşamı ve yaşamayı sevmek gerektiğini ve bunun için uğraşmanın insana yakışan en önemli çaba olduğunu anımsatıyorlardı. David Hume da bütün şüpheci felsefesine karşın köktenci bir şüpheciliğin doğaya aykırı olduğunu söylemiyor muydu?

Kapitalist Medyada Kapitalizmin Yok Oluşunun Tohumları Üzerine Yorumlar

Dünyayı savaş halinde uygarlıklar olan gören ve Türkiye'yi Hıristiyan Batı'nın savaştığı Müslüman dünyasına katmak için uğraşan Huntington gibi psikopatların düşüncelerinin yayıcısı olan yayınlar içinde *The Economist, Financial Times, Wall Street Journal, Washington Post* özel yer işgal eder. Fakat dünya hızla değişiyor. *Financial Times* 9 Mart tarihli sayısında "Kapitalizmin Geleceği" diye bir yazı serisine başladı. İlk makalesi 'The seeds of its own destruction' (Kendi yok oluşunun tohumları) adını taşıyor. Gazete "Otuz yıl önce komünizm (sosyalizm) bitmişti, şimdi de kapitalizm bitti," diyen bir ekonomistin makalesiyle yazı serisine başlamış.

Kendi Ağızlarından Neo Liberal Sömürü

Dünyayı şimdiye kadarki en büyük ekonomik bunalıma soktuktan sonra, şimdi bunun nedenlerini itiraf eden Batılıları bu anaforda çok su yutmuş bizim gibi fakir ülkelerin beyni yıkanmış insanları dinlemeli. Böyle açıklamaları Türkiye'de bu ayrıntılarla bulamazsınız. Bu sömürünün göbeğindeki yerli ortakların, kendilerini eleştirecek toplumsal terbiyeleri olmadığı gibi, bilgileri de yok. Büyük olasılıkla ellerinde değil dünyayı, Türkiye'yi bile değerlendirecek sayısal bilgi yok. Geri kalmış toplum olmanın temel göstergelerinden biri de bu dut yemişlik. Amerikan, Avrupa medyasının bu açılımı bile Amerika ya da Avrupa'nın neden dünyanın büyük bir bölümünü sömürebildiklerini açıklıyor. Çünkü orada sömürülen ülkelerden farklı bir demokrasi var. Daha şeffaf bir dev-

let var. Ve eleştirse bile, sayısal kaynaklara ulaşılabiliyor. Türkiye'de namuslu ve zeki insanın anlayabileceği kadar açık analizleri, özellikle bunalımı da yaratan Amerikalılar yapıyorlar.

Avrupa ve Amerika neden güçlü ve çağdaşlığı hangi özellikleriyle temsil ediyorlar? En zor durumlarda dünyaya nesnel bir gözle bakmasını öğrenmişler. Ve Türkiye'de bir türlü olmadığı gibi, durumu zora girse de, toplum gerçeği öğrenebiliyor. Türkiye'de TV kanallarında tartışmaları dinliyorum. Bunlarda gelişmemiş toplumun en gözde marifeti sergileniyor: Sayılarla ilişkisi olmayan devekuşu yöntemi.

Başları sıkıştığı zaman nesnel ve gerçekçi (yani bilimsel) davrandıklarını gösteren Batılıların, bundan bir yıl önce Türk ekonomisi konusunda ne kadar yalan söylediklerini ve halkı aldattıklarını namuslu aydınların anımsamaları ve halka anlatmaları kanımca bir vatandaşlık görevidir. Dünya ekonomisinin bunaltıcı durumu karşısında bir Harvard profesörünün düşüncelerini aktarmıştım. Şimdilerde durum daha da ağır olmalı ki kapitalist dünyanın akıl hocaları daha da karanlık gelecekler çiziyorlar.

Yine de üstelik yorumların taraflı olacağını vurgulayan taraflı Amerikalı akıl hocaları dinlemek çok öğretici. Uygar Batılı ile Türk arasında bir fark var: Eğer Avrupalı eski ampullerin pahalı ve zararlı, yeni ampullerin ucuz ve daha sağlıklı olduğunu söylüyorsa bunu hemen gerçekleştiriyor. Bizimki ise eski ampulü kullanmayı sürdürüyor. Eğer Avrupalı alternatif enerjinin gerekli olduğunu söylerse, bunu vakit geçirmeden geliştirmeye başlıyor. Türk yapabileceği halde yapmıyor. Üç beş kişinin ya da kurumun menfaatını koruyor. Eğer Batılı susuzluk tehlikesi karşısında orman örtüsünü artırma gerekliliğini söylüyorsa, ağaç dikiyor. Bizdeki ise orman içine inşaat izni veriyor. Bütün bu davranışları sadece menfaat ilişkileri ile açıklamak yetersiz. Bu bağlamda kırsal kültür insanının bilimsel duyarsızlığını temel neden olarak düşünmek gerekir.

Neo liberal yalanları nasıl eleştirdikleri bağlamında Amerikalı ekonomistlerden bir iki yorumu okuyucuların ilgisine sunuyorum:

Newsweek'in 9 Mart 2009 tarihli sayısında Daniel Gross adlı yazar şöyle diyor: "Finans tarihçileri geçen 6 aya baktıkları zaman bizim ileri finans sistemimizin böyle bir felaketle nasıl karşılaştığını anlamakta zorlanacaklar. Sayısız adlar altındaki trilyonluk para düzenlerinin irrasyonel, budalalığı başından belli (silly honstarter) şeyler olduğu görülüyor. Bu düzenleri öneren işadamları yenilikçi ve dâhi olarak göklere çıkarılmıştı. Oysa bu düzenler açıkgöz para (Smart Money) işi değil, aptal para (Dumb Money) düzeni idiler. 21. yüzyılın ilk on yılı içinde bir balon şişti. Bu sadece konut alanında değil borçlanmada, spekülasyonda, sistemle kumar oynamada idi. Krizin merkezinde bu 'risk alma balonu' vardı. Bizim ekonominin çalışma mekanizması içinde hükümet politikaları, özel şirketler, medya ve halk kültürü freni olmayan hızlandırıcılardır."

Daniel Gross finans piyasasında insanı şaşkına çeviren olguları açıkladıktan sonra spekülasyonu durdurmanın olanaksız olduğunu, 'aptal para'nın ölüm meleği gibi gelip düzinelerle kuruluşu, binlerce mesleği, milyonlarca rüyayı ve milyarları yok ettiğini anlatıyor. Ve "Bu kriz bir tesadüf değildi. Bu insan eli ile yapılan çok zehirli ve zarar verici bir olgu oldu. Bunu temizlemek için çok zaman geçecek. Kızmalıyız. Fakat daha akıllı olmalıyız," diyor.

(Alıntı: Daniel Gross, Dumb Money: How our greatest financial minds destroyed our nation, Simon Schuster, New York, 2009)

Başka bir uzman, Barton Briggs, bir finans kuruluşunda yönetici. 'Bir yıkım kuşağı' adlı makalesinde, Hayek ve Schumpeter okulu çizgisinde Keynesçi olmayan ekonomistlerin uzun, derin bir global 'recession' beklediklerini, borsaların yeniden %20-30 düşeceğini söylüyor. Aralarından bazıları yıllarca sürecek bir zor dönem geçeceğini düşünüyorlar. Ve "Açgözlü bankaları desteklemek için onlara para yardım yapmak, yanan ateşi söndürmek için üzerine benzin dökmeye benzer," diyorlar.

Bizim neoliberal avukatlarının has adamı Soros " Finansal paniklerin tarihi sorumluların çabuk hareket etmelerini ve büyük güç riskine (overkill) girmeleri gerektiğini gösteriyor. Yavaş ve sınırlı müdahale olursa, kriz kendi ataletiyle hareket eder ve bir ölümcül sarmala girer, ve tersine çevirmek onlarca yıl alır," demiş.

Economist dergisi ulusal para birimi %57 düşüşle Türkiye'yi düşen ülkeler içinde birinci sıraya koymuş. Büyük ekonomik risk olan ülkeler arasında da Türkiye'yi sekizinci sıraya yerleştirmiş. *Economist* bizim hükümetin en hararetli ve kararlı destekçilerinden.

6 ay önce Türkiye'nin sırtını sıvazlayanların neden böyle yaptıklarını anlamamız gerek. Batılı yanlış yönlendirerek sömürmek için geri kalmış toplumların beynini yıkıyor. Fakat kendi toplumuna yalan söylemiyor ya da söyleyemiyor. Bu kadar trilyonluk yalanı bütün ekranlarda ve gazetelerde insanların beynine doldurmuş olanların, yaşamımızı nasıl kontrol edebileceklerini idrak edememek bilinçsizliktir. Şu sırada sömürüyü devam ettirmek için ne kadar yalan söyleyebileceklerini düşünemeyenler dünyanın aptallarıdır. Ve dünyada bütün kötülükler çoğunluğun aptallığı üzerine kurulmaktadır.

Financial Times'a göre krizde dünyanın kaybı 50.000.000. 000.000 dolar imiş. Ayda 500 TL ile geçinmeye çalışanların bundan bir şeyler anlamaları olanaksızdır. Bunun Türkiye devletinin yıllık gelirinin 1000 katı olduğunu söylersek belki daha iyi anlarlar. Fakat sayısal kültürleri böyle gerçekleri bilinçlendirip özümsemelerine olanak vermiyor. Akıntıya kapılıp gidiyorlar.

Ekonomik Kargaşaya Namuslu Bir Yorum

Yabancı basın kapitalizmi ya da kapitalist araçları kurtarmakla uğraşanlarla, neoliberalizmin öldüğünü yazanlar arasında bölündü. Bizim gibi ekonomi bilgisi yüzeysel insanların namuslu bilgi kaynaklarına gereksinimi var. Türkiye'de sözüne güvendiğimiz iktisatçılar var. Fakat onların tanıklıkları hemen politik motivasyonlarla suçlandığı için, neo-liberalist yaygaralar bizin gibi ekonomi cahillerinin aklını karıştırıyor. Yıllarca neo-liberal propaganda ile beyni yıkanan gazete köşesi okuyucusu ya da televizyon programı dinleyicisi namuslu insanlar şu yargılara kulak vermeliler.

Batılı kaynaklar işsizliğin %10'a çıktığı bir Türkiye'den ve azgelişmiş ülkeler için kötü geçecek birkaç yıldan söz ediyorlar. Önce krizin odağı Amerika'dan başlamak biraz aydınlanmak için gerekli. 75 yaşında Amerikalı bir bilge buldum. Harvard Üniversitesi'nde ekonomi ve felsefe profesörü, 1998'de Nobel Ekonomi Ödülü almış Amartya Sen, Hint kökenli bir Amerikalı. *Le Monde* gazetesinin son kriz bağlamındaki sorularını yanıtlamış. Birkaç temel düşüncesini özetleyeceğim için okurlardan özür dilerim. "Amerika'da devletin ekonomiye karışmama felsefesi bir kâbustur. Bu kriz beni şaşırtmadı. Amerika'da devletin elini ekonomiden çekmesi düşüncesi zaten yanlıştı. Çünkü Amerika'da halkı kurtaracak sosyal amaçlı bir kurtarma simidi yok. Korktuğum şeyler gerçekleşti. Bizde devletten şüphe o kadar güçlü ki, piyasa ekonomisinin zayıflığından söz etmek büyük bir dirençle karışlaşıyor. Piyasa ekonomisi olabilir ama onu dengelemek için devletin aktif ve olumlu bir rol oynaması gerekir. Amerika'nın büyük sorunu budur. Umut edelim, kriz bu düşünceyi ortadan kaldırır."

"Bu kriz bir pazar ekonomisi krizidir. Bu duruma devletin işten el çekmesi neden oldu. Eğer yapılan hatalar devam ederse, düşüş devam edecektir. İşsizlik artıyor, para ekonomisi krizde, güvensizlik var, enflasyon baskısı yok. Çareler, Keynes'in söylediği gibi, oluşan çukurların doldurulmasıdır. Kamu yatırımı gerek; altyapı, çevre için doğru teknolojiler, sağlık yardımı çok sayıda insana iş sağlayacaktır."

"1930'dan bu yana en kötü kriz; kaldı ki işsizlik o zamandan daha da çok. Bu ülkede, sosyal yardım o kadar zayıf ki, işsiz kalanın durumu bir felaket. ABD'de %6.5-8.5 işsizlik Avrupa'daki %12'den daha ağır bir facia, çünkü devlet halka yardım etmiyor."

Amartya Sen "Enerji, iklim ve çevre konusunda Amerika'nın önder bir rol oynayacağını bu alanda iş yaratarak dünyaya göstermesi gerekir," diyor. Obama'dan bu bağlamda umudu var. Çünkü "Obama akla önem veriyor," diyor.

"Devlet bankalara yardımı, üstelik kontrolsüz, abarttı. Oysa evsiz kalan insanlara yardım etmesi gerekirdi. Bu hem daha insani hem de inşaat alanını ayakta tutmak için daha faydalı olurdu. Bu global krizde zengin ülkelerin fakirlere daha fazla yardım edeceklerini de sanmıyorum."

Bu Amerikalı, Nobel ödüllü ekonomist ve filozof bilge adam böyle diyor. Buna bir Amerikalıyı daha ekleyelim. Başkan Kennedy'nin bir sözü vardı: "Dünyada zeki ve akıllı çok adam var, ama ahlaklı adam az."

Kuşkusuz ahlak kaypak bir şey. Fil fildir, fare de fare. Filin fare olduğunu kimse tartışmaz. Fakat ahlaklı insan tanımı öyle değil. Evet, devlet var olduğunu göstermelidir. Amerikan devleti işler sıkışınca kendini gösterdi. Ama evini yitiren fakire değil, tuzu kuru bankacıya yardım ederek.

Daha fazla para kazanmanın amaç olduğu bir dünyada ahlak ölçütleri her zaman kuşkuludur. Hiçbir din 'zengini daha zengin yapalım' demiyor. Dünya ülkeleri aylardır krizle savaşmak için tedbir

üzerine tedbir alıyorlar. Türkiye'de Cumhuriyet sökücü tayfanın krizden söz ettiğini hiç işittiniz mi? Yalan da olsa, 'dünyanın feryadına kulak veriyoruz' bile demiyorlar. Bu ülkenin insanları dipsiz kuyuya su dolduran suçlular mı? Sadece gazete başlığı okuyan ve televizyon seyreden halkı boş sözlerle oyalayanlar bir kese akçe almak için sultanı öven kaside-perdaz'lara benziyorlar. Bugünlerde Tevfik Fikret'in *Hân-ı Yağma*'sını anımsamadan edemiyoruz. Bu topluma geleceğin gerçek yüzünü birazcık gösterecek uygar cesaretlerinin var olması gerek.

Halk serbest piyasa ekonomisinin iflasını Amerikalı profesörü okumadığı için bilmiyor. Yazan birkaç Türk profesörü de zaten okumuyor. Ne dünya gerçeğinden haberdar ne de kendi gerçeğinden. Ülkenin ve halkın geleceğini, kendi geleceğinden önde tutan insanların tarihi bilmeleri zor olsa bile, bugünü anlayacak kadar zekâları var. Türkiye geçmişi kötülemekten geleceğe bakmayı unutan bir ülke oldu. Atatürk'ün kurduğu Cumhuriyetin aydınlığı kendi tarihimizin verileriyle aydınlanıyordu. Yazılı tarihe de öyle geçti. Fakat bugünün tarihi şimdilik sadece yabancı kreditörlerin alacak hesaplarında yazılı.

Ülkenin bütün enerjisinin gelecek çöküntüleri karşılamaya dönük bir savunmayı sağlayacak bir programa gereksinimi var. Her emekçiye ve her düşünene gereksinmemiz olan kritik bir çağda yaşıyoruz. Geçmişi karalamayı bırakıp geleceği karşılayacak bir toplumun hazırlanmasına yardımcı olmak gerek. Bir Alman dergisi, Hollandalıların, 21. yüzyılda olası iklimsel değişiklikler nedeniyle deniz seviyesi yükseldiği zaman ülke topraklarının durumunun ne olacağını saptayan bir bilgisayar programına 15 milyon avro harcadıklarını ve 21. yüzyıl olasılıklarına göre yüzyılın bütçelerini şimdiden saptamaya çalıştıklarını yazıyordu. Türkiye hükümetinin iki yıllık enerji olasılıklarını hesaplayan bir programı olduğunu öğrensek mutlu olmaz mıydık?

Enerji Yoksulu Kent Kapıda

Koca kıtayı boş bulan ve halkından arındıran Amerikan Avrupalıları, bütün dünyanın en zengin ve en güçlü ülkesi olarak, 20. yüzyılda, bütün toplumlara, başlarına bela olan otomobil, gökdelen, atom bombası, tüketim çılgınlığını öğrettiler. Ve en çok sera gazı üreten toplum olarak iklim dengesinin değişmesinde de örnek oldular. Şimdi balayı bitti, kel göründü.

Jane Jacobs 1962'de yayınlanan *The Death and Life of Great American Cities* adlı kitabı ile büyük kentlerin ne denli kırılgan olduklarını anlatmıştı. Bundan yarım yüz yıl önce sera etkisi, ekolojik felaketler, susuzluk, çölleşme, enerji sıkıntısı gibi sorunlar henüz devreye girmemişti. Jacobs daha çok spekülatif yapılaşma, otomobil trafiği, insanın sahip olamadığı kent mekânlarının olumsuz etkilerini kentleri öldüren gelişmeler olarak anlatıyordu.

Arada geçen zamanda o zaman akla bile gelmeyen gerçek tehlikeler ortaya çıktı. Bunların iki tanesi son yıllarda ciddi hükümetlerin üzerinde raporlar hazırlattıkları iklim değişikliğinin ekonomisi. Bunların en çok bilineni İngiliz hükümetinin ekonomist Lord Stern'e hazırlattığı 2006'da yayınlanan 700 sayfalık rapor. Raporun en önemli sonucu iklim değişikliklerinin ekonomi üzerindeki olumsuz etkilerinin azaltılması için (2008'de değiştirilen hali ile) ulusal gelirin %2'sinin bu amaçla kullanılmasını öngörmesiydi. 2008'de Avustralya hükümetine Profesör R. Garhaut tarafından hazırlanan rapor ise Stern Raporu'nun durumun ciddiyetini yeterince yansıtmadığını ileri sürüyordu.

Bu konuda o kadar uzun zamandan bu yana o kadar ayrıntılı

çalışmalar yapıldı ki, yeni rant alanları açmaktan öteye perspektifleri olmayan Türk belediyeleri için –ara sıra sözü edilse bile– böyle sorular fantastik hikâyeler gibi görünüyor olmalı. Oysa Türkiye gerek enerji, gerekse susuzluk açısından en kırılgan ülkelerden biri. Bu sayısal olarak kanıtlanmış bir durum. Ankara ve İstanbul'da baraj doluluk oranlarını herkes öğrendi. Gürcistan krizi sırasında Rusya doğalgazı kestiği anda hem elektrik üretemeyeceğimizi hem de ısınamayacağımızı öğrendik. Hatta kentlere uzaktan su bile getiremeyeceğimiz (elektrik olmadığı için) söylenmişti.

İklim krizi ile birlikte enerji krizinin kapımıza dayanma süreleri sanıldığından daha yakın, 5-10 yıl içinde olabilir. Bütün bu olasılıkların karşısında nüfusu nedeniyle olağanüstü zayıflıkları olan Çin'de –aslında pek çok fakir ülke bu durumda– geleceğin kenti için çok ilginç bir deneme yapılıyor. Ünlü İngiliz firması Ove Arup'un Çin'de 'DONGTAN' adıyla tasarladığı eko-kent inşa ediliyor. Bu 500.000 kişilik kent yakın geleceğin iklim ve enerji koşullarında kentlerin nasıl olabileceğini sadece tasarım olarak önermiyor, uygulama olarak gerçekleştiriyor.

Bizim milyonlar doldurulmuş kaotik kentleri bu gelecek kent modeli ile karşılaştırırsak, kentlerin bugünden o güne dönüşümünün ne kadar zor, karmaşık ve pahalı olacağı gözler önüne seriliyor. DONGTAN yeniden yapılan bir kent. Binlerce yıllık tarihi kentlerin dönüşümü de, bir şekilde, gerçekleşmek zorunda. Toplumun bundan haberi olması yaşamsal bir sorundur. Şimdiki idareciler bir seçim dönemini daha bilinçsiz geçirirlerse Türkiye bir daha yetişemeyeceği kadar geride kalabilir.

Kuşkusuz eko-kent tasarımları çok uzun yıllardır yapılıyordu. Fakat bugün enerji kısıntısı kapıya dayanmıştır. Yeni kent vizyonları gerekiyor. Gökdelen hayalleri kuran belediyelere, işadamlarına ve mimarlara hatırlatalım ki DONGTAN'da yüksek yapı önerisi yok. DONGTAN tasarımı bugünün kentlerinde söz konusu olmayan bazı temel verilere göre şekilleniyor. Eko-kent DONGTAN

kendine yeterli bir yeşil-kent olacak. Su ve enerjiyi kendine yetecek kadar üretecek. Sera etkisi yapacak hiçbir artık olmayacak. Ulaşım sadece yayalar için, otomobil yok. Kent 500.000 kapasiteye ancak 40 yılda (2050) ulaşacak. Kent çevresindeki doğal alanlar tarımsal üretime ayrılıp, kent çevresinde bir sınır yaratılacak. Bu kentin dışarı taşmasına engel bir tür tarımsal sur olacak. Tarımsal sulama yağmur sularıyla yapılacak. Ev atıkları ise yakıt olarak kullanılacak. Atıkların %90'ının yeniden kullanılması öngörülüyor. İnşaat alanı bütün kent alanının sadece %40'ı, geri kalan alanlar tarıma ve parka ayrılıyor. Bütün çatılar çimle kaplı ve bu tasarımla yapılacak yalıtımın %70 enerji tasarrufu sağlayacağı hesaplanmış. Kente enerji sağlayan rüzgâr trafoları, biyo-yakıtlar ve yeniden dönüştürülen kullanılmış organik maddeler. Gerekli motorlu araçlarda benzin ve mazot kullanılmayacak. (Bütün bu bilgiler internetten elde edilebilir.)

Dünyanın en büyük kentleri arasında yirmi en kirlisine sahip olduğu ve nüfusunun da 1.3 milyar olduğu düşünülürse bu kendi kendine yeten 500.000 nüfuslu eko-kent modelinin Çin'de gerçekleşmesi anlaşılabilir. Türkiye'de nüfus patlaması, ekonomik sıkıntı, büyük bir hızla yaklaşan enerji darboğazı belki bir DONGTAN gerektirmiyor. Milyonluk kentleri boşaltmak üzerine hayal kuramayız. Fakat dünyanın içine girdiği yeni iklimsel ve ekonomik durum ve enerji sorunu büyük kentlerde kentsel dönüşüm adı altında, tümüyle rant hesaplarıyla tasarlanan, yapı yoğunluğunu artırıcı tasarımların terk edilmesi gerektiğine işaret ediyor. Türkiye'de belediye ya da rant yöneticileri II. Dünya Savaşı sonrasının artık 'caduc' olmuş vizyonlarıyla Türkiye'nin geleceğini tehdit ediyorlar. Belediyelerin yapı politikası ülkeyi iflas ettirme potansiyeli taşıyor. Amerikan ekonomisini batıran büyük riskli 'mortgage' sistemi idi. Türkiye ekonomisini batıran da büyük bir olasılıkla ilkel kent ve yapı vizyonları olacak.

Türkiye'nin ülke olarak nüfus sorunu Çin gibi değil. Ve öğrendiğim kadar, Anadolu'nun enerji potansiyeli doğru işletilirse ül-

ke gereksiniminin %30'una yakın. Fakat büyük nüfuslu kent ister Çin'de olsun, ister Türkiye'de, büyüklük ve çağdaş isteklerden kaynaklanan sorunları birbiriyle aynı, ya da yakın.

Bizde hızlı kentleşme kent ve çevresindeki toprakları petrol kuyusu gibi yağmalamakla sonuçlandı. Biz petrol kuyularını toprağın derinliğine doğru değil, göğe doğru açtık. Belediyeler imar hakkı vererek oy kazanan rant örgütlerine dönüştü.

Geleceğin temel sorunu enerjidir. Çin örneğinde gördüğümüz gibi büyük şehirlerin en kısa sürede planlamaları gereken sorun enerji sorunudur. Bu gelişmeler toplumla teknolojinin karşılıklı ilişkilerinin, hem enerji kaynaklarının farklılaşması ve yeni dağıtım süreçleri, hem sayısal varyasyonlar (nüfus), hem yeni iletişim koşullarının yaratacağı psikolojik ve davranışsal farklar nedeniyle, bu yeni durumu kavramsal bir yeni kurgu içine yerleştirmemizi gerektiriyor. Yeni ilişkiler ve değişiklikler kuramsal modellerin sık sık değişmesine, hatta kuramın mekanizmaları etkilemesine yol açacak. Bir başka deyişle, enerji, iklim, nüfus ve ekonomik koşullarda, güncel tasarımlar aşama aşama, sürekli değişerek oluşacaklar. Bugünkü politik ve idari sistem bunu gerçekleştiremeyebilir. Nasıl dünyadaki bütün gelişmelere karşın hâlâ insanlar ilkel koşullarda yaşıyorsa, dünya kentlerinin büyük bir bölümü de eski koşullarda, daha ilkel bir yaşam sürmeye mahkûm olabilirler.

Bundan sonra enerji sorunu, ekoloji sorunu, iletişim teknolojisi, nüfus artışı gibi sorunlar yeni kent biçimleri, yeni konutlar, çarşılar, bürolar, ortaya çıkaracak. Ekolojik yapılar, toplu ulaşım, maksimum enerji tasarrufu anahtar sözcükler olacak. Öte yandan, varolan kentler yüzyılların yatırımı, tarihi, simgesi ve yer seçiminin ağırlığını taşıyor. İzmir'in, İstanbul'un, Antalya'nın, Foça'nın konumları ve yapıları kolaylıkla değişemeyecek faktörlerdir. Fakat geleceğin kentinin enerji tasarrufu üzerine planlanması da bir yaşamsal sınırdır. Yeni standartları tüketim ekonomisi değil, tasarruf ekonomisi saptayacaktır.

Kentin geleceğini yaratacak, ileri teknoloji ve yeni yaşam teknikleri, iletişim teknikleri, yapım teknikleri ve orada yaşayacak bilgi toplumu bugün Türkiye'de yok. Kısa bir süre sonra sürünmemek için toplumu yaratan bütün kuşakların, bütün toplum gruplarının birbirleriyle etkileşim içinde yaratacakları sinerjiye gereksinim var. Fakat bunların doğru bir gelecek konusunda aydınlanmaları gerekir. Türkiye'nin köle olmama koşulu bu aydınlanmadan geçmektedir.

Sayı Saymakla Hesap Yapmak

Kırsal kültürün okumuş, okumamış, ünlü, ünsüz, gariban ya da muhteşem temsilcileri 1 doların 1,5 milyon TL'ye çıkma sürecinde zorunlu olarak sayı saymayı öğrendiler. Hele 'para' mikrobu kanlarına girmişse büyük sayılardan söz etmeyi çok seviyorlar –gerçi altı sıfır atma cesareti gösterenleri de kutlamak gerekir, çünkü ulusu utandıran bir olguydu–. Sokakta 1 milyarı yazacak insanı bulmak zorsa da, halkımız bin'i de, milyonu da '1'e indirgeyerek işini görecek kadar zeki. Ne var ki Türkiye'nin sorunları sayı saymaktan geçmiyor. Türkiye'nin sorunları sayısalın niteliksel içeriğini kavrayamamaktan kaynaklanıyor. Milyonluk kentleri on binlik kasabalar gibi idare etmek, saatte yüz elli kilometre yapan otomobili at arabası gibi kullanmak ve yılda on bin kişiyi yollarda öldürmek yüzde yirmi beş oyla Büyük Millet Meclisi'nde mutlak çoğunluk elde etmek, eskimiş raylar üzerinde hızlı tren sürmek, gelirinin yarısıyla borç ödeyip ekonomik kalkınma gerçekleştirmek, kentlerin %60'ını kaçak yapılarla inşa etmek, ilköğretim okullarının son sınıflarında altı haneli sayılarla bölme, çarpmayı zor yapmak türünden oldukça ciddi sorunlar var. Daha doğrusu bunların sorun olduğunu kavrayamamaktan ileri gelen bir kargaşa var. Ve ondan da öte, bunun bir kargaşa olduğunu anlayamamaktan ileri gelen bir körlük ya da vurdumduymazlık var.

Bunun sorumluluğunu hiçbir alanda sözünü dinletemeyen marjinal gruplara yüklemek olanaksız. Bu, toplumun kültürel yapısının kendine attığı bir kazıktır. Sayısalın niteliksel içeriği türünden bir kavramı kırsal kültürlü çoğunluk temsilcilerine anlatmanın kolay olma-

dığını biliyorum. Kolay olsaydı, başka türlü davranırlardı. Fakat bazı örnekler vererek bazı insanları uyandırmak belki kabil olur. Akşehir Gölü'ne yoğurt mayası çalmaktan daha fazla şansımız olabilir.

Sayısal niteliksel içeriğini anlamak nitelikler arasındaki ilişkileri anlamak için de gereklidir. Bir ciltlik roman okunur. Fakat yirmi ciltlik romanı kimse okumaz. Tek katlı evlerden kurulu bir mahallede bir postacı mektup dağıtabilir. Fakat yapılar on beşer katlı olursa buna bir örgüt gerekir. Örgütlenme bilgi, otorite ve kontrol gerektirir. Birlikte çalışanların sayısı artınca kişiler arası ilişkilerin sosyal ve psikolojik boyutları geleneğin köylüye ve kasabalıya öğrettiklerini aşar. Bir köy yolunu bir greyder düzeltebilir. Fakat yüz kilometrelik altı izli bir çevre yolunun inşası ekonomik, idari, toplumsal, teknik bir örgütlenme ister. Sayının yarattığı değişik ilişkiler zaman boyutuna yansır. Her olgunun bileşenleri artınca çözüm için akla, başka bir deyişle rasyonel düşünceye gereksinme artar. Akıldan vazgeçilebileceğini söyleyen adamlar komik adamlardır. Çünkü insanoğlunun böyle bir şansı yoktur. Sayı-nitelik-zaman ilişkisi sayı arttıkça karmaşıklaşır. Bu, insana büyüklük boyutunun yalnız başına bir şey olmadığını anlatır.

Türkiye her gün büyük sayının arkasından fırtına geldiğini örneklerle görmektedir. Denizde balık üretmek için çiftlik yapmak, tek başına harika bir fikirdir. Fakat belli bir sayının üzerindeki balık çiftliği bir koyu tümüyle kirlettiği zaman balıkların getirdiği gelir koy çevresinde uğranan zararı karşılamaz. Bu bağlamda kırsal kültür davranışının en ilginç örneklerinden biri beş yıldır sözü edilen, depreme karşı alınacak tedbirler olayıdır. Depreme karşı konutları sağlamlaştırmak gerek. İstanbul'da en az 2.000.000 konut var. Bunların %90'ında fakir ve orta halli insanlar oturmaktadır. Bir betonarme apartmanı gerçekten sağlamlaştırmak için maliyetinin %50'si oranında bir para gerekmektedir. Orta halli bir ailenin böyle bir gücü yoktur. Aynı apartmanda oturan on ailenin olanakları olsa bile bunlar aynı zamana denk düşer mi? Bunlara kredi verecek kurum

ya da kurumlar öngörülmüş müdür? Bunların hepsi birden varoluverse, bu on aile o sürede nerede yaşayabilir? Bu sağlamlaştırma etkinliğinin 1.800.000 konut için olduğu düşünülürse bunu yapan proje mühendisleri, bunları yapacak müteahhitler böyle bir işi hangi sürede gerçekleştirebilirler? İstanbul'da belli bir sürede bu işi yapacak uzman ve işgücü yoktur. Her şey tanrısal bir yardımla olumlu olsa ve yılda on bin konutun sağlamlaştırılması gerçekleşse 18 yıl gerekir. Oysa beş yılda İstanbul'da 10.000 yapı sağlamlaştırılmamıştır.

Sayının arkasındaki gerçeği anlamayanların politikacı ve idarecileriyle, gazete ve köşe allameleri ile toplumu beş yıl oyalamış oldukları gerçeği, kırsal kültür gerçeğinin aynasıdır. Bunca yıl yağmaya çanak tutmuş olanların yapabilecekleri tek dürüst şey, depremden sonra halka en etkili yardımı nasıl yapmaları gerektiğin saptamaları ve bunu yıllarca önce halka duyurmalarıydı. Kimse bana "Depremden sonra siz şöyle davranacaksınız. Suyu ekmeği, ilacı, sağlık yardımını şöyle elde edeceksiniz," diye bir bilgi ulaştırmadı. Elektrik, su olmayınca, yollar kapalı olunca, telefonlar çalışmayınca ne yapacağımı söylemedi.

Kiralık apartmanlarda üniversite açıyorlar, hocasız. Yol yapıyorlar, altı ayda bozulan. Kaldırım, zaten yapamıyorlar. Yapılsa da otopark olarak kullanıldığı için işe yaramıyor. Bütün Türkiye için elli yıldır eğitim programları yapıyorlar. Sonuçları, giderek kalitesi düşen bir eğitim. Lisede okuma yazmayı ancak öğrenen çocuklar yetişiyor. Onların yarısı da üniversitelere giremiyor. İş de bulamıyorlar. Bu kötü niyetten değil, cehaletten kaynaklanıyor. Türkiye'de politikacıların aldıkları oylar bilgi şurubu gibi. Alır almaz her şeyi öğreniyorlar. Elli yıldır hukuk hocalığı yapandan daha iyi hukuk, ekonomistlerin hepsinden fazla ekonomi, bilim adamlarından fazla bilim, birkaç dil bilen politika hocalarından fazla politikayı bir seçim döneminde öğreniveriyorlar. Sayı saymasını öğreniyorlar ama, sayısalın ne anlama geldiğini anlamakta zorlanıyorlar çünkü ne nitelikle ilgileri var ne de zamanla.

Türkiye'de her tersliğin tek temel sorunu kırsal egemen kültürün bilgi ve davranış sınırlarıdır. Kırsal kültür bu panoramayı yaratır, seyreder ve seyrettirir. Acısını da kendi çeker. İnsanlar araba kazalarında, tren kazalarında, hastane kapılarında, töre cinayetlerinde ölür. Bütün bu kontrol edemediğimiz ilkelliklere –bereket kısa süren– bir de tüy takıldı: Zina. Böyle bir olgunun kontrol edilebileceğini milyonluk kentleri beş on bin nüfuslu kasaba gibi düşünen, sayı ile nitelik ilişkisini kavrayamamış insanlar düşünebilirler. Eğer Türkiye'de bir ahlak sorunu varsa, zinadan önce, rüşvet sorunudur.

Halkın zeki, fakat rasyonele ulaşamamış düşünce düzeyinde onunla buluşan politikacılarımız pek çok. Bu parti sınırlarını aşan bir olgu. 75 milyonluk bir ulusu cemaat gibi gören kimbilir ne kadar çok haşmetli var. Bin ile milyonu sayı olarak değil, nitelik olarak ayırabilmek büyük bir uygarlık aşamasıdır. Binlik vizyonla milyonluk gerçekler çatışmasında sallanıp duran bir ülkede yaşıyoruz. Türkiye insanının kendini kırsal kültür aynasında seyrederek ne olduğunu anlaması uzun süreceğe benziyor.

İhale Bataklığı Türkiye'nin Batağıdır

Eğer Türkiye'nin iflas etmiş kent ekonomisinden çıkması isteniyorsa, eğer Türkiye'nin dolaylı rüşvet bataklığından kurtulması isteniyorsa, eğer partilerin belediyeler aracılığı ile halkın parasını kasalarına aktarmasına engel olunmak isteniyorsa, Eğer Türkiye'nin bir türlü bitmeyen, kötü inşa edilmiş yollarından, yetersiz kanalizasyonundan, çirkin kamu yapılarından kurtulması isteniyorsa, eğer ulusun verdiği vergilerle yapılan okulların, hastanelerin, kamu binalarının 'en ucuza yapılacak' safsatasıyla en bilgisiz ellere teslim edilmesine engel olunmak isteniyorsa 'ihale bataklığının' kurutulması gerekir. Başka bir deyişle yatırımların büyük bir bölümünü emen inşaatların gözü paradan başka bir şey görmeyen müteahhitlerce oy satın almaya dönüşmesini sağlamak üzere partilere akıtılmasına engel olacak bir bilincin oluşması gerekir.

Kuşkusuz belediyeler milyonlarca kentlinin yaşamsal gereksinmeleri için büyük yatırımlar yapmak zorundalar. Artık köylü kentte oturuyor. Sorun, bu yatırımların yapılma yöntemi ile ilgili yanlışlar, proje, teknoloji seçimi ve uygulamaya ilişkin karar verme mekanizmaları ve bunlara çerçeve olan yasalardan kaynaklanmaktadır. Bunların başında 'ihale yasaları' geliyor.

Biz neredeyse bir yüzyıldır Osmanlı'dan miras kalan altyapısız, yolsuz, binasız, büyük köy niteliğinde, sayısal akromegali geçiren yerleşmeleri kentleştirmeye çalışıyoruz. Bunun kısa vadeli bir süsleme işi olmadığını sonunda anladık. Bu arada tarihi kentlerimizi yok ettik. Fakat partilerimiz ülkenin en büyük yatırımının bir iktidarda kal-

ma anahtarı olma yolu olduğunu da pratik zekâlarıyla çabuk keşfettiler. Bunun yasal çerçevesi ihale yasalarıdır. İlkel kapitalizm bütün ihalelerin kendi yandaşlarına verilmesi yollarını keşfetmiştir. İhale sadece bir teknik sorun değil, bir politik sorundur. Uzun yıllardır Büyük Millet Meclisi'nin iç yargısının ağırlığı ihale yolsuzluklarıdır. Türkiye'de bu sorunu sokaktaki en sade vatandaş bile bilmektedir. Ve kanıtlanması en zor, fakat uygulanması en kolay yağmalama sistemidir. Ülkemizde büyük bir randımanla uygulanmaktadır.

Bir iktidarın ekonomik niyetini, ihale bağlamında aldığı kararlarla anlayabilirsiniz. İhale sisteminin demokrasinin başlangıcından bu yana yükselen bir getiri eğrisi var. İhale Türk ekonomisinin yeni çağdaşlaşma mitosudur. Bilim, teknoloji, işletme bunun yanında ikinci plandadır. İktidarların ihale 'management'i Türk politikasının en büyük performansıdır.

İhale sistemi Türkiye'de bütün çağdaş hiyerarşileri tersine çevirmiştir. Bir örnek bunu çok iyi açıklayabilir: Bugün ünlü bir anıtın restorasyon ihalesi konu ile teknik ilgisi olmayan vali, kaymakam ve bazı idarecilerin oluşturduğu bir komisyonca yapılabilir. İşi alanın bu bağlamdaki yeterliliği bu komisyona bağlıdır. İşi alan müteahhit biraz daha uzman olduğu varsayılan bir taşeron firmaya işi belirli bir kârla devreder. Taşeron firma işin uzmanlarını bulup çalıştırarak gerekli projeleri hazırlar. İşin başında hazır olması gereken projeler ihale sürecinden sonra hazırlanır. Böylece bir uzman değerlendirmesi ile verilmesi gereken bir kararla başlaması gereken süreç politik bir kararla başlar. Politik ilişkilerle sürer. En başta gitmesi gereken uzmana en sonra gelir. Bazen bütün bu mekanizma göz açıp kapayana kadar masa başında verilen kararlarla tamamlanır. Politikacılar gerekli uzman kadroları istedikleri gibi seçmek ve istedikleri sonuçları elde etmek için gerekli yasal mekanizmaları da hazırlamışlardır.

İhale bağlamında yapılan her şeyi kontrol altına almak için örgütlenen en önemli mekanizma, bütün parasal kaynakların il ve ilçe özel idareleri yani vali ve kaymakamların emrine verilmesidir. Böylece sözde birtakım kontrol mekanizmaları olsa da, nihai karar idarenin iki dudağı arasındadır. Bir kaymakamla iki muhtar bir Selçuklu yapıtını ihale bedenin yarısından az teklif veren bir partili taş ustasına verebilirler. Bir elbise toptancısı bir tünel yapabilir. Genelde ilgisiz, fakat parti destekli işadamları uzman taşeron firmalarla işbirliği yaparak büyük, bazen gerekli olmayan büyük bütçeli ihaleleri almaktadırlar. Partiden iş alamayan uzman firmalar taşeronlukla yetinmektedirler. Ve büyük bir iş yaptıktan sonra sucuk tüccarı da uzman inşaat firması olmaktadır. Önce partili cahiller, sonra cahil olmayan taşeronlar, sonra ancak karnını doyuran uzmanlar geliyor. Türkiye'de parti vizesi olmayan uzmanlar sadece yaşamaya çalışıyorlar.

Artık hiçbir şeyin hesabı sorulmuyor. Kentlerin altını üstüne getiren ve sonra da altına sokamayan inşaatlar ulusa kaça mal oluyor? Projeleri kim yapıyor? Normal sürede başlayıp bitiyor mu? Kim kontrol ediyor? Kontrol mekanizması bir 'al gülüm, ver gülüm' gösterisi midir? İşler kaç kez yapılıp bozuluyor? Bu süreci izleme şansı var mı?

Bütün uzmanlıkları dolar paritesi ve borsa katakullisi olan çok sesli ekonomi allameleri devletin bütçesini politik-ticaret oligarşisine drene eden bu çarçur ekonomisinden söz etmiyorlar. Mimar ve Mühendis Odaları bu uygulamaların yüz karası mekanizmasını ve bunun serbest ticaret değil, serbest fakat planlanmış soygun olduğunu halka anlatmıyorlar.

Toplum beyinleri sersemleten bir para ve kazanç söylemi içinde bilime, bilgiye sırt çevirmiş, teknolojiyi yabancı ortaklarından transfer eden, her adımı uluslararası sömürgeleşme kıskacının bir vidasını daha sıkıştıran bir kapana sıkışmıştır.

İhale bataklığı cehalet egemenliğinin irinleşmiş yarasıdır. Eyyamcılar ve kâr ortakları çeşitli göz alıcı perdelerle halkın gözünden gerçekleri saklıyorlar. Cehaletin ahlaksızlık ve çirkinlikle iç içe olduğu bir dönemi yaşıyoruz.

10 Yıl Sonra Ne Olacak?

Ben bir gelecek tahmincisi *(futurologue)* değilim. Geleceğe çakşır biçmek gibi bir amacım yok. Fakat dünyanın bütün politikacıları olayları başını gözünü yararak yorumlayıp, gerçekleşmeyen projelerden söz ederken seksen yıldan fazla yaşamış ve yirminci yüzyılın bütün politik palavralarını dinlemiş olan birinin, enerji buhranı, çölleşme ve ekonomik krizi kapımızda bulduğumuz şu günlerde on, on beş yıl sonrasına ilişkin bazı endişelerden söz etmesi olağan sayılmalıdır.

Italo Calvino geleceğin edebiyatına ilişkin yazdığı küçük bir deneme kitabında edebiyatta ağırlık yerine hafifliği yeğlediğini yazar. Karanlık bir geleceğe ilişkin bir yorumun üslubunun hafif olması olanaksız. Bir İstanbul depreminden daha kesin zaman sınırları içinde, çoktan başlamış bazı ekonomik ve fiziksel süreçlerin toplumları sıkıntılara sokacağı kesin. Bu gelişmelere karşın hazırlıklı olmak sanıldığından daha köktenci tavırlar gerektiriyor.

Ernest Nagel'in 1979'da yayınlanan *The Structure of Science – Problems in the Logic of Scientific Explanation* (Bilimin Strüktürü-Bilimsel Açıklama Mantığının Sorunları) adlı önemli yapıtının girişinde çok açık ve basit bir bilim tanımı vardır. (Ernest Nagel Columbia Üniversitesi'nde bilim felsefesi profesörü idi.) "Bilim kurumlaşmış bir sorgulama sanatı olarak çeşitli meyveler vermiştir. Bugün bilimin en çok reklamı yapılan ürünleri insan ekonomisinin geleneksel biçimlerini giderek artan bir hızla değiştiren teknolojik hünerlerdir."

Teknolojinin getirdiği değişikliklerin altyapısını kamuoyu her zaman bilinçlendirmez. Bunların başında pek çok olayın, olgunun ve sürecin oluşumundaki saptayıcı nedenler konusunda eskiden öğrenilmiş genel bilgiler gelir. Ve yeniyi, doğruyu anlamayı engeller. Nagel'in dediği gibi, "birçok korkumuzun ve ilkel uygulama ve davranışların kökeni olan eski inanç ve önyargılardan kurtulmak, ahlaki ve dini dogmaların akli temellerinin, sosyal haksızlıkların sürekliliğini sağlayan irrasyonel geleneklerin koruyucu katı kabuğunu zayıflatarak kırmak," zorundayız.

Bu giderek geleneği daha çok sorgulamayı gerektirir ve önceleri tartışılmayan alanları sistematik eleştiriye açarak olur. Kısaca, sorgulanmayan tabu kalmaz. Bu durum dünyada toplumların pasif ve sürü içgüdüsü ile yaşayan çoğunluğu için rahatsız edici olabilir. Ne var ki, Nagel'in vurguladığı gibi, bu gelişmeler liberal uygarlık düşüncesinin temelidir. Bu nedenle sürekli bir inceleme konusu olarak önemi unutulmamalıdır.

Bu kuramsal soruşturma Avrupalılar için Yunan çağı ile başlar. Bugün bilim felsefesi denilen ve bu gelişmeleri inceleyen bilgi alanı geçmişte genel bir felsefe, metafizik ve mantık başlıkları altında incelenmiştir.

Bilimin ideal yapısının irdelenmesi isteği ve iradesi de Batı kültürünün özel bir gelişmesine tekabül eder. Ne Asya kültürleri ne de İslam bilimsel açıklamanın doğasını, mantıksal yapısını, doğayı gözleme, ölçme tanımlama tekniklerini, bilimsel gerçeğin mantık yapısını Avrupa düşüncesinin geliştirdiği boyutta ve ayrıntıda geliştirmişlerdir. Ortaçağda dünyanın en önünde giden İslam bilimi 12.-13. yüzyıllarda dinsel dogmatizme mağlup olarak ortaçağdaki görkemiyle müzelik olmuştur. Bilimsel yöntemin değişik inceleme alanlarında, giderek artan ayrıntılarla ve giderek hassaslaşan tekniklerle her gün yeni bir araştırma alanı yaratma çabası ve insanı ve doğayı ilgilendiren her olgu ve gelişmeyi mantıklı bir araştırma konusu yapmak sadece Batı kültürüne aittir.

Avrupa'ya dünya egemenliğini sağlayan teknoloji ve onun yarattığı çağdaş yaşamın bütün etkinliklerini kapsayan yeni teknikler geliştirdiğini anlamayan İslam dünyası Batı'nın yarattığı liberal uygarlığın temelini oluşturan bilim-teknik-teknoloji yapısını kavramadan teknolojiyi satın alarak ortaçağı aşamıyor. Batı'nın satışa sunduğu ilgili yaşam ve iletişim tekniklerini ortaçağ inançlarını canlandırmak için kullanarak bilimsel düşüncenin yarattığı dünya vizyonunu değiştireceğini hayal ediyor. Oysa bugünkü ekonomik ve kültürel tabloların açığa vurduğu gerçekler iç karartıcıdır. Geleneğin baskısını geçen yüzyılda kırmış olan Batı ve bugün büyük bir hızla gelişen Asya karşısında eski dünyanın merkezini oluşturan İslam dünyası hâlâ alt edemediği dogmatizmi nedeniyle yeni bir ekonomik kölelik dönemine girmiştir. Bu olguyu yazılarımda yineleyerek okuyucuları çok sıktığımı düşünüyorum. Ne var ki bilim-teknik-teknoloji üçlüsünün artık bir bütün oluşturan yapısını toplum kültürüne entegre etmeden Türkiye'nin içinde bulunduğu cehalet, fakirlik ve borç batağından kurtulması şansı olmadığını anlatmanın başka yöntemini de düşünemiyorum. Yetmiş beş milyonluk bir ülkeyi, Batı'nın arkadan itmesi, medyanın beyin yıkaması ile çağdaşlaştırmak kabil olsaydı önce Suudi Arabistan çağdaşlaşırdı.

Türkiye'de tutucular soruyorlar: Kadınımız televizyonlarda gözlerimizi fal taşı açarak seyrettiğimiz kadınlar gibi mi olsun? Oysa bugün dünyada köle olmadan yaşamak için sorulacak sorular bu tür sorular değil. Toplumlar kadınlarını ve kızlarını güçleri yettiği kadar örtü altında tutabilirler. En azından, yarım yamalak bile olsa demokratik rejim, kişinin giyimine özgürlüğüne şimdilik karışmıyor. Yakın geleceğin sorunu yeteri kadar açık: Dinleri ne olursa olsun, bütün dünya toplumları enerji, su, tarım ve iletişim darboğazına 5-10 yıl içinde girdikleri zaman, özellikle nüfusu bizim gibi yüksek olanların (Endonezya, Bangladeş, Pakistan, Hindistan, İran, Türkiye, Mısır, Nijerya) tek çabaları karın doyurmak olacak. 1923'te nüfusu 10 milyon olan Anadolu 2023'te ondan sekiz kat daha kalabalık ola-

cağı için halkın ve hükümetlerin sorunu açlıkla savaşmadan öteye pek gidemeyecek. Su kıt olunca tarlalardan yeterli ürün elde edilemeyecek. Enerji kıt olunca alınabilinen mal bile taşınamayacak Alternatif enerji için yatırım yeterince yapılmazsa evlerimizi bile ısıtamayacağız. Kaldı ki üretim yetersiz olacağı için gerekenleri ithal de edemeyeceğiz.

Üretimin, ekonomik olabilmesi için, çok kısa aralıklarla değişen en yeni yöntemlerin kullanılması, yeni yöntemler gelişmiş teknoloji ve o teknolojiyi geliştirecek bilgi ve teknik örgütlenme gerekiyor. Bu birbirini basit mantıkla izleyen değişme ve örgütlenmeler, cahil toplumlar için felaket senaryolarıdır. Hâlâ ayılamamış toplumlar 20. yüzyıldan kalma söylemlerin, 21. yüzyılda yaşamı sürdürebilmek için yetersiz olduğunu anlamakta zorlananlardır.

Bu konunun tartışılması bağlamında Türkiye'nin nerede olduğunu anlamak için politikacıların, idarecilerin ve medyanın ne söyleyip yazdığını incelemek yetişir. Türkiye ağır bilgisizlik afyonu ile kendinden geçmiş bir ülke görünümünde *Bilim ve Teknoloji* dergisi gibi birkaç dergi ve doğası gereği bilim ve teknoloji ile uğraşan birkaç kurum dışında güncel yaşama egemen olan teknoloji artık ayağa düşmüş ürünlerin pazarlanması ve tüketilmesi üzerine oturmaktadır.

Dünya günlük hava raporları gibi ülkenin geleceğine ilişkin enerji, bilimsel öğretim, teknoloji, örgütlenme ve üretim gibi bütün etkinliklerin sayısal durumunu her ay, her yıl izlemek ve yeniden programlamak zorunda olduğumuz zor bir çağa girmiştir. Türkiye'nin 80-90 milyon nüfusunu 10 yıl sonra nasıl besleyeceğini gösteren bir hesabı yapması ve onu sürekli yenileyerek gereklerini yerine getirmesi zorunlu. Politik retoriğin toplumlardan saklayabileceği bir gerçek yakında kalmayacak.

Atatürkçülük Üzerinde Yorumlar ve Çağdaş Uygarlığa Katılma Sorunu[1]

Mustafa Kemal, Türkiye'de çağdaşlaşma sürecinin temelidir. Hiçbir kavram mutlak değildir. Hiçbir insan kurumu evrensel değildir. Her kavram ve kurum ideale yaklaştığı oranda çağdaş olur. Çağdaşlık demokrasiyi bir yasa sorunu olmaktan çıkarıp, akıl ve gönül sorun yapmaktır.

Türkiye tarihinin bol kavramlı, kavgalı, sıkıntılı bir döneminde yaşıyoruz. Şüphesiz bu sıkıntı sadece Türkiye'nin değil, dünyanın da sıkıntısıdır. İnsanlar başkalarının ne düşündüğü ve ne yaptığını gittikçe daha yoğun şekilde öğrenmeye başlayalı, her alandaki çatışmalar da aynı oranda yoğunlaşıyor. Bu çatışmaların büyük bir kısmı ideolojik planda oluyor, fakat sadece orada kalmıyor, kişinin hayatını tehdit eden fiziksel çatışmalara dönüşüyor. Toplumlar kıyamet bekleyen ortaçağ insanları gibi, bütün insanları yok edecek bir atom savaşını, her an patlayacaklarını sandıkları ihtilalleri bekliyorlar; her köşe başından çıkıp, karşı düşünce namına hasmını yok edecek kişisel saldırılara, sosyal ve ekonomik, çözümlenmemiş sorunlar karşısında psikolojik dengesi bozulmuş kişi ve grupların baskısına sürekli açık bir ortamda yaşıyorlar.

Dünya gerçekten bu kadar karanlık bir çağa mı erişti? Yoksa bu karanlık, anlaşılabilir nedenleri olmasına karşın, fazla abartılmış

---

(1) Bu makale 1970 yılında Türk Tarih Kurumu'nda "Atatürk Konferansları" serisinde yapılan konuşmanın metnidir.

nim konum değil. Fakat ülkemizde, birçok huzursuzluğun yeteri kadar anlaşılmamış kavramların kargaşasından meydana geldiğine inanıyorum. Bu kavramların büyük bir çoğunluğu politik olduğu için, benim gibi Kurtuluş Savaşı'nın ve Atatürk devrimlerinin destanı içinde yetişmiş olanların kendi durumlarını ve inançlarını açıkça ortaya koymalarında yarar var. Bu konuşmayı bir ölçüde, bugün yurtta birbirine girmeye hazır olanları uzlaştırmaya yarayacak bir düşünce ortamının yaratılmasına yardımcı olur umuduyla yapıyorum. Türkiye'nin dışarıda düşmanları çok. Birbirimizle kavgamızın sınırlarını iyi hesaplamamız gerekiyor.

Bugün üniversiteli kuşakları, Atatürk devrimlerini ve Kurtuluş Savaşı'nı çok gerilerde kalmış sanıyorlar; bizimle bu genç kuşaklar arasında büyük bir fark var: Biz Türkiye'nin geleceğine sonsuz bir umutla bağlanmıştık; Atatürk'e sarsılmaz bir inanç içinde yetiştik. Bugünün gençliği Marksist, Müslüman, kapitalist retorik etkisinde Cumhuriyet devrimlerini çok hafife alan, bazen yadsıyan bir ruh hali içindedir. Bu ruh haline uygun davranışlarında da, her kuşaktan kendini destekleyen insan bulunuyor. Biz gençliğimizde tamamen yanılmış mıydık, yoksa bugünkü yorumlarda, dünyayı da sarmış olan anarşi ortamının her şey karşı çıkan havası mı var? Dünyadaki sosyal kargaşanın nesnel koşulları kişilerin, grupların ya da toplumların kontrolleri dışına mı çıktı? Kanımca, hiç olmazsa kendi ülkemizde, benim kuşağımla genç kuşaklar arasındaki bağın yakın ulusal tarihimizin doğru bir yorumu içinde gerçekleştirilmeye çalışılması en önemli sorunlarımızdan biridir. Bunda düşünen, konuşan ve yazan, çağına ve çevresine karşı sorumluluk duyan herkesin bir katkısı olması gerek.

Bugün üniversite profesörleri veya cumhuriyet başbakanları olan bizim kuşak Kurtuluş Savaşı'ndan sonra doğdu. Kurtuluş Savaşı destanı ile beslendi. Biz etrafımıza anlayan gözlerle bakmaya başladığımız zaman Türklüğe ve geleceğe inanç en yoğun şekilde vardı. İmparatorluk yıkılmış, fakat Türk ulusu yeni bir düzen yaratmıştı. Bu

düzeni ortaya koyan devrimci değişme ve gelişmelerin simgesi Atatürk'tü. Bugün Arnold Toynbee gibi Batılı tarihçiler çıkıp, Osmanlı uygarlığı karşısında Türkiye Cumhuriyeti'nin tamamen yüzeyde kalan bir nitelik taşıdığını söyleyebilirler. Bu boş bir emperyalist yorumdur. Türkiye'de olayların içinde yaşayan ve yetişenler için büyük bir geleceğe ve Atatürk devrimlerine inanç yüzeyde değil, köklü idi. Sevr'den bugüne gelmek yüzeysel bir olgu değildir. Bugünkü kavram kargaşasına ve duruma bakanlar için köksüz kavramlar savı sürdürülebilir. İpi çekilmiş bir dönemin bugün için içi tümüyle boşalmış kavramları canlandırılamaz. Fakat kişilerin inancı söz konusu olduğu zaman benim kuşağımın devrimlerin köklülüğüne inancı doğal ve samimi idi.

Aradan yarım yüzyıl geçti (1970). Dünya ile birlikte bizde de bir şeyler çatırdıyor. Eğer çevremizde olanlara ve söylenenlere bakarsak, bir düşten uyandığımızı ve gençliğimizi idealizmle dolduran bütün değerlerin sahte olduğunu sanabiliriz. Bir yandan gençliğimizde başladığını gördüğümüz hareketler geriye çevirmeye uğraşıyorlar. Dil devrimciliği politikaya karıştı, karşısına devlet örgütleri çıkar oldu; tevhidi tedrisat yok oldu; İslam uygarlığının temsilcisi olan bir toplumun atabileceği en büyük adımlardan biri olan laiklik, formül olarak kalsa bile, idare edenlerin mutlak olarak inandıkları bir ilke olmaktan çıktı. Bizim gibi ezanı kendi dilinde dinlemiş olanlar, ilkokul yerine Kuran kursuna giden küçük çocuklar karşısında dehşete düşüyor. Türkiye'de sol akımı temsil edenlerse, devrimleri ve Atatürk'ü, sosyalist teoriye aykırı düştükleri için yadsıyorlar.

Bu durumda bir devrim çocuğu olarak, her şeyin tükendiği kanısına mı ulaşalım? Umudumuzu tamamen yitirelim mi? Bilinçli veya bilinçsiz, bize vaktiyle sonsuz bir güven vermiş olan devrim ve Atatürk Türkiyesi'ne –çok değil 30-35 yıl öncesi– bir daha dönüp bakmayalım mı? Gerçi Atatürkçülerimiz görünüşte az değil. Fakat yakın geçmişe karşı her yönden boşanan hücumları göğüslemekte ne kadar yetersiz kaldığımızı her gün izliyoruz.

Genç kuşaklara devrim deyince akıllarına Lenin, Mao, Guevara, belki Yaser Arafat geliyor da Atatürk gelmiyor. Devrim tarihi daha yarım yüzyılını doldurmadan ve daha, onun başlangıcında tanımlanmış amaçlarına ulaşmadan başka ufuklardan medet uman bu devrimciler niçin ortaya çıkıyor? Kurtuluş Savaşı'nı iyice öğrenmeden Çin devrimini öğrenmek nasıl bir düşünce düzeyinin ürünüdür? Ve Kurtuluş Savaşı'nda çarpışıp Gazi'yi hayranlıkla bağrına basmış adamın oğlu nasıl Atatürk düşmanı oluyor? Bütün bu gelişmeler içinde bizim akılcı devrim çağdaş dünyaya katılmakta, ortalığı dolduran çeşitli yol gösterici fikirler kadar olsun yol gösterici değiller mi?

Biz yarım yüzyıl önce batan bir uygarlığın artçı savaşını mı veriyorduk? Yoksa yeni bir yola mı yönelmiştik? Bugün bu soruya olumlu ya da olumsuz sayısız yanıt veriliyor. Fakat aydınlar tarafından iyi değerlendirilmemiş ve aydınlanmamış bir soru var: Türk devrimi ve onun simgesi olan Atatürk tarihi süreç içinde geçici ve olumsuz bir çağı mı yansıtıyor? Yoksa Cumhuriyet devrimleri sürekli ve köklü değişiklikler yaratmış mıdır? Bugün onları kabul etmeden Mustafa Kemal'in istediği gibi, kendi ulusal gücümüzle çağdaş uygarlık seviyesine çıkma olanağı var mıdır?

Bugün ideoloji ve uygulama alanındaki kargaşalık, kanımca Atatürk devrimlerinin doğru tanımlanmamasından ve onun devrim yönteminin saptırılmasından ileri geliyor. Gerçi tarihin gelişmesi kişilerin öğretilerinden daha güçlüdür. Fakat madem ki bugün İmam Gazali'nin, Marx'ın, Lenin'in, Mao Zedung'un öğretilerinden medet uman gruplara bölünmüşüz, öyleyse Atatürk devriminin amaç ve yöntemlerini de açığa kavuşturup, Türkiye'yi kendi tanımladığı yönde gerçek devrimci bir eylem ortamına kavuşturan Atatürk'ü doğru yerine koymak ve gerekirse savunmak da o öğreti içinde yetişmiş olanların görevidir. Atatürk ve devrimler hakkında yazılanlar o kadar çok ki, burada yepyeni bir yorum bulacağınız şüphelidir. Fakat bir inancı uyanık tutacak verileri ortaya koymaya çalışacağım.

Batı dünyasını Hıristiyanlığı, tekniği, emperyalizmi ve ordula-

rıyla tanıyan İslam dünyası ve diğer dünya ülkeleri için, yaşamak Batı'nın elinde olan araçlara sahip olmayı gerektiriyordu. Bu yönde çabalara Batılılaşma diyoruz. Atatürk devrimleri ancak bu fon üzerinde, ve daima bu fon üzerinde, doğru olarak yorumlanabilir. 18. yüzyılın birinci yarısından beri sayısız reformdan sonra, artık anayurdun da elden çıkması söz konusu olduğu zaman, Türk milletinin önünde, Atatürk'ün tanımladığı ve Kurtuluş Savaşı ve devrimlerle varılmak istenen tek bir amaç vardı: *Ulusal, bağımsız ve bilimsel düşüncenin yöneteceği bir toplum kurmak.*

Bütün diğer ilkeler ve uygulamalar bunu gerçekleştirmek için ortaya konmuştur. Bu amaca odaklanmıştır. Biz bir ulus yaratmak zorunda idik. Başka bir deyimle var olan ulusun, ulus bilincini uyandırmak zorunda idik. Fransız, Alman, Rus, Japon, Çin, Yunan ulusları ve onların güçlü milliyetçilikleri vardı. Türkler de vardı. Fakat Türk ulusu hâlâ yoktu. Bugün, çeşitli kaynaklı kavramlarla devrimleri yorumlamaya çalışanlar, önce, bir ulus bilinci yaratılması gerekliliğinin herhangi bir uygulama yöntemini nasıl etkileyeceğini hiç düşünmüyorlar.

Uygarlıklar ölebilir, fakat toplumlar yaşar. Tarihi devamlı değişmeler, yön ve kalıp değiştirmeler olarak görebilenler, bir kere kimliğini bulmuş olsa bile, İslam uygarlığının da kendini yenileyebilerek yaşayabileceğini, ya da yok olacağını düşünmüşlerdir. Atatürk böyle düşünüyordu; 1924'te bir söylevinde şöyle diyor: "Uygarlık yolunda yürümek ve başarmak, yaşamın temel koşuludur. Bu yol üzerinde duranlar veyahut bu yol üzerinde ileriye değil geriye bakmak cehil ve gafletinde bulunanlar, uygarlığın çağlayan seli altında boğulmaya mahkûmdurlar." Oysa Türkiye'de Batılılaşma yolunda geçen uzun süre bir muvazaa (compromis) dönem idi. Örneğin Ziya Gökalp *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak* adlı eserinde "milliyet fikri kuvvet buldukça İslam ümmetçiliği fikrinin de o kadar harslanacağını" (yani kültür açısından güçleneceğini) savunur. Milleti ve ümmeti yan yana getirir. Oysa şeriatta sadece Umma Mu-

hammediyye (yani Muhammet ümmeti) vardır. Nitekim Mehmet Akif *Safahat*'ın üçüncü kitabında,

Küfr olur, başka değil, kavmini sürmek ileri
Arabın Türke, Lazın Çerkese, yahut Kürde;
Acemin Çinliye rüchanı mı varmış? Ne gezer!
Müslümanlıkta anâsır mı olurmuş? Ne gezer!
Fikri kavmiyyeti tel'in ediyor Peygamber"

demektedir. Çağımızda da bazı Arap düşünürleri İslamın gelişmesinin ancak İslami politika içinde olabileceğini savunurlar. Mısırlı düşünür Muhammed Abduh bu vesile ile hatırlanabilir.

Gerçi ulusları aşan bir insanlık ideali arzu edilmeyecek bir şey değil. Fakat günümüzün koşulları içinde bunun hiçbir gerçek politikanın temeli olamayacağı açıktır: Biz Türkler ümmet esasına dayanan bir politik deneyimi pek uzun yüzyıllar yaptık. Mehmet Akif gibi İslam aydınlarını acı acı söyleten, bu büyük denemenin imparatorluğun batmasıyla sonuçlanan umut kırıcı görüntüsü idi. Türkler Osmanlı tarihinin, özellikle son yüzyıllarında tam bir Müslüman eşdeşliği içine girmişler, ne Türk tarihini ne de içinde yaşadıkları ülkenin tarihini hatırlıyorlardı. Osmanlı İmparatorluğu'nun politik bütünlüğü için böyle bir tutum tutarlı sayılabilir. Ümmetçilik ve cemaatçilik ortaçağ dinci ekümenizminin kalıntılarıdır. Nasıl ki Hıristiyan ekümenizmi de esas yapısını ortaçağdan saklamaktadır. Ümmetçilik ve cemaatçilik, büyük imparatorluğun ayakta duruşunu sağlayan bağlayıcı ilkelerdir. Osmanlı politik strüktürünün ayakta kalması imkânı olduğu sürece bundan vazgeçmek, belki de, olası değildi. Fakat ulusal bir Türk Cumhuriyetinin yaşaması ancak ümmetçiliğin reddi ile kabildi. Bunsuz yeni bir politik strüktürün ayakta durması olanağı yoktu. Atatürk'ün tarih görüşü, ulusçu, dolayısıyla zorunlu olarak Türkçü, ırkçı değil fakat ümmetçi olmayan bir tarih görüşüdür. Türk tarihini eski köklerine götürmek, dili arıtmak, henüz Müslüman olmaktan başka toplumsal bağlılık bilinci olma-

yan halka "Ne mutlu Türk'üm diyene!" dedirtme gereğini duymak, İslam uygarlığını aşan bir uygarlığa geçme zorunluluğunu gören bir tarih yorumunun sonuçlarıydı.

Bir devrimci, bir eylem adamı olan Atatürk'ün bu yorumunun o günün koşulları içinde tamamen doğru olduğuna inanıyorum. Hiçbir eylem kesin olmayan kanaatlerle gerçekleştirilemez. Toplum katında sadece etkili olmaktan öteye, toplumu bir eylem çizgisine getirmek ancak samimi ve aydınlık hedefler gösterildiği zaman olasıdır. İnanmayan politikacı ile büyük lider arasında da asıl fark herhalde bundan doğmaktadır.

Atatürk'ün Osmanlı tarihini yadsımıyor, yadsıyamazdı. Ama Türk'ün tarihi Osmanlı'dan çok eskiydi. Milli devlet kavramını yerleştirmek kaygısı politik bir etkinliktir. İslam uygarlığının, o zamana kadar tanımlanmış şekliyle, artık modern çağın gerçeklerinden uzak kalmış olduğunu, yeni bir hayatın o kalıbı bir kenara koyarak gerçekleşeceğini ifade etmek zorunluydu. Sonradan bu tutumun iki yüzü, çokluk birbirine karıştırılmıştır: Bunu şöyle belirtemeye çalışacağım:

a. Atatürk'ün yeni, laik ve Türk olan bir toplum isteği, o günkü koşullar içinde, dilenen bir düşünce ve eylem mekanizmasını harekete geçirmek açısından, akılcı mantıki ve devrimin eylemsel yönüne uygun bir tutumdu;
b. Öte yanda tarihi gelişmenin bilimsel yorumu olarak, Atatürk'ün davranışını, bir tarih anlayışının temeli yapmak yeterli değildir.

Bu ikisini birbirine karıştırmamalıdır.

Atatürk Cumhuriyeti'nin devrim ilkeleri esas itibarıyla Halk Partisi'nin altı okunun adlarıdır. Bunlar çağdaş devletin temel ilkeleridir.

Milliyetçilik bütün devrimlerimizin esas amacı olarak gözüküyor. Ve başlıca devrim ilkeleri bu açıdan yorumlanınca, kanımca büyük bir açıklık kazanmaktadır. İdeolojik yapısı ne olursa olsun, millet kavramı, sosyolojik açıdan, bugün dünya yüzünde yaşayan top-

lumların aşamadığı bir sosyal gerçektir. Daha bir süre, istesek de istemesek de, tek tek hepimizi ilgilendiren sorunlar, ancak milli olarak tanımlayabileceğimiz bir kadro içinde değerlendirilmek ve çözüme ulaşmak zorundadır. Bağımsızlık da, bu açıdan, tam milliyetçiliğin elde edilmesi için, vazgeçilmez bir koşuldur. Çünkü tümel –şüphesiz burada ancak ideal olan bir çizginin varlığını da unutmamak üzere– bir milliyetçiliğin ortaya çıkabilmesi için yabancı elemanların, kabil olan en köklü şekilde, milli olarak tanımlanan bünyeden ayıklanması gerekir. Bu dilde, düşüncede, politikada, ekonomide ve her şeyde gerçekleşmedikçe, tam bir milliyetçilik kabil değildir. Şüphesiz böyle bir tanımda, ne tarihin bugüne kadar milleti yoğurmuş olan verileri ne de günümüzde devamlı ozmoz halinde olduğumuzu dış dünya ilişkileri, soyut bir tamlık düşüncesi uğruna yok sayılabilir. Kaldı ki millet saf bir varlık değildir. Belki ortak bir tarihsel yaşamı paylaşmış karmaşık bir sosyal varlıktır.

Laiklik de yine bu entegral milli toplumun gerçekleştirilmesini sağlayacak bir araç olarak kabul edilebilir. Çünkü milli bir toplumun kendi içinde bütünlüğünü koruyabilmesi, bağımsızlığını en büyük ölçüde gerçekleştirmesine, bu ise çağdaş düşünce düzeyine erişerek, kendi bütünlüğünü koruyacak araçları, düşünce alanında ve fiziksel olarak yaratmasına bağlıdır. Kendi kişiliğini kendi tanımlayamayan bir toplumun bağımsız olması kabil değildir. Rasyonel düşünce, Atatürk çağında bu yaratıcılığa sahip olmanın tek aracı idi. Bugün de öyledir. Dinin etkilemediği bir toplum ve eğitim düzeni, yani laiklik, ortaçağ irrasyonelinin hâkimiyetinden kurtulmanın tek yolu idi. Din kişinin vicdanında kalmalıydı. Onun için laiklik, millet bütünlüğü yolunda, milliyetçilik ilkesini tamamlamaktadır. Yani hem milliyetçi, hem hilafetçi, ya da şeriat ve ümmetçi bir toplum, kara ile ak gibi birbirinden farklıdır. Bugün Arap ülkelerinde materyalist bir dünya görüşünden hareket eden sosyalizmi Müslümanlıkla bağdaştırmaya kalkan denemeler, şüphesiz Atatürk'ün gerçekçiliğinden çok geridedirler.

Milliyetçilik ve laiklik Atatürk'ün devrimlerini anlamanın esasıdır. Diğer bütün ilkeler, kendi kendine yetecek, kendi kendini tanımlayan toplumun gerçekleştirilmesi için gerekli uygulama yöntemleridir. Hiçbiri kendi içinde bir amaç değildir. Bunları mantık dizisi içinde sıralarsak önce halkçılık geliyor.

Halkçılığı halk idaresi şeklinde alıvermek kanımca doğru değildir. Bu bir hedef gösteriyor. Aynı dili konuşan ve aynı tarihi yaşamış insanları bir milli sınır içinde toplamak milli bir devlet olmak için yeterli değildir; halkın millet olma bilincine sahip olması gerekiyordu. Bu ise onu devrim sürecine katarak olabilirdi. Politik örgütleşmenin halka dönük oluşu, bu son amaca varmak için zorunlu idi. Bugün hâlâ İstanbul'da yaşayıp, kendisinin hangi milletten olduğu sorulduğu zaman "elhamdülillah Müslümanım" diyen halk çocuğu, dini bilinci olan, fakat milli bilinci olmayan kişidir –şüphesiz bu halkı kınamak için bir neden değildir-. Türkiye'de halk yığınları, bugün de milli toplum yaşantısına bilinçli olarak sokulmuş değildir. Onun için Atatürk'ün anladığı ve gerçekleştirmeye çalıştığı anlamda halkçılık bugün de yoktur. Bununla beraber günümüzde, halkçılık kavramı üzerinde eskisi kadar ısrarla durmanın önemi, bir bakıma azalmıştır. Çünkü Kurtuluş Savaşı'ndan sonraki büyük nüfus artması, şehirleşme, toplumsal ve ekonomik koşulların baskısı, halkı milliyetçilik değilse bile, politik bilinçlenme içine yoğun olarak sokmuştur. Bu bilinçlenme, eğitimle, kolaylıkla milliyetçilik bilincine dönüşebilir.

Cumhuriyetçilik halkçılığın politik örgütleşme içindeki adıdır. Çünkü milliyetçiliğe sahip çıkmak için bilinçlenme, ancak halk adına idare anlamına gelen Cumhuriyet idaresinde olabilir. Halk kendi adına idare edilmezse, o zaman milliyetçilik, idare eden sınıfın yorumuna tabi olur. Bu, toplumun kendi ifadesi olacak bir milliyetçilikle aynı şey değildir.

Devletçilik, doğal olarak gerçek cumhuriyetçilikten varılacak bir sonuçtur. Ekonomik yapı ile politik yapının birbirlerinden ba-

ğımsız olması, sözde olsa bile, gerçekte olanaksızdır; halk yararına olan bütün ekonomik faaliyetlerin, tıpkı politikada olduğu gibi, halkı temsil eden bir örgüt, yani devlet tarafından yürütülmesi Cumhuriyet tanımının doğal sonucudur. Milli toplumun oluşması sürecinde milli ekonomi doğal bir bileşendir. Atatürk:

"...Mühim ve büyük işleri, ancak milletin umumi servetine ve devletin bütün teşkilat ve kuvvetine dayanarak; milli hâkimiyetin tatbik ve icrasını tanzim ile vazifeli olan hükümetin mümkün olduğu kadar üzerine alıp başarması tercih olunmalıdır,"[1] diyordu.

Liberalizm Batı'da monarşilerin olduğu bir devrede ortaya çıkmış ve ondan sonraki idarelere de bir miras olarak kalmıştır. Grupların menfaatlarının serbest yarışma dinamiğinden halk yararının ortaya çıkacağını savunur; tıpkı İngiliz monarşisinin ayakta kalmasının İngiliz halkının toplumsal dayanışmasını temin ettiğini savunmak gibi. Gerçekten kendini idare etmek hakkını verdiğin politik örgüte kendi malının kullanılışı hakkında da sorumluluk vermekten daha doğal ne olabilir? Gerçi bugün bunları söylemek gereksiz. Hiçbir yerde, devlet kontrolü altında olmayan ekonomi yok. Bu konuda Atatürk'ün "Biz bize benzeriz" demekten kastı, bu ne liberal kapitalist ne de sosyalist olan, fakat halk idaresini devletçilikle birleştiren sistemdi. Bizde devletçilik iyi yorumlanmamış ve tanımlanmamıştır. Ve istenen tarafa çekilmiştir. Sonradan Cumhuriyet hükümetleri devletçilikten uzaklaştıkça, halkçılıktan da uzaklaşmışlar, toplumda oligarşik eğilimler ortaya çıkmıştır. Atatürk devletçiliği, açıkça, sosyalist devletçilikle aynı değildir. Grup ya da kişi üretimini ortadan kaldırmıyor, mülkiyeti devlete bırakmıyordu. Fakat başlıca ilkesi, halkın yararına gereken her alanda devlet kontrolü idi. Devletçilik ilkesi, bağımsız bir milleti yaratmak için kullanılacak bir araç idi. Kendi içinde bir amaç değildi. Atatürk'ün belirttiği gibi, Türk halkının geleneksel eğilimlerine de uygundu. Çünkü halk her şeyi

(1) Afet İnan, *M. Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım,* Ankara 1969, s.19.

devletten bekleyen bir görgü içinde yetişmişti. Günümüzde de özel teşebbüsü savunan bir politik örgüte çoğunlukla oy veren halk, iline fabrika yapmak için yine devlet kapısına başvurmuyor mu?

Bugünkü liberal ekonomi anlayışı içinde, Türk halkının da, Batı'da olduğu gibi, kendi kendine örgütlenerek, devlet aracılığı olmadan, Türkiye'nin toplum yapısını günümüz uygarlık düzeyine getireceğini sanmak hayalinin acılarını çekiyoruz. Kanımca daha da çok çekeceğiz. Bu noktada Atatürk, devleti bir araç olarak yeteri kadar kullanmak açısından, bugünden çok ilerde idi. Ona karşılık, devleti, kurumsal bir toplum düzenine ulaştırmak için, bir baskı aracı yapmak istememesi açısından da, sosyalist ya da faşist idarelerin düştüğü uçlara da gitmemiştir. Onun devletçiliği kurumsal açıdan şu veya bu şekilde yorumlanabilir. Fakat pratik açıdan, büyük bir etkenlikle kullanılabileceğine şüphe yoktur. Ve örneğini 1938'e kadar yapılan millileştirmelerde, demiryollarında, dokuma sanayiinde ve daha başka alanlarda görüyoruz.

Devrimcilik ideali, kanımca milli toplumu yaratmak için sürekli eylemler gerçekleştirmek anlamına gelmektedir.

"...İnkılap, Türk milletini son asırlarda geri bırakmış olan müesseseleri yıkarak, yerlerine, milletin en yüksek medeni icaplara göre ilerlemesini temin edecek yeni müesseseler koymuş olmaktır."(1)

Bir yöntemdir. Fakat bu yöntem, Marksist diyalektiğin sıçramalı ve zora dayanan devrim anlayışı değildir. Atatürk bunun için bir kural koymamıştır. İstediği yönde bir gelişmeyi gerçekleştirecek koşullar meydana geldiği zaman, onları kullanmıştır. Devrimlerin hızla gerçekleştirilmesi başarı için gerekli bir koşuldur: 1925'te İnebolu konuşmasında şöyle diyor: "Gerçi çok kısa bir zamanda seri ve kesif denilecek kadar, siyasi, idari, içtimai inkılaplar yaptık. (.....) çünkü bu böyle olmasaydı kurtuluş ihtimali tehlikeye düşebilirdi."

---

(1) Afet İnan, *M. Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım,* Ankara, 1969, s.7.

Atatürk'ün gerçekleştirdiklerine bakıldığı zaman, onun eylem yönteminin bazı ilkelere uyduğu söylenebilir. Onları şöyle tanımlayabiliriz: Birinci ilke *'kuramın pratik yerine geçmemesi'*dir. Kuram ve pratik arasında kurulan ilişki, pratiğin devamlı olarak kuramsal tutumu değiştirmesidir. "Hattı müdafaa yoktur, sathı müdafaa vardır" sözünü, ben her türlü dogmatik tutumu reddeden bu anlayışın bir ifadesi olarak görmek istiyorum. Gerçi kuramsal temelden yoksun bir pratiğin günü gününe yaşamak gibi yorumlanması ihtimali vardır. Fakat bu eleştiriyi Atatürk'e yapmak doğru değildir; onun Türkiye'nin nereye varması gerektiği konusunda açık bir fikri vardı, ondan hiç vazgeçmemiştir. Ama oraya varmak için, ne üstesinden gelemeyeceği koşulları zorlamış, ne de eylem yöntemini değişmez bir kurama dayamıştır. Burada dehaya özgü bir sezginin ona yol gösterdiğinden de söz edilebilir.

İkinci ilke *uygulamanın zamana göre değil, koşullara göre başlaması'*dır. Atatürk'ün zamana bıraktığı şeyler, onun düşüncesine göre, o anda sonuç alamayacağı şeylerdir. Örneğin halifeliğin kaldırılmasına giden kararın alınmasında takındığı tutumun gelişmesi bunu pek açık olarak gösteriyor. Fakat gücüne güvendiği zaman değişmeyi tek bir günde bile gerçekleştirmeyi göze almıştır. Üçüncü ilke ikinciyi tamamlıyor: *Ana amaca ulaşmak için girilen yoldan geri dönmemek.* Gerçekten de varılmak istenen milli toplum idealine giden yolda yapılan sayısız denemeler, hedeften şaştığı zaman hemen terk edilmiş, çevre koşullarının baskısına, Kurtuluş Savaşı'nın her şeyi göze alan direnişiyle karşı konmuştur. Serbest Fırka denemesi laiklik, Komünist Fırka tasarısı bağımsızlık için tehlikeli görüldükleri zaman hemen terk edilmiştir. Atatürk'ün davranışlarıyla kendinden sonra yapılanlar arasında bir karşılaştırma yaparsak, onun devrimci yönteminden nasıl uzaklaşıldığı ortaya çıkar. Aşağıda bu konuda bir uygulamayı hatırlatacağım.

Atatürk bir kuram değil, bir eylem adamı olarak, değişmenin sadece zorlama ile olmayacağını anlamıştı. Maxime Rodinson'un de-

diği gibi "toplumları değiştirmek için, onlardaki sosyal güçleri etkilemek, bu güçlerin bazılarına hareket imkânı verecek kurumlar yaratmak, yeni bir mekanizmanın unsurlarını yerleştirmek ve bunları daha iyi zaptedebilmek için, doğal ve sosyal durumun icaplarına uymak gerekir." Bu tanım Atatürk'ün davranışlarına uygulanabilir.

Bütün bu söylenenlerin hepsi, Atatürk'ün büyük milliyetçilik idealinin ışığında yorumlanabilir ve yorumlanmalıdır. Bunun dışındaki yorumlar zorlamalardır. Gerçekleştirilen bütün devrimlerde aynı amaca yönelmiştir: Milleti gerçekleştirmek. Milleti tanımlayan en büyük faktör dildi. Öyleyse Türkçenin başka dillerin boyunduruğundan kurtulmuş, arınmış ve günümüz uygarlığını ifa eden bir dil olması gereklidir. Bunun yöntemi ne olursa olsun amacı açıktır ve değişemez. Harf devriminin amacı, milli dilin gereklerine ve onun halk arasında yayılmasına yarayacak bir yeni alfabe ortaya koymaktır. Kuran'ın da Türkçe olması isteği böyledir. Halkçılık ilkesinin en açık görüldüğü alanlardan biridir dil devrimi. Halkın gerçekten kendinin olan bir idareye katılması kendi konuştuğu dilin egemenliği ile olabilir. Dil devriminin bu niteliğini unutup onu olumsuz uygulamalarda aramak anlamsızdır. Bugün dil devrimi hakkında söylenenler, çoğu kere politik ya da ideolojik amaçların veya renklerin ifadesinden başka bir anlam taşımamaktadır. Dili entelektüel bir oyun haline getirmek de yine esas amacından sapma eğilimi gösteren bir davranıştır.

Atatürk'ün tarih anlayışı da aynı kökten geliyor. Osmanlı geçmişine karşı gibi görünen tutumu, yukarıda da belirttiğim gibi, anlaşılabilir bir politik anlam taşır. Daha yeni devrilmiş bir politik düzenin övülmesi beklenemezdi. Oysa Türk'ün tarihi gerçekten bir millet bilincini duygulandıracak eskilikte ve genişlikte idi. Millet Osmanlı'dan ve Müslümandan fazla bir şey olduğunu bilmeliydi. Aradan bu kadar yıl geçtikten sonra hâlâ Türk dediğimiz zaman nelerin bizi birleştiğini bilmeyen bir toplumuz. Bu noktada Atatürk'ün çabaları bilimselden çok hissi bir nitelikte görülebilir. Fakat gerçekleştirmek istediği toplum bilinci açısından tamamen akılcıdır. Eğer

bugüne kadar bilimsel bir içeriğe kavuşturulmamışsa o Atatürk'ün değil, nesnel tarih araştırmalarıyla bunu millete hâlâ mal edememiş bilim adamlarında bulunmaktadır.

Türkiye'de yaşayan Türk milleti çağdaş uygarlık düzeyine uygun bir toplum düzeninin hukuki araçlarına da sahip olmalıydı. Bu nedenle, toplum yapımıza uyup uymadıkları açısından üzerinde çok tartışma yapılan İsviçre medeni kanunu, İtalyan ceza hukuku alınmış, kadının toplum içindeki statüsü tanımlanmıştır. Bunlar bilinçli millet idealine erişmenin adımları olarak tasarlanmıştır. Cumhuriyet kurulduktan ve şeriat idaresi ortadan kaldırıldıktan sonra, toplum yapımıza uygun bir modern hukuk düzeninin nasıl olup da kısa bir sürede gerçekleştirileceğini düşünmeden, bu kanunların alınmasına karşı çıkmak tutarsızdır. Atatürk'ün ömrü, değişmeleri hangi yönde götüreceğini göstermeye maalesef elvermedi.

Devrimlerin karşısına, Atatürk'ün hareket noktaları kabul edildiği ve o günkü koşullar değerlendirildiği zaman, kolay kolay çıkılamaz. Atatürk'ün tanımladığı milliyetçiliğe inanılıyorsa devrimleri tutarsız bulmak zordur. Çünkü Atatürk, milliyetçiliğini zaten bu devrimlerle tanımlamıştır. Onun için hem Atatürkçüyüm deyip, hem de bu devrimleri eleştirmek tutarlı değildir. Eleştiri tanımlama devresi için değil, bugün için yapılabilir.

Bir de bütün bunları tarihi perspektif içinde yerine doğru koyma sorunu var. Yukarıda söylediğimiz gibi, bütün Atatürk devrimlerini, Osmanlı İmparatorluğu'nun son çağındaki koşullar üzerine koyduğumuz zaman, imparatorluğu yok eden iç ve dış çelişkilere çözüm getirmek amacıyla girişilmiş eylemler olduğu ortaya çıkmaktadır. Burada herkesin bildiği şeyleri uzun uzun tekrar etmenin gereği yok. Kısaca özetlersek:

İmparatorluğu yok eden en büyük mekanizmalardan biri 19. yüzyıldan beri emperyalist Avrupa devletleri tarafından ustalıkla kullanılan milliyetçilikti. Öyleyse yeni politik kuruluş, cemaatlerden meydana gelen bir aglomera değil, fakat tek bir milletin örgütü ola-

caktı. Zaten başka bir çözüm yolu da yoktu; Osmanlı İmparatorluğu'nu yok eden diğer bir güçlü faktör, düşüncenin ortaçağ baskısından kurtulamamasıydı. Öyleyse laiklik ve ona uygun eğitim gerekiyordu. Devlet hanedan ve hilafete dayanıyordu. Öyleyse Cumhuriyet olacaktı; Osmanlı sonçağ ekonomisi milli olmayan emperyalist menfaatların ve onların yerli ortaklarının elinde idi. Devlet maliyesini Düyunu Umumiye idaresi yönetiyordu. Öyleyse milli bir üretim düzeni devlet eliyle örgütlenmeliydi; Osmanlı düzeni sarayın ve kapıkullarının hâkim olduğu ve son yüzyıllarda buna eyalet beylerinin ve büyük toprak sahiplerinin ortak olduğu bir oligarşi idi. Öyleyse halkçılık uygulanmalıydı; Osmanlı devletinin sonunda bu hale gelmesi ve olması her türlü değişmeye büyük bir inatla karşı koyan rijid strüktürü olmuştu. Halk bu düzenin içinde, en az 17. yüzyıldan beri değişmeyen korkunç bir atalet içinde, yüzlerce yıllık yaşantısını sürdürüyordu, ve bunun bugünden yarına değişmesi imkânsızdı. Öyleyse sürekli devrimler uygulanmalıydı. Halkın konuştuğu dil kültür dili değildi. Öyleyse Türkçenin egemenliğini sağlayacağı değişmeler yapılmalıydı; kadın toplum yaşantısının dışında bırakılmıştı. Öyleyse kadına en ileri medeni haklar verilmeliydi.

Bunları uzatabiliriz. Atatürk'ü harekete geçiren idealizmi ve düşündüklerini gerçekleştirmek için yaptığı eylemleri, kuramsal olarak, şöyle veya böyle değerlendirmek kabildir. Fakat gerçekçiliği, samimiyeti ve kararlılığı tartışılamaz. Tarihte doğru veya yanlış değil, gerçekleşen veya gerçekleşmeyen vardır. Üstelik, bütün bu yapılanlara hiçbir zaman bitmiş olarak bakmadığını ve hepsine varılacak hedefler olarak baktığını kendi sözleriyle biliyoruz.

Bugün devrimler yeniden büyük bir yoğunlukla ele alınmaya başlandı. Bu arada en önemli eleştirme ve yorumlar soldan geliyor. Atatürk devrimlerinin, daha doğrusu Türkiye'nin, bugün içine düştüğü durum Marksist ya da ondan etkilenen düşünce açısından iki yönden eleştiriliyor:

1. Devrimler altyapı devrimleri değildir, dolayısıyla arzulanan amaçlara Türkiye'yi eriştirememişlerdir. Bunun sebebi de sınıf gerçeğinin kavranmamış ya da reddedilmiş olmasıdır;
2. Devrimlerin kuramsal bir tanımlaması yapılmamıştır.

Diyalektik materyalizmin tarih yorumu açısından Atatürk'ün halkçılığı, devletçiliği ve devrimciliği ele alınarak yetersizliği gösterilmeye çalışılıyor. Şüphesiz benim burada Atatürk ilkeleri açısından Marksizm eleştirisi yapmam söz konusu değil. Fakat, bugün özellikle genç kuşaklar arasında oldukça etkili olduğu için Marksist açıdan yapılan yorumların niteliğini ortaya koymaya çalışacağım:

En eski devrim ilkesi olan halkçılıktan başlayalım: Halkçılık 1920 Anayasası'nda tanımlanmaya çalışılmıştı. Halkın bir bütün olarak ileri sürülüp, sınıfların unutulmasını, sosyalistler bir aldatmaca olarak görüyorlar. Oysa Atatürk'ün halk terimi, gerektiğinde milletle eşanlamlı olarak kullanılabilen bir nitelik, ve ancak Osmanlı devlet yapısına ve saltanata karşı bir anlam taşımaktadır; idare gücünü Allah'tan alan halife ve padişah yerine geçen politik güç, artık padişahın tebalarının, yani halkın elinde idi.

Atatürk bilerek sınıf kavramını reddediyor. Burada onu toplumsal yapının gerçeğinin kavramamak ya da reddetmekle suçlamak ancak kuramsal bir platformda kabildir. Atatürk için sorun, benim kanımca, bir amacı tanımlamaktı. Atatürk sınıf var ya da yok, kavramı üzerinde konuşmuyor; eyleme yönelmiş bir lider olarak, olmamasını savunuyordu. Olması isteneni işaret etmek onun kitlelere yol göstermek için kullandığı konuşma tekniklerinden biridir. O sırada Osmanlı toplumunu sınıf çatışmaları içinde bir toplum olarak göstermenin ve sınıf çatışmasına dayalı bir Kurtuluş Savaşı yapmanın anlamı ve olanağını ben göremiyorum. Atatürk ise, tarih yorumu yapmıyor, hükümet ediyordu. Bugün sınıf ayrılığı daha kesin hale gelmişse, bu, kanımca, Atatürk ilkelerinden uzaklaşıldığı için olmuştur. İmtiyazsız, sınıfsız bir düzen isteği Halk Partisi'nin 1931'deki kurultay tü-

züğünde vardır. Bu kavram da, imtiyazlar ve sınıflarla dolu Osmanlı toplum yapısının anıları üzerinde gerçek anlamını kazanmaktadır; Marksist sınıf tanımı açısından değil.

Ekonomik sorunların sistematik olarak ele alınışı 1930'dan sonra oluyor ve ekonomik yapının düzenlenmesi görevi devlete veriliyordu. Şüphesiz bu kapitalist üretim tarzını da reddetmiyordu. Devlet milli bir ekonomiye temel olacak endüstrinin yaratılmasına çalışmış, bütün yabancı tesisler 1938'e kadar millileştirilmiştir. Anlaşıldığına göre Atatürk'ün düşüncesi milli kapitalizmi, devletçilikle yoğurmaktı; bu ne tam kapitalizm olacaktı ne de sosyalizm. Kapitalizmi bir ilke olarak reddetmediğini biliyoruz. Fakat emperyalizme karış çıkmıştır. Şimdi "Emperyalizm zaten kapitalizmin görüntüsüdür, onun için bu bir çelişmedir," şeklinde bir tanımlama sadece Marksist kuram içinde bir anlam taşır. Fakat cumhuriyet kendi tanımladığı devirde liberal kapitalizmi aynen benimsememiş, devletçiliği kabul etmiştir. Bunun dışında emperyalizmi sadece kapitalizmin bir son aşaması olarak görmek ve her büyük politik gücün, yine ekonomik nedenlerle, emperyalist eğilimli olacağını kabul etmemek, çağımızın gerçekleri karşısında, doğru bir yorum değildir.

Şüphesiz, bir toplumun ekonomik yaşantısı değişmeden, kendisini bağlayan diğer sosyo-kültürel koşulları yıkıp atması kolaylıkla beklenemez. Marksist teori açısından ekonomik altyapı, üstyapı ürünlerinin niteliğini tayin ettiği için, altyapı değişiklikleri yapmadan üstyapıyı değiştirmek ancak yüzeyde kalan sonuçlar verir. Onun için, Marksistlere göre, laik ve sosyo-kültürel reformlar ülkeyi kalkındırmak için yeterli olmamış, toplumsal ilişkilerde bir değişiklik gerçekleşmemiştir.

Bugün altyapı ile üstyapı arasındaki ilişkileri kabul etmeyen kalmamıştır. Fakat bunlar arasındaki ilişkilerin niteliğinin bilimsel olarak ve her tarihi duruma uygulanabilecek şekilde ortaya konduğunu ben sanmıyorum. Uzun yüzyıllar bir ikinci tabiat hükmüne girmiş, nesnelleşmiş toplumsal değer yargıları altyapı değişikliklerine

karşı koymuyor mu? Atatürk'ün sorunu, kısa sürede pratik ve politik bir çözüm yolu bulmak sorunu idi. Devrimleri bir sınıfa dayayarak değil, öncülük yapan bir elite dayanarak gerçekleştirmeye çalışıyordu. Önce düşüncenin küflenmiş tortularını ortadan kaldıracak bir ortam yaratmak, dini düşüncenin insan ve toplum hayatına egemen irrasyonel düzeyinden uzaklaşmak, sonra bunu üzerine yeni bir toplum yapısı kurmak yolunu seçmiştir. Daha doğrusu, bu ikisi, kabil olduğu kadar, beraber gerçekleştirmeye çalışmıştır. Ekonomik yaşantı ile düşünce yapısı arasındaki ilişkilerin pek de lineer, basit bir ilişki olmadığını, dünyanın her köşesinde burjuvaların işçi sınıfına düşünce kalıpları yaratmalarında kâfi açıklıkta görmüyor muyuz? Şüphesiz, bu önemli bir tartışma konusudur. Burada, "Kurtuluş Savaşı'ndan sonraki koşullar içinde, düşünce yapısına müdahaleye mi yoksa sosyo-ekonomik yapıya müdahaleye mi öncelik verilmeliydi?" sorusunun, kolaylıkla cevaplandırılabileceğini sanmıyorum.

Atatürk'ün ekonomik yapıya el atmadığı iddia edilemez. Fakat şiddete başvurulmadan gerçekleştirilen bir ani strüktür değişikliği dünya tarihinde var mıdır? Marksist olmayan bir düşünce yapısı içinde Atatürk'ün sosyo-kültürel yapı değişikliğine yönelmiş olması tamamen tutarsız mıdır? Burada ekonominin Atatürk devrinde, halk yararına bir dönemde gerçekleştirdiklerini saymayacağım. Fakat bu konuda daima Türkiye ile karşılaştırılan Rusya'nın, Balkan ülkelerinin, Japonya'nın durumu ile ilgili bir noktayı kuvvetle belirtmek gerekir. Bütün bu ülkelerde millet olarak kendilerini tanımlamış toplumlar yaşıyorlardı; cemaatler değil. Biz önce bir millet olma bilincine varmak zorunda idik. Milli sınırlar içinde gerçekleşecek bir sosyo-ekonomik değişme için minimum taban ortak bir milli bilinçtir. Acaba yüzyıllarca kendini ancak Müslüman olarak bilmiş bir toplum, ne kadar sürede millet haline gelip, üretici olabilir? Bu konuda bir bilimsel yargıya sahip değilim. Fakat bunun cevabı verilmeden diğer ülkelerdeki milli ekonomilerle karşılaştırma yapmanın doğru olduğunu da sanmıyorum. Bunun dışında, im-

paratorluğun yerini yeni bir politik ünite, değişik coğrafi sınırlar içinde alıp, azınlıklar Türkiye'yi terk ettiği zaman, örneğin Halep ile Gaziantep arasındaki bir ilişkinin veya İzmirli Andon'la Avrupa'daki bir firma arasındaki ilişkinin yerine bir yenisini koymak gerekliliği ortaya çıktığı zaman, bu yer değiştirmelerin ne kadar sürede yeniden örgütlenebileceğinin de pek fazla düşünüldüğünü sanmıyorum.

Marksist açıdan yorumu yapılan ilkelerden biri devrimcilik ilkesi. Bilindiği gibi devrim Marksist jargonda niteliksel ve ani bir değişim anlamına kullanılıyor. Esas itibarıyla değişmeyi belirliyor. Atatürk devrimleri sosyo-kültürel yapıya, bu ani değişme niteliğinde müdahaleler yapmıştır. Fakat tümüyle, eski deyimlerle, ihtilalden çok inkılap karakterindedir. Biz Türkiye'de meydana gelmiş değişmeleri değerlendirecek olursak, devrimin ihtilal ve inkılap karakterinde değişmelerin her iki çeşidini de kapsadığını, ve koşullara göre, bu iki uç arasında değişen niteliklerle karşımıza çıktığını söyleyebiliriz. Kurtuluş Savaşı'na bir devrim olarak bakmak doğru değildir. Bu önce yurdu kurtarma savaşı idi. O yüzden de, bir ölçüde, her sınıftan insanı arkasına toplayabilmişti.

Atatürk yaşarken devrimlerin neden amaçlarına varamadığı da bazen soruluyor. Atatürk'ün amacının tanımlamıştım: Milli sınırlar içinde, bilimsel düşüncenin yönettiği bir toplum. Bu amaca niye şu veya bu sürede varılamadı gibi bir soru olabilir mi? Atatürk'ün 1938'de öldüğünü de anımsamak gerek. Hangi devrim başta tanımlanan amaçlarına ulaştı dünyada? Atatürk amacına varmak için sürekli eylemde bulunmuştur. Devrimlerin sınıf kavgası şekline dönüşmemiş olması, Marksist teori açısından doğru olmayabilir. Fakat ne Atatürk ne de Kurtuluş Savaşı'nı idare eden diğer Osmanlı aydınları bir sınıf kavgası kavramı içinde yetişmemişler ve böyle bir amaç taşımamışlardır.

Devrimlerin kuramsal planda bir yere oturmadığı şeklindeki eleştiriye bir soru ile cevap vermek istiyorum: Marksist teori hangi sürede şekillenmiştir? Bir Kurtuluş Savaşı'ndan sonra, yok olmuş bir

imparatorluğun enkazının kaldırıldığı on beş yılda mı? Yoksa ilk sosyalist ütopyalardan günümüze kadar mı?

Tarih niye böyle oldu, diye soru sorulmaz. Atatürk evrimlerinin Marksist kurama uygun olmadığı açıktır. Bilimsel davranış, Marksist teorinin Türkiye'deki gelişmeyi açıklayıp açıklayamadığını kanıtlarıyla belirtmek şekilde olmalıdır. Kanımca bizim devrimlerimizin anlaşılmasını zorlaştıran davranışlardan biri, onu Marksist kurama göre yorumlamak için yapılan zorlamalardan çıkmaktadır.

Bir de İslam düşüncesi açısından devrimlere bakılabilir. Kanımca Atatürk devrimlerinin İslam uygarlığı açısından bir yorumu yoktur. Sadece reddi söz konusudur. Çünkü milliyetçilik ve laiklik, ümmet ve şeriatın reddidir. Fakat devrimlerin Türk toplumunda, uygulama bakımından olumsuz sonuçlar doğurduğu düşüncesi üzerinde durulabilir.

Bugün oldukça kuvvetlenen ümmetçi görüş sahipleri için Atatürk devrimleri, 18. yüzyıldan bu yana Batı'ya dönüş adı verilen bir taklitçiliğin devamından ibarettir. Bunlar Atatürk'ün kullandığı Batı'ya dönüş sloganını toplumun kendi özünü –ki o öz İslam uygarlığı içinde gelişmiş bir özdür– inkâr etmesi ve kendine yabancı bir dünya görüşünün inorganik olarak kabulü olarak görüyorlar. Bu yorumcular, Batı'ya dönüş kavramının, özde, bilimsel düşünceye dönüş olduğunu, nedense her seferinde, unutuyorlar. Batı'ya dönüşü şapka giymek ya da harf devriminde görüyor, fakat düşünce yönteminin değişmesi anlamına geldiğini anlamıyorlar. Aynı dine dayalı bir irrasyonel dünya görüşü yerine bilimsel düşüncenin geçmesi gerekliliğini kabul edemiyorlar. Şüphesiz böyle düşünenlerin Atatürk'e saldırmalarında, Atatürk'ü sadece bir kalıp gibi yorumlayanların da kabahati var. Şapka, dil harf devrimleri, 1920'lerin iki ana değişme ilkesinin görüntüleridir: Milliyetçilik içinde tanımlanabilen bir devlet düzeni; ortaçağ skolastiğini ve onun ürünü olan her şeyin pratik etkisini silmeye yönelme. Bunların arkasında da Misak-ı Milli sınırları içinde kalan Türk toplumunu kendi kendine ye-

tişen ve çağdaş uygarlık düzeyine katılmış bir yaşantıya sahip etme isteği ve azmi var. Atatürk devrimlerinin Türk toplumunun ortaçağdan bu yana çok az değişmiş yaşantısına zorla kabul ettirilmek istenmiş olduğu doğrudur. Yukarıda Atatürk'ün eylem ilkelerinden birinin bu olduğunu söylemiştim. Burada Batılılaşmak sorununu –zorla veya değil– biraz deşmek doğru olur:

Batılılaşmanın iki yönü var: Biri Batılı görüntü, diğeri Batılı düşünce. Osmanlı tarihinin son yılları da dahil olmak üzere, bizde Batılılaşmanın sadece görüntüyü almak, fakat düşünceyi kavramamak olduğu her zaman ileri sürülmüştür. Bu iddia tamamen doğru değildir. Hiç kimse "madem ki düşünceyi değiştiremiyorsun, öyleyse traktörü kullanma," demediğine göre, kullanılan aracın düşünceyi bir ölçüde değiştirmesi normaldir. Üstelik Atatürk devrimleri Osmanlı devrimlerinden çok daha köklüdür. Biçim değişiklikleri sadece şapkada, harfte olmadı. Devlet sisteminde, hukukta, öğretimde, bir ölçüde ekonomik ilişkilerde ve bence hepsinden önemlisi, toplum kimliğinin tanımında oldu. Bunlar birbirlerini, aynı amaca yönelmenin içinde tanımlamışlardır.

Şüphesiz, Atatürk'ün açıkça belirttiği gibi, Batı, biçimden çok bilimsel düşünce olarak kabul edilmelidir. Bu bir İslam toplumu için aşılması en güç aşama idi. Sadece liderin ve yanındakilerin isteğiyle gerçekleşmesi imkânı olmayan ve en çok zaman isteyen bir sorundu. Çünkü eğitime bağlıydı. Atatürk'ün en büyük çabasının da eğitimde yoğunlaştığını biliyoruz.

Ortaçağdan sonra düşünceyi felsefi ve bilimsel bir düzeyde yaşatmamanın acısını ve cezasını İslam toplumları daha bir süre çekeceğe benziyorlar. Bütün İslam toplumları için ortak, çok yönlü böyle bir sorunun kısa bir sürede çözümlenemeyip, bugün güçlü bir gerici reaksiyon olarak ortada bulunmasını, Atatürk devrimlerinin yetersizliğine vermek bence doğru değildir.

İslam uygarlığı özlemi duymakta şaşılacak bir taraf yok. Güçlü bir uygarlıktır İslam uygarlığı. Dünya tarihin en büyük sayfala-

rından biridir. Hıristiyan, Budist uygarlıkları da öyle. Fakat bugün ne Çin, ne Japonya ve ne de Batı ülkeleri dini bir görüşe dayanan toplum düzeni sürdürüyorlar. Yüzyılların inançları ve toplumlara getirdiği alışkanlıklar hiçbir devrimle yıkılmaz. Fakat kendimizi günümüz yaşantısına hâkim olan düşünce düzeyinden uzak tutarak yaşama olanağı da yoktur. Bugün dine dayalı bir toplum düzeninin, başkalarına esir olmadan yaşayabileceğini düşünmek biraz zordur. Bir yandan İslam şeriatına uygun bir toplum düzeni, öte yandan çağdaş bilime dayanan bir düşünce ortamı olacağını sanmak ise, gerçekten ne şeriatı ne de bilimi anlamamaktan ileri geliyor; ya da üzerinde durulması önemsiz başka çıkar kaygılarından.

Atatürk'ten sonra Atatürk devrimciliği bir ölçüde sürdürülmeye çalışıldı; özellikle laik öğretim ve devletçilik alanlarında. Fakat onun eylem yöntemi uygulanmadı. Bu konuda sadece köy enstitüleri olayını hatırlamak yeterlidir: Köy enstitüleri olayını, ezanın yeniden Arapça okunması gibi, daha çok simgesel anlamı olan uygulamalarla karıştırmamak gerekir. Köy enstitüsü halkçılık ilkesi açısından önemli bir adımdı. Köylü bu eğitim aracı yoluyla "muasır medeniyet seviyesi"ne ulaşacak yolun başına getiriliyordu. Bunu kolaylıkla kontrol edebilecek ideolojik nedenlere dayandırarak yok etmek, Atatürk ilkelerinin yöntemlerine hiç de uymuyordu. Benzer şekilde, konuşmamın başında sözünü ettiğim ve Atatürk çağında formüle edilen eğitim ilkeleri de, sonraki idareler zamanında, geriye döndürüldü.

Atatürkçülüğün devrim yönteminin ilkelerinden birini, belirlenmemiş bir amaca ulaşmakta pratiğin kuramdan önce gelmesi şeklinde tanımlamıştım. Dolayısıyla yapılan devrimci eylemin niteliği, ancak yapıldığı zaman belirleniyordu. Örneğin Tevhid-i Tedrisat, yani tek tip öğretim, dine dayanan herhangi bir öğretimin uygulanmaması demekti ve bunun dışından yorumlanamaz. Şimdi birtakım sözde gerçeklerle bilimsel düşünen din adamı yetiştirmek amacı ile, 1931'de kapanan imam hatip okullarını açmak, fizik ve coğrafya bilgilerinin doğru olup olmadığını, yeryüzünde hayatın Adem peygamberle baş-

layıp başlamadığını soran genç ve rasyonel (!) düşünceli imamlar yetiştiğini savunmak, öğretimin tek yönlülüğünü, yani bilimselliğini, laikliğin ve devrim yönteminin üçüncü ilkesi olarak tanımladığım geri dönmemek ilkesini ortadan kaldıran bir tepkiden ibarettir. Buna taviz veren politika Atatürk politikası değildir. Atatürk devrimciliğinin tersidir. İslamda kadından imam olmayacağına göre, sözde imam yetiştirmek için açılan okullara kız öğrencilerin de alınması Atatürk ilkeleri ile bağdaşamaz. Politik faydacılık gerekçesiyle buna ses çıkarılmadığı zaman, bunun da Atatürkçülükle ilgisi yoktur. Çünkü Atatürk devrimciliğinde geriye dönüş yoktur. Marksist öğretinin etkisi altında, bizim karşımızda ekonomik yapı değişmesi sorunu var, din sorunu yoktur demek de, kanımca, yanlış bir Atatürk devrimleri yorumudur. Atatürk dinle savaşmadı. Fakat dinin müesseseleştirdiği irrasyonel düşünce ile savaştı, ve bu dinle savaşmak gibi gösterildiği zaman da bundan caymadı.

Bugün irrasyonel düşünceyi barındıran kuruluşlar bütün vatan düzeyini kaplarken, bunu vicdan hürriyetinin doğal sonucu saymak doğru değildir. Çünkü müesseseleşmiş irrasyonel düşünce kadar vicdan ve düşünce hürriyetine karşı olan bir şey yoktur. Kendi kapı komşusunu, "Besmele çekmiyor" diye düşman gören bir düşünce; üniversiteye dinsiz, yani dine dayalı bir öğretim yapılmadığı için dinsiz diyen ve dinsize karşı cihat çağrısında bulunan bir düşünce, vicdan hürriyeti için zararlı değil mi? Aynı devletin öğretim kurumlarında birbirlerini yok etme amacı ile yetişen gençler okursa, böyle bir toplumun geleceği olur mu?

Şüphesiz bu düalizm Türkiye'de Atatürk zamanında farkına varılan bir şey değildi. En azından III. Selim'e kadar dayanan bu ikileşmenin gelişmesini hepimiz biliyoruz. Dolayısıyla tek ve laik öğretim, milli ve rasyonel düşüncenin hâkim olduğu bir toplumun vazgeçilmez dayanaklarından biri idi. Gerçi cumhuriyet tarihinin gelişim koşulları içinde bugünkü durumun başka türlü olmasına imkân olmadığını ileri sürenler çıkabilir. Fakat Atatürk devrimlerinin,

bu ilkelerin birine, sosyo-kültürel açıdan bir tanesine dokununca hepsi zedelenir. Atatürkçü açıdan dine dayalı eğitim ve milliyetçilik olamaz.

Bugün samimi olarak Atatürk'ü izlediğini sandığımız birisi çıkıp, bunu tersini söylüyor. Çünkü Marksist öğretinin alt ve üstyapı ilişkilerinin tek taraflı bir tanımına inanmıştır. Yukarıda da belirttiğim gibi, alt ve üstyapı ilişkileri gerçi ortaya kondu ama, bu karşılıklı ilişkilerin niteliği Marksist retoriğin bilimsel düzeye erişmemiş ortamında yatıyor. Türkiye'de sosyal adaleti gerçekleştirmek isteyenin karşısına çıkan en büyük tutuculuk din kanalı ile harekete geçiriliyor. Yani Marksistlere göre bir üstyapı kurumu olan dini, kapitalistler, altyapı değişikliğine mani olmak için kullanıyorlar. Aslında dinle fazla ilgisi olmayan ve belki de Hazreti Ömer adaletini bile hatırlamak istemeyen gruplar, dindar görünerek, halk yararına değişikliklere karşı çıkıyorlar. Bunların araçları, Atatürk'ün pek iyi anladığı gibi dindir. Ama halkın inancına saygılı olmakla, Türkiye'nin geleceğini ellerine vereceğimiz çocukları ilkokula göndermemek arasında bir ilişki yok. Bugün olanları hatırladıkça insanın konuşmaya dili varmıyor.

Kanımca Türkiye'de Atatürk devrimlerinin şu veya bu görüş açısına uygun yapılıp yapılmadığını tartışmanın pratik olarak fazla bir anlamı yoktur. Önemli olan, Atatürk cumhuriyetinin ve devrimlerinin yarattığı ortamın istediğimiz bir gelişmeyi teşvik edici özelliklerinin ortaya konmasıdır. Yukarıdaki yorumlar açısından ileriye nasıl bakılacağı günümüz sorunudur. Atatürk devrimlerinin ana teması milliyetçilik, milleti yaratmak olduğuna göre önce o konuya değineceğim:

Bugün vardığımız bilgi yoğunluğu ve içinde bulunduğumuz tarihi koşullar içinde, kendimizi bir ölçüde tanımlamış bir milli toplum olarak, uygarlıkların mutlak değil, fakat rölatif değerlerine inanmak ve böyle bir tarih görüşünü gelecek yaşantımıza uygulamak yollarını aramak zorundayız. Geleceğin dünyasının millet üstü olaca-

ğını savunmak için kâhin olmak gerekmez. Ortaçağ ekümenizmi, toplumları birbirlerine bağlamak bakımından çağımızın kısır milliyetçiliğinden daha elverişli idi. Fakat din üzerine kurulan bu ekümenizm bugün için işleyebilir olmaktan çıkmıştır. Öyleyse ilerisi için yeni bir evrenselliğe ihtiyacımız var. Atatürk devrimlerinin o koşullar içindeki tanımına bakanlar için bu milliyetçiliğin reddi gibi gözükebilir. Fakat, geleceğin dünyasında mili değerleri yaşatmanın yolu, şimdiden evrensele doğru uzanmak olabilir. Şüphesiz bu evrensel, artık, Batılılaşma gibi tek yönlü bir uygarlık tanımı içinde olmayacaktır. Atatürk Batı dediği zaman pozitif bilimi anlıyordu. Bugün pozitif bilim herkesin malıdır. Geleceğin evrenselinde bütün gelişmiş geçmiş uygarlıkların katkısı olacaktır. Bu nedenle, bugün, tarihi, politik bir işe yararlık açısından veya sadece milliyetçilik açısından ele almaya ihtiyaç olmayabilir. Oysa Marksistler de dahil, hâlâ öyle yapılıyor. Kanımca salt milliyetçilik Atatürk'ün hümanist milliyetçiliğinden de geride kaldı. Bu dar milliyetçilik anlayışı içinde, bizim de katılmış olduğumuz uygarlık dünyasının geleceği pek de parlak görülmüyor. Onun için özellikle ekonomik ve kültürel gelişmesi yetersiz olan toplumların yeni bir hümanist evrensellikten yararları olacağı düşünülebilir. Şüphesiz bütün bunları geniş bir gelecek perspektifi için söylüyorum. Ama biz bu perspektif içinde, daha bir süre milli sınırlar içinde kalacağız. İşte bu düzeyin tanımını, Atatürk, sloganları da dahil olmak üzere, yapmıştı: Zora dayanmayan bir devlet düzeninde, kültür açısından bu düzeye varmanın aracı, bilimsel düşünce, laik ve tek yönlü öğretim olacaktı.

Ekonomik açıdan, Atatürk'ün "sınıfsız ve imtiyazsız bir kitleyiz" diye tanımladığı toplumun gerçekleşmesi sınıflar arası farklılıkları minimuma indirmek, yani ekonomik imkân eşitliğini sağlayarak olabilir. Bugünün Batı toplumları sosyal ve politik nizamlarını sınıf düşüncesine dayanarak kurmuşlardır. Türkiye'de işe henüz oluşmamış bir işçi sınıfı, sosyalistlerin düşündüğü yönde bilinçleneceği şüpheli bir köylü sınıfı, sosyalist kadroları yetiştiren bir

küçükburjuva sınıfı var; fakat bir sınıf çatışması ile gerçek demokrasi denilen bir yere varılacağının belirtileri yok. Türkiye'de yeni gelişen kapitalizm "sınıf yoktur" sloganını kullanıyor, fakat ekonomik yaşantılar arasında en keskin sınıf ayrımlarını teşvik edecek derin faklılıkları, büyük bir süratle, yaratıyor. Benim kanımca bu gelişmelerin ve yorumların Atatürk'ün öngördüğü toplum düzeni ile ilişkisi fazla değildir. Atatürk devrimleriyle ilişkisi yoktur ve Atatürk'ten ileri olduklarını da söyleyemeyiz.

"Ancak iki sistem vardır; ya kapitalist ya da sosyalist" düşüncesinin mutlak bir gerçeği yansıttığını da sanmıyorum. Bunu boyuna tekrarladığımız zaman Batı taklitçiliği yapıyoruz. Benim, yine Atatürk devrimlerinin yorumu içinde kanım şu: Eğer kapital kontrolü, gittikçe daha artan bir oranda, toplumu temsil eden örgütlerin eline veriliyorsa, yani Atatürk'ün belirttiği gibi, kapitalistin varlığını reddetmeden, üretim, halk yararına kontrol ediliyorsa ve bu, gelir dağılımını, her gün biraz daha fazla, çoğunluk yararına bir dengeye getiriyorsa, ve bütün bunlar bilimsel bir yöntemle gerçekleştirilirse, bu Atatürk'ün ekonomik görüşlerine uygundur. Devletçilik bu mekanizmanın adıdır. Bunun gelişmesini ancak iç ve dış koşulların durumu saptayacaktır.

1930'lardan sonra, devrimlerin ekonomik manivelası olarak düşünülen devletçilik, toplumun sosyo-kültürel yapısının sınırları da gözden çıkarılmamak üzere, eğer bizde faşist ya da komünist rejimlerde olduğu gibi başarılı olmamışsa, bunun önemli bir sebebi, zora başvurulmamasıdır. Fakat, bugün sadece dünyanın en zengin ülkesinde, tamamen kendine özgü koşullar içinde yaşayan liberal-kapitalizminin de Atatürk devrimlerinin içinde kabul edilmesine imkân yoktur. Zaten Türkiye'de de liberal-kapitalizmin özentisi var, kendisi yok. Herkes her şeyi devletten bekliyor; kapitalist de. Fakat bu özenti bile, Türkiye'yi, kapitalistlerin en korktuğu sınıflaşmaya, en hızlı götüren ve sınıf bilincini pekiştiren bir silahtır; sınıflaşma açısından Atatürk'ün sınıfsız ve imtiyazsız toplumunun aksini yaratmak eğilimindedir.

Kafalarını çevre koşullarını değerlendirip yönlendirmeye değil, ideolojileri uygulamaya veya alışkanlıklarını sürdürmeye şartlanmış olanlar, Atatürk'le beraber Türkiye'de olup bitenleri tarafsız yorumlamıyorlar. Atatürk'ün başlattığı büyük harekete yardımcı oldukları da söylenemez. Şüphesiz bütün bu negatif faktörler bizim tarihi gelişmemiz içinde değerleniyor. Türk tarihinin kendini tanımlaması daha çok eylemle olmuştur, fakat düşünce üretmekte oldukça sınırlı bir görüntüsü var. Atatürk devrimlerini ya İslama geri çevirmeye, ya Batı kapitalizmine veya sosyalizme uydurmaya ya da dönüştürmeye uğraşanlar, kendi eylemlerine, yabancı düşünce kalıpları arayan geleneksel Türk düşüncesinin temsilcileridir. Ama bugün, bunu aşmamız gerek.

Osmanlı İmparatorluğu eylemle oluşan bir orijinal strüktür idi. Ömrünün o kadar uzun olmasında o kendisine özgü strüktürün büyük rolü olmuştur. Atatürk devrimlerinde de eylemden doğan bir düşüncenin gelişmeye çalıştığını ve kendine özgü bir toplum yapısı tanımlamaya uğraştığını görüyoruz. Atatürk Orhan Gazi gibi, padişah olsaydı, belki uygulamada bu kadar zorluk çekilmezdi. Fakat 20. yüzyılda oldukça yalnız kalmıştır. Yine de tümüyle başarılıdır. Bize dönülmeyecek yollar açmıştır. Onun başarısının devamı, eylemlerinin yeni düşünce ve kuramla beslenmesiyle olacaktır. Kişiler dâhi de olsalar toplumları değiştiremezler. Devrimler kişisel değildir ama Atatürk o devrimlerin motoru ve simgesidir.

Bugün Atatürk'ün adından daha büyük bir güçle Türk toplumunu çağdaş uygarlığa yöneltecek bir isim ya da kavram olabilir mi? Burada koşulları iyi tanımlayalım: Henüz milli olmak zorunluluğunda ve çağdaş uygarlığın düşünce düzeyinde olmak üzere –bu düşünce düzeyi ideolojik, felsefi veya dini değil, fakat bilimsel– kim, Lenin mi, Mao mu, Nasır mı, Castro mu, bugünün Türkiyesi'nde, çıktığımız çukura bizi tekrar indirmeden, yeni yeni eylemler için basamak olabilir? Hangi kuram, Türklerin kendilerindeki potansiyelle her şeyi gerçekleştirecek güçte olduğunu Atatürk kadar büyük bir

samimiyetle çıkarmaya uğraşmıştır? Birçok insan yeni semboller yaratmaya özeniyor: Bunlar kişiler ve kavramlar; fakat milli eylem olacaksa, ancak milli kahramanlar veya toplumun anladığı kavramlar etrafında oluşur. Gerisi mistisizmdir.

Bugün gereken eylemlerin hiçbirinin Atatürk'ü reddetmesinin –gerçi söz ile kimsenin reddettiği yok– gereği yok. Çünkü Atatürk devrimleri tarihi gelişme yönünde idi. Türk milleti çağdaş uygarlık düzeyine eşit olarak katılan ve uygarlık yorumunu kendi gücüyle ve kültürüyle yapan bir düzeye erişmedikçe Atatürk devrimciliği devam etmek zorundadır. Türkiye sınırları içinde kendi kendine yeten bir toplum olmadıkça içinde bulunulan koşulların olanaklarını zorlamak Atatürk devrimciliğidir. Atatürk'ün eylemleri bazılarının sandığı gibi, çağdaş uygarlık yolunda hiçbir kapıyı kapamıyor. Çünkü hiçbir şeyi katı dogmacılıkla tanımlamamıştır.

Atatürk devrimleri kendinden sonraki gelişmelerin de kaynağıdır. Çok partili politik hayatın tohumu Atatürk çağındadır. O süre, bütün olumsuz uygulamalarına rağmen, bir daha geri dönülemeyecek şekilde Anadolu halkının sesini duyurmasını sağlamıştır. Atatürk devrimlerine inanan bizim kuşak olmadan 27 Mayıs devrimi olamazdı. Demokrat Parti devri kapitalizmin ve gericiliğin, 27 Mart devrimi sosyalizmin kapılarını açtı. Bu gelişmeler Atatürk ilkelerini kendinden gelmeyen yönlere çekmeye çalışıyor. Fakat Türkiye'nin daha ileri ve insanca bir uygarlık düzeyine varması, kendi yarattığı eylemi sonlandırmakla olacaktır. Bunun ilk tanımları Atatürkçe yapılmıştır.

Günümüzde de Türk toplumunun amacı milli sınırlar içinde bilimsel düşünceye dayalı bir toplum düzeni kurulmasıdır. Bunun gerçekleştirilme yöntemi pratikle tanımlanacak, milli bilinçlenmenin ve millet bütünlüğünün en ideal şekilde gerçekleştirilmesi amacından şaşmayan ve bu yolda hiçbir adımdan geri dönmeyen bir yöntemle uygulanacaktır. Bugün Türkiye için kapitalizm, Marksizm, dine dayalı eylemler, halkı bilimsel ve rasyonel düşünceden uzaklaş-

tıran eğitim, Atatürkçü düşünceden uzak davranışlardır. Atatürk devrimlerine dayalı bir sosyalizm de ya birini, ya ötekini dejenere eder. Milli bütünlüğün gerçekleştirilmesi, zorunlu olarak ekonomik, kültürel, her alanda kendi kendine yetme demektir. Buna erişmek için toplum kalkınmasında devlet yol göstericidir. Atatürk devrimlerinin üstüne dayanmak isteyenler için amaç, bunları gerçekleştirecek bilinci yoğunlaştırmak, bunları gerçekleştirecek kadroları yetiştirmek için çaba göstermektir. Türkiye'de ileriye dönük her olumlu hareketin ancak Atatürk adı etrafında oluşacağına inanıyorum. Bu onu tanrılaştırmak anlamına gelmiyor. Bilimsel bir aydınlığa çıkarmak anlamına geliyor.

DOĞAN KUBAN

CEHALETTEN KAVRAMLARA, KAVRAMLARDAN KURUMLARA

ÇAĞDAŞLAŞMA SANCILARI

Türkiye'nin çağdaşlaşmasına engel olan temel sorunlar, örgütlü cehalet, kentlileşme zorlukları ve sistematik bilgi kirliliğidir. Bunlar birbirleriyle iç içe, neredeyse endemik toplum hastalıkları olarak hem ülkenin çağa katılmasına, hem geleceğini programlamasına engel olmaktadır. Kirletilmiş, içeriği saptırılmış kavramlarla savaş, geleceği kurtarmanın tek yolu gibi gözüküyor.

Temel bir sorun, neredeyse 19. yüzyılda kalmış ve üzerinde taşıdığı ceket-pantolonu bedenine uymayan büyük bir toplum kesimine sunulan yalan, kışkırtıcı ve bağnazlık taşıyan kavramları ayıklamak ve bunları anlaşılır hale getirerek, giderek artan bir sayıya ulaştırmaktır.
Bu zor bir çaba olmakta devam etmektedir ama islam dünyasında bu çabanın başka örneği yoktur.

ISBN: 978-605-4183-73-9

40₺

Cumhuriyet Kitapları